

॥ २

(દુનિયાના દેશોદ્ધારક
અં.)

દુરેષોનાં ચરિત્ર.

ધટાલીનો ઉદ્ધાર નાર મહાવીર

ગેરીફનાહી.

આજીવનપર રાખના વિરુદ્ધ પુસ્તકનો અનુવાદ.

જે સેના પ્રગાડીય સતંત્રતા સર્વથી ઉચ્ચ
જે સેનાને જે મેળવવા માટે દરેક જામાનાના મહા
પુરોષો પોતાની જિંદગીના દોષ આપતા રહ્યા છે. સત્ય છે કે
યુદ્ધનાં જી મી દુઝો તમા પ્રપીદ મૂળ છે."

અંપાદક.

દેવજી કુંવરજી ભારતર.

(સર્વે દેશ સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

સંવત ૧૯૧૩.

મુંબઈ—કર્મજી.

સને ૧૯૦૭.

૨૦૧૮

અમદાવાદ:—“વિજય” પ્રવર્તક ” પ્રેસ.

કિમત આન

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

ક્રમાંક ૨૦૧૮ વર્ગીક

અનુ. નામ ગૌરી બાલી

પા. નં. ૨૨ : ૨૨૧૬ વી

॥ वंदेमातरम् ॥

(इनियांना देशाद्धारक महावीर पुर्षोनां यरित्र. अंक—२)

छटालीनो उद्धार करनार महावीर

गेरीआहली.

(लाला लाजपतरायना उरदु पुस्तकनो अनुवाद.)

“छथरी अक्षिसोभां प्रमथीय स्वतंत्रता सर्वथी उया प्रकारनी अक्षिस
छे, जे मेगवया माटे दरेक जमानाना महा पुर्षो पोतानी छ'हणीनो नाम
आपता रखा छे. सत्यछे के गुलाभी छ'हणी दुःषो तथा पापोनु भूज छे.”

संपादक.

देवछ कुंवरछ मास्तर.

(सर्व हक स्वाधीन राख्या छे.)

संवत् १९६३.

मुंदरा—कच्छ.

सन् १९०७

अमदावाद:—“विजय प्रवर्तक” प्रेस.

किंमत आना दस,

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

૨૦૧૮
૮૩૪૨૨૪૮૩

અર્પણ પત્રિકા.

આ લઘુ પરંતુ અનુકરણીય જીવનથી ભરેલું પુસ્તક, કે જેઓ, આ હિંદુ દેશની નિરાધાર કંગાલ પ્રજાની પરાધીનતા જન્ય અધમાધમ આર્થિક સ્થિતિથી તેનો ઉદ્ધાર કરવા વિદેશમાં જઈ પ્રયત્ન કરી રહેલા છે, અને જેઓ દેશની ત્રીસ કરોડ અજ્ઞાન પ્રજાને તેની દયાજનક સ્થિતિથી વાકેફ કરવા સાથે પાશ્ચાત્ય અને જાપાનિઝ પ્રજાકીય લાગણી આ દેશની પ્રજામાં જાગૃત કરવા રૂપ સત્યધર્મનું શિક્ષણ આપવામાં પોતાની જાહેરી અર્પણ કરી છે, કરે છે અને કરશે, તે મારા દેશભક્ત હિંદી ભાઈઓ તથા બહેનોને અર્પણ કરું છું.

“સંપાદક”

ભારતી વંદન.

રાગ દેસ, તાલ ત્રિતાલ, માત્રા ૧૬ મધ્ય લય.

વંદુ માતને, વંદુ મા તહને;

સુજલા, સુદલા, ભારતી માને—

વંદુ મા તહને.

રતનાકર રપસે તવ પદને,

અબમેદિ હિમગિરિવર પવને—

વંદુ મા તહને. (ટેક.)

શુભ જ્યોત્સ્ના પુલકિત જામની, કુસુમે પ્રકુલિત દુમદલ શોભિની,

વદન સુહાસિની, વચન સુભાષિણી,

સુખદા, વરદા, હિંદને—

હું વંદુ મા તહને. ૧

ત્રીશકેટી પુત્રો તુજ ગરજે, કાણુ કહે મા તુજને અગલે,

જહુ જળવંતી તારકતરણી,

રિપુદલ વારતા આત્મ ઉદ્ધરતી—દેવિ હિંદ તું, હું વંદુ મા તહને. ૨

હૃદયે, ધર્મે, વિદ્યા, મર્મે, સર્વ શરીરે તુજના પ્રાણો,

અતુલ લભારી છે મા શક્તિ,

હૃદયે અપો રત્નદેશ ભક્તિ—વિનવું મા તહને, હું વંદુ મા તહને. ૩

જનમાનસમંદિર તુજ મૂર્તિ, હૃદયે નિરંતર પ્રેરક સ્ફૂર્તિ,

સમ કૃષ્ણ શિવ પ્રતાપ શક્તિ,

તે સમ હો અમને હે માજી—વિનવું હું તહને, વંદુ મા તહને. ૪

મહાકાલી યમ શક્તો ધરતી, કમલા રૂપ હૃત્કમલ વિલસતી,

સરસ્વતી રૂપ વાયે લસતી,

અમલા, અતુલા, સુજલા, સુદલા—માતુ હું તહને,

વંદુ ૦ ૫

જય જય જય અમ ભારતિ માતા, સુસ્મિત, ભૂષિત, સ્યામલ, સરલા,

શ્ચિટન નૃમણિ મતિ પ્રેર ઉજવલા,

મુક્ત કરે પરતંત્ર શંખલા, યાતુ હું તહને—

વંદુ ૦ ૬

(પ્રખ્યાત નવલકથાકાર સ્વર્ગવાસી સાક્ષર શ્રીયુત જાંઘીમચંદ્રની
લેખમાતરમ્વાણી પ્રખ્યાત કવિતાનું રૂપાંતર કરનાર ગણપતરાવ ગોપા-
ળરાવ ખેં.)

પ્રસ્તાવના.

ભારતવર્ષની પ્રજા અતિ દીર્ઘ કાળથી પરાધીનતામાં સજાડતી રહીને ટેવાઈ ગયેલી હોવાથી, તે પરાધીનતામાંજ સુખમાની રહેતી જોવામાં આવે છે. તે પરાધીનતાને લીધે ઉદ્ભવતા, ભીરતા, પિશુનતા, સ્વાર્થપરાયણતા, નિર્બળતા, કુસંપ વગેરે દર્શુઓ આખી પ્રજામાં પ્રસરવાથી દેશની ઔદ્યોગિક, સાંસારિક, ધાર્મિક, રાજ્યકીય અને પ્રજાકીય અધોગતિ થઇ ગઇ છે. તે હવે અસહ્ય થઇ પડવાથી પ્રજાની આંખ કંઠક ઉઘડવા માંડી છે. તે અધોગતિથી ઉદ્ધાર થવા માટે અનેક જગાણેથી પરાધીનપણે વર્તતી બુદ્ધિ, સ્વતંત્ર વિચાર કરવા સમર્થ થઇ દઢતા ધારણ કરે, તેવી વાર્તાઓનું શ્રવણ, મનન અને નિર્દિધ્યાસન કરવું આવશ્યક છે.

આપણા દેશના મહારાણા પ્રતાપસિંહ અને મહારાજ શિવાજીના દ-ષ્ટાંતો ઉપરથી આપણે સ્વતંત્રતા, સત્યપ્રિયતા અને અંતઃકરણની પવિત્ર દ-ઢતા શીખી શકીએ છીએ, પણ નવીન પ્રજાકીય બાવના તેથી ઉદ્ભવતી નથી.

આજતા સાલની તારીખ ૪ થી બુગ્રાઇને રોજ જેના જન્મને એક સો વર્ષ થયાં તે માટે સોમા વર્ષની જયંતિ આખા યુરોપમાં મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામાં આવી હતી. તે પ્રસંગે આપણા દેશના પેપરોએ શિવાજી મહારાજ સાથે જે નરરત્નની સરખામણી કરી હતી તે મહાવોર ગેરીયાહીનું જીવનચરિત્ર દિંદની પ્રજાની મગજ ઉપર એક નવીન રોશનીનો પ્રકાશ કરનાર છે. મહારાણા પ્રતાપસિંહ તથા મહારાજ શિવાજી સાથે મહાત્મા ગેરીયાહીની સરખામણી કરતાં આપણે એટલી વાત ખૂબ સ્મરણમાં રાખવી કે આપણા જહાદૂરોના અંતઃકરણમાં પ્રજાકીય લાગણી જેવા સ્વરૂપમાં આપણે યુરોપિયન અને જાપાનીઝ પ્રજા પાસેથી શીખ્યા છીએ તેવા પ્રકારની નહોતી. આ “મારો દેશ” એ પવિત્ર ખ્યાલ માત્ર રાજાઓના અંતઃકરણમાં સ્વમાલકીરૂપ સ્વાર્થતાને લીધે દનો ને યાકીના લડનારાઓ રાજા કે રાજ્યની ખાતર લડતા હતા. પ્રજામાં તો “ધણી પણ ખેડે અને ચોર પણ ખેડે” એવા ખેતીના જાનવરો માટે નીકળતા ઉદ્દગારોની માફક પાશવ સંસ્કારો દઢ થયેલા હતા. હાલ જેમ યુરોપાદિ દેશોમાં દરેક મનુષ્યને યુદ્ધ માટે ઉપયોગી ગણવામાં આવે છે તેવું દિંદમાં નહોતું. આઠાણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાતુર્વર્ણ્ય વ્યવસ્થાજળ ખતાવો જ આપે છે કે માત્ર ક્ષત્રીઓજ યુદ્ધમાં ઉપયોગી ગણાતા હતા, બીજા ત્રણ વર્ણોને તો તે કામથી

આત્મજ કરવામાં આવી હતી. અને હાલ તો તે ક્ષત્રીઓ ધણાખરા ખેતી વગેરે ખીજાં કામોમાં જોડાઈ ગયેલા જોઈએ છીએ, તેથી લગભગ આખી પ્રજામાંથી સ્વત્વ (રાજત્વ) ઉડી ગયું છે અને સ્વત્વની ગેરહાજરીમાં પ્રજાત્વ પણ જનગૃત થઈ શકવાની તો આશા ક્યાંથીજ રાખી શકાય ?

ગેરીઆદીનું ચરિત્ર આપણા અંતઃકરણમાં પ્રજાસ્વાતંત્ર્યનો ખ્યાલ પ્રકટ કરાવે છે. ગેરીઆદી એક પ્રજાજન હતો. તે પ્રજાજન તરીકે તેણે જે મહત્ત્વ કર્તવ્ય કરેલ છે તે ઉપરથી પ્રજાનું કર્તવ્ય સમજી શકાય છે. વિજેતા નેપોલિયને અનેકવાર ઇંગ્લાંડ જીતવાના મનોરથ કર્યા, છતાં તે નહાના (ક્રાન્સ) દેશની પ્રજામાં પ્રજાકીય લાગણી જનમ ન હોવાથી જીતી શક્યો નહોતો. જાપાનીઝ પ્રજા એવી ચમત્કારિક લાગણીના પ્રભાવથીજ રૂશિયા જેવા મહાન રાજ્યને સખ્ત હાર ખવરાવીને બળવાન પ્રજામાં ગણાઈ. હિંદની પ્રજામાં તે પવિત્ર સત્ય ખ્યાલ જ્યારે સર્વત્ર ફેલાઈ જશે ત્યારે વિદેશી રાજ્યનો તેને બંધ રહેશે નહોતો. વર્તમાન જમાનામાં બધી સુધરેલી પ્રજાઓમાં પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાને ઉચ્ચ સ્થાન આપવામાં આવે છે. છતાં હિંદમાં હજી પ્રજાકીય શિક્ષણની શરૂઆત પણ થઈ નથી તેથી પ્રજાકીય ખ્યાલ પણ હજી ઉદ્ભવ્યા નથી. પ્રજા બહુ કંગાલ સ્થિતિમાં આવી જવાથી હાલમાં બહુ વિચારમાં પડી ગઈ છે અને તે આર્થિક સંકટોમાંથી બચવા માટે જે બાગ્યોત્પાદો પ્રયાસ કરે છે તેમાંથી પ્રજાકીય ભાવના ઉદ્ભવવા સંભવ છે. તે જો પ્રજાને સદૃશ્ય સૂઝે તો “ અમારો દેશ ” એવી પ્રજાકીય લાગણી જનમ કરી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાનો યુગ હાલ આખી પૃથ્વી ઉપર પ્રવર્તે છે, તે યુગધર્મને અનુસરવારૂપ સત્યધર્મનિષ્ઠા પ્રાપ્ત થઈ ગણાય.

આ ઇટાલીયન મહાવીરના જીવનમાં વિશેષતા એ જોવામાં આવે છે કે,

परित्राणाय साधूनां विनाशायच दुष्कृतां

धर्मं संस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे. ॥ ૧ ॥ (ગીતા.)

અર્થ—“ નીતિવાન સામાન્ય પ્રજાનું રક્ષણ કરવા અને દુષ્ટ-શુભનો જ્ઞાનો નાશ કરવા, તથા યુગધર્મને પ્રવર્તાવી સ્થિર કરવા માટે દરેક યુગમાં હું મહાત્મા કે વીર પુરૂષરૂપે ઉત્પન્ન થાઉં છું. ” એ પૂર્ણ અંશે સિદ્ધાર્થ થાય છે, વળી આર્યાવર્તના પ્રસિદ્ધ મહારાજા ભગીરથે સ્વર્ગમાંથી ગંગા નદી લાવવા રૂપ કાર્ય છ પેઢીના દીર્ઘ પ્રયત્ને કર્યાનું આપણે જાણીએ છીએ. પરંતુ ઇટાલીની પ્રજાને સ્વતંત્રતારૂપી નિર્ભય ગંગાજળમાં અવગાહન કરાવી આપવાનું મહત્કાર્ય ગેરીઆદીએ પોતાની એકજ જીંદગીના ભગીરથ પ્રયત્ને પૂર્ણ કર્યું.

ગેરીઆદી સાથે હિંદુ કે મુસલમાન કોઈ યુદ્ધવીરોને તો સરખાવી શકાય તેમ નથી. કારણ કે ગેરીઆદી જેવા પ્રજાસ્વાતંત્ર્યના ખ્યાલો પ્રાચીન કાળમાં તો એ જાંને પ્રજાઓમાં નહોતા, પણ આધુનિક સમયમાં પણ હજી પ્રદિપ્ત થયા નથી. (ઇરાનની મુસલમાન પ્રજામાં તે બાવનાનો ઉદય થઈને તેણે પ્રજાકીય પાર્લામેન્ટ સ્થાપન કરી છે ખરી, અને મિસરના મુસલમાનો તે ગાટે મથી રહ્યા છે એ પણ ખરું, તે ઉપરથી કદાચ તેનું અનુકરણ હિંદના મુસલમાનો પણ કરે તો સંભવ છે.) ખ્રિસ્તીઓમાં નેપોલિયન તો શહેનશાહ બન્યો હતો અને અમેરિકાને સ્વતંત્ર કરનાર વાશિંગ્ટન ભાંતો પ્રેસિડેન્ટ બન્યો હતો, પરંતુ ગેરીઆદીમાં નેપોલિયન જેવી યુદ્ધકુશલતા અને વાશિંગ્ટન જેવી પ્રજાપ્રીયતા હોવા છતાં પોતે સાધારણ ગરીબીમાંજ રહ્યા હતા એટલું તેનામાં વિશેષ હતું.

પરાધીન પ્રજાને સ્વતંત્ર કરવા ગાટે તથા ત્રિદેશી પ્રજાના જીલમોથી કચડાતી નિરાધાર પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવા ગાટે સ્વાત્માર્પણ કરનાર પરાપકારી મહાપુરૂષોમાં તે ઉચ્ચ દરજ્જે ભોગવે છે. તેની સરક્ષતા, નીતિ, નિરબિમાનતા અને કર્તવ્ય પરાયણતા તો સર્વોત્કૃષ્ટ હતાં. એક વખત સિસિલી અને નેપલ્સ પોતાનાજ વાલંટિયરોના સૈન્યથી જીતી લઈને તેના સ્વામી જેવી સ્થિતિમાં હોવા છતાં, રાજ્યમહેસો તેના ગાટે તૈયાર હોવા છતાં પણ, અનેક સૈનિકોથી વીંટાયેલો કોઈ દેવળના દરવાજા પાસે ઘોડાના જીનું ઓશીકું કરીને સુતો હતો. પાસે એક ચૂલા ઉપર તેના ભોજન માટે રોટલી બનતી હતી. માત્ર રોટલી અને એક ખાલું પાણી તેને ગાટે બસ થતું હતું !

તેના ભોહીના દરેક ગિંદુમાં, રૂંએ રૂંઆમાં અને દરેક શ્વાસોશ્વાસમાં “ સ્વદેશ, સ્વપ્રજા, ” એવી ધુનિ ઉઠતી હતી. અને તેનું મગજ તથા અંતઃકરણ તે ધુનથી છવાઈ રહેલાં હતાં. મન, વચન અને કાયાથી હમેશાં તેજ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત રહેતો હતો. ક્યાંએ પણ નીતિને છોડી નહોતી. નીતિ જ તેનો ધર્મ હતો. અને તે ધર્મને મુખ્ય રાખીને જ તેણે અર્થ, કામ અને મોક્ષની સાધના કરી છે.

દ્રાવેતૌ મોક્ષ ગન્તારૌ સૂર્યમંડલ ભેદિનૌ

પરિવાટ્ યોગ યુક્તશ્ચ રણશ્ચાભિમુખે હતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ સૂર્યમંડલ ભેદીને મોક્ષ જનારા આ બે જણ છે. એક તેજ યોગયુક્ત સન્યાસી અને બીજો યુદ્ધમાં સન્મુખ રહીને મરનાર. ”

આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થાય છે તે મારા મિત્ર મી. નૂરમહમદ ખાલીકભાઈ મણીઆર બી. એ. રંગુનરાંદેરીઆ સ્કુલના હેડમાસ્ટરની મહેનતનુંજ પરિણામ છે.

મારા આત્મીય સ્નેહી સાક્ષર વર્ચ પ્રોફેસર ગણપતરાવ ગોપાલરાવ બર્વેએ આ કાર્યમાં જે મગ લીધો છે તે માટે તેમનો આભાર માનું છું. જે દેશમાં આવા ધર્માત્મા મહા પુરુષો થાય છે તે દેશને ધન્ય છે.

આ જીવન ચરિત્ર વાંચ્યા પછી અંતઃકરણમાં એ સવાલ ઉત્પન્ન થાય કે, “ખરો સ્વદેશાભિમાની કોણુ?” તેા તેના જવાબમાં નીચેની કવિતા આપી વિરામ પાસું છું.

તેજ સ્વદેશાભિમાની.

જન્મ ધર્મો જે દેશ તન મનથી તેને ધરે;	
વિસારશો ના લેશ સ્વર્ગ જતાં સંભારજો.	૧
આ છે મારો દેશ જન્મ ભૂમિ છે માહરી;	
ચિતમાં હોય હમેશ દેશ ઉદય દ્રષ્ટિ ધરે.	૨
દેશ દુખે દુખિ જોહ દેશ સુખે સુખિયો થશે;	
શાણો સહુમાં તેહ દેશ હિતે તન ધન તજે.	૩
પ્રભુ ભક્તિ પણ એજ દેશભક્તિ દાલમાં ધરે;	
નામ સ્મરણુ પણ તેજ દેશ દેશ દાલથી જપે.	૪
ગણુજો પૂત સપૂત એકોત્તર ઉદ્ધારશે;	
મરજો એહ કપૂત દેશ દશા દીલ ના ધરે.	૫
મુક્ત પુરુષ પણ એજ મુક્ત કરે નિજ દેશને;	
તુરતે આવે તેજ દેશ દુખોને ટાળતાં.	૬
ન ચહે મન ફેલાસ નહિં અક્ષર વૈકુંઠને;	
થઈ દેશનો દાસ તુમ્હ ગણુ સુખ સર્વને.	૭
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ દેશાચરિત્રે જાણશે;	
વખાણશે તે વેશ રાજ્યભક્ત થઇને રહે.	૮
તન મન ધન કુર્યાન સુત નારો સુખને તજે;	
ગુણિજન કરશે ગાન ધ્યાન ધરે ધરણીપતી.	૯
ફટ જનની ફટ ભાત તાત ગણુ બિહાર તે;	
રાખી જગમાં વાત દેશદ્રોહિ જે કો થયો.	૧૦

(કૃપાશંકર ત્રિપાઠાઈ કૃત “ હિંદની હાલત ”)

“ સંપાદક ”

અનુક્રમણિકા

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ભાષા લાઘવપતરાયનું નિવેદન.	૧
પ્રારંભ....	૨
ગેરીયાદ્દીનો જન્મ, કુટુંબ ને અવસાન.	૮
અન્નાસીના વંધાની શરૂઆત.	૧૧
દેશની મેંઘામાં શરૂઆતની કોશિશો.	૧૬
ગેરીયાદ્દી દક્ષિણ અમેરિકામાં.	૨૧
પહેલી લગાઇ.	૨૫
વધારે લગાઇઓ....	૩૦
બીવાહ....	૩૭
ખાંડ દરીઆમાં લગાઇઓ.	૩૯
જંગલની મુસાફરી.	૪૫
જમીનનો લગાઇઓ અને ગેરીયાદ્દીની સ્ત્રી સત્તુના હાથમાં.	૪૭
ગેરીયાદ્દી મોંટીવિડિઓમાં....	૫૩
હટાલીયન રેજીમેન્ટનાં પરાક્રમો.	૫૬
અમેરિકાથી છટાલી પાછા ફરવું.	૬૩
પ્રમુખીય સ્વતંત્રતાના યુદ્ધમાં પહેલી કારવાઇઓ.	૬૯
પ્રથમની લગાઇઓ.	૭૧
નવી તૈયારીઓ, રોમમાં પ્રમુખતાકે સંજ્ઞાની સ્થાપના.	૭૩
સેમનો અસાન.	૮૩

વિષય.

પૃષ્ઠ

કેમ જનરલની દમલખાણ ને રોમનો પરાજય...	૮૭
રોમથી પાછા ફરવું, તેની મત્તીનું મરણ અને દેશવટો....	૯૪
આસ્ટ્રીયા સાથે લડાઇ.	૧૦૩
મધ્ય ઇટાલી.	૧૧૦
સિસિલીનું યુદ્ધ.	૧૧૫
ખાલરમોનાં મરાઠમો.	૧૨૩
ખાલરમોની બ્યવસ્થા.	૧૨૯
સહેર નેપ્લેસ.	૧૩૪
કપરીસાના ટાપુમાં પાછું વળવું.	૧૪૪
રોમ ઉપર અડાઇની તૈયારીઓ ને ગેરીબાલ્ડીનું જન્મમી થવું	૧૪૭
ગેરીબાલ્ડી ઇંગ્લાંડમાં.	૧૫૧
અંતે વેનિસ સ્વતંત્ર થયું....	૧૬૫
રોમની સ્વતંત્રતા માટે તાજી કાસ્ટવાઇઓ, ગેરીબાલ્ડીનું પકડાવું, કેદ		
ને છુટકારો.	૧૬૬
ફ્રાન્સને મદદ, બીજાં ક્રમો ને મૃત્યુ....	૧૬૯
ગેરીબાલ્ડીના વિચારો.	૧૭૭

શુદ્ધિપત્ર.

સૂચના—આ પુસ્તકનાં પુદ્ગલોમાં ગ્રંથકર્તાથી તથા મી. જનરલ અનેક અમલોને લીધે જોડાએ તેટલી કાળજીથી ચોક્કસ ધ્યાન આપવાનું જાની શક્યું નથી. તેથી વિરામ ચિન્હો, શબ્દ સંયોગો, શબ્દ વિયોગો, અનુસ્વાર અને માત્રાઓની જે ભૂલો જોવામાં આવે તે વાચકવર્ગ સુધારીને તાંચશે એવી આશા છે; માત્ર જે આસ ભૂલો વિષે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે તેની શુદ્ધિ નીચે પ્રમાણે છે.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	લીંટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૬	૨૪	સામી	સાચી
૩૭	૮	ઉપર	ઉપર જોનએ
"	૧૬	વર્તવ	વર્તન
૪૬	૧	સદા	સાદા
"	૧૭	સંદા	સાદા
"	૧૯	ઝપટ	ઝડપ
૪૮	૨૪	અળસા	અળસા
૫૫	૧૬	સ્વાધીનતા	સ્વાધીનતા
૫૬	૨૬	માયે	માર્ચ
"	૨૮	આરજંટ	સારજંટ
૫૭	૨૫	રજાતા	રજા હતા.
"	૨૮	છે	હું
૫૮	૨	મણીક	મણીક
"	૨૭	મીલાન	મીલાઉ
૫૯	૨૧	પેદલજ સ્થિતિમાં	પેદલ સ્થિતિમાંજ
૬૧	૫	ઉપ્યુક્ત	ઉપ્યુક્ત
"	૭	લક્ષરમાં	લક્ષરમાં
૬૪	૨૭	આવ્યા છે	આવે છે
૭૦	૨૦	લક્ષરની	લક્ષર તેની
૭૭	૨૦	આપદ	આપદ
"	"	તીકલીક	તીકલીક

પ્રશ્ન	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮૪	૨૮	૮૦૦	૮૦૦૦
૮૫	૬	ભોકોએ,	ભોકો ? એ
૯૧	૫	ડીમીએ	ડીમીએ
(તે પૃષ્ઠમાં તથા ૯૨ પૃષ્ઠમાં ડીમી છે ત્યાં ડીમી પાંચમું)			
૯૩	૧૯	તેની સરદારીથી	તે તાએદારીથી
૧૦૧	૨૪	કેપન	કેપટન
૧૦૨	૧	હાઈન	ટાઈન
૧૦૨	૧૦	તમારા	મારા
૧૦૭	૧૯	ગાગાંથી	ગાગાંથી
૧૧૫	૧૦	" સંપાદક	૦
૧૧૬	૧૩	મીને	મીમે
૧૧૯	૨	રાખજો	રાખજો
૧૨૦	૧૯	લાર્ટ	લોક
૧૨૪	૨૬	પુરુષ	પુરુષો
૧૨૬	૫, ૧૩, ૧૯	પુએનિ	પુએન
૧૨૮	૨૨	છંદલ	છંદલ
૧૩૦	૨૦	રાખતાં	રાખતે
૧૩૫	૨૩	ઉદાઝ	ઉદાત
૧૪૯	૧૫	તે	તે
૧૫૧	૧૪	કોમ નહીં,	કોમ, નહીં
"	૨૪	તેનો છે એનો	તેનો
૧૬૧	૨	પહેલો	પહેલાં બધારે
"	૩	વખતે	વખતે પણ
"	૨૮	વિશ્વજનીન શાંતિ,	વિશ્વજનિત શાંતિ
૧૬૪	૧૪	રલા	રલા
૧૬૬	૨૦	ગયો	મયું

નોંધેલ મેટ્રીનીની નહેર ખગરમાં ૮ મી લીટીને અંતે " એ મેટ્રીનીતું " અને ૯ મી લીટીને આરંભે " છવન " એટલા શબ્દો છે તે રૂઢ સંગજવા.

લાલા લાજપતરાયનું નિવેદન.

વહાલા સ્વદેશીઓ ?

બળ નથી જેથી તમારી સેવા કરું ધન નથી જે તમારા માટે લોગ આપું બાકી રહેલ ગુરૂએ શીખવેલ છે તે મહા પુરૂષોના વિચારો તમને પહોંચાડું. પણ ગયા વર્ષની બિમારીએ તે બાકી રહેલને પણ જખમી કરી દીધા. લાચાર કલમથી તમારી સેવા આરંભ કરી છે. આ સીરીઝમાં પહેલો નંબર “ મેઝિની ” હતો તે તમે પસંદ કરેલ છે, બીજો નંબર “ ગેરીબાલ્ડી ” રજુ કરું છું. સર્જાગ્યે એને પણ આપ પસંદ કરશો. “ ગેરીબાલ્ડી ” વિના મેઝિની અપૂર્ણ હતો તેથી જોકે મરજી માફક આ તૈયાર કરી શક્યો નથી તોપણ જેવો બન્યો તેવોજ જલદીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. આપ પૂછસો કે મેં આ સીરીઝ વિદેશી મનુષ્યથી કેમ આરંભ કરી ? જવાબ એ છે કે આજકાલ ભારત વર્ષ લગભગ દરેક વાતમાં વિદેશી વસ્તુઓજ પસંદ કરે છે. વિદેશી રાજ્યકર્તાને કારણે વિદેશી ભાષા, વિદેશી અક્ષરો, વિદેશી પહેરવેશ, વિદેશી રીતભાત. સારાંશ કે વિદેશી શું નથી ? તેથી કરીને મેં એજ ધાર્યું કે સહુથી પહેલાં વિદેશી કોમના અગ્રેસરોનેજ તમારી સેવામાં રજુ કરું. કદાચ વિદેશી લોકોના આશરો નીચેજ આપણા દેશના પદાર્થો પણ તાબા લીલા થઇ જાય. જોકે મને એ વિચાર સ્વીકારવામાં સંકેત છે, તોપણ આપના અભિપ્રાય સમક્ષ માથું નમાવું છું.

ત્રીજા નંબર માટે દેશના એક મહાન આત્માને ચુંટી કહાડેલ છે. શિવાજી મરાઠાનું જીવન વૃત્તાંત લગભગ અરધું લખી ચુક્યો છું. ઇરાદો તો એ હતો કે નવેંબરથી પહેલાં પહેલાં તેને પ્રસિદ્ધ કરી દેત, પણ તનદુરસ્તીની ગેરહાજરી તેના વચમાં આવી. જુઓ ઇચ્છા ક્યારે પૂર્ણ થાય છે, ઇશ્વર આશીર્વાદ આપે.

૧૧ નવેંબર ૧૮૯૬.

તમારો સેવક.

લાજપતરાય.

ઓરેમ.

પ્રારંભ.

જગતની ભૂગોળમાં ઇટાલી ને રોમ એ બંને નામો પ્રસિદ્ધ છે, કારણ તેની સાથે જગતના ઘણા એક ઐતિહાસિક બનાવોનો સંબંધ છે. આ પુસ્તકમાં જે બનાવો વાચકવૃંદની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે તે યથાસ્થિત સમજી શકાય તે સારૂ શરૂઆતમાં ઇટાલી દેશનું બહુ ટુંકું દર્શન, અને ઇટાલીની પ્રજાની સંક્ષેપ હકીકત દાખલ કરી છે.

યુરોપ ખંડની દક્ષિણમાં એક દેશ આવેલ છે તેનું નામ ભૂગોળમાં ઇટાલી લખેલ છે; તે ઇટાલી એશિયાના હિંદુસ્તાનની પેઠે એક દ્વીપકલ્પ છે, એટલે એની ત્રણે બાજુએ સમુદ્ર છે, ને ઉત્તરે યુરોપખંડના સર્વથી ઉંચા પહાડોની હારો આવેલી છે. ઇટાલીની ઉત્તરે આલ્પ્સ પર્વત, દક્ષિણે અને પશ્ચિમે ભૂમધ્ય સમુદ્ર, અને પૂર્વમાં આડ્રિઆટિક સમુદ્ર આવેલો છે. ઉત્તરમાં આલ્પ્સની પેલે પાર સ્વીટ્ઝર્લૅન્ડ દેશ, વાયવ્ય ખૂણામાં ફ્રાન્સ, ઇશાનમાં આસ્ટ્રિયા, અને ઘરાઘરા પૂર્વમાં તુર્કસ્તાનને ગ્રીસ આવેલા છે. પશ્ચિમમાં કાર્સિકાને સાર્ડિનીઆના બેટો આવેલા છે, ઇશાન ખૂણાપર આડ્રિઆટિક સમુદ્રના કિનારાપર વેનિસ નામે શહેર છે તે તે સ્થળની ખૂબ સુરતીને કુદરતી દેખાવને લીધે યુરોપના સર્વે ખંદરોમાં શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે. ઇટાલીના મધ્યમાંથી એપીનાઇન્સ પર્વતની હારો દક્ષિણ ઉત્તર તરફ જાય છે, યુરોપનો પ્રસિદ્ધ જ્વાળામુખી પર્વત વિસુવીયસ પણ અહીંજ આવેલો છે. તે પર્વતમાંથી અગ્નિના ભડકા હરવખત નીકળતા રહે છે, અને કોઇ કોઇ વાર એટલો બધો ક્ષાટી નીકળે છે કે આજુ બાજુના બધા પ્રાંતોનો નાશ કરી દે છે, માઇલોને ગાઉઓ સુધી રસ્તામાં જે કંઈ આવે છે તેને બાળી નાંખે છે. કેટલાક શહેરો આ જ્વાળામુખીના ભોગ થઈ ચૂક્યા છે, તેઓમાં

સર્વથી પ્રસિદ્ધ વિશાળ, પ્રાચીન ને બાહોજલાલીવાળું પાંખીનામે શહેર ગણાય છે. ઇટાલીના દક્ષિણ ભાગને સિસિલી કહેવામાં આવે છે. તે બંનેની વચ્ચે મેસીના નામે સામુદ્રધુની છે, તેને કિનારે એપિનાઇન્સ પર્વતની બંને બાજુએ નેપલ્સ નામે પ્રાંત છે, તેની રાજધાની નેપલ્સ છે. તે પ્રસિદ્ધ શહેર ઇટાલીની પશ્ચિમે સમુદ્ર કિનારાપર છે. નેપલ્સની ઉત્તરે જે પ્રાંત આવેલ છે તેને ગેરીબાલ્ડીની કારકીર્દિ પહેલાં પોપનો ઇલાકો કહેવામાં આવતો તેની રાજધાની રોમ જગતના વિશેષ નામાંકિત શહેરોમાંનું એક છે, અને ઇટાલીના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર લગભગ મધ્યમાં એટલે ઉત્તર દક્ષિણ ભાગથી લગભગ વચ્ચેવચ્ચે એ શહેર આવેલું છે, તેથી તે શહેરથી ઉત્તરના ભાગને ઉત્તર ઇટાલી કહે છે, તે કેટલાક પ્રાંતોમાં વહેંચાયેલ છે. આબ્સની દક્ષિણના ભાગમાં ત્રણ પ્રાંતો પ્રસિદ્ધ છે, તેમાં બરાબર પશ્ચિમે ફ્રાન્સની હાલની સરહદ સાથે જોડાયેલ પીડમાંટ પ્રાંત છે, તેની પૂર્વે લેંગાર્ડી છે, ઇશાન કોણમાં આસ્ટ્રિયાની સરહદ સાથે જોડાયેલ વેનીસ છે. પીડમાંટની નૈઋત્યે સમુદ્ર કિનારે જીનીવા છે, તેની પૂર્વે પાર્મા છે, તેથી પૂર્વમાં કંઈક દક્ષિણે મૂડીના છે, તેની પૂર્વે વિનેશિયા-વેનીસ-અને તેની દક્ષિણે અલ્બીલિયા (એમીલીયા) છે. પોપના પ્રાંતોને મૂડીનાની વચ્ચે ટસ્કની આવેલું છે. પીડમાંટની પશ્ચિમે ફ્રાન્સ સાથે જોડાયેલા પ્રાંતો લેન્સી ને સિવાઈ છે, તે હવે ફ્રાન્સના રાજ્યમાં જોડાઈ ગયા છે. લેન્સી અમારા બહાદુર ગેરીબાલ્ડીની જન્મભૂમી છે. પીડમાંટની રાજધાની ટ્યુરન, લેંગાર્ડીની મીલાન, વેનેશિયાની વેનીસ, મૂડીનાની મૂડીના, પાર્માની પાર્મા, જીનીવાની જીનીવા, ટસ્કનીની ફ્લોરેન્સ, પોપના પ્રાંતોની રોમ, નેપલ્સની નેપલ્સ ને સીસિલીની પાલર્મો છે.

એતીવાડીની બાજતમાં ઇટાલીની હિંદુસ્તાન સાથે સમાનતા છે. ઇટાલીમાં આછામાં આછું યુરોપના સર્વે દેશોની વસ્તુઓ પેદા થઈ શકે છે, અને હિંદુસ્તાનની જમીનમાં જગતની દરેક પ્રકારની પેદાસ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. એતી કરવાની રીતો પણ ઇટાલીને હિં-

હુસ્તાનમાં સમાનજ છે, ઇટાલીની પેઠેજ હિંદુસ્તાનમાં બળદ ખેતીના કામમાં અને બોલે લાદવાના કામમાં વિશેષે કરીને ઉપયોગમાં આવે છે. બીજા ખેડવાના ઓળરો પણ લગભગ એકજ તરેહના છે. લાજપાલો અને બીજા કુદરતી નીપજમાં પણ ઇટાલી દેશ બહુ ફળદ્રુપ છે. સારાંશ કે કુદરતે પોતાના ખજાનામાંથી અતીશય ઉત્તમ પ્રકારના હવાપાણી, ફળદ્રુપતા, કુદરતી દેખાવો, સૃષ્ટિ સૌંદર્ય અને કુદરતી સાધનોની પુષ્કળતા ઇટાલીને બક્ષિસ કરી છે. ઇટાલીને કુદરતની વિરૂધ્ધ ફરીયાદ કરવા જેવું કંઈપણ નથી, તેથી કુદરતી શક્તિને લાભોના પ્રમાણમાં જગતના ચુંટી કહાડેલા દેશોમાંનો દેશ તેને સત્યરીતે કહેવામાં આવે છે.

મનુષ્ય કારીગરીએ પણ ઇટાલીને જગતના ચુંટી કહાડેલા દેશોમાંનો દેશ બનાવવાને કંઈ અધુરાશ રાખી નથી, ઇટાલીના શહેરો ઉત્તમ પ્રકારે રણિઆમણા બનેલા છે. ઇમારતોને જોતાં રોમને ક્લોડેન્સ આખી દુનીઆના બહુજ ખુબ સુરત શહેરોમાં ગણીશકાય છે. કોની શક્તિ છે કે થોડાપાનામાં રોમ શહેરની આલીશાન ઇમારતોનું થોડુંક પણ ચિત્ર ખેંચી શકે ? કોતર કામમાં, ચિત્ર વિદ્યામાં, મકાનોમાં, મહત્ત્વતામાં, ને ખૂબસુરતીમાં આ શહેર ને તેની ઇમારતો જાતેજ અનુપમ છે.

ઇટાલી જેમ કુદરતી ખૂબસુરતીમાં અને મનુષ્યકૃત કારીગરીમાં એક અનુપમ દેશ છે, તેમ તેના રાજકીય ઇતીહાસમાં પણ કંઈ ઘટે તેવું નથી. દુનિયામાં ઉન્નતિ ને અવનતિ થવાનો અચલ નીયમ સર્વને લાગુ પડે છે, જમાનાના ચમત્કાર પ્રસિદ્ધ છે, આજ જે એક પ્રજા બળવાન છે તે કોઈ કાળે બળહીન થઈ જવી સંભવે છે. એમ બધી સંસારિક વસ્તુઓને આ અસ્તોદયનો નિયમ લાગુ પડે છે તો બિચારું ઇટાલી તેની અસરથી બચી શકે નહીં. ઇટાલિયન પ્રજા જગતની જે પ્રજાઓએ ઇસ્વીસન પૂર્વે ઉત્તમ પ્રકારની ઉન્નતિ સંપાદન કરી પૃથ્વીપર પોતાની સત્તા જમાવી હતી તે પ્રાચીન પ્રજામાંની છે. તે જમાનામાં જ્યારે હિંદુસ્તાન સ્વતંત્ર હતું ત્યારે ઇટાલી પણ સ્વતંત્ર

હતું. ખ્રિસ્તિ ધર્મ પહેલાં રોમનું રાજ્ય ઉત્તરના શિખર પર હતું. લગભગ આખો યુરોપ, આખો ઉત્તર આફ્રિકા, બધો પશ્ચિમ એશિયા રોમની તલવાર સામે માથું નમાવતા હતા. રોમના રાજાઓ જગ જાહેર થઈ ગયા છે. ઇસુખ્રિસ્તના જન્મથી કેટલાક વર્ષ પહેલાં રોમે એટલિનને પણ જીતી લીધું હતું. સારાંશ કે રોમન રાજ્યનો વાવટો મધ્યને દક્ષિણ આફ્રિકા તથા પૂર્વ એશિયા શિવાય બાકીના બધા પ્રાચીન જગત ઉપર ફરકતો હતો, ને રોમ શહેર એવા મહાન રાજ્યની રાજધાની હતું. તે વખતે જેટલો પૃથ્વીનો ભાગ જાણીતો હતો તેનું પ્રમાણ લેવામાં આવે તો અમે કહી શકીએ છીએ કે આધુનિક સમયમાં એવું કોઈ રાજ્ય નથી કે જેની મહત્ત્વના તે વખતના રોમન રાજ્ય જેવી હોય. છતાં સરખામણી કરવી છે તો કહેવું જોઈએ કે જે મોટાઈ આ વખતે એટલિનને મળેલી છે તેનાથી વધારે મોટાઈ તે જમાનામાં રોમ અને ઇટાલીને મળી હતી. રાજ્યકુળોમાંથી રોમના શહેનશાહે સહુથી પહેલાં ઇસુખ્રિસ્ત ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે રોમન રાજ્ય ખ્રિસ્તિ ધર્મનું મધ્યબિંદુ બની ગયું. ઇસ્લામની ફરકવા લાગેલી લહેરોએ રોમન રાજ્યને ધક્કો એટલા સુધી માર્યો કે રોમન રાજ્યને ઇરાનના ભાગ (ફાર્સ) અને એશીઆઈ તથા યુરોપીયન તુર્કસ્તાનમાંથી ધકેલી મુકવા ઉપરાંત ગ્રીસ પણ લઈ લીધું. એ ઇસ્લામ માર માર કરતે રૂપેન સુધી જઈ પહોંચ્યો. આફ્રિકાના ઉત્તર ભાગને પણ ઇસ્લામે કાબુમાં લીધો. તે એટલે સુધી કે રોમના તાબામાં ઇટાલી શિવાય બીજું કંઈપણ રહ્યું નહીં. તે પછી રોમન રાજ્યને યુરોપના રાજ્યો સાથે તકરારો શરૂ થઈ, તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે પોપ વિજય પામ્યો; ને તેની સત્તા જગતમાં ફેલાઈ. યુરોપના કાયદાઓ રોમન રાજ્યે ઘડ્યા, યુરોપમાં ખ્રિસ્તિધર્મ તેણે ફેલાવ્યો અને યુરોપે હુજરો અને વિદ્યાઓ રોમન રાજ્ય પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યા. રોમન રાજ્યે એ બળ ને નીતિ ગ્રીસ પાસેથી મેળવ્યા હતા. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે મહાન સિકંદરના વખતમાં જગતમાં ગ્રીસ સર્વથી બળવાન હતું. તે ગ્રીસ-

ના 'ખ'ડેરો પર રોમ બન્યું', એટલે ગ્રીસ પાસેથી રોમે નીતિ અને વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરી. કેટલીક સદીઓ સુધી આખા યુરોપમાં ફક્ત ગ્રીક ને લાટીન (ઇટાલીયન) એ બે વિદ્યા રૂપી ભાષાઓ જ હતી. યુરોપની સર્વે ભાષાઓ ઘણું કરી તેજ બે ભાષાઓથી બનેલી છે. અને હજી સુધી આખા યુરોપમાં એજ બે ભાષાઓ પ્રાચીન (classical) કલાસિકલ) સમજવામાં આવે છે, તે શીખ્યા વિના કોઈપણ માણસ વિદ્યાન કે પંડિત કહેવડાવવાનો દાવો કરી શકે નહીં. એમ ગ્રીસ ને રોમે આખા યુરોપને માત્ર નીતિ ને વિદ્યાનું જ દાન આપ્યું એમ નહીં સમજવું પણ હુજરો એ અહીં આથીજ પ્રસર્યા. રોમના ચિત્રકારો અને કાતર કામ કરનારા યુરોપના નામાંકિત હુજરો માણસોમાં ગણવામાં આવે છે. સાચાંસ કે હાલનું યુરોપ ખરેખર કહીએ તો ગ્રીસ ને રોમનું બન્યું છે.

એક એવો પણ સમય હતો કે જ્યારે પોપજ ખરેખર આખા યુરોપનો માલિક હતો, પોપના હુકમથી રાજાઓ ગાદીપરથી ઉઠાડી મુકવામાં આવતા, પોપના આશિર્વાદ નવા રાજા માટે જરૂરના થતા હતા. ખ્રિસ્તિ ધર્મે સ્વીકારાયલા સિદ્ધાંતોની વિરૂદ્ધ કંઈ પણ આચરણ કરવાની કોઈ હિંમત કરી શકતા નહીં. હુંકમાં આખો યુરોપ તેના સર્વ રાજાઓ સહિત પોપના હુકમને તાબે હતો. પોપે તે સત્તાનો તે લોક ઉપર નહીં કરવા જેવા જીલ્લો કરવામાં અમલ કર્યો. તે અસહ્ય થઇ પડવાથી જેઓએ કોઈ કોઈ વાર ખ્રિસ્તિ ધર્મના મનાતા તે સિદ્ધાંતોની વિરૂદ્ધ પોતાનો અવાજ ઉઠાવ્યો તેઓ મહાન સંકટો સહન કરતા માર્યા ગયા. માનસિક શક્તિઓએ સંકટો ઉત્પન્ન કરવામાં પણ પોતાની પ્રવીણતા બતાવી. એ ધાર્મિક અંધાધુંધી ભરેલી રૂઝીતિ જર્મનીમાં માર્ટિન લ્યુથરે પોપની વિરૂદ્ધ બળવાનો વાવટો ખડો કર્યો ત્યાં સુધી ચાલુ રહી. માર્ટિનલ્યુથર પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનો સ્થાપનાર છે. તેણે લોકોને સમજાવ્યું કે પોપ તરફથી જે શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે પવિત્ર ખ્રિસ્તિ ધર્મનું શિક્ષણ નથી, પોપની સત્તા કુદરતના કાનુનથી વિરૂદ્ધ છે અને તે સત્તાને તાબે રહેવાની જરૂર નથી.

સારાંશ કે તે બહાદુર મહાત્માએ સર્વથી પહેલાં પ્રસિદ્ધપણે યુરોપમાં ધાર્મિક સ્વતંત્રતાના દરવાજા ખુલ્લા કરી દીધા. બસ પછી શું જોઈએ ? જો કે તે ધર્માતિક્રમણની શરૂઆતના સમયમાં માર્ટિન-લુથરના જેવા વિચારોવાળા પોપ અને તેના પાદરીઓના ક્રોધના ભોગ થયા તેમને વિવિધ પ્રકારે સંકટો ઉત્પન્ન કરવામાં સમગ્ર માનુષી બુદ્ધિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો અને દીર્ઘકાળ પર્યંત પ્રોટેસ્ટંટોની કતલ થવી જારી રહી, પણ સ્વતંત્રતાની લહેરોનો પ્રભાવ એવો છે કે તે જો એકવાર શરૂ થઈ જાય તો તેને રોકવા કોઈ પણ માનુષી શક્તિ સમર્થ થતી નથી. ખુબી એ છે કે સ્વતંત્રતા પ્રીય સ્વાર્થ ત્યાગીઓ તેને માટે જીવ આપવાને પ્રશંસા પાત્ર ગણે છે. પોપ તથા તેના પાદરીઓના જીલમ ને બળાત્કારોએ પ્રોટેસ્ટંટ વિચારો પ્રસરાવવામાં સહુથી વધારે મદદ કરી. એટલે સુધી કે આખા યુરોપમાં પ્રોટેસ્ટંટ ધર્મ પ્રસરી ગયો ને પોપની સત્તા ઘણી ઓછી થઈ ગઈ. યુરોપના દેશોમાં શ્રેષ્ઠતાને માટે પરસ્પર લડાઈઓ થવા લાગી તેનું પરિણામ ઇટાલી માટે એ આવ્યું કે ૧૯ મી સદીની શરૂઆતમાં ઇટાલીના ઘણાખરા પ્રાંતો યુરોપના બીજા રાજ્યોની હકુમત નીચે આવી ગયા. ફ્રાન્સ ને આસ્ટ્રિયાના રાજ્યકુટુંબની શાખાઓ કેટલાક પ્રાંતો પર અમલ કરતી હતી, અને થોડાક ભાગ પોપની પાસે પણ હતા. તે પછી ઇટાલીના પુત્રોએ પોતાના પવિત્ર દેશને સ્વતંત્ર કરવા માટે જે ^૧કારરવાઈઓ કરી તે મેઝિની ને ગેરીબાલ્ડીની જીંદગીના બનાવોથી જાણી શકાય છે. મેઝિનીનું જીવન વૃત્તાંત પહેલાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકેલ છે અને ગેરીબાલ્ડીની જીંદગીના બનાવો નીચેના પાનાઓમાં વર્ણવવામાં આવે છે.

ગેરીબાદીનો જન્મ, કુટુંબ ને બચપણ.

ગેરીબાદી સમુદ્ર કિનારે આવેલ લેન્સી (નામ્પસ) નામે શહેરમાં તા. ૪ થી જુલાઈ ૧૮૦૭ ને રોજ જન્મ્યો હતો. તેના બાપદાદા વહાણના ખલાસીનું કામ કરતા હતા. તેના બાપનું નામ ડોમેનીકો હતું. તે કંઈ અમીર નહીં હતો, પણ તેની જીંદગીમાં તેણે સારા દીવસો જોયા હતા. પાછળથી ઘણી વાર તેના વહીવટમાં નુકસાન ભોગવવું પડેલ હોવાથી તેવી સ્થિતિમાં પોતાના સંતાનોને ભણાવવામાં તે વધારે પૈસા ખર્ચી શક્યો નહીં. તોપણ જ્યાં સુધી બની શક્યું ત્યાં સુધી કરકસર કરીને પૈસા બચાવી તે સંતાનોને કેળવણી આપવા માટે ખર્ચવામાં ચૂક્યો નહીં. ગેરીબાદી પોતાના જીવનચરિત્રમાં લખે છે કે—“ મારે પ્રાથમિક કેળવણી બાબતમાં ” “ જો કંઈપણ ફરિયાદ કરવાનું કારણ રહેતું હોય તો માત્ર એ છે કે ” “ મને અંગ કસરતનું પૂરતું શિક્ષણ નહીં મળ્યું; કારણ કે જે ” “ વખત બધી ભાતની કેળવણી આપીને બાળકોને પૂર્ણ શહેરી બ- ” “ નાવવાની જરૂર હતી તે વખત મારા કમનસીબ દેશમાં લોકોનું ” “ સ્વાભાવિક વલણ પોતાના સંતાનોને પાઠરી કે વકીલ બનાવવા ” “ તરફ હતું. ” ગેરીબાદીના બાપનો પોતાના બાળકોપર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે એમની જીંદગી જોખમમાં આવી પડે તેવું કાર્ય કરવા દેવા માટે ખ્યાલ પણ આવતો નહીં. સમુદ્રની મુસીબતો અને જોખમોથી ગેરીબાદીને દૂર રાખવા માટે તેની પંદર વર્ષની ઉંમર સુધીતો સમુદ્રની સફરે જવાની પણ રજા દીધી નહીં. ગેરીબાદીને પોતાના બાપ માટે આ બાબતની ફરિયાદ રહી, કારણ કે જેઓ સમુદ્રની મુસાફરીની ટેવ પાડવા ચાહતા હોય, અને ખાસ કરી ખલાસીની જીંદગી અખત્યાર કરવા ઇચ્છતા હોય, તેના માટે બહેતર છે કે બચપણથી જ તે કામમાં તેમને જોડી દેવા જોઈએ; તેને બદલે તેમને વીસ વર્ષ સુધી ટયુનિસ ને પારીસની શાળામાં ભણાવતા ને

પછી ખલાસીના કામમાં જોડતા. ગેરીબાલ્ડી પોતાની માતાના તો બહુ-
જ વખાણ કરતો હતો. તે કહે છે કે “ ખીજી માતાઓને ધડા લેવા ”
“ લાયક મારી મા હતી, દયાની તો તે કેવળ મૂર્તિ જ હતી. દુઃખી ”
“ અને વિપદગ્રસ્ત માણસો તરફ તેને ઘણીજ દિલસોજી હતી. ગે- ”
રીબાલ્ડી માટે એ માન ભરેલું છે કે આ બે ગુણ તે એની મા પાસેથી
શીખ્યો અને માના એ સાદા ગુણોએ જ તેને આગળ ઉપર પ્રકટ થ-
ઈને પ્રબળીય લાગણીવાળો બનાવ્યો. ‘ ગેરીબાલ્ડી ’ એ જર્મન નામ
છે. જર્મન ભાષાનો શબ્દ ‘જર’ અને ગેરીબાલ્ડીનો ‘ગેરી’ એક જ ધા-
તુનાં રૂપો છે. જર્મન ધાતુનો અર્થ “ લાલા મારવાવાળો ” એવો થાય
છે, તેથી એનું નામ એનામાં રહેલા ગુણનું સૂચક હતું. માટે કહેવું જો-
ઈએ કે ગેરીબાલ્ડીમાં નામ તેવા ગુણ હતા. ગેરીબાલ્ડીએ પોતાના
બાપના દબાણ છતાં પણ ઉપરોક્ત રીતે નિરીક્ષા કરી તરૂણાવસ્થા-
માંજ બહાદુરી ને અંચલતાનું ઉદાહરણ આપ્યું છે. અને તેના કહેવા
પ્રમાણે તેનો ન્હાનપણનો ઘણો ખરો વખત ખેલવા કુદવામાં ગયો.
તે પોતાના બાપની નજર ચુકવીને શરીર કસાય તેવા જોખમી કા-
મોમાં મશગુલ રહેતો હતો. તે શરીરે પાતળો હતો પણ મજબૂત
હતો. તેની બુદ્ધિ તીવ્ર હતી. તેને પોતાની શક્તિ ઉપર પૂરો ભરૂંસો
હતો. તેને મોતનો ભય નહોતો. તરવામાં તેણે મહાન કુશળતા
મેળવી હતી. તે એટલી ન્હાની ઉમરે તરતાં શીખ્યો હતો કે પછીથી
પોતે ક્યારે તરતાં શીખ્યો તે યાદ આવતું નહોતું. તે લખે છે કે
“ મને એવું જણાતું કે તરતાં તો પહેલેથીજ સાફ આવડે છે. ” તેના
પહેલા શિક્ષક બે પાદરી હતા. તેના મનમાં પાદરીઓ તરફ બહુ
તિરસ્કાર હતો અને પોતાના જીવનચરિત્રમાં ઘણે ઠેકાણે પાદરી-
ઓને સખત અને હલકા શબ્દોથી પ્રહાર કરેલ છે. આ પ્રસંગ માટે
પણ તેણે લખેલું છે કે “ મારા દેશીઓની માનસિક અને શારીરિક ”
“ પડતી ને અધમતાનું મુખ્ય કારણ તેમને કેળવણી આપવાનું ”
“ કામ પાદરીઓના હાથમાં સોંપાયલું છે તે છે. ” એ બે પાદરી
શિક્ષકો પાસેથી તે કંઈ વધારે શીખ્યો નહીં પણ એનો ત્રીજો

શિક્ષક જે પાઠરી નહોતો તેની પાસેથી તેને સાફ શિક્ષણ મળ્યું. તે કહે છે કે “ મને જે કંઈ આવડે છે તે એ ઉસ્તાદની પ્રસાદી છે. ”

“ એજ શિક્ષકે મને મારી માતૃભાષાની કદર કરતાં શીખવ્યું. ”

“ એણે મને મારા મુલક ને રોમના ઇતિહાસથી જાણીતો કરીને ”

“ મારામાં દેશદાઝના અંકુરો ઉગાડ્યા. ” તે વખતે ઇટાલી તથા રોમના ઇતિહાસના શિક્ષણપર જોઈએ તેવું ધ્યાન અપાતું નહીં હોય એમ જણાય છે. તે સંબંધમાં ગેરીબાલ્ડી ફરીયાદ કરે છે કે “ દે-”

“ શનો ઇતિહાસ શીખવ્યાથી મહાન સ્વતંત્ર પ્રજાના સંતાનોને ”

“ સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા થાય છે, માટે ખાસ કરી લેન્સી શહેરમાં ”

“ એવા શિક્ષણની અનિવાર્ય અપેક્ષા હતી; પરંતુ તે શિક્ષણ નહીં ”

“ અપાવાનું કારણ એ હતું કે નાઈસ શહેર ઘણુંબધું ફ્રાન્સની ”

“ હકુમત નીચે હતું, અને અમલદારોનું લક્ષ લોકોને લૂંટવા ”

“ તરફ વધારે હતું. વળી લોકોને લશ્કરમાં દાખલ કરીને ખીજ ”

“ પ્રજા સાથેના વિરોધમાં તેમને કામે લગાડવાની દરકાર તે ”

“ હાકેમોને નહોતી. ” તેની માન્યતાનુસાર શિક્ષણ નહીં મળવાથી સ્કુલથી કંટાળીને મુસાફરી ને જેલખુશીના શોખમાં પોતાના થોડા મિત્રો સાથે જીનોવા જવાની ગોઠવણ એક વખત કરી. કંઈ ખાવાનો સામાન લઈ લીધો, માછલાં પકડવાની જાળ સાથે લીધી, ને એક હોડીમાં બેસી હોડીને સમુદ્રમાં ધકેલી મુકી. એક પાઠરી-એ આ બધી હકીકત જોઈને તેના બાપને ખબર આપી. તેણે તે હોડી પાછળ એક વહાણ રવાને કર્યું કે જે એને કેટલેક દૂરથી પકડી લાવ્યું. પાઠરીની એ યુગલી તેને ઉમરભર યાદ રહી. પહેલી કો-શેશમાં ફતેહમંદ નહીં થવાથી તેણે પોતે ભરણપોષણ માટે રસ્તો શોધી લે તેવી ફિકર તેના માળાપના મનમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં સુધી ભણવા અને દેશનો ઇતિહાસ શીખવાનું શરૂ રાખ્યું. હવે તેના માળાપ તથા મોટો ભાઈ તેને કંઈ ખરચને ભોગે પણ કોઈ ધંધામાં જોડવા ઇચ્છતા હતા. ધર્મ ગુરૂનો ધંધો તેને પસંદ નહોતો. વકીલાતના ધંધા તરફ તેને શ્રીક્ષ્માર હતો. વૈદક તરફ તેનું વલણ

નહોતું. એ બધા કરતાં વ્યાપારને તે શ્રેષ્ઠ માનતો હતો, પણ તેનું દિલ ખલાસીના ધંધાને પસંદ કરતું હતું. ન્હાની ઉમરથીજ સમુદ્ર કિનારે ઉભા રહીને સમુદ્ર તરફ જોતાં રહેવાની તેને આદત હતી. તે સમુદ્રની ખુબસુરતી અને કુદરતના દેખાવોથી આશ્ચર્ય પામતો, સવાર સાંજ એટલે સૂર્યોદયને સૂર્યાસ્ત સમયે સમુદ્રને નિહાળતાં તેને બહુ આનંદ થતો હતો. સૂર્યના કિરણોને ચંદ્રની ચાંદનીથી સમુદ્રના પાણીમાં જે રંગબેરંગી ચિત્રો પડતા હતા તે તેના ચિત્તનું આકર્ષણ કરતા અને કલાકો સુધી તે તેના ધ્યાનમાં મગ્ન રહેતો હતો. છેવટે જેથી પોતાને હમેશાં કુદરત તથા કુદરતની લીલા જોવાને અસંખ્ય પ્રસંગો મળે તેના કરતાં બીજે કોઈપણ ધંધો પોતા માટે સારો નથી એમ નિશ્ચય કીધો, ને માતૃપિતાની નાખુશી છતાં પણ ખલાસીનો ધંધો કરવાની હઠ લીધી. અંતે આખા કુટુંબને એના નિશ્ચય સાથે મળતા થવું પડ્યું. તે વહાલા પુત્રનો મુસાફરીનો સામાન બાંધતાં તેની ગરીબ માતાની આંખોમાંથી ટપોટપ આંસુ વહ્યાં જતાં હતાં, બાપ પણ અફસોસમાં ઉદાસીન ચહેરે ફરતો હતો, પણ તે બહાદુર પુત્રને તેથી કંઈ અસર નહીં થતાં પોતાનો ખલાસીનો ધંધો કરવાનો નિશ્ચય કાયમ રાખ્યો.

ખલાસીના ધંધાની શરૂઆત.

ગેરીબાલ્ડીના પિતાએ વહાલા પુત્રને પોતાના મિત્ર એક વહાણના કમાન્ડરને સોંપ્યો. તેના મમતાળુ સ્વભાવ અને સદ્ગુણોએ યુવાન ગેરીબાલ્ડીના સ્વભાવ ઉપર બહુ સારી અસર કરી. ગેરીબાલ્ડી હંદગી પર્યંત તેના તરફ માનની લાગણી યુક્ત રહ્યો, અને અતી અદબથી તેના ગુણ ગાતો રહ્યો. જે વહાણ ઉપર તેણે પહેલી સફર કરી હતી તેને મગફરી તથા પ્રેમથી યાદ કરતો રહ્યો. પોતે લખેલા જીવનચરિત્રમાં લખે છે કે “એ વહાણ, તેના ખલાસી અને કમાનને હંદગી પર્યંત ભૂલીશ નહીં.” એ વહાણના ખલાસીઓને જોઈને

પહેલો પોતાના દેશના વતનીઓની વહાણુ ચલાવવાની હુશીઆરી
 વિષે અભિપ્રાય બાંધે. તે સંબંધે લખે છે કે ‘ બલાસીઓ જ્યારે ’
 ‘ તુતક ઉપર બેસીને કામ કરતા હતા તે વખતે તેમની હીલચાલ ’
 ‘ બહુજ મનોરંજક ને મનોવેધક માલમ પડતી હતી. તેમના ગીતો ’
 ‘ બહુ શોખથી ધ્યાન પૂર્વક સાંભળતો હતો અને કહેતો કે તેમને ’
 ‘ પોતાના વહાલા દેશ અને દેશીઓના પ્રેમી ગીતો શીખવવામાં ’
 ‘ આંખ્યા હોત તો કેવું સાડું થાત ? આ સાધારણુ પ્રેમના રાગ ’
 ‘ ગાવાને બદલે દેશ ભક્તિનાં ગીતો ગાત; પણ અકસોસ કે કોઇએ ’
 ‘ તેમને ઇટાલી શબ્દ તેમની રંગોમાં જોસ પેદા કરી શકે અથવા ’
 ‘ દેશ પ્રત્યેના પ્રેમની લાગણી જાગૃત કરે એવું બતાવ્યું નહોતું. ’
 ‘ તેમ એટલું પણ કોઇએ તેમને શીખવ્યું ન હતું કે તેમના ’
 ‘ પ્રેમમાં જન્મભૂમીનો પણ ભાગ છે. તેને ઘાતકી દુશ્મનોના ’
 ‘ પંજમાંથી મુક્ત કરવી, પરાધીનતાથી છોડાવી સ્વતંત્ર કરવી, એ ’
 ‘ તેમની ફરજ હતી. ’ એ વહાણુપર ગેરીબાલ્ડીએ પહેલાં મુસા-
 ફરી ઓડેસા તરફ કરી. તેટલો વખત તેના માળાપ બહુ ચિંતાતુર
 રહ્યા, અને જ્યારે તે પાછો આવ્યો ત્યારે તેઓએ તેને એ ધંધો
 છોડીને કોઇ બીજા ઉદ્યોગમાં જોડાવા અરજ કરી. પણ તેણે પોતા-
 નો વિચાર ફેરવ્યો નહીં જેથી બીજી મુસાફરીમાં તેનો પિતા પો-
 તાના વહાણુમાં તેને રોમ તરફ લઇ ગયો. રોમ શહેર જોઇને
 ગેરીબાલ્ડીના શરીરનાં રૂંવાંટાં ઉભાં થઇ ગયાં. તેની નજરમાં રોમ
 પોતાની અસલી મોટાઇ, જાહોજલાલી અને ઉત્તમ પ્રકારના સીવી-
 લીઝેશન (સુધારા) ને લીધે આખી પૃથ્વીની રાજધાની હોવી
 જોઇએ; તેને બદલે હાલ એક ‘ મહુજબી ‘ ફીરકાના લોકો (પાદરી
 ભદ્રો) ની રાજધાની હતી. રોમના ખંડેરો તથા જુની ઇમારતો તેની
 અસલી મોટાઇ યાદ કરાવતાં હતાં, અને ગેરીબાલ્ડીના અંતઃકરણને
 ચીરી નાંખતાં હતાં. તેને રોમપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો. તે પોતાના
 જીવનચરિત્રમાં લખે છે કે ‘ મારી નજરમાં રોમ એક પદ્મજાત ’

'થયેલ રાજા જેવો લાગ્યો. રામની ભાગી તૂટી બાકી રહેલી'
 'નિસાનીઓ તેની અસલી મોટાઈ સાબીત કરતી હતી. રામને'
 'નાથ, અવનતિ, કમનસીબી વગેરે અંતઃકરણમાં યાદ લાવીને'
 'સર્પની પેઠે આજોટતો હતો (ખેચેન રહેતો હતો). રામ મને'
 'હુનીઆંની બધી ચીજો કરતાં વધારે પવિત્ર ને પ્રિય લાગતું'
 'હતું. મારી સ્વદેશપ્રીતિ જરા પણ ઓછી નહીં થતાં જીવન'
 'પર્યંત વધતીજ ગઈ. હું રામથી સંકડો ગાઉ દૂર ગયો તોપણ'
 'રામના ફરી દર્શન માટે નિરંતર પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરતો'
 'રહ્યો. મારી નજરમાં રામ સિવાય ઇટાલી અર્થ વગરનો શબ્દ'
 'જણાતો. જ્યાં સુધી ઇટાલીના સઘળા ભાગો એકઠા થઈ જાય'
 'નહીં ત્યાં સુધી ઇટાલી કંઈ વસ્તુ નથી. વળી તે સંપત્તી રામ'
 'એક ઝુંડા અથવા તારાની પેઠે દેખાઈ શકે. રામને જોઈને'
 'પોત્ર તરફ મને બમણો તિરસ્કાર થતો હતો, કારણ કે તેનેજ'
 'લીધે નીતિ તથા સુધારામાં અવનતિ થઈ હતી. મારા અંતઃકરણથી'
 'અવાજ આવતો હતો કે એક મોટી પ્રજાને પુનર્જીવન આપનાર'
 'કોઈપણ શબ્દ હોયતો તે રામ છે; અને હું જીવન પર્યંત તે વિ-'
 'ચાર ઉપર કાયમ રહ્યો. ' તે પછી બીજી ઘણી સફરોમાં ગેરી-
 'બાલ્ડી પોતાના બાપની સાથે રહ્યો. થોડા સમય પછી તે એક બીજા
 'વહાણમાં સફર કરતો હતો તે વખતે સમુદ્રમાં એક મોટું જાંબંકર
 'તોફાન થયું. નવયુવાન ગેરીબાલ્ડીએ તેવી જાતનું તોફાન પહેલી-
 'જ વાર જોયું. તે સમયે હવા બહુ ભેરથી ચાલી રહી હતી અને સ-
 'મુદ્રમાં પાણીનાં મોજાં બહુ ઉછળતાં હતાં. જે વહાણમાં ગેરીબાલ્ડી
 'હતો તેની સાથે બીજા પણ વહાણો હતાં, તેમાંના એક વહાણ પર
 'પાણીનું મોજું ફરી વળ્યું અને તેજ ક્ષણે તે વહાણ ડુબી ગયું. તેનું
 'વહાણ તથા બીજાં વહાણો, ડૂબતાં વહાણને કંઈ મદદ કરી શક્યાં
 'નહીં, કારણ તોફાન બહુ ભેરમાં હતું, તેમાં દરેકને પોતાની જાંબંકીની
 'ફીકર હતી. જોકે ગેરીબાલ્ડીનું વહાણ બચી ગયું તોપણ ડુબી ગયેલ
 'વહાણની હાલત જોઈને તેના અંતઃકરણને સખત ધડકો લાગ્યો; તે

છતાંપણ આશ્ચર્ય એ છે કે પોતાના ખલાસીનાધંધા તરફથી તેનું દિલ જરાએ હઠયું નહીં ને પોતાના નિશ્ચયને વળગી રહ્યો. થોડા દિવસ પછી કોન્સ્ટેન્ટીનોપલ પહોંચ્યા બાદ ત્યાં બહુ બીમાર પડ્યો, બીમારી એટલી લાંબાઇ કે વહાણુ રવાના થઈ ગયું ને ગેરીબાલ્ડી કોન્સ્ટેન્ટીનોપલમાં મિત્ર કે મદદગાર રહિત સખત બીમારી તથા લાચારીની હાલતમાં રહી ગયો. એક ડાકટરની મહેરબાનીથી તેને જલ્દી આરામ થયો, પણ ગુજરાન માટે ફીકર થઈ પડી. આખરે એક ખાનદાન કુટુંબમાં બાળકને શિક્ષણ આપવાનું કામ શરૂ કર્યું, તેમાં કેટલાક દિવસ પસાર કર્યા પછી કોઈ વહાણુપર નોકરી માટે શોધ કરી, અને તે મળ્યા પછી વહાણુનો કમાન થવાને ભાગ્યશાળી થયો. તે વહાણુપર ગેરીબાલ્ડીએ પહેલીજ પોતાની હુંશીઆરી, બહાદુરી, હિમત ને શક્તિની સાબીતી આપી. અને તેજ વહાણુપર તેને પહેલ વહેલો પોતાના કમનસીબ દેશની સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરવાનો વખત મળ્યો. આકાશની છત નીચે દરીયાના ઊંડા પાણીમાં તે લાકડાની ઇમારત ઉપર બેઠો બેઠો ગેરીબાલ્ડી પોતાના દેશને અને તેની અસલી મોટાઈને યાદ કરતો હતો, ને વિચાર કરતો હતો કે ઈશ્વરી ચમત્કારે તેને ક્યાં લાવી મુકેલ છે. ઇટાલીના ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિના ચિત્રો પોતાના અંતરાકાશમાં ખડાં કરીને અફસોસના ઉદ્ગાર કાઢતો કે અરે પરમેશ્વર ! શું હતું ને શું થઈ ગયું !! એ ચિંતામાં તેને વિચાર આવતા કે કોઈપણ પ્રકારે ઇટાલીનો ઉદ્ધાર થઈ શકશે ? કોઈ પણ રીતે આ સુંદર જમીનને ધાતકી દુશ્મનોના પંજામાંથી મુક્ત કરી શકાશે ? કે કોઈપણ ઉપાયથી જેમના યશોગાન હજુપણ ગવાઈ રહેલા છે તેવા આ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ વીરપુરુષોની પરદેશી પ્રજાના ખમતજે દખાતી કબરોને બચાવી શકાશે ? મતલબ કે વહાણુમાં બેઠો બેઠો તેવા પ્રકારના વિચારોમાં મગ્ન રહેવા સાથે હમેશાં ચિંતાતુર દેખાતો હતો. તે વહાણુમાં એક વખત જેનું નામ જણાયલું નથી તેવો એક સ્વદેશાભિમાની પુરૂષ મુસાફરી કરતો હતો, તેણે પોતાના દેશ માટે અને દેશીઓની સેવા માટે માણસોનું શું કર્તવ્ય

છે તે સ્પષ્ટપણે બતાવી આપ્યું. એટલામાં એક બીજા ક્ષેત્ર શિક્ષક સાથે મળવાનો પ્રસંગ આવ્યો, તેણે તેને પોતાની કામ તરફ પ્રીતિ ને દેશભક્તિનું શિક્ષણ આપ્યું. તે ક્ષેત્રની જે તાલીમને લીધે યુવાન ગેરીબાલ્ડીના મનપર છાપ પડી તે નીચે મુજબ છે.

(૧) દરેક પુરૂષની પવિત્ર અને પહેલી ફરજ એ છે કે, પોતાના દેશના રક્ષણ માટે તલવાર ચલાવે.

(૨) બીજા દેશપર હુમલો લઈ જવા માટે કોઈવાર પણ બીજાને મદદ ન કરે.

(૩) કોઈપણ જીવમથી પીડિત અને પરદેશીથી ઘેરાઈ ગયેલા મુલકને પોતાનું વતન બનાવીને તેના રક્ષણ માટે અને તે દેશની પ્રજાની હયાતીના રક્ષણ માટે તલવાર ખેંચે, તેનો દરજ્જો સહુથી મોટો થાય છે. અને તેવાજ પુરૂષો શૂરવીર કહેવાય છે.

ગેરીબાલ્ડીએ લખ્યું છે કે તે વિચારો સાંભળીને મારા હૃદયમાં ‘ એક આશ્ચર્યકારક પ્રકાશ પેદા થયો. અને તે પ્રકાશની રાશ-’
‘ નીચી મને જોવામાં આવ્યું કે વહાણ માત્ર એક મુલકની પેદાસ ’
‘ ઉપાડીને બીજા મુલકમાં લઈ જવાના કામ માટેજ નથી, બલકે ’
‘ તે એવો પાંખો વાળો કાસદ છે કે જે પરમેશ્વરના ફરમાનો અને ’
‘ મુક્તિ આપનારની તલવારને લઈ જઈ શકે છે. મારા મનમાં નૂતન ’
‘ લાગણીઓ ઉદ્ભવવા લાગી, અને નવીન ઇચ્છાઓ પ્રદિપ્ત થવા ’
‘ લાગી. પહેલાં મારી દૃષ્ટિ મર્યાદા પરિમિત હતી, પણ હવે મને ’
‘ એવું માલમ પડવા માંડ્યું કે મારી દૃષ્ટિ લવિષ્યની હાલતો જોઈ ’
‘ રહી છે. એમ મારી દૃષ્ટિ મર્યાદા દીર્ઘ થઈ અને મારા વિચારોનો ’
‘ પ્રદેશ વિશાળ થઈ ગયો. તે એટલે સુધી કે લવિષ્યના અંધ-’
‘ કારમય અને ઊંડા વાદળમાં પણ મને કંઈ કંઈ દેખાવા લાગ્યું. ’
‘ નહાનપણથીજ મને મારા દેશ ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ હતો અને મારું ’
‘ દિલ તેના ઉપર જીવમ ગુબરનારની વિરૂધ્ધ, ક્રોધથી ભરેલું હતું. ’
‘ મને હુમેશાં એવી ઇચ્છા થયાં કરતી કે પોતાના પ્યારા દેશની ’

‘સ્વતંત્રતા માટે જે ગુપ્ત હીલચાલ કરવામાં આવે છે તેમાં સામેલ’
 ‘થઈને મારી ફરજ બજાવું. એ ઇચ્છાથી ઇટાલીની સ્વતંત્રતા માટે’
 ‘નીકળતાં ચોપાનીયાં વગેરેની શોધમાં રહેતો હતો. અને જેમણે’
 ‘પોતાની જીંદગી તેવા દેશોદ્ધારના કામમાં અર્પણકરી હોય તેવા’
 ‘મનુષ્યરત્નોની શોધ કરતો હતો. સૌથી પહેલાં જીનોવાના એક’
 ‘નવયુવાને મને પ્રજ્ઞના હિતેચ્છુઓ તરફથી થયેલી હીલચાલોથી’
 ‘વાકેફ કયો. તે માણસને મળવાથી મને એટલી ખુશી તથા સંતોષ’
 ‘થયો કે તેટલો અમેરિકા શોધવા માટે કોલંબસને પણ કદાચ’
 ‘નહીં થયેલ હોય.’

દેશની સેવામાં શરૂઆતની કોશિશો.

‘જે પોતાની શક્તિ ઉપર ભરૂંસો રાખીને મરતાં સુધી જ-’
 ‘વાંમરહો-બહાદુરી—નો રસ્તો પોતામાટે બનાવે છે, તેમાં ખીજ’
 ‘લોકો શું કહે છે તેની પરવા કર્યા વિના પોતાના જ અંતઃકરણને’
 ‘હુનિયાં માનીને રસ્તો કાપે છે તે બહાદુરને ધન્ય છે.’

“ટોમસ મૂર.”

સને ૧૮૩૦ ની સાલમાં ગેરીબાલ્ડીની ઉંમર ૨૩ વર્ષની હતી તે સાલમાં સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે દેશમાં ચાલુ થઈ ચુકેલી કોશિ-
 શોથી પહેલો વહેલો જાણીતો થયો. બાદ પૂર્વ તરફની એક સફરથી
 સને ૧૮૩૧ માં પાછો આવીને જ્યારે માર્સેલ્સમાં દાખલ થયો ત્યા-
 રે ખબર મળ્યા કે ઇટાલીના દેશહિતૈષીઓ તરફથી દેશનો ઉદ્ધાર
 કરવા માટે જે રેવોલ્યુશન પેડમાંટમાં શરૂ થયું હતું તેને ઉત્તેજન
 આપવાને બદલે તે દેશનું લલું કરનાર અનેક બ્રેશુનાહ મનુષ્યોના
 શિશ્નછેદ આરિદ્રઆની સરકારની સલાહથી પેડમાંટના રાજાએ ક-
 ર્યાં. તે ખબર સાંભળીને તરતજ તેના શરીરમાં ક્રોધની જ્વાળા પ્રગ-
 ટ થઈ, અને જે જગાપર ઇટાલીના બલાસીઓ એ દુઃખદાયક વા-
 તો સંભળાવી રહ્યા હતા ત્યાં ગેરીબાલ્ડી પણ ઊભો રહ્યો, ને એ મનો-

વેધક વાતો સાંભળીને તેની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં. તરતજ એ ખુન રેણુનો પોતાના દેશના દુસ્મનો પાસેથી બદલો લેવા પ્રતિજ્ઞા કરી, અને તેજ વખતે મેઝિનીને પોતાના બાપની સમક્ષ તેડી જઈ ત્યાંજ તેની સોસાઈટીમાં દાખલ થયો. મેઝિનીની ખાસ એ પ્રકૃતિ હતીકે માણસો ઉત્સાહમાં આવી જઈ લોહચુંબકની શક્તિની પેઠે તેની તરફ આકર્ષાતા હતા. તે નવયુવાન ઇટાલીયનને એકદમ પોતાની પ્રીતિના સંચામાં ખેંચીને મેઝિનીએ તેની જીંદગી દેશસેવામાં અર્પણ કરાવી. મેઝિનીને પોતાની જીંદગીમાં બહુ માણસો સાથે પરિચય પડ્યો. બહુ માણસોને તેણે શિશુઓ આપ્યું ને દેશની સેવામાં કામે લગાડ્યા. પરંતુ ગેરીબાલ્ડી સાથેની તેની પહેલી મુલાકાતે જે કામ કર્યું છે તે દુનિયાના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય છે. મેઝિની તથા ગેરીબાલ્ડીના મેળાપથી એવા આશ્ચર્યકારક બનાવો બનેલા છે કે પ્રજામાં ઉશ્કેરણી, અને જીલમીને ભય ઉત્પન્ન કરવામાં કારણ રૂપ થાય. તેવા બનાવો દુનિયામાં બીજે ભાગ્યેજ બનતા હશે, માટે તે મેળાપ અને તે દીવસ ઇટાલીના ઇતિહાસમાં યાદ રાખવા લાયક છે.

સને ૧૮૩૨ માં મેઝિની ફ્રાન્સમાંથી નાસીને સ્વીટઝર્લૅન્ડમાં રહ્યો, ત્યાં મેઝિનીએ લડાઈ માટે જે તૈયારીઓ કરી તેમાં ગેરીબાલ્ડી સામેલ હતો. એક ખાસ વહાણ ઉપર જઈને તેના ખલાસીઓમાં દેશ દાઝની લાગણીઓનો જોસ પેદા કરવા, અને તેઓને પ્રજાકીય પક્ષમાં લઈ તે વહાણ મેઝિનીની પાર્ટીને સોંપવાનું કામ ગેરીબાલ્ડીને સોંપવામાં આવ્યું હતું. તેમાં તેની કોશિશો નકામી ગઈ નહીં. તેણે પહેલાં થોડા માણસોને પોતાના પક્ષમાં મેળવી લઈને બીજાઓને સમજાવવાનું કામ તેમને સોંપ્યું અને પોતે જીનીવાના કાંપમાં જે સીપાઈઓ રહેતા હતા તેમને પકડવાની યોજના કરવા લાગ્યો. તે કાર્ય માટે જે જગ્યા મુકરર કરવામાં આવી હતી ત્યાં ગેરીબાલ્ડી હાજર થયો પણ તેના સાથીઓ દેખાયા નહીં. તેની યોજનાની હાકેમોને અળસ પડી ગયેલ હોવાથી ઉલટું સરકારી સીપાઈઓએ તેને પકડવા માટે ઘેરી લેવા માંડ્યો, તેથી તે એક

મેવો વેંચનારનાં મકાનમાં ભરાઇ ગયો, અને તે મકાનની માલિક એક સ્ત્રી હતી તેને પોતાની ભયંકર સ્થિતિથી જાણીતી કરી. તે બાદ એ તેને તરતજ છુપાવી દીધો અને પછી મેવો વેંચનાર ગામડી-આનો વેશ પહેરાવીને ઘરથી બહાર કાઢ્યો. સને ૧૮૩૪ ના ફેબ્રુઆરીની તારીખ ૧૫ મીની સાંજે લગભગ આઠ વાગે તે છુપાવી બહાર નીકળી ગયો, ને સીધું પહાડ તરફ ચાલવા માંડ્યું. રસ્તો ભયાનક અને મુશ્કેલીથી ભરેલો હતો. ખેતરો, ક્યારડા, બગીચાઓ, દીવાલો, દરવાજા અને વાડોને કુદતો રસ્તો કાપતો હતો; જોડા ફાટી ગયા, પગમાં છાલા પડી ગયા અને શરીરપર કોઇ કોઇ ઠેકાણે જ-ખમ થયા. એમ બહુ તકલીફ વેઠીને રાતો રાત સફર કરતો પોતાના વતન નાઇસમાં જઈ પહોંચ્યો, ને પહેલાંના ભયથી મુક્ત થયો. પણ ત્યાં રહેવું એ તેને નિર્ભય જણાયું નહીં, તેથી પહેલેજ દીવસ એ બીજા નવયુવાન દેશ હિતેષીઓ સાથે ત્યાંથી નાઠો. નાસતે નાસતે ચાર નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યા. નદીમાં બહુ પાણી આવેલું હતું, તે એ કાંઠાપૂર વહેતી હતી. ગેરીબાલ્ડીના સાથીઓને તરતાં નહીં આવડતું હતું તેથી તેઓ ત્યાંજ રહી ગયા, પણ ગેરીબાલ્ડી પરમેશ્વરનું નામ લઇને નદીમાં કુદી પડ્યો, ને સામે પાર પહોંચ્યો. એવી તકલીફ પસાર કરીને જ્યારે છૂટકારો નજીક જણાતો હતો તે વખતે 'દુશ્મનના પંજામાં સપડાઇ ગયો. કહ્યું છે કે,-

ખુબીયે કિસમતકો દેખીયે કિ તૂટી કહાં કમંદ^૨

દોચાર હાથ જબકે લખેખામ^૩ રહે ગયા ॥

કિસમતની ખૂબી જુઓ કે ગેરીબાલ્ડી ફ્રેન્ચ સીપાઇઓની એક યોદ્ધામાં ભરાયો અને તેમને પોતાની ખરી હકીકતથી વાકેફ કરવાની બેવકુફી કરી. તેઓએ તેને પકડી લીધો ને પાસેના શહેરમાં લઇ ગયા. ત્યાં તેને એક મકાનમાં કેદ કરવામાં આવ્યો. જે ચોરડામાં તેને પૂરવામાં આવ્યો હતો તેથી પંદર શ્રીટ નીચે એક બાગ હતો તેના ફૂલોના ક્યારાઓમાં તે કુદી પડ્યો. પહેરાવાળા સીપા-

ઇઓની તેટલી ઉંચાઈએથી કુદવાની હિંમત પડી નહીં તેથી દરવાજે
 થઈને બાગમાં ગયા તેટલામાંતો ગેરીબાદ્ડી બાગ છોડીને પર્વતો
 તરફ નીકળી ગયો હતો. જોકે તે એ મુલકથી તદ્દન અજાણ્યો હતો.
 તોપણ તારાઓપરથી માસેલસ તરફ મોં કર્યું. પહેલે દીવસે પાછલે
 પહોરે એક ગામડામાં દાખલ થઈને ત્યાંની ધર્મશાળામાં ગયો.
 જમ્યા પછી ધર્મશાળાના માલીક સાથે બિનઅંદેશે વાતો કરવા
 લાગ્યો, તે વાતચીત દરમિયાન પોતાની ખરી ઓળખાણુ પણ બતા-
 વી દીધી. તેથી તુરતજ માલીક બોલ્યો કે ‘ મારા વિચાર પ્રમાણે ’
 ‘ તમને પકડવાની મારી ફરજ છે. ’ ત્યારે ગેરીબાદ્ડીને પોતે પોતાને
 હાથે બીજીવાર ભયમાં નાખવા માટે પસ્તાવો થયો, અને મકાનના
 માલીકને એવું બાસે કે આ માણસ પકડાવાની બીલકુલ પરવા કરતો
 નથી એવી યુક્તિ કરવા શિવાય બીજે કંઈ ઇલાજ સૂઝ્યો નહીં.
 તેથી ખાવાનું માગીને પોતે જાણે ઘણા દિવસનો ભૂખ્યો હોય તેવી રીતે
 શાંતપણે ખાવા લાગ્યો. મકાનના માલીકને તેથી વિચાર આવ્યો કે જે
 ખાણું ખાધા પછી સહેલથી તેને પકડી શકાશે માટે હાલ કંઈ ઉતા-
 વળ નથી. થોડીવાર પછી તે ગામડાના કેટલાક યુવાનો જે ત્યાં
 વખતો વખત આવી પોલીટીકલ બાબતો પર વિવેચન કરતા હતા,
 ને વર્તમાનપત્રો વાંચતા હતા, તે આવી પહોંચ્યા. હવે ગેરીબાદ્ડીને
 બચવું મુશ્કેલ ભાસ્યું, પણ મન મજબુત રાખીને તે યુવાનો તાસ
 રમવા લાગ્યા તેની સાથે રમતમાં જોડાઈને ખૂબ રમ્યો. તેઓ ગાવા
 લાગ્યા તેની સાથે પોતે પણ ગાવા લાગ્યો. કુદરતે તેના કંઠમાં મધુ-
 રતા બક્ષી હતી અને જે લોકપ્રિય હતા તથા સાધારણ માણસો
 પણ જેના ગીતો ઉમંગથી સાંભળતા હતા તેવા કવીઓનાં ગીતો તેણે
 આ પ્રસંગ માટે પસંદ કીધાં. તેના ગાયનોથી એવી અસર થઈ કે
 મકાનનો માલીક પણ લહેરમાં આવીને તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો.
 એટલામાં સૂર્યોદય થતાં તેમને ગેરીબાદ્ડી કેવી મુશ્કેલીમાં છે તે
 માલુમ પડ્યું તેથી યુવાન છોકરાઓએ એકદમ ક્રાન્સ અને ઇટા-
 લીના નામપર ખુશીભર્યા નાદો કરીને તેને પોતાના સંરક્ષણ નીચે

લઘ જઘ નિર્ભયસ્થાને મુક્યો. તે યુવાનોની પ્રભાક્રીય લાગણી જોઈને મકાનનો માલીક પણ ચુપ રહ્યો. ગેરીબાદી ત્રણ અઠવાડીયાની સખત મુશ્કેલી ભરી મુસાફરી બાદ છેવટે માર્સેલસ પહોંચ્યો. ત્યાં પહોંચતાંજ તેને ખબર મળ્યા કે તેના નામપર ફ્રાંસીનો હુકમ નીકળી તે વિષે નોટીસ પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી હતી. આ પહેલાંજ પ્રસંગ હતો કે ગેરીબાદીએ 'પોતાનું' નામ પ્રેસમાં છપાવ્યું જોયું અને તેની સાથેજ મોતની શિક્ષાનો હુકમ હતો. તે 'પોતાનું' નામ પેઇન રાખીને મુસફીરસ નામે મિત્રના ઘરમાં રહ્યો. એ બંદરમાં ખલાસીની નોકરી મળવાના ઘણા પ્રસંગો આવતા તેમાં તેના શ્રદ્ધાળુ મિત્રે એક ફ્રાન્સીસ બ્યાપારીના વહાણ ઉપર મેટ^૧ તરીકે ગોઠવણ કરી. ક્યાં ક્યાંની ને ક્યાં મેટની નોકરી ! સફરની તૈયારી કરી રહેલો હતો એટલામાં બંદરની નજીક એક યુવાન માણસ દરીઆમાં પડી ગયો. તે જોઈ એકદમ તેણે તેની પછવાડે દરીઆમાં ફેરકે માર્યો અને બહુ મુશ્કેલીથી તેને બચાવી લાવ્યો. કિનારાપર લોકોનું મોટું ટોળું ઉભું હતું, તે બધા શાબાસ શાબાસ પુકારવા લાગ્યા. જે ઘરમાં તે રહેતો હતો તે ઘરની સ્ત્રીને માતા કહીને બોલાવતો હતો. તેની આ બહાદુરીથી આખા શહેરમાં પ્રશંસા થવા લાગી ને લોકો ટોળા બંધ તેની માને મુબારકબાદી દેવા આવ્યા. જે માણસને તેણે મોતના પંખમાંથી બચાવ્યો હતો તે પાછો જીંદગી પર્યંત તેને મળ્યો નહીં. તે કોઈનું 'બલુ' કરીને બદલાની ઇચ્છા રાખતો નહીં પણ ભલાઈ કરવામાં પોતાના અંતઃકરણની પસંદગીનો પૂર્ણ રીતે વિચાર કરતો. તે વહાણપર સવાર થઈને ત્રીજવાર ઓડેસા પહોંચ્યો. એક વખત વહાણપર બેઠો ફ્રાન્સીસની સામુદ્રધુનીના સ્વચ્છ પાણી તરફ જોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એક બીજા વહાણ વાળાએ એક થેલો સમુદ્રમાં નાંખ્યો તે દીઠો. તેણે પહેલાં સાંભળ્યું હતું કે તુર્કી મુસલમાનો કોઈ સ્ત્રીથી નારાજ થઈ કહાડી મુકવા ઇચ્છે છે ત્યારે એવી રીતે કોથળામાં નાખી દરીયામાં જીવતી ખુડાડી દે છે. એ વિચાર આવતાંજ

એકદમ કુદી પડ્યો ને કોથળા પાસે પહોંચી તે લઇ આવ્યો. વહાણ પર લાવી કોથળો ખોલ્યો તો તેમાંથી એક ખુબસુરત સુંદરી નીકળી. તેણીને પૂર્ણ રક્ષણ સાથે વહાણ પર રાખીને ઓડેસામાં અંગ્રેજ સરકારના વકીલને સોંપી દીધી, તેણે તેણીના માળાપ પાસે મોકલી દીધી.

તે પછી ગેરીબાલ્ડીએ ઘણીવાર તુર્કીના વહાણમાં સફર કરી, ને આખરે એકવાર માર્સેલ્સમાં પાછો આવ્યો ત્યાં કોલેરા ચાલી રહેલ હતો. ઇસ્પીતાલમાં દરદીઓની સારવાર માટે માણસો મલતા નહોતા. તે જોખમી કામમાં એક બીજા બહાદુર માણસની સાથે તે જોડાયો, અને પંદર દિવસ તે કામમાં મંડ્યો રહ્યો, એટલામાં કોલેરાનું જોર નરમ પડ્યું. એવી રીતે પોતાની જીંદગી જોખમમાં નાંખતાં પણ બીજાની જીંદગી બચાવવાની તક મળતી તેમાં તે આનાકાની કરતો નહીં. તે સમયે એક હુબસી ખલાસી દરિયામાં પડી ગયો તે પાછળ એકદમ કુદી પડીને તેને બચાવી લીધો. વહાણ હંકારવામાં તે પૂર્ણ ઉત્સાહી હતો. તે ઉમંગવશ તે બીજા વહાણ ઉપર નોકર રહ્યો અને તે નોકરીને લીધે દક્ષિણ અમેરિકાના બ્રાઝીલની રાજ્યધાની રાયજનેરૂ (રીઓદેજનેરો) જઇ પહોંચ્યો.

ગેરીબાલ્ડી દક્ષિણ અમેરિકામાં.

રાયજનેરૂ પહોંચ્યા પછી તે એક દિવસ બજારમાં જતો હતો ત્યારે એક ઇટાલીયનને જોયો, તેને પોતાના સ્વદેશી ભાઈ તરીકે તરતજ પીછાનીને તેની સાથે ઓળખાણ કરી. આ પહેલા મળનાર માણસનું નામ રોઝતાઇ હતું. તેપણ તેની પેઠે પોતાના દેશને ચહાવાના ગુન્હા માટે દેશનિકાલ થયો હતો, અને સંકટો સહન કરી અહીં પહોંચ્યો હતો. ગેરીબાલ્ડીએ એ માણસની બહુ પ્રશંસા કરી છે ને લખ્યું છે કે “ પહેલી વખત આંખો મળતાંજ જેવો સાચા ’ ભાઈઓમાં હોય છે એવી જાતનો પ્રેમ અમારામાં પેદા થયો. ’

‘ અને આશ્ચર્ય એ છે કે મરણ પર્વત એ પ્રેમમાં કાંઈ પણ ઓછા-’
‘ પણ થયું નહોતું. ’ અહીં ગુજરાન માટે તે બંનેજણે કંઈ વેપારનું
કામ શરૂ કર્યું, પણ બંનેજણે તે કામને માટે લાયક નહોતા. તે અ-
રસામાં ત્યાં એવા પ્રસંગો આંખા કે જેમાં બંને મિત્રોની જીંદગી
એક કામમાં જોડાઈ. રીઓગ્રાન્ડ નામે તાલુકાની પ્રજાએ બળવો કરીને
પ્રાંતીલના રાજ્યથી સ્વતંત્ર થઈ પ્રજાસત્તાકરણ સ્થાપન કીધું
હતું. તે નવા ઉત્પન્ન થયેલ નાના સરખા પ્રજાસત્તાકરણ અને
પ્રાંતીલના રાજ્ય વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હતી. જોકે લડાઈ બહુ જોશ-
માં નહોતી પરંતુ સ્વતંત્રતાની ઇચ્છામાં રીઓગ્રાન્ડના લોકો અને
અમલદારો બહુ બહાદુરી બતાવીને યોગ્ય રીતે પ્રાંતીલના રાજ્ય
સામે લડતા રહ્યા. છતાં છવટે તેના પ્રેસિડેન્ટ અને સેક્રેટરી એ બંને
પકડાઈ ગયા. તેમને રાયજનેઝમાં લઈ આંખા. અહીંયાં તેઓએ
પ્રજાના હિતચિંતક આ બે ઇટાલીયનો સાથે ગુપ્ત રીતે પત્રવ્યવહાર
શરૂ કર્યો, તેના પરિણામમાં ગેરીબાલ્ડી ને રોજતાઈએ સ્વતંત્ર રા-
જ્યનો પક્ષ કરવો શરૂ કર્યો, અને પ્રાંતીલના રાજ્ય સામે એકદમ
ઢરીઆઈ લડાઈ શરૂ કરી. તે લડાઈમાં બહુવાર ગેરીબાલ્ડીને પોતા-
ની જાન જોખમમાં નાંખીને શૂરવીરતા બતાવવાના પ્રસંગ આંખા.
માત્ર એકજ વહાણથી આવડા મોટા રાજ્યની વિરૂધ્ધ લડાઈ શરૂ કર-
વી એ મહાન શૂરવીર પુરૂષનું કામ છે. ગેરીબાલ્ડીએ આ નવા વ-
હાણનું નામ મેઝિની રાખ્યું. તે વહાણ ઉપર બાર સાથીઓ સાથે
સવાર થઈને મોટા જળરદસ્ત રાજ્ય સાથે મુકાબલો કરવાનો નિ-
શ્ચય કીધો. મેઝિની પોતે પણ એકલો આખા યુરોપના રાજ્યો સાથે
લડતો રહ્યો હતો, તો તેના નામનું વહાણ કેમ નહીં લડે ? દરિયા-
માં થોડે દૂર ગયા કે પ્રાંતીલનું એક મોટું વ્યાપારી વહાણ મળ્યું,
તેને પકડીને પોતાના મેઝિનીવહાણ સાથે જોડી દીધું. તે વહાણના
સુસાક્ષરો અને ખલાસીઓને બહુ ભય પેદા થયો. તેમનામાંનો એક
સુસાક્ષર કીંમતી જવાહિરનો ડાબલો લઈને ગેરીબાલ્ડી પાસે ગયો.
તે અર્પણ કરીને જીવતદાન ને છુટકારાની ચામચના કરી. ગેરીબાલ્ડી-

એ તે ઝવેરાત લેવાની ના કહી ને તેને તકલીફ નહીં થવા તથા સર્વની
 છાંદગી અને પૈસા ટકાવું રક્ષણ થવા હુકમ કર્યો. થોડે દૂર ગયા પછી
 તે વહાણના મુસાફરોને તથા ખલાસીઓને એક મછવામાં બેસાડીને
 કિનારે ઉતારવા રવાના કરી દીધા. ફક્ત વહાણ રાખી લીધું. વહાણ
 દુશ્મનનું હોવાથી તેને રાખી લેવું એ લડાઈની નીતિ ને કાયદા-
 ઓથી વાજબી હોવાથી તે વહાણ રાખવાનીજ તેમની મતલબ હતી.
 ગેરીબાદીએ દક્ષિણ કિનારે લાપલાટાના સમુદ્ર તરફ સ્વતંત્રતાના
 વાવટા ફરકાવ્યા. માદોનાડુ બંદરના લોકો તથા અમલદારો બહુ
 મહેરબાનીથી વરત્યા. ત્યાં તેઓ કેટલાક દિવસ રહ્યા. ત્યાંથી રોજ-
 તાઇ મેંટીવિડિઓ ગયો, ને ગેરીબાદી વહાણો સાથે રહ્યા. એક
 અઠવાડીઈ આરામથી પસાર કર્યા બાદ ત્યાં રહેવામાં એક પણ પણ
 છાંદગીના જોખમભરેલી લાસી. માદોનાડુના ગવર્નરે તેને મિત્ર ત-
 રીકે ખબર આપી કે તે દેશની સરકાર રીઓએન્ડના સ્વતંત્ર વાવ-
 ટાની પરવા કરતી નથી, એટલુંજ નહીં પણ તમને તમારા વહાણ
 સહીત એકદમ પકડી લેવાના હુકમો નીકળી ચુક્યા છે. તે વખત
 વિરૂધ્ધ તોફાની પવન છતાં પણ લાચારીથી ગેરીબાદીને વહાણ હં-
 કારી જવું પડ્યું. તે રાત્રે વહાણ મોટા જોખમમાંથી બચ્યું, તોફાની
 પવન કુંકાઈ રહ્યો હતો, મોજાં બહુ ભેર સોરથી વહાણ ઉપર થઇને
 ચાલ્યાં જતાં હતાં, એકતો તોફાનથી મોજાં ઉછળતાં હતાં ને બીજું
 રસ્તો જોખમકારક હતો. રવાના થતી વખતે ગેરીબાદીએ હથીઆર
 બહાર કાઢી રાખવાનો હુકમ કર્યો હતો, નોકરોએ ભુલથી તે હથિ-
 ચારો કંપાસની પાસે રાખ્યા, તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે કંપાસની
 સોય ભુલ ભરેલી રીતે ફરી ગઇ ને વહાણ ખોટે રસ્તે ચલી ગયું. ગેરી-
 બાદી આખી રાત જાગતો રહ્યો. સવારમાં જ્યાં ચોતરફ મોટામોટા
 પથ્થરો, ટેકરા ને પહાડો હતા તેવી જગાપર વહાણ પહોંચેલું જોયું.
 હરવખત વહાણને ઠોકર ખાવાની ધાત્તી હોવાથી દરિયામાં આવી
 જગાઓ વહાણ માટે બહુ ભયંકર ગણાય છે. પણ ગેરીબાદીએ
 એવી ચાલાકી ને હુશીઆરીથી વહાણ હંકાર્યું કે નિર્ભયપણે તે ખ-

સાંખામાંથી નીકળી એક બંદર નજીક આવી પહોંચ્યું. વહાણપર કંઈ પણ ખોરાકી કે પીવાનું પાણી રહ્યું નહોતું, અને ખાવા પીવા વિના ચાલે તેમ નહોતું. વળી મુશ્કેલી એ હતી કે વહાણપર કોઈ મછવો પણ હતો નહીં કે જેની મદદથી કિનારે પહોંચે. આખરે સમયસૂચકતા વાપરી ગેરીબાદડીએ એક ટેબલની બંને બાજુએ બે બાદી પીપો બાંધી બોટ બનાવી તેના દેશના અને તેનાજ નામના એક માણસને સાથે લઈને કિનારે એક ગામડા તરફ જવા નીકળ્યો. ટેબલ મોબાઈલ લીધે ધૂમવા લાગ્યું. આજુબાજુ પથરા ને પહાડી ટેકરીઓ બહુ હતી તેમાં તે કામચલાઉ હોડી ડુબી જવાની હરપળે ફીકર રહેતી હતી, પણ બહુ સાવચેતી રાખીને તેઓ કિનારે પહોંચ્યા. ગેરીબાદડી પોતાના સાથીને કિનારાપર રાખીને ગામ તરફ ગયો. ગામમાં ફક્ત એકજ ઘર હતું, ઘરનો માલિક તે વખતે ઘરમાં નહોતો, પણ તેની સ્ત્રી હતી. ઘરના માલિકની રાહ જોતાં ગેરીબાદડીને થોભવું પડ્યું તે દરમિયાન તે બાઈએ તેને રૂપેનના ગીતો સંભળાવ્યાં. (અહીં યાદ રાખવું કે તે સમયમાં યુરોપિયનોએ અમેરિકાના જુદા જુદા ભાગોમાં જમીનના ટુકડા મેળવીને નાની નાની વસ્તિઓ બનાવી હતી. કેટલાક જંગલોમાં ખેતી કરવાનું અને કેટલાક બનવરો ઉછેરવાનું કામ કરવા વીગેરેમાં ભિન્ન ભિન્ન ઉદ્યોગો કરવા મંડ્યા હતા.) એટલામાં મકાનનો માલિક આવી પહોંચ્યો, તેની પાસેથી ખોરાક વેચાતો લઈને ગેરીબાદડી પાછો ફર્યો. દરિયામાં બહુ જોસથી ભરતી આવી હતી એવા વખતમાં ટેબલની કિસ્ત ઉપર દરિયામાં જવાની ગેરીબાદડી જેવા બહાદુરનીજ હિંમત ચાલી શકે. પોતાના સાથી સાથે તેનાપર સવાર થયો. કોઈ કોઈ વખત આખી હોડી પાણીમાં ડુબી જતી હતી ને કલાકો સુધી બંને ખલાસી લીંબઈ જતા હતા પણ પાછા ઉપર આવતા હતા. આસપાસ પહાડો ને ટેકરીઓની ભીતી ચાલુ હતી. મતલબ કે ભયંકર જીવના જોખમનો વખત હતો. જેના ઉપર એક અમૂલ્ય જીવંતનો આધાર હતો તે તક્લાદી હોડી સામે વહાણપરના

માણસોની આંખો તાકીને જોઈ રહી હતી, પણ ખીનું કાંઈ કરી શકતા નહોતા. એટલામાં એકવાર એવા ભેરથી લહેર આવી કે વહાણ તરફ જતી હોડીને ઘસડી આટલાંટિક મહાસાગર તરફ લઈ ગઈ. તુરતજ વહાણ વાળાઓએ વહાણ હોડી તરફ હંકાર્યું, ને તેની પાસે પહોંચી બે મજબૂત દોરડાં તે તરફ ફેંક્યાં. તે બંને ગેરીબાદી-એ પોતાની કમરે બહુ મજબૂત બાંધ્યાં. પછી વહાણના માણસોએ તેમને ખેંચી લીધા. આ પ્રમાણે આ વખતે એવી મુશ્કેલીથી તેની જાન બચી; ને વહાણ અસસમેરિયા નામે બંદરે પહોંચ્યું. ઘણી વાર એવા બનાવો બન્યા, પણ જેને રામ રાખે તેને કોઈ મારી શકે નહીં. તે મુસીબતોને તકલીફથી દૂર થઈને ગેરીબાદી પોતાની કમનસીબ સંકટમાં સબડતી દેશીપ્રજાને છુટકારો અપાવનારો બનાવવા પરમેશ્વરની ઇચ્છા હશે, તેથી તેના રક્ષણમાં પરમેશ્વરનો હાથ હતો એમ સિદ્ધ થાય છે.

પહેલી લડાઈ.

ગેરીબાદીના વહાણે લંગર કર્યું હતું, એટલામાં સામે મોંટી-વિડિઓની તરફથી બે વહાણો આવતા નજરે પડ્યાં. તે મિત્રોનાં વહાણ હશે એમ ગેરીબાદી ધારતો હતો, પણ થોડીવાર રાહ જોયા પછી જ્યારે સામે લાલવાવટો દેખાડ્યો ત્યારે ગેરીબાદી તથા તેના સાથીઓએ ધાર્યું કે કોઈ દુશ્મન છે. એટલામાં તો પથરો ફેંકીએ ને પહોંચી શકે એટલે અંતરે તે બંને વહાણો આવી પહોંચ્યાં. તેમણે યુરૂગ્વી સરકારના નામથી હુકમ કર્યો કે તમે તાબેદારી કબુલ કરો. તે શરણે આવવાનો હુકમ સંભળાવવા સાથેજ લડવા માટે તૈયાર થએલા ત્રીસ હથિયારબંધ માણસો નજરે પડ્યા. હજી તો ગેરીબાદી પોતાનાં માણસોને થોડી જરૂરની સલાહ આપી રહ્યો હતો કે, સામેથી ગોળીનો માર શરૂ થતાં એકદમ ગેરીબાદીએ પણ ગોળીબારનો હુકમ કર્યો. બંને તરફથી બહુ આગ વરસવા લાગી. દુશ્મનોએ ગેરીબાદીના વહાણ ઉપર ચડવાની કોશિશ કરી, પણ ગેરીબાદીના

સાથીઓએ તેમને બંદુકો ને તલવારોથી પાછા હટાવ્યા. ગેરીબા-
 દ્ડીના સાથી કંઈ કવાયતી સિપાઈ નહોતા, તેમ લડાઈ માટે તૈયાર
 પણ નહોતા, તેથી તેઓમાં ગભરાટ ફેલાયો. તે પ્રસંગ માટે ગેરી-
 ‘બાદડી લખે છે કે બધા ઇટાલિયનોમાં સહુથી શ્રેષ્ઠ એક બહાદુર’
 ‘નવયુવાન ઇટાલિયન લગભગ માર્યો ગયો, તેનું કામ સંભાળવા’
 ‘હું એકદમ તેની જગ્યાએ ગયો કે તેજ વખતે મારી ગ.’
 ‘રદનમાં એક ગોળી વાગીને હું બેભાન થઈ તુતક ઉપર પડ્યો.’
 ‘તે પછી લડાઈ ઘણા કલાકો સુધી ચાલુ રહી તેમાં મારો નામ.’
 ‘રાશી માણસ બહુ લડતો રહ્યો. સાથે એક માણસ સિવાય બધા’
 ‘ઇટાલિયનો બહુ બહાદુરીથી લડ્યા. આખરે દુશ્મનો પોતાના’
 ‘વહાણોમાં ભરાઈ ગયા. હું અરધા કલાક સુધીતો બિલકુલ બેભાન’
 ‘રહ્યો. ત્યાર પછી જો કે મને ભાન આવ્યું પણ હું ફરીફરી કે બોલી’
 ‘શકતો નહોતો તેથી મારા સાથીઓએ ધાર્યું કે મારા પણ રામ’
 ‘રમી ગયા છે.” દુશ્મનોએ જોયું કે સહેલથી જીતી શકાય એવા
 માણસો સાથે મુકાબલો થયો નથી, ત્યારે પોતાનું મોં ફેરવી પાછા
 હંકારી ગયા. દુશ્મનો તો પાછા હડી ગયા પણ આખા વહાણમાં ભૂ-
 ગોળ બાણનાર કોઈ માણસ નહીં હોવાથી વહાણનું મોં ગોઠવવા મા-
 ટે ગેરીબાદ્ડીના સાથીઓને બહુ મુશ્કેલી પડી. છેવટ જખમી ગેરી-
 બાદ્ડીને જ્યાં નકશો પડ્યો હતો ત્યાં ઉપાડી ગયા. તેણે પોતાનો
 હાથ નકશા ઉપર એક જગ્યાએ મુક્યો તે તરફ વહાણ હંકાર્યું. ગેરી-
 બાદ્ડીના સાથીઓમાં એક ઇટાલીનો રહેવાસી લ્યુગી નામે માણસ
 હતો તેની તેણે બહુ પ્રશંસા કરી છે. તે લડાઈમાં બહાદુરીનો પુરાવો
 તો આખી ચુક્યો હતો અને નિખાલસપણું, પ્રેમ, ખરી દેશભક્તિ
 સ્વાર્થણના પુરાવા ગેરીબાદ્ડીની માંદગીમાં આજ્યા. તેની સામી સેવા
 માટે બહાદુર જનરલ જીંદગી પર્યંત તેનો આભારી રહ્યો.

લડાઈ પૂરી થયા પછી જે એક માણસ માર્યો ગયો હતો તેને
 ગેરીબાદ્ડીના સાથીઓએ લશ્કરી સલામ કરી દરિયામાં ફેંકી દીધો.
 આમ દફન કરવાની રીત ગેરીબાદ્ડીને બહુ ખરાબ લાગી, તેથી તેણે

દ્યુગીને બેલાવીને કહ્યું કે જો હું આ જખમથી મરી જાઉં તો મારી
 લાસને આવી રીતે દરિયામાં ફેંકી દેતા નહીં. એ સાંભળી દ્યુગીની
 આંખમાં પાણી આંચું, તેણે સાચા અંતઃકરણે ગેરીબાદીને તેની
 ઇચ્છા પ્રમાણે અમલ કરવા વચન આપ્યું. ગેરીબાદી તે જખમથી
 બહુ હેરાન હતો. કલાકોના કલાક તે બેભાન અને સન્નિપાતની
 હાલતમાં રહેતો. બિચારો દ્યુગી માતૃપ્રેમવત્ હરવખત તેના
 બિછાના પાસે બેઠો રહી સ્વદેશી ભાઈની સેવા કરતો હતો, કદીપણ
 તેના બિછાનાથી દૂર જતો નહીં. જ્યારે બહુ ગભરાતો ત્યારે આઘો
 પાછો થઈને રોઈ લેતો ને પાછો તેની સારવારમાં લાગી જતો. ગેરી-
 બાદીને ક્યાં ખબર હતી કે જે ખ્યારા મિત્રને તેણે પોતાના મરણ
 પછી લાસને દરિયામાં નહીં ફેંકવા હુકમ આપ્યો હતો, તેજ મિત્ર
 થોડા દિવસમાં દરિયાનો ભોગ થશે, અને તેને ઉપકારની લાગણી
 દર્શાવવાનો પ્રસંગ પણ મળશે નહીં. નવ દિવસ સુધીમાં ગેરીબાદી-
 ને જરાએ આરામ થયો નહીં. વહાણ ગ્વાલાગુઈમાં આવી પહોં-
 ચ્યું, ત્યાં એક વહાણ મળ્યું. તેનો કપ્તાન બહુ મહેરબાનીથી વરત્યો.
 તેણે તેઓને ઔષધોપચાર તથા ખોરાક પાણી આપ્યાં. તે કપ્તાન
 અને તે વહાણના મુસાફરોએ તે પ્રાંતના અમલદાર ઉપર ભલામણ-
 પત્રો આપ્યા, તે અમલદાર તથા ત્યાંના રહેવાસીઓ ગેરીબાદી
 સાથે બહુ મહેરબાની ભરેલી રીતે વરત્યા. ત્યાં તેને તદ્દન આરામ
 થઈ ગયો. જો કે તે કેદમાં નહોતો તોપણ બહાર જવાની તેને પર-
 વાનગી નહોતી. આખરે થાકીને તેણે વિચાર કર્યો કે આ પ્રાંતનો
 હાકેમ મને જવાની પરવાનગી આપી શકતો નથી, પણ જો હું કેાઈ
 રીતે નીકળી જાઉં તો મને અટકાવી શકશે નહીં, એ ખ્યાલથી એક
 મિત્રની મદદ માગી તે તેની પાસેથી એક ઘોડો ને ભોમીઓ લઈને
 રાત્રે રવાના થઈ ગયો. રાતોરાત ૪૪ માઈલ નીકળી જઈને જ્યાંથી
 કેાઈ વહાણ ઉપર સવાર થઈ જવાની આશા હતી તે ધારેલું ઠેકાણું
 અડધો માઈલ રહ્યું. ત્યાં તેનો ભોમીયો ઉભો રહ્યો ને કહ્યું કે અહીં તમે
 જરા વાર થાભો તો હું પાસેના ઘરમાં કંઈ પૂછી આવું છું. તે માણસ

ગયો તે પાછો ક્યો નહીં. થોડીવાર રાહ જોયા પછી ગેરીબાદડી તેને જોવા લાગ્યો, ત્યારે ઘોડાના ડાબલા સંભળાયા, ને કેટલાક સવારો તેના ઉપર ધસી આવ્યા, એટલા બધા માણસો સાથે સુકાબલો કરવો વ્યર્થ હતો. ઘોડો પણ જરા દૂર ઉભો હતો, તેથી સવારોએ તેને પકડી ઘોડા ઉપર બેસાડીને બંને પગ ઘોડાના પેટ સાથે બાંધી લીધા, અને બંને હાથ તેની પીઠ પછવાડે બાંધી દીધા, ને ત્યાંથી તેને લઈ જઈને તે પ્રાંતના મીલાઉ નામે અમલદાર સમક્ષ રજુ કર્યો. તેણે તેને નાસવાની સામગ્રી પુરી પાડનાર માણસ માટે તપાસ કરી, પણ ગેરીબાદડીએ પોતાના મિત્રનું નામ આપવા ઇનકાર કર્યો; તેથી તે અમલદારે બહુ કુરતાથી તેની લાચાર હાલતમાં તેને કેરડા મારવાનો હુકમ કીધો. તેને બહુ માર્યો પણ તેથી તેનું કંઈ વળ્યું નહીં. કારણ કે પોતાના શારીરિક સંકટથી ડરી જઈને કે ગભરાઈને કોઈ મહેરબાન મિત્રનું નામ બતાવી દે એવો ગેરીબાદડીનો સ્વભાવ નહોતો. આખરે તેને હાથમાં દોરડાં બાંધીને છત સાથે લટકાવી દેવામાં આવ્યો, અને એવી હાલતમાં ગવર્નરે તેને પૂછ્યું કે શું હજી પણ તારા મદદ કરનારનું નામ બતાવવા ઇનકાર કરે છે? ગેરીબાદડીએ તેને જવાબ દેવાને બદલે પૂર્ણ ધિક્કારથી તેના મોંપર થુંકી દીધું, તેથી તે વધારે ક્રોધે ભરાયો. તે સંબંધમાં ગેરીબાદડી લખે છે કે “ જે દુઃખ મેં તે પ્રસંગે વેઠેલું છે તે એવું સખત હતું કે તેનો વિચાર આવતાં પણ માફ અંતઃકરણ ધ્રુજે છે. બે ’ કલાક સુધી મને તેવી હાલતમાં લટકાવી રાખ્યો. મચ્છરોએ કરડી કરડીને મારા હાથોપર જખમ કર્યા, માફ શરીર ભઠ્ઠીની પેઠે બનું હતું ને ગળું સુકાઈ જતું હતું. એમ હું બીલકુલ બેભાન થઈ ગયો નહીં ત્યાં સુધી તે દયાહીન સંકટ આપનારને કંઈપણ દયા આવી નહીં. બે કલાક પછી તેણે માફ દોરડું કાપી નાંખ્યું ને હું ચત્તો ભોંયપર જઈ પડ્યો. ભાન આવ્યું ત્યારે જોયું તો મારા પગ માં બેડીઓ નાંખીને એક કેદખાનામાં નાખી દીધો હતો, ત્યાં આગળ એક ખુની હતો અને તે સિવાય જેણે મારી બિમારીના

‘ દિવસોમાં અને પોતાના ઘરમાં રાખીને મારી સારવાર કરી હતી ’
 ‘ તે મારા મુરખીને પણ મારી સાથેજ જેલમાં નાંખી દીધો. ’
 ‘ તે બાપડાને મારા નાસી જવાના સંબંધમાં કંઈપણ ખબર ’
 ‘ નહોતી. તે કેદખાનામાં પણ પરમેશ્વરે એક દેવીને મારી મદદે ’
 ‘ મોકલી દીધી. એક દેવતાઈ પ્રકૃતિની સ્ત્રીને મારી સ્થિતિ ઉપર ’
 ‘ દયા આવીને હું જ્યાં સુધી બંધીખાને રહ્યો ત્યાં સુધી તે મારી ’
 ‘ ખબર લેતી રહી. આખરે જ્યારે ગવર્નરને ખાત્રી થઈ કે જુ-
 લમ કરવો નિર્રથક છે, કારણ કે ગમે તેવી ઇજા પહોંચાડવામાં
 આવે, ગમે તેટલું અસહ્ય દુઃખ દેવામાં આવે, તોપણ ગેરીબાદડી
 પોતાના મદદગારોનું નામ બતાવી દે એ અશક્ય છે. છતાં પણ
 તેને બાંધાના ગવર્નર પાસે મોકલી દીધો. ત્યાં બે મહીના બંદીખાને
 રાખીને તેને છુટો કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી ચાલીને મોંટીવિડિઓ
 પહોંચ્યો, ત્યાં તેના ઘણા મિત્રો સાથે મળ્યો. ઘણાક ઇટાલિયન
 મિત્રો પણ તેને મળ્યા, તેમાંના કેટલાક તો તેની માફક દેશ નિકાલ
 થયેલા હતા. બાકીના ભરણપોષણ કરવા ને દોલત મેળવવાની તપા-
 સ માટે પોતાનો મુલક છોડીને એ દેશમાં આવ્યા હતા. તે ઇલા-
 કાના હાકેમો ગેરીબાદડીની વિરૂદ્ધ હતા તેથી તેને સંતાઇને રહેવું
 પડતું હતું. આખરે પોતાના જુના મિત્ર રોઝતાઇને લઇને રીઓગ્રે-
 ન્ડ તરફ રવાના થયો. ત્યાંના હાકેમોએ ખુશીથી તેને આવકાર દી-
 ધો. તે રીઓગ્રેન્ડનું રાજ્ય સ્વતંત્ર થઇને બ્રાઝીલના રાજ્ય સાથે
 લડતું હતું તે પ્રબલીય સ્વતંત્ર રાજ્યની મદદ કરતાં ગેરીબાદડીને
 આ સંકટો સહન કરવાં પડ્યાં હતાં, અને હવે પણ તે સ્વતંત્ર રા-
 જ્યમાં દાખલ થઇને લડાઇમાં સામેલ થઈ ગયો. પ્રેસીડેન્ટે તેને
 પોતાના લશ્કરની સરકારી આપીને તે જાંને બહાદુર નરોની બહુ
 કદર પીછાની.

વધારે લડાઈઓ.

ગેરીબાલ્ડીને બે લશ્કરી વહાણો તૈયાર કરવા હુકમ મળતાં ગ્રેગ નામે એક બીજા માણસની મદદથી વહાણો તૈયાર કર્યાં, ને તેમાં હથિયારો એકઠાં કરીને આઝીલના દરિયાઈ લશ્કર સાથે મુકાબલો કરવા તૈયાર થયો. આઝીલના કાફલામાં ત્રીસ લડાયક વહાણો ને એક સ્ટીમર હતી. ક્યાં બે નહાના મછવા જેવડાં વહાણો ને ક્યાં આવો જબરદસ્ત કાફલો ! કાફલાના માણસો પહેલાં આ બે વહાણો ઉપર ધિક્કારની નજરથી જોતા રહ્યા, પણ તુરત જ તેઓને માલમ પડ્યું કે આ વહાણના અમલદાર અસાધારણ માણસો છે. ગેરીબાલ્ડી અને જોનથેગે એટલી હુંશીઆરી, અકલમંદી, સાવચેતી ને બહાદુરીથી કામ શરૂ કર્યું કે, દુશ્મનોનાં કેટલાંક વહાણો પકડી ને લૂંટી લીધાં. એટલે સુધી કે આખા અમેરિકામાં તે બે નહાનાં વહાણોનો ત્રાસ ફેલાઈ રહ્યો, અને ગેરીબાલ્ડીનું નામજ શત્રુઓને ભયભીત કરવા માટે પુરતું થતું હતું. આઝીલના જબરા કાફલાના નાકમાં દમ આવી ગયો. ગેરીબાલ્ડીના સિપાઈઓ દરીઆઈ લડાઈમાં લડતા હતા એટલું જ નહીં પણ જરૂર વખતે પેદલ કે ઘોડેસવાર લશ્કરી બનીને લડવા પણ તૈયાર થઈ જતા હતા. સમુદ્ર કિનારે રહેનારી વસ્તી ઉજડ થતી ગઈ, તે ઘરોમાંથી ગેરીબાલ્ડીના સિપાઈઓને જોઈતો ખાંવા પીવાનો સામાન મળતો રહ્યો. ગેરીબાલ્ડી ઉપર તેનું નાનું લશ્કર બહુ ફિદા રહેતું હતું, ને પોતાનું જીવન તેને અર્પણ કરી દીધું હતું. તેની અદ્વિતીય શૂરવીરતા, નીતિ, પ્રભાવ, ચાલ અલણ ને સદ્ગુણો એટલા બિંચા પ્રકારના હતા કે તેના મિત્રો તથા સાથીઓ તેના માટે પોતાનો જીવ આપવા તૈયાર રહેતા હતા. રીઓગ્રેન્ડના પ્રેસીડેન્ટનું નિવાસસ્થાન પણ એજ ઇલાકામાં હતું, તેના કુટુંબના અન્ય સંબંધીઓ દરિયા કિનારે જુદે જુદે ઠેકાણે વસતા હતા. તેની બે બહેનો પણ તેની આડોસ પાડોસમાં રહેતી હતી. ગેરીબાલ્ડી લડાઈથી નવરો પડતાં તેમના સહ-

વાસમાં કેટલાક દિવસો પસાર કરતો હતો. તે મુલાકાતોમાં તેને
 પહેલ વહેલીજ પ્રેમની લાગણી ઉઠ્ઠી. તે બેઠેનોના ઘરમાં એક સુંદર
 રી સાથે તેનો મેળાપ થયો, તેના ઉપર તે આશક થયો, ને તે સુંદર
 ના અંતરમાં પણ તેના પ્રત્યે પ્રેમ બંધાયો, પણ તેની તે માથુક પો-
 તાનું અંતઃકરણ પહેલાં બીજાને અર્પણ કરી ચુકી હતી અને ખાસ
 પ્રેસીડેન્ટના પુત્ર સાથે લગ્નની ગાંઠથી જોડાવા કબુલાત પણ આપી
 ચુકી હતી, તેથી બિચારા ગેરીબાદીનો પ્રેમ નિષ્ફળ નીવડ્યો. તેને
 અફસોસ ને નિરાશા પ્રાપ્ત થયાં. તે દિવસોમાં એક બીજે લય નજરે
 પડ્યો. તેના બલાસીઓ મછવાઓ કિનારાપર બાંધીને ખોરાક પા-
 ણી એકઠો કરા રહ્યા હતા તેટલામાં ખબર મળી કે દુશ્મનની ફાજ-
 નો એક કર્નલ સમુદ્રથી પાર ઉતરીને થોડા ગાઉને અંતરે આવી પહોં-
 ચ્યો છે. સાથે ૭૦ સવાર ને ૬૦ પેદલ સિપાઈ હતા; તેઓ ગેરીબાદી,
 તેના સિપાઈઓ, મિત્રો અને યજમાનોને કતલ કરવા કે પકડવાનો
 ઇરાદો રાખતા હતા. ગેરીબાદીના બાણવામાં એમપણ આઠ્યું કે
 તે કર્નલની સાથે આસ્ટ્રિઅન કોમના પગારદાર સિપાઈઓ છે.
 આસ્ટ્રિઅન નામજ તેના ક્રોધને પ્રજ્વલિત કરવા માટે પુરતું હતું,
 કારણ કે તેનો દેશ પણ આસ્ટ્રિઆના પંજમાં નીચે માથે રાખા કરતો
 હતો. તેણે અહીં બદલો લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો છે એમ ધાર્યું. તે વ-
 ખતે તેની પાસે બધામળી ૬૦ માણસો હતાં, એક ડઝન માણસોને
 દુશ્મનોની ખબર લાવવા મોકલ્યાં પણ કમનસીબે તે વખત આકળ
 ની આંધી વરસી રહી હતી ને દુશ્મનો એવી રીતે સંતાયા હતા કે
 દેખાતા નહોતા, તેથી તે માણસો ને શત્રુઓનો કંઈ પત્તો મળ્યો
 નહીં ને પાછા આવ્યા. તે ઇલાકાના બનવરોનો પણ તેવા કામ માટે
 ઉપયોગ થતો હતો, તેમની સુંઘવાની શક્તિ એવી આશ્ચર્યકારક ને
 અજબ તરેહની હોય છે કે તેથી તે બીજા માણસોને ઝાળખી લે છે,
 ને એવી તરેહની નિશાની કરે છે કે જેથી તેના માલીકને શત્રુ પાસે
 હોવાના ખબર પડી જાય છે. પણ તે દિવસ તે બનવરો પણ નકામાં
 નીવડ્યાં, તેથી ગેરીબાદીએ દુશ્મનો આવવાના સમાચાર ખોટા

માન્યા ને પોતાનાં માણસોમાંથી કેટલાંકને લાકડાના ભારા કાપવા,
 કેટલાકને માછલાં પકડવા વગેરે ખીજાં કામો માટે રવાના કરી દીધાં,
 અને પંઠે એકલો તથા રસોયો ઘરમાં રહ્યા. તેનો શત્રુ ૧૬૦ સિપાઈઓ
 સાથે ફક્ત પાંચસો કદમ દૂર આવી પહોંચ્યો હતો, જો તે ચુપકીથી
 આવતેતો બચાવ કરવો અશક્ય થઈ પડતે. પણ તેની ભૂલ માત્ર એટ-
 લીજ થઈ કે તેણે બંદૂક ચલાવી. તેથી ગેરીબાદીએ તે તરફ જોયું તો
 સવારો ને પેદળ બધા તેના તરફ દોડ્યા આવતા જણાયા તે દરવા-
 જે ઉભેલો હતો ત્યાંથી અંદરના એક ચોરડામાં જ્યાં માંસનો ઢગલો
 પડેલો હતો તથા તેના સિપાઈઓની બંદુકો મુકવામાં આવી હતી ત્યાં
 મુશ્કેલીથી પહોંચી શકાયું. પહોંચતાં પહોંચતાં પણ તેના ઘરમાં
 પ્રવેશતા એક આર્મિટ્રઅન સિપાઈનો તીર તેને વાગ્યો. તેની દરકાર
 નહીં કરતાં તે અંદર પહોંચ્યો અને પહોંચતાં જ એકદમ ગોળી ચ-
 લાવવી શરૂ કરી. રસોઈયો બંદુકો ભરતો ગયો ને તે ફેડતો ગયો. છ
 ભડાકામાં છ આર્મિટ્રઅન સિપાઈઓ મૃત્યુને શરણ થયા. તેને આશા
 હતી કે બંદુકોના અવાજ સાંભળીને પોતાના જંગલમાં ગએલા
 સિપાઈઓ આવી પહોંચશે, તે આશા કંઈ અંશે સફળ થઈ ને એક
 પછી એક થોડા માણસો આવી કુલ ૧૩ માણસો થયાં. તે દિવાલો-
 માં કાંણાં કરી તેમાંથી શત્રુઓ ઉપર બંદુકો ચલાવતા રહ્યા. શત્રુએ
 પોતાના બહુ માણસો મરતાં જોયાં ત્યારે બહુજ ક્રોધાયમાન થઈને
 વેર લેવાના અનુનમાં ગાંડા જેવા તે મકાનની છત ઉપર ચઢી આ-
 ન્યા, ને છતને તોડવી શરૂ કરી. તે છતનાં સાથે પડ્યા ને મરી ગ-
 યા. ત્રણ કલાક ગેરીબાદી તેર માણસથી સામેના ૧૬૦ સિપાઈઓ
 સાથે લડતો રહ્યો, એટલામાં શત્રુના કર્નલની ભુજમાં ગોળી વાગી
 તેથી તેણે પોતાના લશ્કરને એકદમ પાછા ફરવાનો હુકમ કર્યો. એ-
 ટલી ઉતાવળથી નાઠા કે ઘણાક પોતાના જખમીઓને સાથે લઈ
 જવા છતાં ૧૬ આર્મિટ્રઅન સિપાઈઓની લાસો મેદાનમાં મુક્તા
 ગયા. લડાઈના અંતની લગભગ ખીજાં થોડાં માણસો ગેરીબાદીની
 મદદે આવી પહોંચ્યાં હતાં પણ કુલ સંખ્યા ૩૦ થી વધારે થઈ

નહોતી. તેમાંથી પાંચ માર્યા ગયા ને પાંચ જખમી થયા. પણ આ ક્ષતેહથી ગેરીબાદીના પક્ષને બહુ પુષ્ટી મળી ને શત્રુને ઘણું નુકસાન થયું. ગેરીબાદીની બહુ દૂર સુધી સેહ પડવા લાગી ને તેના સિપા-ઇઓનો ઉત્સાહ ડબલ થયો. તે લડાઈ પ્રેસીડેન્ટની બેનના ઘર પાસે થઈ હતી, તેણીએ વિજેતાઓની બહુ આગતા સ્વાગતા કરી. અને પાછળથી ગેરીબાદીને માલમ પડ્યું કે લડાઈમાં તેની બાત જોખમ-માં હતી તે વખતે તેની માથુક તેની જીંદગીના રક્ષણમાટે પ્રભુ પ્રાર્થના કરી રહી હતી.

એ વિજય મેળવીને ગેરીબાદીએ પહેલાં તેની પાસે જેવાં વહા-ણાં હતાં અને જેનાથી તેણે આટલું કામ કર્યું હતું તેવાજ નમુનાનાં બે નહાનાં વહાણાં બનાવવા હુકમ કર્યો. એટલામાં ત્યાંની સરકારે સેન્ટ કેથરિન ઉપર હુમલો કરવાનો ઇરાદો કર્યો ને ગેરીબાદીને કુ-મક માટે લખ્યું. તે કિનારાના સમુદ્ર ઉપરથી બહાર જવાના રસ્તા ઉપર શત્રુનો કાફલો પડેલો હતો, ત્યાંથી લશ્કર લઈ પસાર થવું અશક્ય હતું. તે વખતે ગેરીબાદીએ પોતાની તરત બુદ્ધિની ટેવથી એક નવીજ યુક્તિ શોધી કાઢાઢી. તે જંગલમાં બળદ અને લાકડાં તો બહુ હતાં. તે લાકડાંમાંથી છકડા (ઇશ્વર જાણે તે છકડા અમારા હિંદુસ્તાનનાં ગાડાંને મળતાં આવતાં હશે કે નહીં ?) બનાવ્યા. તેના ઉપર વહાણો ચડાવી ને તે છકડાંમાં બળદો જોડી પગ રસ્તે ચાલવા માંડ્યું. તેનો ઇરાદો જ્યાંથી સમુદ્રમાં પહોંચી શકાતું હતું એવા પાણીના નાળા સુધી પહોંચવાનો હતો. દરીઆઈ કાફલો જમીન રસ્તે જતો જોઈને લોકો બહુ આશ્ચર્ય પામતા હતા, પણ ગેરીબાદીમાં એવી ચાલાકી હતી કે જરૂર વખતે એવી રીતે કામ લેતો કે બધા આશ્ચર્યમાં પડી જતા. ૫૦ માઇલનું અંતર એવી-રીતે જમીન રસ્તે કાપીને ગેરીબાદીનો કાફલો તે નાળા ઉપર આવી પહોંચ્યો. ત્યાંથી બહુ મુશ્કેલીએ પાણીમાં તરતો કરવામાં આવ્યો. જોકે પાણીની ભરતાં હતી તોપણ વહાણ હંકારવા જેટલું પૂરતું પાણી નહોતું. એવી ભયંકર જગામાંથી બહુ મુશ્કેલી પછી

ગેરીબાદી બંને વહાણો સાથે સહી સલામત સમુદ્રમાં પહોંચ્યો. તે વખતે હવા અનુકુળ હતી, પણ તુરતજ ભારે તોફાન શરૂ થયું ને હાલગી જોખમમાં આવી પડી. ગેરીબાદીનું વહાણ બહુ ભારે હતું, વળી તેના ઉપર તોપ વગેરે મુસાફરીનો સામાન એટલો બધો હતો કે બહુ મુશ્કેલીથી ચાલતું હતું. કેટલો સમય સમુદ્રમાં રહેવું પડ્યે તે અનિશ્ચિત હોવાથી સાવચેતીની નજરે ગેરીબાદીએ તેમાં બહુ સામાન એકઠો કરી લીધો હતો. તોફાન તો દર પળે વધતું જતું હતું, ગેરીબાદીને તેના જીવનન સાથીઓ બહુ સાવચેતીથી પોતાના વહાણનેહંકારી રહ્યા હતા, ઘણીવાર એવાં મોટાં મોજાં આવતાં હતાં કે વહાણ ઘણી મીનીટો સુધી પાણીમાં ખૂડ્યું રહેતું હતું ને પાછું બહાર આવતું હતું. આટલાંટિક જેવા અતિ ઊંડા મહાસાગરમાં એવા ભારે તોફાનને વખતે હમારા બહાદુરોનું વહાણ એવી રીતે ડામાડોળ હતું. મોજાંનું જોર વધારે હતું તથા પાણી ચક્કર ખાતું હતું, તેમાં આખરે એવું જળરજસ્ત મોજાં વહાણ સાથે અથડાયું કે કીનારીપર ખેડેલો ગેરીબાદી ત્રીશ કદમ છેટે સમુદ્રમાં જઈ પડ્યો, ને વહાણ તુટી ગયું. ગેરીબાદી સમય સૂચકતા વાપરીને એકદમ પોતાના સાથીઓ તરફ પાછો ફર્યો, ને તુતક, લાકડાના કટકા અને બીજી ચીજો એકઠી કરતો આવતો હતો, અને તેના આધારથી તરવા માટે પોતાના સાથીઓને શીખામણ આપતો. તેનો દિલોળન દોસ્ત લુઇસ લ્યુગી વહાણના એક કડકા સાથે વળગી રહેલો હતો, પણ તેણે શરીર ઉપર ભારે ઉનની બકીટ પહેરી હતી તે પાણીથી ભીંજીને એટલી ભારે થઈપડી હતી કે તેથી તે જીવના જોખમ જેવી લયંકર સ્થિતિમાં હતો. તે પોતાના મિત્રને જોખમમાં જોઇને ગેરીબાદી તેની તરફ વળ્યો ને તેને મજબૂતીથી તુતકને પકડી રાખવા બલામણ કરીને પોતાની પાટલૂનમાંથી ચપ્પુ કાઢાડીને લુઇસની બકેટ કાપી નાખવા કોશિશ કરી. ઘણીક કાપી નાંખી, થોડી બાકી હતી એટલામાં પાછળથી લયંકર ખુનખવાર પહાડ જેવડું ઊંચું મોજાં આવ્યું તેણે બંનેને દબાવી દીધા. ગેરીબાદી એક પથ્થરની પેઠે સમુદ્રને

તળીએ ચાલ્યો ગયો અને તરતજ પાછો ઊપર આવ્યો તો લુઈસ-
 વ્યુગીને દીઠો નહીં. ભાગેલા વહાણની આસપાસ ઘણીવાર ફર્યો અને
 ઘાંટો પાડીને લુઈસને બોલાવતો હતો, પણ તે બિચારો મૃત્યુનો
 ભોગ થયેલ હોવાથી ક્યાંથી જવાબ મળે ? તોફાન બહુ ભેરમાં હતું
 તેથી સમુદ્ર પુકાડા મારી રહ્યો હતો, તેમાં ત્રાસદાયક મોઝાં ઉપરા
 ઉપરી આવ્યાં કરતાં હતાં, પણ ગેરીબાલ્ડી આખર સુધી પોતાની
 જીંદગીની પરવા રાખ્યા વિના સાથીઓને મદદ આપતો રહ્યો. લુ-
 ઈસનો પતો મળવાની આશા રહી નહીં ત્યારે બીજાઓ તરફ પોતા-
 નું ધ્યાન ખેંચ્યું. લિજ્જ લિજ્જ વસ્તુઓને આધારે તેઓ તરી રહ્યા
 હતા તેમની પાસે પહોંચીને મોટા અવાજે બધાને ધીરજ આપ-
 તો પાણીનાં મોઝાંઓમાંથી રસ્તો કાપતો કિનારે પહોંચ્યો. ત્યાં
 પહોંચતાંજ લુઈસ માટે પૂછપાછ કરી પણ પત્તો મળ્યો નહીં.
 પત્તા વગરનાનો પત્તા કેાણ આપે ? તે એવી જગાએ પહોંચી ગયો
 હતો કે જ્યાં જનારનો પત્તો મળતો જ નથી. ગેરીબાલ્ડી તે
 શોકગ્રસ્ત હતો એટલામાં તેનો વહાલો મિત્ર મતરદ હજી કિનારે
 નહીં પહોંચ્યાનો ખ્યાલ આવવાથી દરિયા તરફ દૃષ્ટિ કરી બેસ્યું
 તો તેને તરતો આવતો બેથો. સમુદ્રનાં મોઝાંના બેસથી જે ત-
 ખ્તાનો તેણે આશરો લીધો હતો તે છૂટી ગયો હતો, અને તેના
 તરવાની ઢબથી બહુ થાક ને નિરાશાનાં ચિન્હો જણાતાં હતાં.
 પંડે ગેરીબાલ્ડી જે તખ્તાને આધારે કિનારે આવ્યો હતો તેને ઘસે
 મારી તે સાથે પોતે સમુદ્રમાં કુદી પડ્યો અને એક મિનિટમાં મત-
 રદ પાસે આવી પહોંચતાં તે પકડીલે એવી આશાથી પોતાના ત-
 ખ્તાને તેની તરફ ધકેા મારી બોલ્યો કે, 'ધૈર્ય રાખજે, હું તને બ-
 ચાવવા આવી પહોંચ્યો છું. તેજ પળે તે બુડ્યો ને અદૃશ્ય થયો.
 જેનું મૃત્યુ આવી પહોંચ્યું હોય તેનો બચાવ કરવા મનુષ્ય શક્તિ-
 વાન નથી. ગેરીબાલ્ડીએ તેને બુડતો બેથો કે તરતજ તે જગાપર
 ડુબકી મારી, પણ મતરદની કંઈ પણ નિશાની મળી નહીં. ઉપર
 આવી કદાચ ઉભરી આવે એવી આશાથી બેસ્યું પણ કંઈ પત્તો લાગ્યો

નહીં, તોપણ ફરી ડુબકી મારી ને પાછો ઉપર આવ્યો. બહુ પોકાર કર્યા પણ ત્યાં કોણ સાંભળે છે ? મતરદ તો સ્વર્ગવાસીઓના લીસ્ટમાં દાખલ થઇ ચુક્યો હતો. પોતાના વહાલા દેશથી દેશનિકાલ થયેલ છતાં એક બીજી પ્રજાની સ્વતંત્રતાની રક્ષા કરતાં કરતાં બંને બહાદુર ઇંદાલિયન મૃત્યુને આધીન થયા. બંને સાથે તેને સગા ભાઈઓમાં હોય તેવી પ્રીતિ હતી. એકજ દીવસમાં તે બંનેને શુભાવ્યા તેથી તેની નજરમાં સંસાર સૂનો જણાવા લાગ્યો, આંખમાંથી ટપટપ આંસુ પડવા લાગ્યાં. આવી ભયંકર સ્થિતિમાં પોતાની જાન બચી તે માટે ઇશ્વરનો ઉપકાર માનવાને વખતે ગેરીબાલ્ડી બંને બહાદુર સાથીઓના મૃત્યુ ઉપર અફસોસ કરતો બંને ઘૂંટણ ઉપર ગરદન ઝુકાવીને પોકે પોક રડ્યો. રડવાથી હૃદય જરા ખાલી થતાં બાકી રહેલા સાથીઓને આશ્વાસન આપવા લાગ્યો. વહાણમાં તેની સાથે બહુ ઇંદાલિયન હતા, પણ અફસોસ કે એકે બચ્યો નહીં. મરનાર બધાનાં નામો તેણે પોતાના જીવન ચરિત્રમાં લખેલ છે, પણ એકતું નામ ભૂલી ગયો છે તે માટે બહુ અફસોસ જાહેર કરીને તે ભુલ માટે પોતાના દેશ પાસે માફી મળવા અરજ કરી છે. ગેરીબાલ્ડી સિવાય જેટલા સારા સારા તારા હતા તે બધા તે દિવસ પોતાના દેશથી એટલા બધા દૂરના સુલકમાં બીજી કોમની સ્વતંત્રતા માટે લડતાં આવા ત્રાસદાયક મોતના ભોગ થયા. તેણે રડતાં રડતાં કોઈ બીજાનો રડવાનો સ્વર સાંભળ્યો, તેથી જાણે સ્વપ્નાથી જાગ્યો. હોય તેમ ભયભીત થઇને જુએછે તો તેના સાથીઓની ટાઢને લીધે દુર્દશા હતી. સમુદ્રથી બચ્યા પણ ટાઢનો કંઈ ઉપાય નજરે પડ્યો નહીં. બીજાની એવી દશા જોઇને પોતાને પણ ટાઢનો ખ્યાલ આવ્યો. એક પ્રાંડીનું પીપ ઘસડાતું ઘસડાતું કિનારે આવી પહોંચ્યું હતું તે ઉંચકીને ઉઘાડવા લાગ્યા. ઉઘાડતાં ઉઘાડતાં એટલા બધા સુમસામ થઈ ગયા કે જે એક મીનીટ વધારે થાયતે તો બધા ત્યાંજ મરી જાત. ગેરીબાલ્ડીને ત્યાંથી નાસીજવા સિવાય બીજો રસ્તો જણાયો નહીં તેથી બધાએ નાસવા માંડ્યું. પાણીની સુસીખતથી

થાકી ગયેલા મૃત્યુના જડબાથી છૂટ્યા તો કિનારાપર પહોંચીને દર્શન દીધાં. ત્યાંથી નાસતાં ચાર માઈલ ચાલ્યા ત્યારે એક ઘર આવ્યું, તેમાં માબાપ ને છોકરો એમ ત્રણ જીવ હતા. આવા વિશાળ જંગલમાં તેમણે એક ઝુપડું બનાવેલું હતું. તેમણે ગેરીબાદી વગેરેને આવકાર દીધો તથા સારી પરોણાચાકરી કરી.

જે વહાણમાં ગેરીબાદી હતો તેની તો આ દશા થઇ, પણ બીજું વહાણ તોફાનથી ખચી ગયું, અને દુશ્મનોના હાથમાં આવો ગયું. તે વહાણ ઉપર ક્રમાંડર હતો. ગેરીબાદીએ એ બહાદુર પુરૂષની બહુ પ્રશંસા કરી છે. તે સ.રા ખાનદાન કુટુંબનો, દ્રવ્યવાન, શૂરવીર અને શુદ્ધ આચરણવાન હતો. તેણે પોતાની લાયકાત, પોતાનું દ્રવ્ય, પોતાની અછલ અને પોતાનું સર્વસ્વ આ સ્વતંત્રતાની લડાઈમાં તે ન્હાના સરખા સ્વતંત્ર રાજ્યને અર્પણ કર્યું હતું.

વીવાહ.

ગેરીબાદી પોતાના જીવન ચરિત્રમાં લખે છે કે “ હું હમેશાં ‘વિવાહ કરવાથી વિરૂધ્ધ હતો, કારણ મારી જીંદગીની નેમ જે ‘મેં ધારી હતી તે સિદ્ધ કરવાના વર્તવમાં બાલકોના પિતા થવું. ‘પત્નિની સંભાળ લેવી ને કુટુંબના ભરણ પોષણની ફિકરના ભો- ‘ક્તા થવું, એ મારા માટે મુશ્કેલ, બલકે અશક્ય હતું. મારી ‘જીંદગી માટે તે વાતો લાયક નહીં હોવાથી મેં પહેલાં પ્રેમની નિ- ‘રાશા વખતે કદીપણ નહીં પરણવા અને લગ્નની ચિંતાઓ અને ‘કુટુંબ કબિલાનો બોલો વહન નહીં કરવા ઇરાદો કર્યો હતો. પણ ‘જ્યારે મારા સર્વે મિત્રો આ નવી આફતમાં મોતને સ્વાધીન થ- ‘યા, કેઠપણ મિત્ર માફે ધૈર્ય વૃદ્ધિગત કરવા, એકાંતમાં મને ‘આ શ્વાસ ન આપવા, મારી ગુહ્ય વાતો સાંભળવા કે મારી ગમ ‘જવારીમાં ભાગ લેવા બચ્ચો નહીં. આવી સ્થિતિ મારી જાતને ‘મહાન સંકટ રૂપ માલમ પડી. પરદેશમાં આવી મુસીબતોથી ‘ભરેલી જીંદગીમાં એવા મિત્રની હાજરી મારા માટે આશિર્વાદ ‘રૂપ હતી અને તેવા મિત્રની ગેરહાજરી અતિશય કમનસીબી હ.”

‘તી એ ચિંતામાં હું ઉદાસ રહેવા લાગ્યો અને પહેલાં બહુ મુ-
 ‘શકેલી છતાં પણ દિવસો હસીખુશીમાં પસાર થતા હતા તે’
 ‘હવે ભયંકર દેખાવા લાગ્યા, લુઇસને મતરદની છબીઓ આવીને’
 ‘મારી સન્નિધિ ઉભી થતી રહેતી અને મને ફિક્કર તથા દિલગીરી’
 ‘માં ડુબાવી દેતી હતી તેવા સમયમાં મને કોઈ સ્ત્રીને, મારી બા-’
 ‘કી રહેલી ભૂંદગીની સાથી કરવાનો વિચાર થયો.”

ગેરીબાલ્ડીના ખ્યાલ સ્ત્રીઓ માટે હમેશાં માન ને મોટાઈ
 ભરેલા હતા. એક ઠેકાણે તે લખે છે કે “પરમેશ્વરે પેદા કરેલી સ્ત્રી-’
 ‘જેમાં સ્ત્રીઓ પણ ખાસ સુબલક્ષી છે અને મનુષ્ય તેને માનવંત’
 ‘સમજે તેવી યોગ્યતા યુક્ત છે.” એવા વિચારોમાં ગેરીબાલ્ડી પો-’
 તાના વહાણ ઉપર બેઠો હતો, અને દુરબીનથી સામે કિનારા તરફ થો-
 ડાં ઘર હતાં ત્યાં નજર કરી જોતો હતો એટલામાં એક યુવસુરત યુ-
 વાન સ્ત્રી ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી. તેણીના મનોહર ચહેરાએ લોહચુંબકની
 પેઠે ગેરીબાલ્ડીના હૃદય પર અસર કરી પોતા તરફ ખેંચી લીધું. વહાણ
 ઉપર બેઠે બેઠે જ તે યુવતી સાથે પરણવાનો ઇરાદો ગેરીબાલ્ડીએ કર્યો.
 તેજ વખત વહાણને કિનારે લઈ જવા હુકમ કર્યો ને કિનારેથી પંડે
 ઉતરી ગામમાં ગયો. ત્યાં પોતે ફરથી જોયેલી પ્રિયતમાની શોધ
 કરી રહ્યો હતો એટલામાં તેનો એક જુનો ઓળખીતો મળી આવ્યો.
 તે તેને કાશી પાવા પોતાને ઘેર તેડી ગયો. તે ઘરમાં પેસતાંજ
 જેની શોધમાં પોતે વહાણ ઉપરથી આવ્યો હતો તે સ્ત્રી પર પહેલી
 નજર પડી. તે યુવતી પણ આપણા બહાદુર નાયકનો ચહેરો જાણે
 લાંબા વખતનો પરિચિત હોય તેમ તાકીને જોવા લાગી. તારામૈત્રક
 થતાંજ પ્રરુપર પ્રેમની ગાંઠ બંધાણી અને થોડી મિનિટ એક બીજને
 નિહાળતાંજ રહ્યા. ગેરીબાલ્ડીએ પોતાના સિપાઈગિરિના સાદાપણા-
 થી તરતજ તેણીના હાથની માંગણી કરી જે તેજ વખત મંજુર થઇ.
 બસ પછી બીજું શું જોઈતું હતું. તે ગેરીબાલ્ડીની વહાલી ઇન્ટા જીવતી
 રહી ત્યાં સુધી તેની સાથેજ રહી. જમીન ઉપરની લડાઈમાં ને પા-
 ણી ઉપરના વિગ્રહમાં તેણીએ કદી ગેરીબાલ્ડીનો સાથ છોડ્યો નહીં.

બીજી દરીઆઇ લડાઇઓ.

પોતાની નવી વિવાહિતા ઓને લઇને 'હનીમુનનું' સુખ ભોગ-
વવા જાય એટલી કુરસદ ગેરીબાદીની ફરજેમાંથી મળી શકે તેમ
નહોતું. સમુદ્ર અને વહાણ તેના માટે હનીમુન ભોગવવાના સ્થાનો
હતા. લગ્ન થઇ ચૂક્યું કે તરત ત્યાંની સરકારે ગેરીબાદીને વહાણો
લઇ જઇ શત્રુના વેપારને નુકસાન પહોંચાડવા હુકમ કર્યો. તેના
હાથ નીચે નહાનાં નહાનાં ત્રણ વહાણ હતાં, જેમના ઉપર જુજ
લડાઇનો સામાન હતો. પણ તેની હાજરી માત્ર બધાં કાર્યોને પહોંચી
વળવા માટે બસ હતી. સમુદ્રના સુખ ઉપર શત્રુનો દરિઆઇ કાફલો
પડેલો હતો તેથી રસ્તો મળવો અશક્ય હતો, પણ ગેરીબાદી કંઈ
ચીજ અશક્ય સમજતો નહીં. મધ્ય રાત્રે ગુપચુપ શત્રુનાં કાફલા-
માંથી પસાર થઇને ખુલ્લા સમુદ્રમાં પહોંચ્યો. ત્યાં શત્રુના વહાણ
લૂંટીને તે પોતાને સ્વાધીન લીધાં. વિશેષ મુશ્કેલી એ હતી કે પહેલાં
તો ફક્ત લડાઇનો જ વિચાર તેને રહેતો હતો, પણ હવે તો હરવખત એ
પણ ચિંતા હતી કે તેની જીંદગીની સાથી તેની પ્રાણપ્રિયા તેની સાથે
છે. ઘણીવાર તેણીને જમીન ઉપર ઉતરી જવા સમજવવામાં આવી પણ
જે માનુનીએ ગેરીબાદીને પોતાનો પતિ બનાવ્યો હતો એવા બહાદુર
નરરત્ન સાથે પત્ની તરીકેના નિકટ સંબંધથી જોડાઈ હતી તેને પોતાના
ભરથારને ભયમાં મુકી પોતે નિર્ભય સ્થાનમાં જવાનું કેમ પસંદ પડી
શકે ? ઇન્ટા બરાબર પોતાના પતિ સાથે રહી. નહિ કે ફક્ત તેનું મન
મનાવતી કે મન સાચવતી હતી, પણ તેને ખુશી રાખતી હતી, બલકે
વહાણ હંકારવામાં ને દરિઆઈ લડાઈમાં બરાબર સાથે રહીને મદદ
કરતી હતી. ગેરીબાદીએ શત્રુનાં ત્રણ વહાણો પકડી લીધાં પછી
તેના મનમાં એવો ભાસ થયો કે સેન્ટ કેથેરાઈનના બંદરમાં કંઈ ગડ-

૧ યુરોપિયન લોકોમાં એવો રિવાજ છે કે લગ્ન થતાંજ પતિ પત્ની
કોઈ હવા ખાંચાને સ્થળે જાય અને ત્યાં થોડો વખત રહી આનંદ ભોગવે
તેને હનીમુન કહે છે.

બડાટ ચાલે છે માટે ત્યાં જવું જોઈએ. તેનું જીવન ચરિત્ર લખનાર લખે છે કે “ ઘણીવાર તેના અંતઃકરણમાં એવા સ્વરો સંભળાતા કે જેથી તેને આગામી લયોનું જ્ઞાન થતું હતું. ” ઉચ્ચ પ્રકારની નીતિના જીવનની પવિત્રતા, હેતુની શુદ્ધતા, અગમ દૃષ્ટિ અને દુરંદેશીમાં તે પોતાના સમકાલીન લોકો અને સાથીઓ કરતાં બહુ ચડી-આતો હતો. ઘણીવાર તે એટલી દૂર દૃષ્ટિ દોડાવતો કે લોકો તેના ડહાપણ માટે આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ હેરત પામી જતા. ગેરીબાલ્ડીએ વહાણને કેથેરાઇન બંદર તરફ ચલાવવા હુકમ કર્યો. તેની નજીક પહોંચતાં પહેલાં રાત્રીના અંધારામાં એક વહાણ તો જીલ્ડ પડી ગયું, બાકી બે પોતાનાં ને ત્રણ લૂંટેલાં શત્રુનાં વહાણ રહી ગયા. બંદરની સમીપે શત્રુનો કાફલો નજરે પડ્યો. લૂંટેલા બે વહાણના ખલાસીઓ તો એકદમ હિંમત હારી ગયા તેથી તે બે વહાણ તો શત્રુના હાથમાં જઈ પડ્યાં, બાકી લૂંટેલા એક વહાણને ગેરીબાલ્ડીનો એક સાથી અત્યંત હુશીઆરીથી કલ્પયુગાના બંદર તરફ લઇ ગયો. ગેરીબાલ્ડીની સાથે જે બીજું વહાણ નામે સીયુલ હતું તેને આ નાની સરખી લડાઈમાં બહુ તુકસાન પહોંચ્યું. રત્તુ તોફાની હતી સમુદ્રમાં મોજાં ઉછળી રહ્યાં હતાં, પોતે એકલા આવા સમુદ્રમાં રહેવું વ્યાજબી નહીં ધારીને તેણે તે બંદર તરફ મુકાન ફેરવ્યું. ત્યાં પહોંચીને સીયુલના હથિયારો ઉતારી તોપો ને બંદુકો કિનારે મુકી, ને ત્યાંથી શત્રુ ઉપર ગોળી બાર કરવાની સૂચના કરી. કારણ શત્રુ જરૂર પુઠ પકડશે એવી ધારતી હતી, એટલામાં દુશ્મન આવી પહોંચ્યો ને લડાઈ શરૂ થઈ. મુકાબલામાં એક તરફ મોટા રાજ્યનો જબરદસ્ત કાફલો અને બીજી તરફ જેના ઉપર લડાઈનાં હથિયારો પણ પૂરતાં નહીં એવું એક નહાતું સરખું વહાણ, વળી ગેરીબાલ્ડીની પત્ની પણ તેજ વહાણમાં હતી. પાંચ કલાક સુધી ગોળી બાર બહુ જોરથી ચાલતો રહ્યો. આ આશ્ચર્ય કારક મુકાબલામાં ગેરીબાલ્ડી તો જાણે ચમત્કારજ કરતો રહ્યો, જરા પણ નિરાશ થયો નહીં. ઇન્ટા પણ તેની સમીપે હાજર રહી બરાબર

ગોળી ચલાવતી રહી. પેલી તરફથી કિનારાના ગોળીબારે બહુ મદદ કરી, તેમાં હુશ્મનના કાફલાનો કમાંડર હિંમત હાર્યો ને પાછો ફર્યો. ચાલતી લડાઈમાં એક ગોળીની ચોટથી એક ખલાસી અને ધન્ટા બંને પડી ગયા, તે વખતે ગેરીબાદીએ જાણ્યું કે સ્ત્રી મરી ગઈ!! પણ પરમાત્માની કૃપાથી તેની પત્નીને જરા પણ ચોટ લાગી નહીં. ગોળી તેની પાસેથી થઇને નીકળી ગઇ હતી તેની હવાના ધક્કાથી તે પડી ગઇ હતી. ગેરીબાદીએ તેણીને જમીન ઉપર ઉતરી જઇ આ જોખમથી પોતાની જાન બચાવવા બહુ વિનંતિ કરી, પણ તેણીએ તે માન્યું નહીં. જોકે કિનારા ઉપર ગઇ પણ તે વહાણ છોડી ઘેર જવાના ધરાદાથી નહોતી ગઇ પણ જે બીકણ ખલાસીઓ ધાસ્તીને લીધે વહાણમાં આવતા નહોતા ને કિનારે રહી ગયા હતા, તેમને તેડી આવવાની ધારણાથી ગઇ હતી. ત્રણ ખલાસીઓને શરચાવીને પોતાની સાથે લઇ આવી. બીજે દિવસે શત્રુ પાછો આવ્યો નહીં. તેથી ગેરીબાદીએ બંદરમાં જવાનો ધરાદો કીધો. હજુ પહોંચ્યો નહોતો એટલામાં શત્રુએ તેની પુઠમાં દેખાવ દીધો. તેમાં બહુ મુશ્કેલીથી બંદરમાં પહોંચ્યા ને કિનારે ઉતરી જોયું તો ત્યાંની હાલત બહુ વિચિત્ર જોવામાં આવી. ત્યાંના રહેવાસીઓ બળવો કરવા તૈયાર હતા ને જુદી જુદી કોમના સિપાઇઓ એકત્ર થઇ જઇને શહેરને હંફાવી રહ્યા હતા. શહેર અમીરડીએ પહેલાં બળવાનો વાવટો ફરકાવ્યો ને લશ્કરને શહેરથી બહાર હાંકી મુક્યું. તે વખતે ગેરીબાદીને તેના જનરલ તરફથી શહેર સર કરીને લૂંટી લેવાનો હુકમ મળ્યો. ગેરીબાદી અને પહેલા હુકમને અમલમાં મુક્યો પણ બીજો હુકમ અટકાવવા પોતાની જાંઘીને જોખમે બહુ પ્રયત્નો કર્યા, પણ એ કે ફળિજૂત થયો નહીં ને લશ્કરે શહેરને ફક્ત લૂંટી લીધું, એટલુંજ નહીં પણ બહુ શરમ ભરેલા ગુનાહો કર્યા. આ કામથી તે પરવાર્યો કે તરતજ ખબર મળી કે રાજાનું લશ્કર સંખ્યાબંધ આવી રહેલું છે. સામેથી જેમાં ૨૨ લશ્કરી વહાણો હતાં એવો શત્રુનો ફરીઆઇ કાફલો આવી પહોંચ્યો. ક્યાં આવડું મોટું જખરદસ્ત

લશ્કર અને ક્યાં ગેરીબાદીની નહાની ભાગી તૂટી હોડીઓ ! ! !
 ગેરીબાદીએ પોતાના જનરલને ખબર આપી કે જે જગાએ દુ-
 શ્મનની બંને ફોજો આવી મળવા ચઢાય છે તે જગાનું રક્ષણ કરવું
 જોઈએ. તે ઉપરથી જનરલે બ્યાજખી હુકમો ફેરવ્યા પણ સિપાઈઓ
 વખતસર ત્યાં પહોંચ્યા નહીં અને તે અમૂલ્ય જગા રક્ષણ વિના
 રહી ગઇ. પછી ગેરીબાદી પોતાના વહાણ તરફ નજર કરી જુએ
 છે તો પોતાની ધૈર્યવંત બહાદુર સ્ત્રીએ પહેલાંથીજ લડાઈ શરૂ કરી
 દીધી છે. એક તોપ ઉપર બેસીને પોતે પોતાના હાથથી તેમાં દારૂ
 ભરે છે અને બધી બાજુએ હુકમો આપી રહી છે. મધુર વાણી,
 બહાદુરી ને શૂરવીરતાથી પોતાના સાથીઓની હિંમત બમણી કરા
 રહી હતી. તે લડાઈએ બહુ ભયંકર રૂપ પકડ્યું, બંને બાજુનાં
 વહાણો એટલાં નજીક આવી પહોંચ્યાં કે હરપળે અથડાવાની ધાસ્તી
 રહેતી હતી. બંને તરફથી આગ વરસી રહી હતી સઘળી દુનીયાં
 અને તેના પદાર્થોથી બેફિકરપણે બંને પક્ષના સિપાઈઓ પરસ્પર લો-
 હીના તરફના ભયંકર રીતે ગોળી ચલાવી રહ્યા હતા. ગેરીબાદીના સા-
 થીઓ જ્યારે દુશ્મનની ગોળી આવતી ત્યારે સુધ જતા, અને તે ગોળી-
 ઓ ઉપરથી પસાર થઇ જતી ત્યારે તુરતજ ઊભા થઇને બંદુકો ચલા-
 વતા હતા. પણ બહાદુર ઇન્ડા તો બણે જીંદગીથી બીલકુલ બેપરવા
 હોય તેમ માથું ઊંચું રાખીને તેવીજ રીતે ઊભી રહી હતી. ગેરીબા-
 દી બેકે ગાંડા માણસની પેઠે ઝનુનથી લડતો હતો, પણ ઇન્ડા તર-
 ફની તેને બહુ ચિંતા હતી. તેણીને જમીન ઉપર મોકલવાનો બીજો
 કોઇ પણ ઇલાજ નહીં ફળિભૂત થયો. ત્યારે તેણે એક યુક્તિ શોધી
 કહાડી, તેણીને સમજાવી કે તે પોતે જનરલની પાસે જઇને મદદ
 માટે અરજ કરે અને તેનો જવાબ કોઇ માણસ મારફત મોકલી
 પોતે ત્યાં રહે. પણ તે ક્યાં ભુલાવો ખાચ તેવી હતી ! તે સ્ત્રી એક
 બહુ ધંધળી હતી ! જનરલ પાસે જઇને તુરતજ જવાબ લઇ પાછી
 આવી. જનરલે હુકમ દીધો કે મુકાબલો અશક્ય છે માટે બચેલા
 હથીઆરો ને ઓબારો પહેલાં જમીન ઉપર પહોંચાડી વહાણોને

સળગાવી મુકવાં બેઠાં. આ લડાઈમાં યમરાજાએ પોતાના હાથ ખૂબ રંગ્યા, બંને પક્ષોના બહુ જાન યમને દ્વાર પહોંચ્યા. એન એક પણુ આ લડાઈમાં માર્યો ગયો. હવે ઇન્ટાએ જનરલના હુકમને અમલમાં મુકવા શરૂઆત કરી. પંડે વહાણ ઉપરથી હથીઆર વગેરે મછવાઓમાં મુકાવી, તે કિનારે લઇ જઇ ઉતારીને પાછી આવતી હતી. મછવાના ખલાસીઓ જાન બચાવવા સાડ ચતા સુધે જતા હતા પણ મગર ઇન્ટા પોતાની ખૂબસુરતી, અદ્વિતીય શૂરવીરતા અને પ્રવીણતાથી સડ (ઝાડનું નામ) ના થડની માફક બેઠી રહી આસપાસના બધા માણસોનાં અંતઃકરણને ખેંચી રહેલી હતી. જ્યાં ખુબસુરત સ્ત્રી આવી હિંમત અને આદર્શ શક્તિનો પુરાવો આપે, ત્યાં પુરૂષો માટે તો શું કહેવું હોય ? ગેરીબાદીના માણસોમાંથી બે તૃતિયાંશ માણસો તો હિંમત હારી ગયા હતા, છતાં પણ તે પોતે તો લડાઈની ઝુબેસમાં મચ્યો રહ્યો, એક પળને માટે પણ મેદાનથી પાછો હઠ્યો નહીં, બરાબર આગળ વધીને લડતો રહ્યો. તેનો તથા તેની આશ્ચર્યજનક હેરત પમાડનારી સ્ત્રીનો વાળ પણ વાંકો થયો નહીં. ઇશ્વરનો તેના ઉપર હાથ હતો. જાણે પરમાત્માએ નિર્માણ કર્યું હોય કે દક્ષિણ અમેરિકામાં લડાઈનો અતુલવ મેળવી, મોટી નામના કરી, ધાસ્તી ફેલાવીને ખુબસુરત ઇટાલીનો આ જવાંમર્દ વફાદાર પુત્ર પોતાની માતાને પરદેશીઓના પંજથી છોડવીને સ્વતંત્ર બનાવે. ગેરીબાદીને સર્વથી વધારે અક્ષોસ એનગ્રેગના મૃત્યુનો હતો. એ જવાન માણસ ઉચ્ચ જ્ઞાનદાનનો સંતાન હતો, મોટી દોલતનો માલીક હતો અને બધી દોલત, માલ, મીલકત, આરામ, સુખ છોડીને પ્રજાની સેવા કરવા માટે આવ્યો હતો. તે સંકટમાં પડેલી કોમની સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે લડવામાં અભિમાન સમજતો હતો, પોતાની બધી દોલત તેણે આવા કામમાં વાપરી દીધી હતી. મરવાથી થોડા દિવસ પહેલાં તેને ઉત્તર અમેરિકા કે જ્યાંનો તે રહેવાસી હતો ત્યાંથી તેના બહુ દ્રવ્યવાન સગાઓ તરફથી તેની સઘળી દોલત આપવાની

લાલચ બતાવીને બોલાવવામાં આવ્યો હતો, પણ તે બહાદુર એજે પાછા જવાની ઇછા કરી નહોતી, ને આખરે લડતાં લડતાં માર્યો ગયો. શત્રુની ગોળી તેના શરીરમાંથી આરપાર નીકળી ગઈ ને તેનું અરધું ધડ ઉપરના ધડ અને માથાથી જુદું થઈ ગયું. ગેરી-બાદરીએ જ્યારે જોયું ત્યારે જાણે એક પૂતળું ઉભું હોય તેવી રીતે અડધું ધડ ઉભું હતું. ચહેરામાં લડાઈનો જુસ્સો માલમ પડતો હતો અને રતાશ ઉપર તરી આવી હતી. બહાદુરો એવી રીતેજ મરે છે અને તેની માતાઓ એવા મૃત્યુને માટેજ તેમને પયપાન કરાવે છે. ક્ષત્રિઆણીનું દુધ પીધું હોય તે નકામું જતું નથી એ વાત સત્ય છે. તે મોક્ષે સિધાવ્યા પછી થોડે દિવસે ઉત્તર અમેરિકાથી તેના એક બીજા સગાનો પત્ર તેના નામ પર આવ્યો. તેમાં તેનો એક બીજો સગો બહુ ભારી કિંમતની જાગીર તેને માટે મુકી મરી ગયો છે તેની ખબર આપીને તેને ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યો હતો. તેનાં સગાઓ ક્યાં જાણતા હતા કે એગ તો ક્યારનોએ ૧ સહીદ થઈ ચુક્યો હતો અને તેને આ દુનિઆની દોલતના વારસાની જરૂર નહોતી રહી.

જ્યારે બાકીનો લડાઈનો સામાન, હથિઆરને બચી ગયેલા માણસો મછવાયો ઉપર સ્વાર થઈ ગયા, તે વખતે ગેરીબાદરીએ પોતાના વહાણને સળગાવી મુકયું. જે લડતાં માર્યા ગયા અને એવા કદા દુર્રમન સાથે મુકાબલો કરતાં વહાણને બચાવ્યું હતું તે બહાદુર નરો એવી ક્રિયાથી એવું મૃત્યુ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા હતા કે જેને માટે શૂરવીરો ઇંતેજાર રહે છે.

જોત જોતામાં સઘળું બળી ખાક થઈ ગયું, ને ગેરીબાદરી પોતાના બાકી રહેલા સાથીઓ અને પોતાની બહાદુર સ્ત્રીને લઈને પાછો રીઓગ્રેન્ડ તરફ રવાના થયો.

૧ પાર્થિક કૃત્યમાં પોતાની હંદગી આપે ને તેમાં માર્યો જાય તે મર્મનું રક્ષણ કરવા દેશનો ઉદ્ધાર કરવા વગરે સારાં કાર્યમાં મોત આવે તે.

જંગલની મુસાફરી.

પાછલા દિવસોની લડાઈઓથી થાકીપાકી ગયેલો બહાદુર ગેરીબાદ્શી પોતાના થોડા ઘણા બચી ગયેલા સાથીઓને સાથે લઈ પોતાની પ્રીયા સાથે, રણક્ષેત્રમાંથી નાસીને દક્ષિણ અમેરિકાના પહાડી જંગલોમાંથી રસ્તો કાપતો પોતાના જનરલ તરફ જતો હતો. તે વખતે પોતાના મનમાં તે બડબડતો હતો કે—જોકે મારા સાથીઓ મરી ગયા પણ તેમાં શું થયું ? તે બધા શૂરવીરતા બતાવીને સામે પગલે સ્વર્ગવાસી થયા છે. જો કે મારો પરાજય થયો છે પણ તેથી શું ? ખૂબ લડીને આખરે જનરલના હુકમથી મેદાન મુક્યું છે. જોકે મને બહુ તકલીફ લોગવવી પડી પણ તેમાં શું ? મારો જન્મજ તેવી તકલીફ લોગવવા માટે છે. મારા શરીરપરનાં લુગડાં શિવાય મારી પાસે બીજાં કપડાં કે માલ મીલકત કે ધન હોલત નથી પણ તેમાં શું હરકત છે ? મારી તલવારને બંદુક મારી સાથે છે એજ મારી મીલકત છે. મારી સદ્બુદ્ધિ મારા મનની માલિક મારી સાથે છે. મારી કદીપણ ઓછી નહીં થનારી હોલત મારા જીવને આશ્વાસન આપનારી મારી પવિત્ર પત્ની હમેશાં મારી સાથે છે. મને મારા લશ્કરના જે યોદ્ધાઓ લડતાં લડતાં સ્વર્ગીય થયા છે તેમને માટે અભિમાન છે, અને હું પોતે બહુ લડ્યો તે માટે મારી જાતનો પણ મને અભિમાન છે. પણ જેણે કદી મારો સાથ છોડ્યો નથી, પુરૂષો કરતાં પણ વધારે શૂરવીરતાનો પુરાવો આપ્યો છે અને લડાઈને એક બાલકના ખેલ જેવી સમજીને તેમાંજ આનંદ માની રહેલી મારી બહાદુર સ્ત્રી માટે મને સૌથી વધારે અભિમાન છે. જોકે મને આ રાજ્ય તરફથી કાંઈ પગાર મળતો નથી, તેમ તેનાથી બીજા કોઈ પ્રકારની આશા પણ નથી, છતાં હું ને મારી પત્ની એક સંકટ સહન કરેલી દુઃખી પ્રજાને મદદ કરી રહ્યાં છીએ, સ્વતંત્રતા મેળવવા જીલમગારની સામે લડી રહ્યાં છીએ. ઇનસાફ અને હુકમે માટે જેરુ જીલમ ને હટાવવા લડાઈ કરીએ છીએ, એથી મારા મનને આશ્વાસન મળે છે. કેટલી મોટી ઉદારતા ? આવા વિચાર વાળા મા-

જુસને કુદરત પોતાના આવેશી પણામાં (સદા આકારમાં) પણુ
 બહુ રળિઆમણી ને મનોરંજક લાગે છે. ખુનખાર લોહીના તરસ્યા
 પશુઓના નાહ ભય ઉત્પન્ન કરવાને બદલે ઇશ્વરનો પ્રભાવ હૃદયમાં
 અંકિત કરાવે છે. જાનવરોની હીલચાલ ખેલની માફક નજરે પડે
 છે. જંગલોની હરિયાળી, મિલ્લ ભિલ્લ પ્રકારના રંગ એ રંગી ફૂલો,
 વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષો જાણે કોઈ મેળાને માટે કુદરતે પોતાની દુ-
 કાન શણગારી હોય એવો ભાવ પેદા કરાવે છે. તે કુદરતી દુકાનના
 માલીકની ઉત્કૃષ્ટતા અને શક્તિઓનો પ્રભાવ અતઃકરણમાં જામતો
 જાય છે. નજરો ને ટાઢક, મનને શાંતિ, આવે શોનું દખાઈ જવું
 વગેરે થયા કરે છે. સારંગી તાઉસ હારમોનિયમ, સતાર પીયાનો
 વગેરે મનુષ્ય શક્તિથી સરજાયલાં વિવિધ પ્રકારનાં વાજાં ને યંત્રો,
 પક્ષીના સ્વરો રૂપી કુદરતી વાજાંને યંત્રોના મુકાબલામાં કંઈ ગણ-
 ત્રીમાં નથી મનુષ્યનાં ગાયન, મનુષ્ય રચિત રાગ રાગણીઓ, મનુ-
 ષ્ય કૃત તાર વગેરેને કુદરતની રાગ રાગણીઓ સાથે સરખાવતાં કંઈ
 ખિસાતમાં નથી. ખુબસુરત ને નરમ ઘાસના ખિછાના મખમલ ને
 ખનાતની ગાદીઓ તરફના રાગનો નાશ કરાવે છે. જંગલના અનેક
 પ્રકારના રંગો ઘેરા, હલકા, ફીકા અમકદાર સદા માણસના ખનાવે-
 લા રંગોને બુલાવી દે છે. જાનવરોની ચાલ, મોટા મોટા નટો ને
 કસરત બાળેની કસરતી ચાલાકી ને ઝપટને શરમાવી દે છે. સારાં-
 થકે કુદરતનું કારખાતું નિર્મળ પુત્ર ને આનંદ જનક છે. નિખાલસ
 અંતઃકરણને કુદરતનું અરણ્ય આનંદ આપે છે. બેહુદ જંગલ તેમાં-
 થી પસારથનાર બહાદુર નિઠર મનના માણસને સુખકર નીવડે છે.
 શુદ્ધ મનના બહાદુર ગેરી બાદડીને એ જંગલ રૂપ ભારતું. બીજા
 કોઈ માટે સુસીબત અને સંકટ મય જણાતી આ સુસાફરી તેણે
 પોતાની પ્રીયાતા સહવાસમાં બહુ હિંમત ને આનંદથી હાંશી ખુ-
 શીમાં પુરી કરી. પછી તેણે જમીનની લકાઈઓમાં લાગ લેવાને
 ઇરાદો કર્યો.

જમીનની લડાઇઓ અને ગેરીબાદીની બહાદુર સ્ત્રી શત્રુના હાથમાં.

ઠરીઆઇ લડાઇ પૂરી થઇ અથવા ટુંક સુદત માટે સુલતવી રહી તો ગેરીબાદી જમીનની લડાઇમાં પોતાની અદ્વિતીય શૂરવીરતા અને યુદ્ધ કુશળતાના પૂરાવા આપવા લાગ્યો. જંગલની મુસાફરી પૂરી કરી તેનું લશ્કર રીઓઆન્ડની હદમાં નજીક આવી પહોંચ્યું ત્યારે શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચ્યો. કર્નલટેકસીરા ગેરીબાદીનો સરદાર હતો. જમીનની લડાઇઓમાં ગેરીબાદી સામાન્ય રીતે કોઇની સરદારી હેઠે કામ કરતો રહ્યો. પહેલીજ લડાઇમાં કમાંડરની ભુલથી તેની ફોજને બહુ નુકસાન ભોગવવું પડ્યું, પણ હજી પૂર્ણ રીતે પરાજય થયો નહોતો તેવે પ્રસંગે તેણે આશ્ચર્યજનક અને હેરત પમાડનાર યુદ્ધ કુશળતાનો નમુનો દેખાડ્યો. જ્યારે તેનું લશ્કર બહુ નુકસાન ખમી ચૂક્યું અને બાકી રહેલા પણ સમશેરને હવાલે થવાની તૈયારીમાં હતા તે વખતે તેણે પોતાના સાથીઓને ઉદ્દેશીને મોટે અવાજે કહ્યું કે “જેઓ પોતા ઉપર બા-”

‘યલાપણાનો ડાઘ લગાડવા ચાહતા ન હોય અને જીંદગીથી બે’

‘પરવા થઇને લડવા ઇછતા હોય તે બહાર નીકળી મારી સાથે’

‘ચાલો.’” જે આંખ્યા તેને સાથે લઇ એક ઉંચી જગ્યાએથી તેઓએ શત્રુ ઉપર આગ વરસાવવી શરૂ કરી. શત્રુ ઘણી વાર તેના ઉપર મોટી સંખ્યામાં ચડી આંખ્યા પણ બહુ નુકસાની સાથે પાછા વળવું પડ્યું. તે બાર માણસોની સામાન્ય શૂરવીરતા જોઇને બીજા કેટલાક માણસો પણ તેમાં જઇ મળ્યા તોપણ તે સંખ્યા ૭૩ થી વધારે થઇ નહીં અને સુકાબલોતો સેંકડોને હબ્બરોની સાથે કરતા હતા. આ ખુનખાર લડાઇમાં ગેરીબાદીની બહાદુર પત્ની શત્રુઓના હાથમાં ગઇ. તેણે કેટલાક સ્ત્રીપાઇઓ જે બીજાઓથી આગળ વધી ગયા હતા તેમને સાડાં દાડાં લઇ જતી હતી, તે વખતે દુઃખનના લશ્કરના બસો સવારોએ તેણીને ઘેરી લીધી. તે બહાદુર

(શ્રી.) પોતાના ઘોડાને એડી મારીને જોત જોતામાં શત્રુના ઘેરામાંથી નીકળી ગઇ. તે જોઇને કૂર શત્રુઓએ તેણીપર ગોળી ચલાવવી શરૂ કરી. તેમાં તેણીની ટોપી ઉડી ગઇ તથા માથાના કંઈ વાળ ખરી પડ્યા પછી કંઈ જખમ થયો નહીં. તેણીએ ઘોડાને બીજીવાર એડી મારીને પુર જોરથી નાસવા માંડ્યું, પણ દુશ્મનની બીજી ગોળી તેના ઘોડાને લાગીને તે પડી ગયો તેથી તે બિચારીને શત્રુઓએ પકડી લીધી. વિજય પામનાર કર્નલે તેણીને કહ્યું કે તારો પતીને તેના બધા સાથી લડાઈમાં માર્યા ગયા છે. તે સાંભળીને તેણીએ પોતાના પતીની લાસ શોધી કહાડવાની પરવાનગી માગી, તે મંજૂર થતાંજ મડદાના ઢગલાઓમાં પોતાના પતીની લાસ શોધવા લાગી. તે કદાચ કંઈ જખમી થઇ પડ્યો હોય એવી આશામાં ચોતરફ મોટે અવાજે સાદ કરતી હતી ને ખૂંચો પાડતી હતી પણ કંઈ જવાળ મળ્યો નહીં. બહુ શોધ જોળ પછી તેણીના મનમાં બહુ અકુશોસ થયો અને તે ગમગીનીમાં પોતાની જાતનું લાન ભુલી ગઇ. આખરે ગેરીબાલ્ડી આમાંથી બચીને જીવતો નીકળી જવાના બખર તેણીને મળ્યા ત્યારે આ ધૈર્યવંત શ્રી શત્રુઓના પંજમાંથી નીકળવાની સુ-ક્તી યોજવા લાગી. જે મકાનમાં ફેદ હતી તેની પાસે એક બીજું ઘર હતું. તેમાં કોઈ ઘરડી ડોસી રહેતી હતી. ઇન્ટાએ તે ઘર ઉપર ચડી જઈ ડોસીની મદદ માગી. પોતાના પતીનો કોટ મળેલો હતો તે ડોસીને આપી તેના બદલામાં બીજા વસ્ત્રો લઈ રાત્રે જંગલનો રસ્તો લીધો. લયાનક જંગલમાં ઠેક ઠેકાણે દુશ્મનો અને લોહીના તરસ્યા પશુઓ માલમ પડતા હતા, તે વચ્ચેથી આ નિરાધાર, સ-ગર્ભા, કોઈપણ મિત્ર કે સહાયક વિનાની અજલાને પસાર થવાનું હતું. પણ તે શ્રી અબલ ! ક્યાં હતી ? સાક્ષાત કાલીકા હતી. બિ-લકુલ ધાસ્તી વિના નિર્ભયપણે તે બિયામણા જંગલ પસાર કરતી જતી હતી, તેણીને લેગસ પહોંચવું હતું તે સાક મેલ બાકી રહ્યું ત્યારે રસ્તામાં એક દયાળુ માણસે દયા લાવીને તેણીને ઘોડો આ-પ્યો, તે પર સવાર થઇને તેણી વીજળી વેગે જંગલનો રસ્તો કાપતી

ચાલી જતી હતી, એટલામાં એક નદી આડી આવી. વરસાદ મુશ-
 લધાર વરસી રહ્યો હતો, વીજળી ચમકી રહી હતી, અને ગર્જનાના
 કડાકા થઈ રહ્યા હતા. નદીની નજીક પહોંચતાંજ વીજળીના પ્રકા-
 શથી શત્રુના સવારોના જોવામાં તે આવી. સવારો તરતજ તેની
 પાછળ પડ્યા. એકતો સી જાત, તેમાં આશ્ચર્યકારક એ કે ગર્ભવંતી
 હતી, આવા સખત વરસાદમાં બહુ દૂરથી ભયંકર જંગલો ચીરતી
 આવીને ચથેરછ સ્થળે પહોંચવાની અણીપર હતી ત્યારે આ મુશ્કેલી
 તેના સામે ખડી થઈ હતી, પણ તે બહાદુર સ્ત્રી જરાપણ ગભરાઈ
 નહીં. જોકે નદીમાં બહુ ભેરથી પૂર આવેલું હતું તો પણ તુરતજ ઘો-
 ડા ઉપરથી ઉતરી તેની લગામ પકડીને તેને નદીમાં નાખ્યો. ને પોતે
 ચાળીશ, પચાશ કદમ પહોળી નદીને પેલે પાર પહોંચી. રસ્તામાં
 જંગલનાં બેર સિવાય કંઈ પણ ખાવાનું મળેલ નહીં હોવાથી ચાર
 દિવસની ભુખી એથે દિવસે લેગસ જઈ પહોંચી. ત્યાં પણ તેણીનો
 પતી મળ્યો નહીં. એક કાશીનો પ્યાલો પીને સવાર થઈને તેનો પતી
 લશ્કરમાં જે જગ્યાએ હતો ત્યાં જઈ પહોંચી. તેણીને પતી મળવા-
 થી જે આનંદ થયો તેનું વર્ણન કરવું કલમની શક્તિથી બહાર છે.

પાછળ જેનું વર્ણન કરેલ છે તે લડાઈ પછી ગેરીબાદીનું લશ્કર
 લેગસ શહેરમાં આવી પહોંચ્યું હતું. એ શહેર પહેલાં રીપબ્લીક
 (પ્રજાસત્તાક રાજ્ય) ના પંજામાં આવી ગયું હતું પણ આ પરાજય
 ના ખબર સાંભળીને તેણે બળવો કર્યો હતો. ગેરીબાદીના લશ્કરને
 આ શહેરમાં દાખલ થતાં કેટલાક દિવસ પછી પેટ ભરીને ખાવાનું
 મળ્યું, અને તેઓ બહુ દિવસના અપવાસથી મુક્ત થઈ ચોડા દિવસ આ-
 રામ લેવા લાગ્ય શાળી થયા, ત્યારે સિપાઈઓએ પોતાને ઘેર જવા
 માંડ્યું. રાજના લશ્કરની પેઠે અહીં કંઈ પગાર તો મળતો નહોતો.
 ફક્ત સ્વતંત્રતા માટે લડતા હતા તેને કોણ શ્રીકી શકે ? લડાઈ વ-
 ખતે તો તાબેદારી કરવા તૈયાર હતા પણ જ્યારે લડાઈ બંધ થઈ
 ત્યારે તે કોઈના તાબેદાર નહોતા. એ સમય માટે ગેરીબાદીએ
 બહુ અફસોસ ભરેલ કરેલ છે અને લખ્યું છે કે “ સ્વતંત્ર લશ્કરો- ”

‘ માં આ એક મોટી ખામી છે. તે માટે કોલ કરાર કરવાનો બંદો-’
‘ અસ્ત થવો આવશ્યક છે તે વિના કોઈ પણ સ્વતંત્ર રાજ્ય પોતાની ’
‘ સ્વતંત્રતા નિર્ભયપણે અને મક્કમ કે ચોકસ રીતે રાખી શકતું ’
‘ નથી. ’ થોડા દિવસ પછી રાજકીય લશ્કર સાથે બીજું યુદ્ધ થયું,
તેમાં શત્રુની સંખ્યા ચાર હજાર પેદલ, ત્રણ હજાર સવાર ને બીજા
કેટલાક સિપાઈ હતા; અને આ તરફ તેનો ચોથો ભાગ પણ ન-
હોતો. એ લડાઈ બહુ લોહીલુહાણવાળી થઈ. શરૂઆતમાં તો ગે-
રીબાદીના લશ્કરને જીત મળી અને એક મોટું ધનવાન શહેર હાથ
આવ્યું, પણ તે શહેરમાં પેસતાંજ લશ્કરે લૂટફાટ શરૂ કરી દીધી,
અને દારૂ પીને અલમસ્ત થઈ ગયા. લૂંટ એકઠી કરી પોતપોતાને
ઘેર જવા માંડ્યું, તેથી જ્યારે શત્રુ કુમક લઈને પાછા આવ્યા ત્યારે
લડવા માટે કોઈ પણ તૈયાર થયા નહીં; નિશામાં ચકચુર પડ્યા
હતા. તે સરદારનો સિપાઈઓને એકઠા કરવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ
નીવડ્યો. શત્રુએ તેમનો બહુનાશ કરવા સાથે શહેરથી બહાર કહા-
ડી મુક્યા. ગેરીબાદી સાથે ફક્ત ૪૦ માણસો રહી ગયા. તે હિંમ-
તથી શત્રુ સામે ચાલ્યો આવ્યો. જેથી બાકીનું લશ્કર બીલાવીશતા
પહોંચી ગયું. તે દિવસોમાં ગેરીબાદીની સ્ત્રીએ પુત્રને જન્મ આ-
પ્યો. જે પુરૂષે પોતાની પાછલી ઉમરમાં પોતાના દેશને બુલમી
અમલના પંજામાંથી છોડાવીને એક સ્વદેશી રાજાને અર્પણ કર્યો, જે
જીવન પર્યંત રાજ્યોને પરાધીનતામાંથી મુક્ત કરી સ્વરાજ્યને બક્ષીસ
કરતો રહ્યો, તેના ઘરમાં પહેલા પુત્રના જન્મ વખતે બહુ ગરીબી ને
તંગ સ્થિતિ હતી. તે નવા જન્મેલા બાળકને કે તેની માને આપવા
એક રૂમાલ પણ તે વખતે તેની પાસે નહોતો. લુગડું પણ ત્યાંથી
કેટલેક દૂર એક શહેર હતું ત્યાં મળી શકે તેમ હતું, તે લેવા માટે
તે ત્યાં ગયો. ત્યાંથી લુગડું લઈને પાછો આવ્યો ત્યારે પાછળથી
શત્રુ આવી પહોંચવાના ખબર મળ્યા. શત્રુએ તેના સાથીઓને ન-
સાડી મુક્યા હતા, અને તેની સુઆવડી સ્ત્રી ૧૨ દિવસના બાળકને
ચોડાના જીન ઉપર લઈને શત્રુથી નાસી જંગલમાં ભટકતી હતી.

ગેરીબાદીને તે વખતની એક એક પણ એક એક જમાના જેવડી મોટી લાગતી હતી. આખરે તે તેની સ્ત્રી અને તેના સાથીઓએ જ્યાં આસરો લીધો હતો તે જગ્યાએ જઈ પહોંચ્યો, અને તેઓને લઈ પાછો જ્યાં તેની સ્ત્રીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો તે ગામમાં આવ્યો. તેણે પોતાના પુત્રનું નામ એક પ્રજા માટે સહીદ થયેલાના નામ ઉપર મીનુતાઈ પાડ્યું. આ બનાવ સને ૧૮૪૦ ના સપ્ટેમ્બરમાં બનેલ છે. તેને આરામ લેવાની જરૂર હતી પણ તેના ભાગ્યમાં આરામ લખેલ નહોતો. દુશ્મનો ચડ્યા આવતા હતા, શીઆળાની મોસમ હતી, ને દક્ષિણ અમેરિકામાં તાઢ બહુ સખત પડે છે. વરસાદ પણ બહુજ ગર્જનાથી વરસી રહ્યો હતો. ગેરીબાદીને તેના સાથીઓ પાસે પહેરવાને લૂગડાં પણ નહોતાં અને સાથે વળી હમેશની લડાઈ ને ભેખમ તો લાગેલાંજ હતાં, પણ ગેરીબાદી તથા તેની સ્ત્રી કદી પણ ડર્યાં નહીં. નિર્ભયપણે બરાબર લડતા ઝગડતા રહેતા હતા. ઘણીવાર ગળામાં રૂમાલ બાંધીને તેમાં પોતાના પુત્રને લટકાવી ફરવાના પ્રસંગ આવી પડતા હતા. અંતે એક એવે ઠેકાણે આવી પહોંચ્યા કે જ્યાંથી તેના ખચ્ચરો આગળ ચાલી શક્યાં નહીં, તેથી પોતે ત્યાં રોકાઈને સ્ત્રી પુત્રને પોતાના સાથીઓ સાથે મોકલી આપ્યા. પોતે જ્યારે તેમની પાસે પહોંચ્યો ત્યારે તેના સાથીઓને શરીર ઉપરથી લૂગડાં ઉતારી ઉતારીને બાળકને ઓઢાડતા બેયા. શરદીને લીધે બાળક મૃત્યુ પામવાની તૈયારીમાં હતું, તેની માતાએ તો તેના જીવની આશા બીલકુલ છોડી દીધી હતી.

છેલ્લા પરાજય પછી રાયગેરંડીના સ્વતંત્ર રાજ્ય માટે તેને આશા રહી નહીં. બહુ મોટા રાજ્ય સામે એક નાના રાજ્યે લડાઈમાં ટકી રહેવું પ્રથમથીજ અશક્ય હતું, છતાં પણ સ્વતંત્રતાને ઉત્સાહ અને રાજાની રૈયત બનવા માટે ધિછાર યુક્ત વિચાર તેમને યુદ્ધ માટે ઉશ્કેરી રહેલાં હતાં. કંઈ સલાહ કરવાની વાતચીત ચાલી પણ આ મગરૂર સ્વતંત્ર વિચારવાળાઓએ તાબેદારી કબુલ કરી

નહિ. લશ્કરની સંખ્યા ઘટતાં ઘટતાં બહુ થોડી રહી હતી, અને જે હતા તે પણ બહુજ કંટાળી ગયેલા ને ભૂંઠગીથી નિરાશ થઇ ગયેલા હતા. આખરે નિર્ણય થયો કે રાજધાનીનો ઘેરો ઉઠાવી લઈ પાછા હટી જવું. આ વખતે ગેરીબાદ્શીને ખીચું ભારે તુકસાન થયું. તેના વહાલા મિત્ર રોઝતાઇને એક લડાઈમાં ગોળી લાગવાથી જખમી થઇને ઘોડા ઉપરથી પડી ગયો, તે વેળા એક દુશ્મને આવી તેને શરણે આવવા દરખાસ્ત કરી તે સાંભળીને અભિમાની રોઝતાઇએ તેના ઉપર તલવારનો ઘા કર્યો અને તે પછી પોતાને હાથે પોતાને તલવાર મારી. એમ ઇટાલીના બુલમી રાજ્યે દેશનિકાલ કરેલો એક બહાદુર પુત્ર એક ખીજી પ્રજાની સ્વતંત્રતા માટે યુદ્ધ કરતાં સહીદ થયો.

હવે તેમને જે જંગલમાંથી પસાર થવાનું હતું તે એક વિશાળ રણ હતું, તે નકશામાં ૨૫ દક્ષિણ અક્ષાંશ ઉપર જણાય છે. શીઆળાનો વરસાદ પણ વરસી રહેલો હતો, જંગલોમાં નદીનાળાં એટલાં સંખ્યાબંધ હતાં અને તે બધામાં પૂર આવેલ હોવાથી, તે તરીને પાર જવા માટે એ બધું બહુ મુશ્કેલી ભરેલું હતું, તે ઉપરાંત લુગડાં બહુ થોડાં અને ખાવાપીવાની સામગ્રી તો હતી નહીં, એમ અતિ-શય સંકટનો સમય હતો. વરસાદમાં ચાલ્યા જતા હતા, અને ઠેકાઠે ઠેકાણે ઉતારો પણ કરતા હતા. બહુ સ્ત્રીઓને છોકરાંઓ સાથે હતાં તેમાંથી મોટી સંખ્યા આ જંગલમાં મૃત્યુ વશ થઇ. જે જનવરો ઉપર સવાર હતા તે પણ ઘણી ખરાબ સ્થિતિમાં હતાં ને રાત દિવસની ચાલુ મુસાફરીમાં મરતાં મરતાં ચાલતાં હતાં. એવો કસોટીનો પ્રસંગ પસાર કરીને છેલા બે દિવસોમાં લાગ લાગટ મુસાફરી કરતાં છેવટ જ્યાં હવા પાણી થોડાં ગરમ હતાં અને ફળ ફળાદી મળી શકતાં હતા એવા તે જંગલના એક ભાગમાં આવી પહોંચ્યાં. એવી રીતે સંકટ ને દુઃખ ભોગવતાં અને ક્યાંક સુખથી પણ તેઓ તે જંગલ પસાર કરી આવ્યા. ગેરીબાદ્શીને પોતાના મા-આપનો વિયોગ થયે છ વરસ પૂરાં થયાં હતાં. આ વખતે તેમનાં

પ્રેમે તેના મનમાં આવેશ કીધો તેથી જ્યાંથી તેમના કંઈ સમાચાર મેળવી શકાય એવે ઠેકાણે જવાનો તેણે ઇરાદો કીધો. તેની પોતાની સ્થિતિમાં પણ ઘણો ફેરફાર થઈ ગયો હતો. પહેલાં તે એકલો હોવાથી જ્યાં મરજીમાં આવે ત્યાં ચાલ્યો જવા સ્વતંત્ર હતો અને મરજીસર વર્તતો હતો, પણ આ વખતે તો સ્ત્રી તથા પુત્રનો બોલો તેના ઉપર આવી પડ્યો હતો. તેમના આરામને સુખનો વિચાર હમેશાં તેને આંચાં કરતો. તેઓની જરૂરીઆતો પૂરી કરવી એ પણ તેની ફરજ હતી. એ જોખમદારીને લીધે ગેરીબાદીએ હવે તે નોકરીથી છૂટા થવાની ઇચ્છા કરી, પ્રેસીડેન્ટની પરવાનગી મેળવવા અરજ કરી. બહુ ખુશી સાથે તેને પરવાનગી આપવામાં આવી ને તે મોંટીવિડિઓ તરફ રવાના થયો.

ગેરીબાદી મોંટીવિડિઓ (મ્યુંટી વડ્યુ).

ગેરીબાદીને પરવાનગી મળ્યા પછીની વિગતોમાં તે લખે છે. કે માગેલી પરવાનગી મળ્યા પછી મને વિચાર આવ્યો જે મારી વહાલી હબીબને પણ કાંઈ વસીલો નથી. અને મારા ઉપર મારા પોતાના ભરણ પોષણ ઉપરાંત હવે એક કુટુંબનો બોલો છે. એવા વિચારથી મેં રાયગેરંડીના પ્રેસીડેન્ટની મંજૂરીથી થોડાક બળદ એકઠા કર્યા. એ જંગલમાં બળદ પુષ્કળ હતા તેમાંથી ૯૦ બળદ એકઠા કરીને મ્યુંટીવડ્યુ તરફ ચાલવા માંડ્યું. નીચો નદી સુધી પહોંચતાં કેટલાક બળદ ચોરાઈ ગયા, કેટલાક નોકરો ઉચ્ચાપત કરી ગયા, બાકી ૫૦ બળદ રહ્યા. નદીમાં રેલ આવી હતી, પણ ચારાની અછત હોવાથી રહી શકાય તેમ નહોતું. નદી પાર ઉતરવામાં બીજા કેટલાક તણાઈ ગયા, સામે કિનારે ઉતર્યા ત્યારે બાકી રહેલા એવી હાલતમાં હતા કે લોકો તેને જોઈ એમ કહેતા જે તેને લઈ જવા નિરર્થક છે, એક કોડીની કીંમતે પણ તેને કોઈ ખરીદશે નહીં. લેથી છેવટે તેમને મારી નાંખી ને ચામડાં એકઠાં કર્યા. ૩૦ ચામડાં

લમને ૫૦ દિવસની સખત મુસાફરી પછી તે મ્યુંટીવડયુ' પહોંચ્યો ત્યાં આમડાના વેચાણથી પોતે ને સ્ત્રી પુત્ર માટે જરૂર જેટલાં લુગડાં માત્ર બનાવી શક્યો. તે એક મિત્રની સાથે રહ્યો, જો કે તે મિત્ર બહુ મહેરબાનીથી વર્તતો હતો, પણ એવી રીતના મહેરબાનીના રોટલા ક્યાં સુધી ખાઈ શકાય ? મતલબ કે તેને રોજી કમાવાની ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ. વહાણોની દલાલી અને એક નિશાળમાં ગણીત શિક્ષક તરીકે પોતાનો ગુબરો કરવા લાગ્યો. મ્યુંટીવડયુનું રાજ્ય તે દિવસોમાં ખોયતીસ એરસના સ્વતંત્ર રાજ્ય સાથે લડતું હતું, તે રાજ્યની દરિઆઈ લશ્કરી સરદારી તેને આપવા માંગણી થઈ, તેણે એકદમ કબુલ રાખીને ત્રણ વહાણો સાથે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. જોકે શત્રુ બહુ બલવાન હતો, તેની સાથે બહુ વહાણો અને અસંખ્ય લશ્કર હતું, તોપણ ગેરીબાદી પોતાની સમજ શક્તિ અને હુશીઆરીથી હમેશાં ભયથી બચતો રહ્યો. બહુ લડાઈઓ થઈ તેમાં ઘણીવાર શુરવીરતા બતાવી, અનેક વિજયો મેળવ્યા, તેમ ઘણીવાર પરાજય પણ થયો, છતાં કોઈ પણ પ્રસંગે જેથી તેના ઉપર હલકાપણનો કે બીકણતાનો ડાઘ લાગે એવી વર્તણૂક ચલાવી નહીં. તેની શક્તિ, બહાદૂરી ને ઉચ્ચ પ્રકારની ઉદાર વૃત્તિની તેના શત્રુઓ પણ સાક્ષી આપતા હતા. તે દરિઆઈ લડાઈઓમાં ગેરીબાદીનો પ્રતિસ્પર્ધિ જનરલ ખુરદન હતો, તેણે ગેરીબાદીને ઘણીવાર હરાવ્યો અને પકડી લેવાની કોશિશો કરી પણ તેને પકડવામાં ફેલેહમંદ થયો નહીં.

દરિઆઈ લડાઈ પુરી થયા પછી ગેરીબાદી મ્યુંટીવડયુ'માં પાછો ફર્યો તે વખતે જનરલ ખુરદને નોકરીનું રાજીનામું આપી દીધું હતું અને ગેરીબાદીને મળવા આવ્યો. શું મહાપુરૂષોની મહાનુભાવતા ? તે ગેરીબાદીને બહુ પ્રેમથી ઘણીવાર ભેટયો, અને તેના અંતઃકરણમાં ગેરીબાદી ઉપર એટલી બધી પ્રીતિ ઉભરાઈ જતી હતી કે તેને હૃદયથી દૂર કરવા ચહાતો નહોતો. ગેરીબાદીની સ્ત્રીને ઉદેશી ને કહ્યું કે “ મેડમ ? જોકે મેં લડાઈમાં તમારા બહાદૂર પતીને કેદ કરવા માટે બહુજો પ્રયત્ન કર્યો પણ નિષ્ફળ ગયા. જો તે મારા હા-

થમાં આવત તો તેને ખખર પડત જે શત્રુ પણ કેવી કદર ખુએ છે, અને પ્રશંસા પાત્ર સદગુણોથી કેટલાને કેવી રીતે આકર્ષી બાય છે.”

આ લડાઇઓથી મ્યુન્ટીવડયુની સરકાર બહુ નબળી પડી ગઈ અને આખર એટલા સુધી વાત આવી પહોંચી કે શત્રુઓએ ખાસ રાજધાનીને ઘેરો ઘાલ્યો. તે શહેરમાં ફ્રેન્ચ, સ્પેનીયર્ડ, ઇટાલીયન વગેરે ભિન્ન ભિન્ન પ્રજાઓ રહેતી હતી તે બધી પ્રજાઓએ શહેરના રક્ષણ માટે પોતપોતાની પ્રજા તરફથી ભિન્ન ભિન્ન રેજીમેંટો તૈયાર કરીને સરકારની સેવામાં હાજર થયા. તેમાં ગેરીબાલ્ડીએ પણ દેશ નીકાલ થઈ આવેલા કે કમાવા માટે આવેલા ઇટાલીયનોને એકઠા કરીને આઠસો ઇટાલીયનની એક રેજીમેંટ પોતાની સરદારી નીચે બનાવીને દેશ રક્ષણ માટે સરકારની સેવામાં હાજર થયો.

૧. ઇટાલીના નિષ્ફળ થયેલા વીરો યુદ્ધકળા તથા ખીજા અનુભવો મેળવવા પૃથ્વીની ચારે બાજુએ વિખરાઈ ગયા હતા. ઇંગ્લેંડ, ફ્રાન્સ, સ્વી-ત્ઝર્લેંડ અને અનેક ગનુષ્યો જીવ લઇને અમેરિકા જતા રહ્યા હતા. બધાના હૃદયમાં હવે ઇટાલી ઉઠશે અને જન્મ ભૂમિની લાંબા વખતની વિલુપ્ત થયેલી સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરવા હથિયાર ઉચકવાનો લાભ મળશે એજ માત્ર આશા હતી. એમાંના કેટલાક યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં ગયા ને ત્યાંના પ્રજા સત્તાકે રાજ્યમાં ઉચ્ચ કાર્યોમાં યોગ્યતા. વધારે સંખ્યામાં તો દક્ષિણ અમેરિકામાં ગયા તેનું કારણ કે ત્યાં સર્વ પદાર્થો સસ્તા હોવાથી ઝોછે ખરચે રહી શકાય અને તે વખતે બ્રાઝિલના મોટા રાજ્ય સાથે રિયોઆન્ડના પ્રજાસત્તાકરાજ્યનું યુદ્ધ ચાલતું હતું તેથી લાંબા સમયથી સ્વતંત્રતાના યુદ્ધમાં દાખલ થઈ અનુભવ મેળવી ભવિષ્યમાં જન્મભૂમિના ઉદ્ધારમાં સહાયબૂત થવાય. મોંટીવિડિઓ એક નદિ કિનારે હોવાથી ગુરુગુવાઇની રાજ્યધાની હોવા સાથે વ્યાપારનું પણ મથક થઈ પડ્યું હતું તેથી અનેક ઇટાલીયનો વ્યાપારદ્વારા પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા પણ આ નગરમાં આવ્યા હતા.

ઇટાલીયન રેજીમેન્ટનાં પરાક્રમો.

ગેરીબાલ્ડી અને એન્ઝની એ બે પુરૂષો આ દુ'કડીનું જીવન હતા. એન્ઝની ફક્ત ગેરીબાલ્ડીથી બીજે નંબરે હતો; તે સિવાય આખા રાજ્યમાં તેના જેવો બહાદુર, હિંમતવાન અને સત્યાચરણી બીજો કોઈ નહોતો. ગેરીબાલ્ડીએ દુ'કડી તો તૈયાર કરી પણ સરકારે ગેરીબાલ્ડીને નૌકા સૈન્યની સરદારી લેવાની ઇચ્છા જાહેર કરી, કારણ કે પ્રતિસ્પર્ધિના નૌકાસૈન્યનો સરદાર ખુરદન કીરડના કિલ્લા ઉપર હુમલો કરવાની યોજનામાં હતો તેથી દુ'કડીથી જુદા પડીને બહાદુર ગેરીબાલ્ડીએ સરકારની ઇચ્છાનુસાર ખુરદનને હઠાવી દીધો. ત્યાંતો જીત મેળવી પણ આ તરફ તેની ગેરહાજરીથી તે દુ'કડીમાં વ્યવસ્થા રાખવી મુશ્કેલ થઈ પડી, કારણ તેમાં કેટલાક માણસો બહુ ખરાબ હતા, તેઓએ ગેરીબાલ્ડી અને એન્ઝનીને કતલ કરવાની યુક્તિ રચી. તેમની એ ધારણા પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ ત્યારે તે ૨૦ સરદાર ને ૫૦ સિપાઇઓ દુશ્મનના સૈન્યમાં જઈ મળ્યા. બેકે પાછળથી ધીમે ધીમે સિપાઇઓ તો પાછા આવ્યા પણ સરદારોએ બેઇમાની કરી ઇટાલીના નામ ઉપર ડાઘ લગાડ્યો, જેથી ગેરબાલ્ડીને બહુ શરમાતું પડ્યું. એક બીજી લડાઈમાં ઇટાલીયન દુકડી કોઈ પણ જાતની બહાદુરી કે શૌર્ય બતાવ્યા વિના પાછી હટી ગઈ. એ બનાવોથી ગેરીબાલ્ડીને માતું લાગ્યું ને તત્કાળ કોઈ પ્રસંગ મળેથી સ્વદેશીઓની આખરૂં અસલ સ્થિતિમાં લાવવાના વિચારમાં ગુંથાઇ રહ્યા. પહેલી જ તકે ૪૦૦ ઇટાલીયનોને લઈને શત્રુનું ૬૦૦ માણસોનું લશ્કર એક મજબૂત સ્થળે પડ્યું હતું ત્યાંથી ખસેડી મુક્યું. તેમાં શત્રુના ૧૫૦ માણસો માર્યા ગયાં ને તેના ફક્ત ૫ કે ૬ માણસ મુઝાં ને ૧૦ જખમી થયાં. તે વિજય મેળવીને ગેરીબાલ્ડી બહુ આનંદથી શહેરમાં દાખલ થયો. બીજે દિવસે તા. ૨૮ મી માર્ચે ૧૮૪૩ ને રોજ લડાઈ ખાતાના પ્રધાને તે આખી દુ'કડીને એકઠી કરીને તેની પ્રશંસા કરીને તેમનો ઉપકાર માન્યો તથા એક આરજન્ટને બંદુક બક્ષીસ આપી.

મે મહિનામાં ગેરીખાદડીએ પોતાનો વાવટો બુદ્ધોજ કરી લીધો, તે તદ્દન કાળા લુગડાનો હતો ને તેના ઉપર વીસુવીઅસ નામે જવા-ખામુખી પર્વતનું ચિત્ર હતું. એ વાવટો જેણે છેલ્લી લડાઈમાં બહુ સારી રીતે બહાદુરી બતાવી હતી તે નવયુવાન ઇટાલિયનને સોંપ્યો. થોડા દિવસ પછી મ્યુંટીવડયુંનો એક કર્નલ થોડા સિપાઈઓ સાથે શત્રુની શોધમાં ગયો હતો. ત્યાં શત્રુના હાથમાં સપડાઈને માર્યો ગયો તેની લાસને શત્રુઓ ઘસડી જતા હતા તે દરમિયાન ગેરીખાદડી તે સ્થળે જઈ પહોંચ્યો ને તે લાસ છોડાવી લાંબો. તે વખતે શત્રુઓએ બહુ માણસોથી તેને ઘેર્યો, તે હાથે હાથની લડાઈમાં તેણે બહુ બહાદુરી બતાવી એટલામાં વખતસર મદદ પણ આવી પહોંચી ને એન્ઝની પણ બહુ બહાદુરીથી લડ્યો હતો. તે પછી પેણુ બહુ લડાઈઓ થતી રહી ને તેમાં ગેરીખાદડી જીત મેળવતો રહ્યો.

ઇ. સ. ૧૮૪૫ની શરૂઆતમાં જનરલ ડાઇવેરાએ પોતાની જાગીરમાંથી એક જમીનનો મોટો ટુકડો ગેરીખાદડીને તેની સારી નોકરીના બદલામાં બક્ષીસ આપવાની ચીઠી લખી. તેના જવાબમાં ગેરીખાદડીએ લખ્યું કે “ આખી ટુકડીએ સર્વાનુમતે એવો વિચાર ‘દર્શાવવા મને સૂચના કરી છે કે ઇટાલીયન ટુકડીએ જે વખત’ ‘મ્યુંટીવડયુંના રક્ષણ માટે હુધીઆરો ઉઠાવ્યાં હતાં ત્યારે કંઈપણ’ ‘બદલાની આશા રાખી નહોતી. પોતાની ઇંદગીને બદલાની આ-’ ‘શામાં જોખમમાં નાંખી નહોતી, માત્ર જે દેશમાં આવીને અમે-’ ‘એ આશ્રય લીધો છે, જ્યાં અમેએ સારી વર્તણૂક ચલાવી છે, તે’ ‘દેશ અને તે દેશની પ્રજાના રક્ષણ માટે લડવું એ અમારી ફરજ’ ‘છે. અને જ્યાં સુધી જરૂર હશે ત્યાં સુધી તે ફરજ પૂરી કરવા’ ‘અમે તૈયાર છીએ એ વિચારથી અમે મોંઠીવિડિઓ તરફથી’ ‘લડતા રહ્યાના, બાકી તેનો બદલો લેવા ચહાતા નથી.” એ સા-થે ગેરીખાદડીએ પોતા તરફથી લખ્યું જે “ મારા પોતાના વિ-’ ‘ચારો ને સિદ્ધાંતો તે સૂચના સાથે મળતા આવે છે તેથી આપે’ ‘કરેલી જમીનની બક્ષીસ ઉપકાર સાથે પાછી ફેરવું છે.

તે પછી પણ ગેરીબાદી ને તેના બહાદુર સાથીઓ મ્યુંટીવડયું તરફથી લડતા રહ્યા. બહુકાર ખાસ જરૂરત વખતે અતિશય શૂ-સલન બતાવ્યું, તે એટલે સુધી કે શત્રુઓ તેનાથી બીવા લાગ્યા. મ્યુંટીવડયુની પ્રભુ ગેરીબાદી અને તેની ટુંકડીને બહુ ઇજત ને આનની નજરથી ભેટી હતી. લોકો ગેરીબાદીને પોતાનો રક્ષક માનતા હતા. ફરીઆઇ લડાઇમાં પણ તેની પ્રવીણતા બહેર થતી રહી. દુશ્મનના નૌકાસૈન્ય વચ્ચેથી પોતાના નહાના સરખા વહાણને લઇ જતો, ને બહારથી જરૂર ભેગ વસ્તુઓ તે દેશમાં લઇ આવતો, સમુદ્રમાં દુશ્મનના વેપારને નુકસાન પહોંચાડતો, અને દુશ્મનને અનેક રીતે હેરાન કરતો રહેતો. એક વખત દુશ્મનનાં લડાઇનાં ૨૨ વહાણોના કાફલા સાથે માત્ર ત્રણ વહાણથી મુકાબલો કરવા તૈયાર થઇ ગયો. આખું મ્યુંટીવડયું સમુદ્ર કિનારો ને વહાણો ઉપરથી આ આશ્ચર્ય જનક ને અદ્વિતીય પુરૂષનું રાક્ષસી પરાક્રમ ભેઇ રહ્યું હતું. દુશ્મનો ગેરીબાદીના નામથી એટલા બધા બીતા હતા કે આટલા મોટા બળવાન લશ્કર છતાં પણ લડવાની હિંમત ચાલતી નહોતી, તેઓને એમ ધારતી લાગી કે આટલા નહાના સૈન્યથી અમારા સાથે ગેરીબાદી લડવા તૈયાર થયો છે તેમાં કાંઇ છૂપો લેદ હોવો બે-ઇએ, અને અમારો નાશ કરવાની શક્તિ તેનામાં હોવી બેઇએ, નહીં તો તે એવી હિંમત કરી શકે નહીં. આવા વિચારથી દુશ્મનો પોતાના નૌકાસૈન્યને લઇ પાછા હટી ગયા. પછી ગેરીબાદી વિજે-તા થઇ પોતાના શહેરના લોકોની વાહવા સાંભળતો, શાખાશી તથા પ્રશંસા મેળવતો, હુરરેના અવાજના બોલ નીચે ઢબાતો બંદરમાં પાછો ફર્યો.

તે પછી પણ ગેરીબાદી અને તેના બહાદુર સાથીઓએ બહુકાર લડાઇમાં પોતાની બહાદુરીના નમુના દેખાડ્યા, તેમાંની એક લડાઇમાં તેઓને બહુ ઇબ્ત પહોંચાડનાર તેમના લોકોને તરસ્યો દુશ્મન મીલ્લાન તેમના હાથમાં આવી ગયો. પણ ઉદારાત્મા ગેરીબાદીએ કંઇ પણ પ્રકારની શિક્ષા કે ઇબ્ત પહોંચાડ્યા વિના તુરંતજ તેને

છોડી મુકયો. શાખાશ છે ગેરીબાદ્શીની ઉદારતાને. તેના આ ઉદાર કૃત્યથી અને બીજાં પણ કાર્યોથી તેની ધનસાનીયત, દયાની લાગણી, અને ઉદારતા ગાજી રહી અને દોસ્ત દુરમન સરવે એક સરખી રીતે તેની પ્રશંસામાં મીઠી જીભાન વાપરવા લાગ્યા.

જેનાથો ગેરીબાદ્શી અને તેની ઇંટાલીયન ટુંકડી દક્ષિણઅમેરિકાના ઇતિહાસમાં અમર થઇ ગયા છે, તેવી અનેક લડાઇઓમાંથી ફક્ત એકજ વેરેફાની લડાઇનું વર્ણન કરવું પુરતું થશે. ૮ મી જુલાઇ ૧૮૪૬ ને રોજ એ લડાઇ થઇ. ગેરીબાદ્શીની સાથે ૧૫૦ ઇંટાલીયન સવાર હતા અને બીજા કર્નલમીની નામે સરદારની સાથે ખસે સ્વાર હતા. કર્નલમીની દુરમનની સંતાઈ રહેવાની જગા તરફ આગળ વધ્યો અને ગેરીબાદ્શીએ એક સગવડ પડતી જગાએ મુકામ કર્યો. બપોર પછી દુરમનોએ એકેક સવારની પાછળ એકેક પ્યાદું એમ મોટી સંખ્યામાં આ તરફ આવવું શરૂ કર્યું. કર્નલ મીનીએ બહુ જોશથી બંદુકનો મારો ચલાવ્યો પણ દુરમનોની સંખ્યા એટલી બધી જખરદસ્ત હતી કે તેઓએ કર્નલને પાછો હટાવી દીધો. અને તેના પાચઠ્ઠ લશ્કરે ગેરી બાદ્શીની ટુંકડી ઉપર હુમલો કરીધો. ગેરીબાદ્શી મીની પાસે હતો તે મીનીનો રસાલો એકદમ આ તરફ દોડ્યો. રખેને ઇંટાલીઓ પોતાને મરીગએલો સમજે એવી ચિંતાથી અને પોતાના સાથીઓ ભયમાં જોઈને ગેરીબાદ્શી એકદમ તેમના તરફ દોડ્યો અને નજીક પહોંચતાં થોડા ઉપરથી પડી ગયો, પડે પડે પણ તેણે બંદુક ચલાવી ને તુરત ઉભો થઈને પેદલજ સ્થિતિમાં લડવા લાગ્યો. પોતાના સાથીઓ તરફ મોં કરી કહેવા લાગ્યો કે “ દુરમનો બહુ છે અને આપણે થોડાછીએ પણ આટલા બધા ભયંકર વિષમ મુકાબલામાં દુરમનો ઉપર વિજય મેળવીએ તેમાંજ આપણી બહાદુરી છે, “ અને વિજયાતી મેળવવાની છે. ” તેના સાથીઓ માટે તેણે એટલો ઇસારો બસ હતો. તેઓ જીવસડે બહુ લડ્યા. તેણે હુકમ કર્યો હતો કે જ્યારે શત્રુ પાસે આવે ત્યારે ગોળી ચલાવો ને તુરત જ શાલાથી લડો. તેમ કરવાથી દુરમનનું પાચઠ્ઠ લશ્કર પાછું હટ્યું,

ત્યારે દુશ્મનના સવારોએ હલ્લો કર્યો. તેના સાથે પણ મુકાબલો તેવીજ શૂરવીરતાથી કરવામાં આવ્યો. દુશ્મનનાં છસો માણસે એક-ઠા થઈ હુમલો કરેલ હતો, અને પ્રવીણ સુદ કુશલતા બતાવી ખુન-ખારરીતે લડ્યા, બંને તરફથી લોહીની નદીઓ વહેવા લાગી. ઇટાલીઅન લશ્કરમાં એક પંદર વર્ષની ઉંમરનો છોકરો વાળુ વગાડનાર હતો. તેને એક સવારે જખમ કર્યો કે તત્કાલ યુગલ સુકોને તલવાર કાઢીને સવારને જવાબ દીધો. બંને એક સાથે મેદાનમાં રહ્યા. એમ બહુ ખુનરેણુ ને સખત મારો ચાલ્યો ને દુશ્મન પણ થાકી ગયો, ત્યારે ગેરીબાલ્ડીએ પોતાના સાથીઓને પાછા ફરવાનો હુકમ કરીધો. તેની સાથે એ પણ કહ્યું કે બધી લાસો ને બધા જખમી પણ સાથે લઈ જવા, રણક્ષેત્રમાં એકપણ ઇટાલીયન મરેલો કે જખમી રહેલો નહીં જોઈએ. તેના સાથીઓ હર્ષનાદોથી તેનો હુકમ ખૂબી લાંચા. જેને જખમ ન થયો હોય એવા બહુ થોડા આદમી હતા. તેજ સમયે ગેરીબાલ્ડીના એક એન્ઝની નામે સાથીએ કિલ્લામાં બહુ હિંમત ભરેલું પરાક્રમ કરીયું. તેની સાથે ફક્ત ૪૦ માણસો હતાં, ત્યાં દુશ્મનો મોટી સંખ્યામાં પહોંચ્યા અને તેઓએ કિલ્લાને ચેરી. એન્ઝની તથા તેના સાથીઓને તાબે થવાનો સંદેશો મોકલ્યો. એન્ઝનીએ જવાબ આપ્યો કે તાબેદારી કબૂલ કરીશ નહીં અને તમે લડાઈ કરશો તો દારૂગોળા ને આગ લગાડી ઉઠાવી દઈશ, તેની સાથે તમે અમે બધા ઉડી જઈશું. જ્યારે શત્રુઓએ જોયું કે એન્ઝની તો અમી હાથમાં લઈને પોતાના ધરાદા ઉપર નિશ્ચય ભર્યો બિલો છે. ત્યારે ચેરો ઘાલવો છોડી દઈ વિખરાઈ ગયા. ગેરીબાલ્ડીએ એક સલામતી ભરેલી જગા ઉપર પહોંચીને પોતાના લડાઈમાં નહીં આવેલા સાથીઓને આ લડાઈની વીગત બહુ અલીમાન સાથે લખી મુકી. એ વિજયથી ગેરીબાલ્ડીને તેની ટુકડીનો સિલ્લો ભરી ગયો. એ વિજયના ઉપકારમાં લડાઈના વણરે નીચે સુજખ સરકયુલર કહાડ્યો.

(૧) બધા સિપાઈઓએ તા. ૧૫ મીએ કિલ્લાથી બહાર ની-

કળીને મેદાનમાં હારબંધ ગોઠવાઈ ઉભા રહેલું ને ઇટાલીયન ટુંકડી ગીરજા તરફ જુદી જિલ્લી રહે.

(૨) સરકારી સિપાઇઓની એક રેજીમેન્ટ અને કંપનીઓમાંથી અકેક કપતાન, અકેક સરદાર, અકેક સારજન્ટ અને અકેક સિપાઇ કર્નલ ટેકાસની સાથે એક ડેપ્યુશનના રૂપમાં નીચેના ઠરાવની એક નકલ ઇટાલીઅન ટુંકડીની સમક્ષ રજુ કરે.

(૩) ડેપ્યુટેશનના કુલ અમલદારો પોતપોતાના લશ્કરમાં પાછા આવે અને સધળું લશ્કર ઇટાલીયન ટુંકડી પાસે થઈને ગાર્ડ ઓફ ઓનર એટલે સલામી આપતું નીકળે. તે વેળા દરેક લશ્કરનો સરદાર મોટે અવાજે નીચે મુજબ પોકારતાં સલામ કરે. “ ઘાલું ‘ જીવો અમારો દેશ, જનરલ ગેરીબાલ્ડી અને તેના બહાદુર ‘ સાથીઓ. ”

એ સરકયુલર સાથે જે ઠરાવની નકલ આપવામાં આવી હતી તે નીચે મુજબ હતી.

(૧) ઇટાલીયન ટુંકડીના વાવટા ઉપર “ તારીખ ૮ મી ” ‘ જુલાઈ ૧૮૪૬ ને રોજ ગેરીબાલ્ડીની સરહારી નીચે ઇટાલીઅન ‘ ટુંકડીએ એક યુદ્ધ કર્યું. ” એ શબ્દો સોનેરી અક્ષરોથી લખી આવવામાં આવશે.

(૨) કવાયતમાં હુમેશાં ઇટાલીયન ટુંકડી પહેલે નંબરે રહેશે.

(૩) જે સિપાઇઓ લડાઈમાં કામ આવ્યા તે બધાનાં નામ પથ્થર ઉપર કેતરાવીને ટાઉન હોલમાં મુકવામાં આવશે.

(૪) તે ટુંકડીના બધા મેંબરો પોતાની ડાબી બાજુ ઉપર જેના ઉપર “ ૮ મી જુલાઈ ૧૮૪૬ ની લડાઈમાં જીવતો રહેનાર ” લખેલું છે એવો એક ચાંદ પહેરે.

ગેરીબાલ્ડીએ પણ તે લડાઈની જગા ઉપર પોતાના બહાદુર વતનીઓની યાદાસ્તમાં એક કેસ બનાવ્યો.

એ લડાઈ પછી ફ્રેંચ નૌકાસૈન્યના એડમીરલ લેને ગેરીબાલ્ડી ઉપર એક ચીઠ્ઠી લખી તેમાં તેની બહાદુરીની બહુ પ્રશંસા કરી ને

કાનસના વણરની મિત્રતાનો સંદેશો મુક્યો. તે પછી એક દિવસે તે લેન ગેરીબાદીની મુલાકાત કરવા વાસ્તે તેને ઘર આન્યો. રાત્રીને વખત હતો અને ઘરમાં અજવાળું નહોતું. તેને દરવાજાને ધક્કો મારી ઉઘાડી નાંખ્યો ને અંદર ચાલ્યો ગયો. વચ્ચે એક ખુરસીથી ઠોકર ખાઈને બોલ્યો “ અરે એ શું જરૂરનું છે કે જે માણસ ગેરીબાદીને મળવા આવે તે રસ્તામાં પોતાની ગરદન તોડાવે. ગેરીબાદીએ તેનો અવાજ ઓળખ્યા વગર પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું, કે જુઓ કોઈ ગૃહસ્થ આવ્યા છે, દીવો બતાવો. તેની સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો—અજવાળું શાથી બતાવું ? ઘરમાં તો બત્તી વેંચાતી લેવા માટે પૈસાની કોડીઓ પણ નથી. એ સાંભળી ગેરીબાદીએ પોતે ચોરડાનો દરવાજો ઉઘાડ્યો ને જનરલ લેન તરફ અવાજ કર્યો. કે આ તરફ આવો. જનરલ આવીતો ગયો પણ અંધારું એટલું બધું હતું કે ગેરીબાદી તેને ઓળખી શક્યો નહીં, જેથી તેણે પોતે પોતાનું નામ બતાવ્યું ત્યારે ગેરીબાદીએ તેને કહ્યું કે “ જે વખતે મેં મોંટીવિડિઓસરકારની નોકરી કરી કબૂલ કરી તે વખતે ખોરાક ઉપરાંત બત્તીઓ પહોંચાડવાનો વાચદો કર્યો નહોતો, અને મારી પોતાની પાસે પૈસાની કોડીઓ ” “ પણ બત્તી વેંચાતી લાવવા નથી, માટે માફ કરજો. એ કે હું ત- ” “ મને દીવો બતાવી શક્યો નથી, તોપણ ખેર, હું તમારી સાથે વા- ” “ તો કરી શકું છું, મારી મુશકેલી એવાની તમને મતલબ નથી. ” જનરલ લેન તે મોલાકાત પૂરી કરીને સીધો લડાઈ ખાતાના વણર પાસે ગયો ને તેને ગેરીબાદીના ઘરની હકીકત સંભળાવી. તે વણરે તુરતજ એક યોગ્ય રકમ ગેરીબાદીને પહોંચાડી, પણ ગેરીબાદીએ બત્તી ખરીદવા માટે એક પૈસો પણ નહીં રાખતાં તે કુલ રકમ પોતાના સિંપાઈઓમાં વહેંચી આપી.

અમેરિકાથી ઇટાલી પાછાફરવું.

ગેરીબાદી અને તેના બહાદુર સાથીઓએ પોતાના હાથ, બા-
હુબળ, બહાદુરી, હિંમત ને જીબાનથી મોંટીવિડિઓને બહારના
શત્રુથી તો બચાવ્યું પણ અંદરના કુસંપ તથા કાવત્રાનો ઇલાજ કરવો
તેમના માટે અશક્ય હતું. વળી બહારની સરકારે તદ્દખીર ચલાવી
પોતાની વગ વધારવાની યુક્તિ રચી, તેનું પરિણામ એ આંચું કે
ચુંટીવડચુંટી સરકારને પોતા ઉપર વિશ્વાસ રાખવાને બદલે બીજા
બળવાન રાજ્યોની સલાહ લેવી પડી. ગેરીબાદીને એ હાલત બે-
ઇને બહુ અફસોસ થયો, કારણ તે એવા વિચારનો મનુષ્ય હતો કે
“ જે લોકો પરદેશી અથવા પારકી પ્રજા ઉપર આશરો રાખે છે તે ’
‘ બહુ સંકટ લોગવે છે, અને તેમને કદી કાંઈ ફાયદો થતો નથી. ’
‘ પારકી પ્રજા ઉપર ભરૂંસો રાખી પોતાની ભલાઈ અથવા ઉન્નતિની ’
‘ આશા રાખવામાં પ્રજા માત્ર ભૂલથાપ ખાય છે એટલુંજ નહીં પણ ’
‘ ઘણીવાર નાશ અને અધમ સ્થિતિએ પહોંચવામાં કારણ રૂપ થઇ ’
‘ પડે છે. ” એ તરફ ચુંટીવીડીઅનની એવી સ્થિતિ હતી અને આ
તરફ સમુદ્રની આ પારથી આશા ભરી ખબરો પહોંચી. ગેરીબા-
દીને તેના સાથીઓએ સાંભળ્યું કે નવમાપાઇસે પોપની ગાદી
ઉપર બેસીને સુધારાનું કામ શરૂ કર્યું છે. છાપખાનાંઓને સ્વતંત્રતા
અર્પણ કરી છે, ગરીબ દેશ નિકાલ થએલાઓને માફી બક્ષી છે
અને આખા દેશની આંખો પોપ તરફ વળેલી છે; પણ બહારથી
પોપના ઇરાદાને નિષ્ફળ કરવાને તૈયારીઓ ચાલી રહી છે, અને
ઇટાલીના દુશ્મનો પોપ ઉપર હુમલો કરવાનો વિચાર કરી રહ્યા છે.
ગેરીબાદી ને બહાદુર એન્ઝનીએ એક ચીઠી પોપનો એલચી જે
રાયજનેરૂમાં રહેતો હતો તેના ઉપર લખી. તેમાં પોપનાં કૃત્યોનો
ઉપકાર માનવા સાથે પોતાની ને પોતાના સાથીઓની નોકરી પોપને
આપવા માંગણી કરી. તા. ૧૨ મી અક્ટોબર ૧૮૪૭ ને રોજ આ
ચીઠી લખવામાં આવી હતી તેના જવાબની રાહ સને ૧૮૪૮ ના

માર્ચ સુધી બેવામાં આવી, પણ જ્યારે કંઈ જવાબ મળ્યો નહીં ત્યારે જેમ થનારું હશે તેમ થશે એ વિચારના આધારે ઇટાલી જવાનો ઇરાદો કર્યો. આ પ્રસંગે પણ ગેરીબાઇને લીધે અસાધારણ મુશ-કેલીઓ પડી. આખરે ઇટીક નામે ઇટાલી અને ખરચી પહોંચાડી અને મ્યુટીવડચું સરકારે એક તોપ અને ૮૦ બંદુકો બક્ષીસ કરી ને કૂચ કરવાની તૈયારીઓ ધમધોકાર ચાલવા લાગી. મ્યુટીવડચુના લોકો ચોતરફથી ઇટાલિયનોની કૂચથી વિરૂધ વર્તન કરતા હતા. કેટલાક પોતાના સ્તાર્થથી ને કેટલાક બીકણપણાથી પણ જનારાઓને સમજાવવા લાગ્યા જે કેમ બેવકૂફ થઈ ગયા છે? શામાટે જેલખાનાં ને બધીખાનાની હવા ખાવા માટે મન લલચાઈ ગયું છે? આરામથી અહીં બેઠા રહો. બહુ મોટા યુરોપીઅન રાજ્યો સાથે મુકાબલો કરવો એ સહેલી વાત નથી. એવી વાતો કરીને લોકોને બહુ ભરમાવ્યા અને તેની અસર એટલે સુધી થઈ કે કેટલાક સો ઇટાલિયનોમાંથી ફક્ત ૮૫ ગેરીબાંડી સાથે આવવા તૈયાર થયા. તેમાંથી પણ ૨૯ જણ છેક કૂચ કરવા પહેલાં જ હિંમત હારી ગયા ને વહાણ ઉપરથી ઉતરી ગયા. ફક્ત પર ઇટાલીયન અને થોડાંક બીજા સિ-પાઈ મળી કુલે ૬૩ જણ ઇટાલીની સ્વતંત્રતા માટે લોહી વહેવડાવવા તે વહાણ ઉપર સવાર થયા. તેઓ આશ્ચર્યકારક ઉત્સાહથી પોતાનો વહાલા દેશ તરફ ચાલ્યા જતા હતા. વર્ષો સુધી વતનથી દેશનિકાલ થયેલા એક બીજા પ્રજા માટે લડી રહ્યા હતા તે આજે તે લડાઈ બડાઈથી બચીને પોતાની જન્મભૂમિની સ્વતંત્રતા માટે પોતાની હૃદયગીઓ અર્પણ કરવા હિંમત અને ઉમંગ ભરેલા હતા. દેશ-સેવા કરવા માટે નીડર અને દેશમાં જ દાખલ થવું, વળી જે હથીયારખાલ, બહાદૂરી, આત્માર્પણ, યુદ્ધકુશળતા અને દાક્ષિણ્ય અમેરિકાની લડાઈઓમાં શીખ્યા હતા તેને પોતાની વહાલી જન્મ-ભૂમિમાં અર્પણ કરી દેવી એવા શુદ્ધ અંતઃકરણોમાં આનંદ સ્પુરતો કે જે પરીક્ષા માટે જીવો બચાવ્યા તે પાસે આવ્યા છે. જો આટલા વર્ષ બીજા લોકોની સેવામાં હૃદયગીથી બેપરવા રહીને લડતા રહ્યા

અને કેટલીકવાર જીવ જોખમે પણ સંઘાતમાં પડ્યા તો તેજ જીવન પોતાના દેશની સેવામાં અર્પણ કરવા એ મહદ્ ભાગ્ય છે. જે દક્ષિણ અમેરિકાના ઇતિહાસમાં ચાદ રાખવા લાયક કામો કર્યાં, કદિ પણ શારીરિક સુખની લાલચથી કે સ્વાર્થી સલામતીની ગરજથી કે રક્ષણની નિષ્ઠાથી એ ગાફલ નથી રહ્યા તો અમારા પોતાના દેશની સેવામાં શું શું નહીં કરી શકીએ ? એ પ્રકારના જોશને સ્વદેશભિમાનથી ભરેલા તેઓ જે તા. ૧૫ એપ્રિલ ૧૮૪૮ ને રોજ મોંટીવિડી-ઓથી રવાના થયા હતા તે દિવસ પણ પ્રશંસા પાત્ર છે કે, જ્યારે આવી કોમને માટે આત્માર્પણ કરનાર પોતાના જીવથી બેપરવા થઇ પોતાના વહાલા દેશની સેવા માટે વહાણ ઉપર સવાર થયા હતા. તે ત્રેસઠ જણાઓ એવાજ વિચારમાં ગરક થઇ ગયા હતા, તેમાંથી ણીચારે એન્ઝની ક્ષય રોગથી સપડાયેલા હતા. ને દિન પ્રતિદિન નબળો પડતો જતો હતો. પાછલી લડાઈમાં ણીચારાનાં પગ ઉપર બહુ જખમ થયેા હતા. જોકે સાથીઓના પ્રેમ અને સારવારે તેને ઇલાલી પહોંચાડી દીધો પણ તેનો જખમ સુધર્યો નહીં. એ મુસાફરીમાં કોઈ પણ જાતની મુશ્કેલી કે સંકટ પડ્યું નહીં અને સહીસલામત પહોંચી આવ્યા. મુસાફરીમાં વહાણ હંકારવાના કાર્યમાંથી જેટલો વખત ખચતો હતો તેનો લિજ્જત પ્રકારે વ્યય કરતા હતા. જેઓ અજ્ઞાન હતા તેમને વાંચતાં લખતાં શીખવતા અને કસરત કરાવતા હતા. એક જણે એક પ્રબળીય ગાયન બનાવ્યું તે સાંજે બધા એકઠા થઈને સાથે મળી ગાતા હતા. જે કે તેમની ધારણા ઇલાલીના કિનારા ઉપર પહોંચીને ઉતરવાની હતી પણ સંજોગોના ફેરફારે તે ધારણા પૂરી થવા દીધી નહીં. એન્ઝનીની હાલત દિન પ્રતિદિન બગડતી જતી હતી. જે સામાન તેના ખોરાક માટે એકઠો કરવામાં આવ્યો હતો તે પૂરો થયો માટે સામાન એકઠો કરવા માટે સ્પેનના કિનારા ઉપર થોભવું પડ્યું. વહાણના કપ્તાને આવીને એવી ખબર સંભળાવી કે જેથી બધાનું મગજ ભમવા લાગ્યું. ઇલાલીના પાલમો, મીલાન, વેનીસ ને ણીજ શહેરોએ બળવો કરીને ઓસ્ટ્રી-

મન લોકોને કહાડી સુકયા છે, અને આખું ઇટાલી હથિયારબંધ થ-
ઇને દેશના જીવનભગાર શત્રુ સામે લડી રહેલ છે, એવા ખબર સાંભ-
ળ્યા !! બસ પછી શું બેઠ્યો ! આખા વહાણમાં આનંદ પ્રસરી રહ્યો
અને તેના બેસથી નાચવા ગાવા લાગ્યા. અને કેટલાકની આંખોમાં
હર્ષનાં આંસુ આંચ્યાં. એન્ઝનીમાં ઉઠવાની શક્તિ નહોતી છતાં
પોતાના બિછાના ઉપરથી કૂદી પડ્યો ને લંગડાતો લંગડાતો બીજા
માણસો પાસે જઇને બોલ્યો કે મને ઉચકીને ઉપર લઇ ચાલો.
ચારે તરફથી હર્ષના નાદો થવા લાગ્યા, અને એકદમ કૂચ કરવાનો
ઘોંઘાટ મચી રહ્યો. તત્કાળ વહાણને હંકારવામાં આવ્યું ને થોડા
દિવસમાં રપેન ને ક્રાન્સના કિનારાઓ પસાર કરીને ઇટાલીની પા-
સે આવી પહોંચ્યા. આતુર થયેલી આંખોને જેની છબી મનરૂપી
આરસીમાં પ્રિયાની માફક રાખતા હતા તે ઇટાલી દૃષ્ટિગોચર થતાં
વાહ ઇટાલી, જય ઇટાલી વગેરે લાવો પ્રકટીત કર્યા, અને બહુ
દિવસો પછી મનની આશાઓ પૂરી થઇ. જેઓ પાછા કાંદપણ વ-
હાલા દેશના દર્શન નહીં થાય એવી નિરાશાથી દેશ નિકાલ થયા
હતા તેમનાં અંતઃકરણ હર્ષથી ઉભરાવા લાગ્યાં. સર્વના ચહેરાઓ
પ્રકુલ્લિત થઇ ગયા. એક અંગ્રેજ કવીએ સત્ય કહ્યું છે કે “ જેના
‘ મનમાં પોતાના દેશનો વિચાર આવ્યો ન હોય, જ્યાં તેના વડી-’
‘ લો જન્મ્યા હોય, જ્યાં તે પંડે જન્મ્યો હોય, ઉછર્યો હોય, યુવા-’
‘ ન થયો હોય, ને અંતે આ ક્ષણભંગુર જીવન થોડા દિવસ પસાર ’
‘ કર્યા પછી તેનાં શરીરનાં હાડકાં રહેશે તે ભૂમિ ઉપર જે અંતઃક-’
‘ રણમાં કદી પણ પ્રેમ આવ્યો ન હોય, એવો બે કોઈ પણ મા-’
‘ણસ દુનિયામાં હોય તો તેને કહી દો કે તેના મોત ઉપર કોઈ ’
‘ રડશે નહીં, અથવા કોઈ પણ કળી તેનાં કૃત્યોને ગાવાની હીંમત ’
‘ કરશે નહીં. ”

બે કે તેઓની આર્થિક સ્થિતિ એટલે દરજે કંગાલ હતી કે
રસ્તો દોરનાર પાચલેટ જે વહાણને બંદરમાં લઇ જતો હતો તેની
મજૂરી આપવા જેટલા પૈસા તેમની પાસે નહોતા, છતાં પણ સ્વદેશ

ભૂમિનાં દર્શનથી હર્ષને લીધે લૂગડામાં કૂદ્યા સમાતા નહોતા. ગેરીબાદ્શીનું કુટુંબ પહેલાંથી તેના એક મિત્ર સાથે ઇટાલી પહોંચ્યું હતું. તે હજુ વહાણમાં હતો એટલામાં તેની વહાલી સ્ત્રી બાળકો સાથે પતિને આદરસત્કાર કરવા અને જેણે ૧૪ વર્ષથી પોતાના વહાલા પુત્રને જોયો નહોતો એવી તેની વૃદ્ધ માતા પુત્રને વાત્સલ્ય-પૂર્ણ પ્રેમથી ભેટવા મછવામાં બેસી આવતાં હતાં. મિત્રો, રોહીઓ વગેરે સમુદ્ર કિનારા ઉપર ઉભા હતા. શહેરના સઘળા રહેવાસી ધીરે ધીરે એકઠા થતા હતા. ગેરીબાદ્શીના આવવાના હર્ષથી સઘળાના ચહેરા પ્રકુલિત હતા. પોતાની કોમની સેવા માટે અગત્યને વખતે આવતા ગેરીબાદ્શીને તેના સાથીઓનો બહુ ખુશી અને જોસથી આદર સત્કાર કર્યો. તે જોસભર આનંદે ઇટાલીની ભૂમિ ઉપર પગ મુકતાં ગેરીબાદ્શી માતાની સજને લાયક બની જશે એ વિચાર કોઇના પણ મનમાં આવવા દીધો નહીં. પ્રબળીય ઉત્સાહ બહુ જોસમાં હતો. સરકારે શું હુકમ આપેલો છે તેની કોઇ પરવા કરતા નહોતા. તે વેળા સરકાર પંડેજ બહુ ભૂખમરાની હાલતમાં હતી.

સહુથી પહેલાં એન્ઝની તથા લેજને ઉતારવાનો ઇંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો, પછી તો સઘળા આકુળ વ્યાકુળ થઇને કૂદી પડ્યા. ગેરીબાદ્શી બધાની પહેલાં પોતાની માને અને બાળકોને ભેટયો. પોતાની વહાલી માને મળવાની બહુ ઇતેજારી હતી અને તેની પાસે થોડા દિવસ રહીને તેની વૃદ્ધાવસ્થામાં દિલાસો આપીને સુખી રાખવા તે બહુ ખુશીથી ઇચ્છતા હતો, પણ જે દેશમાં પરદેશી લૂંટારા હુકમ ચલાવતા હોય ત્યાં દેશના પુત્રોને અને મુખ્યત્વે કરી ગેરીબાદ્શી જેવા પુત્રને આરામ ક્યાંથી હોય ? થોડા દિવસ નાઇ-સમાં રહ્યા. તે જેટલા દિવસ રહ્યા તેટલા દિવસ પાર્ટીઓ થતી રહી અને જાણે તેહેવાર હોય તેમ આનંદ લોગવતા રહ્યા. ગેરીબાદ્શી લખેછે કે—

‘ દેશમાં લડાઇ ચાલતી હતી તેમાં પોતાના દેશીઓની મદદે ’
 ‘ નહીં પહોંચ્યું એ પાપ ગણાય, માટે કૂચ કરવાની તૈયારી અમ. ’

‘ વહાણમાં સવાર થઈ જીનોવા તરફ વહાણ હંકાર્યું. ત્યાંના લોકોને ’
 ‘ અમે આવીએ છીએ એવા ખબર મળ્યા ત્યારે બહુ ઉત્સાહ અ-’
 ‘ ને ઉમંગથી અમારો સત્કાર કરવાની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. ’
 ‘ તેઓએ એક સ્ટીમલાંચ અમને લેવા માટે મોકલી પણ તે પહે-’
 ‘ લાંજ પ્રતિકુળ પવનને લીધે અમે જીનીવાથી કોશિકા તરફ ’
 ‘ ઘસડાઇ ગયા હતા. તેથી તેમને મળ્યા નહીં. પછી જ્યારે અમે ’
 ‘ જીનોવા પહોંચ્યા ત્યારે લોકોએ અતીશય ઉત્સાહ, પ્રેમ અને ’
 ‘ સાચા દિલથી અમારો આદરસત્કાર કર્યો, તેથી હાકેમોના મન-’
 ‘ પર બહુ માઠી અસર થઈ. ”

ગેરીબાલ્ડી એન્ઝનીને પોતાની માને સોંપી આવ્યો હતો, પણ
 જે માણસના મનમાં પ્રબળકીય પ્રેમના ભડકા બળતા હોય તે કેવી
 રીતે સુખમાં નિશ્ચિંત બેસી રહે ? ક્ષયરોગ જેવા લયંકર રોગથી
 રીખાતો એન્ઝની તો ગેરીબાલ્ડીના પહેલાં જીનીવા પહોંચી ગયો,
 પણ હાય અફસોસ ! કે થોડાજ દિવસમાં તેનો આત્મા ઉડી ગયો.
 ગેરીબાલ્ડી પોતાના જીવનચરિત્રમાં તેના મૃત્યુના અફસોસમાં
 “ લખેછે કે, એન્ઝની શું મરી ગયો ? તો બધું માફ અર્ધુ જીવન ’
 ‘ ગયું. ઇટાલીના ચૂંટી કહાડેલા શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ પુત્રોમાંનો એક મરી ’
 ‘ ગયો. ઇટાલી ? હાય ઇટાલી ! તારા જેવી હિણુભાગ્ય માતા કઈ ’
 ‘ હોઈ શકે કે જેનો યુવાન પુત્ર ખાસ યુવાવસ્થામાં મૃત્યુને શરણુ ’
 ‘ થયો. અમીરોનો અમીર, વફાદારમાં વફાદાર એન્ઝની ! તારા ’
 ‘ સૂર્યનો પ્રકાશ મેળવતાંજ અમર દેશમાં સીધાવ્યો એથી વધારે ’
 ‘ ખેદજનક શું હોઈ શકે ? ઇટાલી માતા ! જેને તેજ જન્મ આ-’
 ‘ ર્યો એવા પુત્રના મૃત્યુ ઉપર તારા અંતઃકરણમાંથી શોકમય ને ’
 ‘ ખેદજનક અવાજો નીકળવા બેઠાં. એન્ઝની જેવા વીર પુરૂષના ’
 ‘ મરણુ માટે જો પ્રજા શોક નથી કરી બાજુતી તો તે પ્રજા કોઈપણ ’
 ‘ બલતની દિલસોજી કે દયાને પાત્ર નથી. અને બહુ હિંમતવાન ’
 ‘ ક્ષમા આપનાર પુરૂષ પણ તે પ્રજા માટે દિલસોજી કે દયાની ’
 ‘ લાગણી બતાવી શકતો નથી. એન્ઝની અતીશય ઊંચા પ્રકારનો ’

‘ શહીદ હતો. મૃત્યુની પથારી ઉપરજ પોતાના વડાલા દેશમાં દા-
 ‘ ખલ થવાનું તે જિયારાના લાગ્યમાં લખ્યું હતું. ઇશ્વર કૃપાથી તે’
 ‘ પોતાના દેશની સેવામાં પોતાની પ્રજાની સ્વતંત્રતાને માટે લડતો ’
 ‘ રણક્ષેત્રમાંજ જીવ આપત તો કેવું સાડું થાત !! એન્ઝની અમારી’
 ‘ ઇટાલીયન ટુંકડીનું જીવન હતો, તેનીજ સરદારીમાં જેથી બીજી’
 ‘ પ્રજાઓ અદેખાઈ કરતી એવાં કાર્યો ઇટાલીયન ટુંકડીએ કર્યા’
 ‘ હતાં. મને જેમના સાથે મળવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે તે બધા’
 ‘ યોદ્ધાઓમાં ને સઘળા સિપાઈઓમાં એન્ઝીનીના જેવી લાય-’
 ‘ કાત, બહાદૂરી ને હિંમત ધરાવનાર એકે મળ્યો નહીં. સિપાઈ-’
 ‘ ગિરિના હુન્નરમાં તે અદ્વિતીય હતો, તેનામાં સ્મરણશક્તિ અ-’
 ‘ નુપમ હતી, હિંમત ઉત્તમ પ્રકારની રાખતો હતો. હાય ઇટાલી !’
 ‘ તારા સંકટોનો અંત લાવવા અને તને સંકટ આપનાર તારા શ-’
 ‘ નુથી બચાવવા માટે એન્ઝની જેવા પુત્રો મળે, એ દિવસ પરમા’
 ‘ ત્મા ક્યારે લાવશે ? ”

પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાના યુદ્ધમાં પહેલી કારરવાઈઓ.

ગેરીબાલ્ડી અને તેના સાથીઓ જ્યારે અમેરિકાથી રવાના થયા
 ત્યારે તેઓએ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે “તેઓ નહાનાથી તે મોટા સુધી’
 ‘ (કોઈ લીડર કે સરદાર કેમ નહોય) ઇટાલીની સ્વતંત્રતા માટે’
 ‘ લડશે અને આસ્ટ્રીઆના લશ્કરને કહાડી મુકવા લોહી વહેવડાવ-’
 ‘ શે. ” તેમના આવ્યા પહેલાં લડવૈયાઓએ આસ્ટ્રીયન લશ્કરને
 કહાડી મૂકી પોતાની એક ટેમ્પરરી ગવર્નમેંટ બનાવી લીધી હતી,
 અને પીડમાંટમાં ત્યાંના રાજાએ આસ્ટ્રીઆની વિરુદ્ધ લડાઈની ખ-
 બર આપી હતી. જેણે પહેલાં ગેરીબાલ્ડીની વિરુદ્ધ મોતનો હુકમ
 ફેરવ્યો હતો તેજ આ રાજા હતો, પણ આ વખતે પ્રજાના ત્રિચાર
 પ્રમાણે ઇટાલીની સ્વતંત્રતા માટે લડાઈ કરતો હતો, તેથી ગેરી-
 બાલ્ડી એ સઘળા ગુજરી ગયેલા બનાવોને ભૂલી જઈને પોતાની

નોકરી અર્પણ કરવા તેની પાસે માંગણી કરી, પણ રાજા એલબર્ટ મહોબતની લાગણી બતાવી નહીં. તે અને તેના વજીરોએ ગેરીબાદીની કંઈ પણ દરકાર બતાવી નહીં, ને કંઈપણ કામ તેને સોંપ્યું નહીં તેથી ગેરીબાદી પીડમાં ઠોચાડીને મીલાન આવ્યો ગયો. મીલાનની પ્રોવીનસીયલ (કામ ચલાઉ) ગવર્નમેંટે તેને લશ્કર એકઠું કરવાનો હુકમ કર્યો. તે ઉપરથી ગેરીબાદીએ એક રેલમેંટ તૈયાર કરીને પોતાના મિત્ર એન્ઝનીની ચાદગિરિમાં તેનું નામ એન્ઝની રેલમેંટ રાખ્યું. પણ મીલાનની પ્રોવીનસીયલ ગવર્નમેંટમાં એવા પણ માણસો હતા કે જે સ્વતંત્રતાને પસંદ કરતા નહોતા, ને એન્ઝની તથા ગેરીબાદીના નામથી ગભરાતા હતા. એવા મનુષ્યો ગેરીબાદીની મદદ ચાહતા નહોતા તેથી તેમણે ગેરીબાદીના રસ્તામાં અડચણો નાખવા માંડી. તે એટલે સુધી વધી કે ગેરીબાદીની રેલમેંટને હથિયાર આપવાને ઇનકાર કર્યો. જ્યારે ડ્રેસ માગવામાં આવ્યો ત્યારે આસ્ટ્રેલિયન લશ્કરનો ડ્રેસ આપવા માંડ્યો, પણ ગેરીબાદીના માણસોએ બહુ ઇતરાલથી તે પોશાક નામંજુર કર્યો. આખરે ઝીણા કપડાનો પોશાક તૈયાર કરીને આ બહાદુર સિપાઇઓ લડવા માટે રવાના થયા. પણ બહુ દૂર ગયા નહોતા એટલામાં તે ગવર્નમેંટે તેમને પાછા બોલાવી લીધા. પાછા ફરતી વખત ગેરીબાદીને ખબર મળ્યા કે મીલાન શહેર પાછું દુશ્મનના કબજામાં ગયું છે ને આસ્ટ્રીઅન લશ્કરની ટુંકડી ઉપર હુમલો કરવા આવ્યું આવે છે. ગેરીબાદી ત્યાંથી હઠ્યો, પણ મીલાન શહેર શત્રુના કબજામાં આવી જવાની ખબરથી તેના લશ્કરનો મોટો ભાગ નાહિંમત થઈ ગયો, અને તેના માણસો છોડી જવા લાગ્યા. ગેરીબાદીના કેટલાક સાથીઓને એ બહુ ખોટું માલમ પડ્યું તેથી તેઓએ પોતાની બંદુકોના મોં બાયલા નાશી જનારાઓની તરફ ફેરવ્યાં, પણ ગેરીબાદીએ તેમને સમજાવ્યા કે લાઇઓનું ખૂન કરવું વાજબી નથી. અંતે ગેરીબાદીએ ઇટાલીની ઉત્તરના પહાડોમાં આશ્રય લેવાનો ઇરાદો કર્યો ને ત્યાંથી વખતો વખત આવી લડીને શત્રુઓને

નાસીપાસ ને નાહિ'મત કરવા ધાર્યું. એ વિચારે તે ત્યાંથી ચાલીને કુમુ (કૈમો) નામે સ્થાને પહોંચ્યા. ત્યાંના લોકો તેની સાથે બહુ ભલાઈથી વસતા. મ્યુનિસિપલ અમલદારોએ પણ મદદ કરી. ગેરી-બાદીના માણસોને લુગડાંની બહુ જરૂર હતી તે આહિંથી મળી ગયાં. પણ હવે શહેરમાં આશરો લેવો કે બહાર નીકળી આવ્યા જવું તે વિષેની પ્રીકર હતી. ગેરીબાદી શહેરમાં હતો ત્યારે જનરલ ઝમી નાસતો નાસતો એક ધર્મશાળામાં આવી રહ્યો. જનરલ નાસીને સ્વીત્ઝર્લંડ જાય છે એ સાંભળીને લોકોને એટલો બધો ક્રોધ ચડ્યો કે તે ધર્મશાળાની આબુબાબુ એકઠા થઈ ગયા ને તેને બહાર કહાડીને ઘસડવાનો ઇરાદો કર્યો. તે બખર ગેરીબાદીને મલતાં તુરત દોડતો આવીને લોકોને તે દયાહીન કાર્યથી વાર્યા. અહીં પણ તેના બહુ માણસો મૂકીને આવ્યાં ગયાં. જ્યારે કુમુથી બહાર નીકળ્યો ત્યારે બીજા પણ વધારે માણસો મુકી ગયાં. સવારમાં ઉઠીને જુએ છે તો બંદુકનો ઢગલો થયેલો જોયો ને બંદુક ઉપાડનારા મળે નહીં. બાકી રહેલા સાર્થીઓ અને હથીઆરો લઇને તે પહાડોમાં ફરતો હતો ત્યાં તેને બખર મળી કે લેબાર્ડીના લોકોએ આસ્ટ્રીઅનો સાથે બહુજ હલકી સરતોથી સલાહ કીધી. આ વાત સાંભળી ગેરીબાદીને બહુ દિલગીરી થઈ કે જે કામ માટે આવ્યા હતા તે એકવાર પણ તલવાર ચલાવ્યા વિના બગડી ગયું. પણ તરતજ જેલખાતું લાગી જવાની જાહેર બખર પ્રસિદ્ધ થઈ. ગેરીબાદીએ પણ રાજ એલખ-ટથી સ્વતંત્ર થઈને લડવાના ઇરાદાથી તે રાજથી વિરૂદ્ધમાં જાહેર બખર પ્રસિદ્ધ કરી.

પ્રથમની લડાઈઓ.

ગેરીબાદી પોતાના સાથીઓને લઈને વેરોના જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં માલમ પડ્યું કે, ઇટલીને સ્વીત્ઝર્લંડી વચ્ચે સરોવરમાં બે ધુમાડાનાં વહાણો આવે છે. તેથી તેણે આર્મીમાં તે વહાણો પકડી લીધાં

ને સરોવરને કીનારે ગયો. ઘણાએક ઇટાલીયન ખાનદાન કુટુંબો
 લેબાડી છોડીને અહીં આવી પહોંચ્યાં હતાં. ગેરીબાદી પસાર
 થવાની ખબર સાંભળીને આજે રસ્તે તે લોકો રૂમાલ હલાવી હલા-
 વીને ગેરીબાદી તથા તેના સાથીઓ માટે ખુશીના પોકારો કરતા
 રહીને તેમની હિંમતને ઉત્તેજન આપતા હતા. સરોવરને પેલેપાર
 ઉતરી ગયા પછી લેબનો નામે રથળે પહોંચ્યો. ત્યાં તેના સાથીઓની
 સંખ્યા ૮૦૦ હતી. અહીંયાં આસ્ટ્રીઅન લશ્કર આવી પહોંચ્યું, તેની
 સાથે યુદ્ધ કરી તેનો પૂર્ણ રીતે પરાજય કરી નસાડી મૂક્યું. તે સં-
 ‘બંધમાં ગેરીબાદી લખેછે કે “અમારી સંખ્યા બહુ થોડી હતી”
 ‘અને આ કૃતેહથી જો કે અમારા દેશીઓમાં કંઈ હિંમત વધી,’
 ‘પણ તે વધારે વખત ટકી રહી નહીં. શત્રુઓ તો અમારા પાછળ’
 ‘પટેલાજ હતા અને અમારી સાથે બહુ થોડા માણસો રહ્યાં હતાં’
 ‘તેથી અમને ખુલા મેદાનમાં લડવાની હિંમત પડતી નહોતી કે,’
 ‘રખેને શત્રુ રાતે અમારા ઉપર આવી પડે ને કાપી નાંખે, એ ધા.’
 ‘સ્તીથી અમે રાતોરાત મુસાફરી કરતા હતા. એક મુશ્કેલી એ’
 ‘હતી કે દુશ્મનના બાસુસ ચારે તરફ ફરતા હતા અને અમારી’
 ‘જરાએજરા ખબર તેમને પહોંચી જતી હતી. અમારા દેશી-’
 ‘વતનીઓ એ કામ કરતા હતા. અમે તેમને બહુ લાલચો આપતા’
 ‘હતા તો પણ કોઈપણ માણસ અમને દુશ્મનની છાવણીની ખબર’
 ‘લાવીઆપતો નહોતો. છતાં દુશ્મનોથી બચતાં બચતાં એક દિ-’
 ‘વસ સાંઝે પાંચવાગે મોરીઉન નામે રથળે જઈ પહોંચ્યા. બજાર-’
 ‘માં ઉભા રહી, સીપાઇઓને ખોરાક વેહેંચીદઇ હું પણ એક કડકો’
 ‘રોટલી ને એક ગ્લાસ દારૂનો પીતો બેઠો હતો એટલામાં કેટલાક’
 ‘સરદાર આવ્યા ને તેમણે કહ્યું જે અમે કંઈ શેરવો તૈયાર કરેલ’
 ‘છે તે ખાવામાં તમે પણ અમારા સાથે ભળી જાઓ.” ગેરીબાદી’
 તે સાંભળતો બેઠોજ હતો કે બહારથી ગડબડ ને ઘોંઘાટનો અવાજ
 આવ્યો, ને ખબર મળી કે ચોક્કીદારોની ગફલતથી આસ્ટ્રીઅનો
 શહેરમાં ધુસી આવ્યા છે. રાત્રીની શરૂઆત હતી ને સીપાઇઓમાં

તરતજ ગભરાટ ફેલાઈ ગયો, પણ ગેરીબાદીએ હીંમત છોડી નહીં. તલવાર હાથમાં લઈને કૂદી પડ્યો ને પોતાના સાથીઓની મદદથી શત્રુઓને શહેરથી બહાર કહાડી મુક્યા. પણ તેમણે શહેરથી બહાર જઈને પોતાના હમેશના રિવાજ મુજબ શહેરને આગ લગાડી, તેથી રાત્રિના ૧૧ વાગે મુશ્કેલીથી પોતાના સાથીઓને એકઠા કરીને ગેરીબાદીને શહેર છોડી નીકળવું પડ્યું. તે વખતે તેમની સાથે રસ્તો બતાવનાર પણ કોઈ નહોતું તેથી એક પાદરીને પકડીને તેના પાસે ભોમીઆનું ઘમ લીધું, પણ તે બદબત તેમની સાથે જવા ચલાતો નહોતો તેથી થોડે દૂર જઈને ગુમ થઈ ગયો. વળી કેટલાક સાથીઓ ફરી ગયા ને આખરે ફુલ ૭૦ માણસો બાકી રહ્યા. શત્રુ પાછળ પડેલા હતા, રાત્રિની મુસાફરીમાં બીજા સાથી પણ બૂદા પડી ગયા, ને આખરે સઘળાએ સ્વીત્ઝર્લૅન્ડના પહાડોમાં જઈ આશરો લીધો.

એ મુસાફરીમાં ગેરીબાદીને તાવ આવવા લાગ્યો, તે તાવ અણઉતાર રહેતો હતો તેથી એક જગાએ પહોંચીને પોતાની ફ્રાન્ચી બુદો પડી એકલો ઘરમાં જઈ સુઈ ગયો. હજુ ચાંધો કલાક નહીં થયો હોય કે સીપાઇઓએ આરિસ્ટ્રાન, આરિસ્ટ્રાન એવો અવાજ કરવો શરૂ કર્યો. લશ્કરનો સરદાર મીડીસી દોડતો ગેરીબાદી પાસે આવ્યો તેથી તે એકદમ ગાટલા ઉપરથી ઉભો થયો ને સિપાઇઓને હથિયાર બંધ થવાનો હુકમ આપ્યો. દુશ્મન પણ આવી પહોંચ્યા હતા, તેમની સંખ્યા ચારગણી હતી. ગેરીબાદીએ બિમારી છતાં પણ અતીશય બહાદૂરીથી લડાઈ કરી ને શત્રુને નસાડી મુક્યા.

નવી તૈયારીઓ રોમમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સ્થાપના.

પાછલી લડાઈઓમાં ગેરીબાદી તાવથી બરાબર સપડાયેલો રહ્યો. જ્યારે સ્વીત્ઝર્લૅન્ડ પહોંચ્યો ત્યારે બહુ થાક્યો પાક્યો નબળો પડી ગયો હતો, અને માંદો પણ હતો. જોઈએ તો લાંબો વખત

આરામ લઈ શકત, પણ જે માણસના હૃદયમાં પ્રબળીય સ્વતંત્રતાની ઇચ્છાનો દીવો બળી રહ્યો હોય તેના માટે આરામ ક્યાંથી? થોડા દિવસ પછી લેબાર્ડી ઉપર હુમલો કરવાની તૈયારી કરવા માંડી; ઘણાએક દેશનિકાલપણાથી થાકી ગયેલા ઇટાલીયન યુવાનો તેની સાથે મળ્યા, અને ભૂદેભૂદે ઠેકાણેથી મદદ માટે વાયદા થયા, પણ ગેરીબાલ્ડીએ લડાઈ શરૂ કરવા પહેલાં એકવાર પોતાને ઘેર જઈ તંદુરસ્તી સુધારી લેવા દુરસ્ત ધાર્યું. તે પ્રાન્સને રસ્તે નાઇસ પહોંચ્યો, પણ મગજમાં લડાઈ ભરેલી હતી તેથી અહીં પણ તાવને આરામ મળ્યો નહીં. ચોતરફથી નવીકારવાઈઓને માટે તૈયારીઓની ખબરો આવી રહી હતી તેથી તેવી સ્થિતિમાં જીનીવા પહોંચ્યો ત્યાં પહોંચીને જેઓ પ્રબળીય નાશ ઉપર રડતા હતા તે લોકોની રડાકુટમાં ભળી ગયો. તેવી ભુસ્સાભરી સ્થિતિમાં તાવ પણ તેને છોડી ગયો. જોકે પ્રબળમાં પ્રબળીય સ્વતંત્રતા માટે લડવાની ઇચ્છા જણાતી હતી પણ સઘળા ચિન્હો ખરાબ ને હિંમતનો ભંગ કરનારા હતા. લેબાર્ડી પોતાની સ્વતંત્રતા મેળવીને પાછું દુશ્મનના પંખમાં સપડાયું હતું. પીડમાંટના બહાદુર સિપાઈઓ એવા માણસોના કાબુમાં હતા કે જે કંઈ પણ કરવાને ઇચ્છા પણ રાખતા નહોતા અને હિંમત પણ નહોતી. એવા છડાછાંટ સિપાઈઓને પોતાની બહાદુરી બતાવવાનો કોઈપણ પ્રસંગ મળે નહીં તે માટે ગેરીબાલ્ડી બહુ અફસોસ કરતો હતો. જો કે તેઓને કોઈએ હરાવ્યા નહોતા તોપણ દુશ્મનોને હઠાવ્યા વિના તેમને રણસંગ્રામમાંથી પાછું હઠવું પડ્યું હતું. એ સિપાઈઓની મદદ કરવા જેવી સઘળી પ્રબળ તૈયાર હતી તેવીજ પીડમાંટની ગવર્નમેંટ પણ તેનાથી કામ લેવાને તૈયાર હોત તો કેવું સાફ થાત, અને જે મોટી ખૂનરેણ થયાબાદ થઈ તે થયા વગર ઇટાલી સ્વતંત્ર થઈ જાત. લોકો ગરમ હોય તે વખતે હથોડા મારવાથી તેમાંથી જે ઘાટ ઘડવો હોય તે ઘડી શકાય છે. ખરે જખતે નાસીપાસ થઈ જવું તે એક પ્રકારની અફલત ને નાશની છે, અને તેનાં માઠાં પરિણામ બહુ મુદત સુધી લોગવવાં પડે છે. કેટલાક

કસખામાં દુશ્મનો કાળુ મેળવીને ઇટાલીના લોકોને તેમના મિત્રોની વિરુદ્ધ લડાઈ કરવાને તૈયાર કરી રહ્યા હતા, અને પાદરીઓ તે બાબતમાં સહુથી વધારે મદદ તેમને કરી રહ્યા હતા પણ આખરે લોકોને એ ધોખો માલમ પડ્યો ત્યારે બહુ ક્રોધાયમાન થઈ ગયા.

આઠમી ઑગષ્ટે જ્યારે શહેરમાં પાદરી સાહેબોની મદદથી ઑસ્ટ્રીઅન લશ્કરનો રીસાલો પહેલો દાખલ થયો ત્યારે લોકોએ તેમનો આદર સત્કાર બંદુકની ગોળીઓથી કર્યો ને તેમને પાછા હઠાવી પો નદીથી પેલેપાર નસાડી મુક્યા. નેપલ્સના લોકો પણ પોતાની સ્વતંત્રતા માટે કોશેશ કરી રહ્યા હતા પણ ફ્રેંચમંદ નીવડતા નહોતા. જેણે સ્વતંત્રતાના મેદાનમાં મોટા મોટા કાર્યો કરી બતાવ્યા હતા તે સિસિલીની પ્રજા આ વખતે કેવા પ્રકારની ગવર્નમેંટ સ્થાપવી તે માટે ડામાડોળ વિચારમાં હતી. મતલબ કે આખી ઇટાલીની સ્થિતિ અનિશ્ચિત હતી. જોશ અને સ્વતંત્રતાની લાગણીઓ એવી જબરદસ્ત પ્રસરી રહી હતી કે જો ઇટાલીના હા-કેમો તેમની સાથે નીમકહુરામી ને દગલબાજી નહીં કરત તો તરત જ ઇટાલી પરદેશીઓના પંજમાંથી સ્વતંત્ર થઈ જવામાં મુશ્કેલી નહોતી.

આ વખતે ગેરીબાદી જીનીવામાં હતો ત્યાં સિસિલીની સરકાર તરફથી એક ખારસદ તેને બોલાવવા આવ્યો. ગેરીબાદી પોતાના ઉર સાથીઓને લઈને તે તરફ રવાના થયો, પણ ત્યાં કંઈ કામ કરી શક્યો નહીં તેથી પાછો ફ્રેંચરેન્સ આવ્યો, ત્યાં લોકોએ સાચા મન ને પ્રેમથી ‘લલે પધાર્યા’ કહ્યું, પણ ગવર્નમેંટે કંઈ અછોવાના કાર્યો નહીં, તેથી ત્યાંથી પણ નીકળ્યા. પેલી તરફ પોપે પોતાના તાબેદારોને ગેરીબાદીને રોમની હદમાં દાખલ થવા નહીં દેવા હુકમ કર્યો. આ પ્રમાણે ગેરીબાદી બહુ મુશ્કેલીમાં હતો. રસ્તાઓ આવી રીતે જૂઠા જૂઠા પ્રાંતના હાકેમોએ બંધ કરી નાંખ્યા અને તેના સીપાઈઓ ટહોડને લીધે બહુ હેરાન થતા હતા. નવેંબર મહીનો ચાલતો હતો, ઈંચણપુર ખરફ પડી રહ્યો હતો, ટાંઢ પણ

બહુ સખત હતી અને ગેરીબાદીને તેના સાથીઓ પાસે માદરખાટ અને મલમલના કપડા સિવાય ગરમ કોટ પણ નહોતા. સત્ય છે પ્રબ્રહ્મીય સ્વતંત્રતાના સીપાઇજ એવી રીતે પોતાના દેશમાં કંગાળ સ્થિતિમાં મદદ વિનાના લડી શકે છે. અફસોસ કે જે દેશમાં આખી દુનીયાના લૂટારાઓ વાસ્તે બોધએ તેટલો પૂરતો સામાન હતો, પણ પોતાના દેશના પુત્રોનો નંગાપો ઢાંકવા માટે અથવા ટહાડથી તેમને બચાવવા માટે ગરમ લૂગડું મળતું નહોતું. તેટલાજ માટે પ્રબ્રહ્મીય લડાઇઓ જગતના ઇતિહાસમાં પ્રશંસા પાત્ર ગણાય છે. પ્રબ્રહ્મીય લડાયક યોદ્ધાઓને જે તે મુશ્કેલીઓ નહીં ભોગવવી પડે અને બાદશાહી ફ્રાન્સની પેઠે તેમની પાસે પુષ્કળ સામાન હોય તો તેમની મહેનતની એટલી કદર થાય નહીં, અને તેવી શૂરવીરતા ને આત્મભોગના દૃષ્ટાંતો પણ કાયમ કરી શકે નહીં.

ગેરીબાદીઓ અંતે પોતાના બધા સીપાઇઓને એકઠા કર્યા ને બધાની પાસે જે જે કાંઈ પોત પોતાના પૈસા હતા તે એકઠા કરીને કેટલાક દિવસ ગુજાર્યા. પણ મુશ્કેલી તો એ હતી કે તેમના માટે આગળ જવાનો કે પાછળ હઠવાનો રસ્તો નહોતો. તે તરફ તો ટસ્કનીની સરકાર તેમને પોતાની હદમાંથી હાંકી કહાડવા ઇચ્છતી હતી અને આ તરફ પોપે તેઓ પોતાની હદમાં દાખલ થવા નહીં પામે તેવા હુકમો બરી કર્યા હતા. ગેરીબાદીની આ સ્થિતિના ખગર બલોનાની પ્રબળ પહોંચ્યા ત્યારે તે અદ્વિતીય નીતિવાન શહેરની બધી પ્રજા બહુ ક્રોધાયમાન થઈ ગઈ અને પોતાના જનરલ ના ઘર નીચે આવીને મોટા અવાજે કહ્યું કે “અમારા ભાઈઓને” “શહેરમાં દાખલ થવા દો અથવા તમે પોતે નીચે આવો.” તેમની પહેલી માંગણી મંજૂર થઈ. ગેરીબાદી શહેરમાં દાખલ થતાં દરેક ઘરના બારણા ને દીવાલો ઉપરથી હુર્ખના પોકારો ગાજવા લાગ્યા. શહેરના લોકોએ બહુ માનને ઇજ્જતથી તેમનો આદર-સન્નિધ કર્યો. રોમની હદમાંથી નીકળી જઈને વેનીસ તરફ આજવા જવાનો ગેરીબાદીનો ઇરાદો હતો પણ તેના સીપાઇઓની હાલત

અને તેમની સરસામાન વગરની સ્થિતિ તેને અઠચ્છુ રૂપ હતી. વળી એક બીજા સાથીની રાહ પણ તે જોતો હતો. પોપના સરદારોએ બહુ ધમકીઓ આપી પણ જીવથી કંટાળી ગયેલા મરજા મારવાને તૈયાર બહાદુરોની સમક્ષ ખાલી ધમકીઓએ કંઈ અસર કરી નહીં, અને તે જીવસટે લડનાર ગેરીબાદ્ડીના સીપાઇઓ સાથે પોપના સરદારોની લડાઈ કરવાની હિંમત આલી નહી.

ગેરીબાદ્ડી એવી ડામાડોળ સ્થિતિમાં હતો ત્યાં એક બીજો ઇતિહાસિક બનાવ બન્યો તે એ કે રોમની પ્રજાએ અંતે પોતાના છૂટકારા માટે રસ્તો શોધવા માંડ્યો. રોમ લાંબા વખતથી ગુલામગીરીમાં હતું. તે રાજ્યકીય તેમ ધાર્મિક એ બંને જાતની ગુલામગીરીથી દબાયલું હતું અને ખૂટસ વગેરેના ખૂનથી ગંદ થઈ ગયું હતું. તેમ છતાં “ મોટા ઘરની ખુરચન પણ નકામી નહીં. ” એ અથવા “ ભાગ્યું પણ ભર્યું. ” એ કહેવત પ્રમાણે જે રોમ એક સમયે જગતની રાજધાની થઈ ચૂક્યું હતું, જેના પુત્રો પોતાના દેશનો ઇતિહાસ વાંચતા હતા, તેમાં પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પોતાની પ્રજાની અદ્વિતીય શૂરવીરતાના બહુ દૃષ્ટાંતો મળતાં હતાં, તે રોમના રહેવાશીઓ ખાસ કેપીટોલના મેદાનમાં પોપના વજીર દોઝીને કતલ કરી નાંખ્યો ને પોતાની પ્રજાની ગુલામગિરિની ઘેડીઓ તોડી નાંખી. તે સમયના હાકેઓને ખાત્રી થઈ કે રૈયતમાં જોશ ભરેલો છે, અને “ તંગ આપદ બજંગ આપદ. ” (તીકલીકમાં આવેલો માણસ લડાઈ કરે છે. — તંગ થાય ત્યારે જંગ કરે) — કહેવત ઉપર અમલ કરવાને તૈયાર છે. તેનું પરિણામ એ આગ્યું કે નવા પ્રધાન પદ ઉપર જે તદ્દન જીલમી નહોતા એવા માણસો નીમાયા. અને આ તરફ ગેરીબાદ્ડીને તેના સાથીઓ સાથેની વર્તણૂકમાં સજ્જતાઈ ઓછી થઈ.

ગેરીબાદ્ડી તે દિવસોમાં યૂનામાં રહેતો હતો તે ત્યાંના રહેવાશીઓના એક સંપની પ્રશંસા નીચે સુજળ કરે છે “ આ શહેરમાં ’ સઘળા રહેવાશીઓ પરસ્પર બહુ સંપને પ્રીતિ રાખતા હતા. ’

‘આ વખતે ઇટાલીમાં કોઇ શહેર પાર્ટિથી ખાલી હોય તોતે આ’
 ‘શહેરજ હતું. ત્યાં માત્ર એકજ પાર્ટિ હતી તેજ પાર્ટિમાં શહેર-’
 ‘ના બધા લોકો સામેલ હતા. તેઓ બધા દુશ્મનોના હાથથી’
 ‘પોતાની સ્વતંત્રતા પાછા મેળવવાને એકત્ર હતા” તે શહેરના’
 લોકો ગેરીબાલ્ડી ને તેના સાથીઓ સાથે બહુ મહેરબાનીથી વર્ત્યા
 અને તેમને લૂગડાં વગેરેનો પૂરતો ખંદોબસ્ત કરી આપ્યો. તે દર-
 મીયાન બખર મગી કે પોપ સાહેબ નાશી ગયા છે. ગેરીબાલ્ડીએ
 ઇટાલીયન ટોળીને રોમની ફ્રાન્કમાં દાખલ કરી દેવા અને તેમના
 માટે જરૂરી સામાન તૈયાર કરાવવા સેનાપતિ પાસે દરખાસ્ત કરી.
 આ દરખાસ્ત બહેર રીતે તો મંજૂર થઇ પણ અંદરખાને તેનાથી ભય
 રહ્યો. ગેરીબાલ્ડીના માણસો હજી રોમમાં દાખલ થયા નહોતા
 એટલામાં તેમને એપીનાઇન્સ પર્વતની પેલી બાજુની એક જગ્યાનું
 રક્ષણ કરવાનો હુકમ મળ્યો. ગેરીબાલ્ડી ખરી મતલબ સમજી ગયો
 કે અમારો શહેરમાં પ્રવેશ થવાથી સ્વતંત્રતાનો સ્પિરિટ (જીરુસો)
 વધારે ભેશમાં આવે તે વજરો ઈચ્છતા નથી. ગેરીબાલ્ડીએ પોતાના
 સિપાઇઓના ફ્રેસ માટે જે દરખાસ્ત કરી હતી તેના ઉપર કાંઇ
 ધ્યાન અપાયું નહીં. અને તેના વગર પગારના સિપાઇઓ જે માત્ર
 પોતાના દેશને શત્રુના પંજમાંથી છોડવવા માટે લડાઇ કરવા તૈયાર
 હતા તેમને ત્રીજીવાર શીયાળાની મોસમમાં એપીનાઇન્સ પર્વતના
 નાશકારક શિખરો પસાર કરવા પડ્યા.

બીજી અડચણ એ હતી કે પાદરીઓ ઠેકાણે ઠેકાણે ગેરીબાલ્ડીને
 તેના સાથીઓના સંબંધમાં નાનાપ્રકારનાં તહોમતો પ્રસરાવવા લા-
 ગ્યા હતા. તેથી અજ્ઞાન શહેરો ગેરીબાલ્ડીના આવવાથી ભય માનતા
 હતા. મકરીતા શહેરના રહેવાશીઓએ પાદરીઓના ખોટા વર્તમાન
 ઉપર વિશ્વાસ રાખીને જે ગેરીબાલ્ડી તેમના શહેરમાં દાખલ થવા
 આવે તો શહેરના દરવાજા બંધ કરીને બચવું એવો ઇરાદો કીધો
 હતો. ગેરીબાલ્ડીએ તો તેવી બાબત ઉપર કંઇ ધ્યાનજ આપ્યું ન-
 હોતું. છતાં મકરીતા શહેરની પ્રજાને બાજુવામાં આવી ગયું કે

પાદરીઓએ જે કાંઈ વર્તમાન ફેલાવ્યા હતા તે માત્ર તહાના પક્ષ
 પાતા હોમતો હતા. તેથી તેઓએ ગેરીબાદીને બોલાવી મંગાવે
 ને પોતાના ગુન્હાની ક્ષમા માગી. ગેરીબાદી જ્યારે પોતાના સા-
 થીઓ સાથે શહેરમાં દાખલ થયો ત્યારે તેઓએ એટલી પ્રીતિ ને
 ખરાદિલથી આદર સત્કાર કર્યો અને એટલો બધો આદરમાન આ-
 પ્યો કે તેમના આખા રસ્તાના સંકટ, થાક ને ટહાડ ભૂલી ગયા.
 તેઓએ ગેરીબાદીના સાથીઓને લૂગડા મોકલાવ્યા, અને થોડા
 દીવસ ત્યાં રહેવાનો આગ્રહ કર્યો, તે ઉપરથી ગેરીબાદી ત્યાં રહ્યો.
 એટલામાં પાર્લામેંટની ચુંટણી માટે મતો આપવાના પરવાના ત્યાં
 પહોંચ્યા. સૈકાઓની ગુલામગીરી પછી ઇટાલીના લોકોને પાર્લામે-
 ંટના મેમ્બરો ચુંટી કહાડવાના હક મળ્યા તેથી લોકોના અંતઃકરણ-
 માંથી સ્વતંત્રતાની લેહેરો નીકળી, ખુશીને લીધે લૂગડામાં સમાતા
 નહોતા એટલા બધા સૈકા પછી જે હક મળ્યા તેટલાથી સંતોષ
 માન્યો અને બહુ લાયકાત તથા ગંભીરતાથી રોમના લોકોએ પો-
 તાના પસંદ કરેલા લાયક માણસોને પાર્લામેંટના મેમ્બર તરીકે ચુંટી
 કહાડ્યા. ન કંઈ ટંટા થયા, ન ફીસાદ થઈ, ન બળવા થયા, ન
 લડાઈ થઈ, ન લાંચ ચાલી, ન વોટોનું લેવાણું વેચાણ થયું, બલકે
 લોકોને એવા ઉંચા પ્રકારના હકથી જેવો ઠીક ફાયદો ઉઠાવવો
 જોઈએ તેવી રીતે ઇટાલીના લોકો સ્વતંત્રપણાથી પોતાના હકસર
 વર્ત્યા. ગેરીબાદી અને તેના સાથીઓને પોતાની આશાઓને
 સૂર્ય મધ્યાન્હમાં આવતો દેખાયો. જેના માટે આટલા બધા સંકટો,
 દુઃખો, મહેનત, મુસીબતો ને તકલીફો ઉઠાવી હતી તે દિવસ અંતે
 આવી ગયો. જેની તૃષામાં વર્ષોથી આંસુ પાડી રહ્યા હતા, જેની
 ઇંતેબરીમાં દરેક ઇટાલીયનના આત્માએ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી
 હતી તે દીવસ આખરે આવી પહોંચ્યો. ગેરીબાદી પણ પો-
 તાના સાથીઓને સાથે લઇને રોમ બહુ રવાનો થયો. રસ્તામાં
 દરેક ઠેકાણે તેના આવવા માટે લોકો બહુ આનંદ બતાવતા હતા.
 અને તેને બહુ મિજબાનીઓ અપાડતા હતા. થોડે થોડે તેની સાથે

નવયુવાનો મળતાજ હતા પણ એક હબારથી વધારે વોલંટીઅર એકઠા કરવાનો તેને હુકમ નહીં હતો. સકરીતા શહેરના રહેવા-શીઓએ તેને તે શહેરની પ્રજા તરફથી પાર્લામેન્ટનો મેમ્બર ચુંટી કહાડ્યો.

સને ૧૮૪૬ ના ફેબ્રુઆરીની તા. ૮ મી નો દીવસ પાર્લામેન્ટ મેળવવા માટે મુકરર થયો હતો. ગેરીળાદડી સાંધાના દરદથી પી-ડાતો હતો તેથી પગે ચાલવાની તેનામાં શક્તિ નહોતી. એક સા-થીએ તેને ખભા ઉપર ઉઠાડ્યો ને મોટા હોલમાં દાખલ કર્યો. જે હોલમાં કોઈ વખતે રોમનસીનેટ પૃથ્વીના મોટા મોટા રાજાઓના ભાગ્યના ફેસલા કરતી હતી. કોઈ પ્રસંગે જ્યાં રાજાઓના રાજ્યો જોત જોતામાં નીચે ઉપર થઈ જતા હતા. ઘણી એક પ્રજાના રાજા જેની પાસે માથું નમાવતા હતા. જેના દરેક ખૂણામાં મોટા બના-વોની યાદ લખેલી હતી તે મહાન હોલમાં ગેરીળાદડીએ પ્રવેશ કર્યો. એમ કહો કે એક વીજળીક લહેર તેના શરીરમાં ચાલી ગઈ. આજ સૈકાઓ પછી ઇટાલીના લોકો તે હોલમાં પોતાની સ્વતંત્ર-તાની ખુશી મનાવવા માટે એકઠા થયા હતા. રાત્રે ૧૧ વાગે કુલ મેમ્બરો એકઠા થયા પછી સર્વાનુમતે રામમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપન કરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. એમ ઇટાલીના લોકોએ પોતાની બહાદૂરી ને શૂરવીરતાથી ઇટાલીનાં મહાને ખીજવાર સંભવન કર્યું. હજરત ઇમુખિસ્તના જીવનથી જે ચમત્કાર કરવામાં આવ્યા હતા તે આજે ઇટાલીના લોકોએ કરી બતાવ્યા. ગેરીળાદડી તો લૂગડામાં કૂદ્યો સમાતો નહોતો. જે શહેરના સ્મર્ત્તુમાં વર્ષો ગુજરી હતા તે શહેરના સર્વથી મોટા હોલમાં આજે પાર્લામેન્ટના મેમ્બર તરીકે બેઠો હતો. સારાંશ કે તે એક મહત્વનો સમય હતો અને મહત્વતા જોવામાં આવતી હતી. જેના અંતઃકરણમાં કોઈવાર પણ પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાનો ઉત્સાહ ઉગરાઈ જાય છે તેવા લોકો એ મહત્વતાને કલ્પનામાં લાવી શકે છે. જે પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાને જગ-તમાં મહાન આશીર્વાદ રૂપ સમજે છે તે લોકો તે હર્ષનું પ્રમાણ

કરી શકે છે. જેણે સેંકડો રાત્રિ દિવસ પોતાની પ્રબળકીય ગુલામ-ગીરી ઉપર રડતાં રડતાં ગુબાર્યા હોય તે લોકોજ એ આશીર્વાદથી આનંદ લોગવી શકે છે. જે હર્ષ ગેરીબાદીને ૧૮૪૯ ના ફેબ્રુઆરીની તા. ૮ મીએ થયો તેનું પ્રમાણ, જે લોકોને કદી એક મિનિટ માત્ર પણ પ્રબળકીય ગુલામગીરી માટે શરમની લાગણી નહીં થઇ હોય, જેણે પોતાની ગુલામગિરિની સ્થિતિ ઉપર અફસોસ થયો નહોય; જેને પેટ ભરવા, દોલત કમાવા કે અન્ય પેદા કરવા સિવાય જગતમાં બીજી કોઇ ફરજ માલમ પડી ન હોય, જેણે કદી પોતાના દેશ કે પ્રબળો ઇતિહાસ વાંચીને આંસું પાડ્યું ન હોય, જેણે કદી સ્વતંત્રતાનો અર્થ સમજવાની કોશિશ કરી ન હોય અને જેણે સ્વતંત્રતાનાં કિરણોનો ફોટો કદિ પણ જોયો ન હોય તે બાંધી શકતા નથી.

એક મહાન પ્રબળ સૈકાઓની ગુલામગિરિ પછી પોતાની સ્વતંત્રતા મેળવીને જે હોલમાં તેમના બાપદાદાઓ બેસીને પોતાના દેશને માટે કાયદાઓ બનાવવા ઉપરાંત આખા યુરોપ, અરબા એશિયા ને આખા ઉત્તર આફ્રિકાને માટે કાયદાઓ બનાવતા હતા તે હોલમાં એકઠા થયા છે, પણ બિચારાઓને શું ખબર છે કે ધાર્મિક ગુલામગીરીનો પાયો નાંખનાર મહેરબાન પાદરી સાહેબો હજી જલદીથી તેમનો પીછો છોડવાને તૈયાર નથી. તેમને ક્યાં ખબર હતી કે ખાસ જે વખતે રોમમાં ખ્રીશ્ી મનાવવામાં આવી રહી છે તેવે વખતે આ ઝેરી નાગદેવતાઓ મેં ઉઘાડી તેમને ગળી જવા તાકી રહેલા છે. હજરત પોપના પ્રતિનિધિઓ ઇટાલીના બીજા પ્રાંતોમાં ઝેર વરસાવી રહ્યા હતા.

રોમની આ બીજીવારની ઝંદગી જોઇને પાડોશી કોમોએ પણ બહેબાઇ કીધી અને પોપની સત્તાને જતી રહેતી જોઇને બધા રોમન કથોલીકો ક્રોધાયમાન થઇ ગયા. રોમ પોપના પંજમાંથી નીકળી નય તો ગજળ !!! જે માણસની આંગળી હાલવાથી યુરોપનાં માણસો નીચે ઉપર થઇ જતાં હતાં, અને રાજ્યકીય કુટુંબો બદલાઇ

જતાં હતાં, જે પુરૂષના હુકમથી સ્વર્ગ અને નરકના દરવાજા ઉઘડતા; જે પુરૂષ પૃથ્વીની લહેરો ઉપર ઇશ્વરનો એજંટ (પ્રતિનિધી) માનવામાં આવતો હતો; અમીર, ગરીબ, ખાનદાન, નીચ, ગમે તેવો જ્ઞાની કે તદ્દન અજ્ઞાન, દરેક માણસને મોક્ષ માટે જે પુરૂષની સિક્કારસની જરૂર રહેતી હતી; જેના સમક્ષ જગતની સઘળી અઘલ અને નીતિ ફેદમાં હતી, તેજ પોપ રોમને મુકીને, રોમથી લય પામીને નાસી જાય ! અરે એ કેવો ચમત્કારિક બનાવ હતો !! હોય !! શું જાણે ખ્રિસ્તિ રાજ્યોને માટે ધરતીકંપ આવી પહોંચ્યો વ્યુથરના જન્મ પહેલાં તો કદિ એવા પ્રકારની શંકા પણ થતી નહોતી. તે હાલ લોકોએ આંખોની સમક્ષ પ્રત્યક્ષ રીતે થયેલું બેયું. પોપનું નાસવું એ રોમન કેથોલીક ખ્રિસ્તિઓને માટે ક્યામત (પ્રલયકાળ) નો દિવસ આવી ગયો. બસ ચોતરફથી બિચારી રોમન રીપબ્લિક (પ્રજાસત્તાક રાજ્ય) નું ગળું ઢબાવવાને માટે તૈયારીઓ થવા લાગી.

કોઇ કહે એર હઇને મારી નાખવો જોઇએ, કોઇ કહે ફાંસી ફેવી જોઇએ, કોઇ કહે ગોળી મારવી જોઇએ, કોઇ કહે તેનાજ પુત્રોને હાથે તેની કતલ કરાવવી જોઇએ. કોઇ કહે બહુ રીખાવીને મારવો જોઇએ. સારાંશ કે બધા એ પ્રકારે વિચારમાં પડ્યા અને અંતે અમલમાં મુકવામાં આવ્યા. ખુદ ઇટાલીની પ્રજાના મનને એર મિશ્રિત કેળવણીથી બહેકાવવામાં આવ્યા, પાદરી અને જાસુસોએ સામાન્ય લોકોને ભડકાવ્યા અને બહેકાવ્યા, ક્રાન્સ, આસ્ટ્રીઆ ને બળવાન રાજ્યોએ તોપ ગોળાની તૈયારીઓ કરી અને ચારે તરફથી રસ્તાઓ બંધ કરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. સમુદ્ર ને જમીનના સઘળા રસ્તાઓ બંધ કરવાની ધારણા હતી. ઇટાલીના બીજા પ્રાંતોના હાકેમોને યુદ્ધ કરવા માટે તૈયાર કરવા પ્રયત્ન થયા. બેઇમાન, દગાખાજ, હલકા લોકોએ ઇટાલીયન પ્રજાના ઉત્સાહનો નાશ કરવાની શરૂઆત કરી. પરસ્પરની અદેખાઈ, દ્વેષ અને વેર તથા બીજાઓની આગનો ભડકો કર્યો. મતલબ કે જે કાંઇ થઇ શકે એમ

હતું તે બધું કરવામાં આવ્યું. એક તરફ ચાર દિવસનું નહાતું સરખું બાળક અને બીજી તરફ આખા જગતની વિરૂદ્ધતા તે બીબાઓની, પોતાના ભાઈઓની, પોતાના મિત્રોની અને પોતાના માબાપની છતાં મુકાબલો કરવા તૈયાર હતું તે શું બાળક હતું? રાક્ષસ હતું. આખર બેનાપાર્ટના સિપાઈઓએ આવી તેને ઘેરું અને ગેરીબાદ્શીને તત્કાળ પોતાના સિપાઈઓ સાથે બચાવ માટે જઇ પહોંચવા હુકમ મળ્યો.

રોમનો બચાવ.

ફ્રેંચો હુમલો કરવા આવશે એવી ખબર જ્યારે પાર્લામેન્ટે સાંભળી, ત્યારે થોડા હલકા પુરૂષો રોમના દરવાજા ઉઘાડી દેવા ઇચ્છતા હતા; કારણ કે આવડા મોટા રાજ્ય સાથે મુકાબલો કરવો તેઓ નિર્રથક સમજતા હતા. પણ મેઝિની અને તેના સાથીઓએ વધુ મતે ઇવટના દમ સુધી મુકાબલો કરવો (લડવું) એવો નિર્ણય કર્યો. લોકોએ ચોતરફથી ગેરીબાદ્શીને હાંક મારવી શરૂ કરી, અને જ્યારે તે શહેરમાં દાખલ થયો ત્યારે બધે કોઇ વિજયી પુરૂષ બહારથી મુલક છૂતીને આવે અને તેને આવકાર આપવામાં આવે તેવી રીતનો આવકાર પ્રજાએ દીધો. તે વખત ગેરીબાદ્શી પાસે ૨૫૦૦ સિપાઈ હતા, તેમાંથી ૪૦ માણસો તો પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા માટે લોહી વહેવડાવવાને દક્ષિણ અમેરિકાથી તેની સાથે આવ્યા હતા તે હતા, ૩૦૦ માણસ વેનિસના હતા, ૪૦૦ યુવાન યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ હતા, ૩૦૦ ઉચ્ચ ખાનદાનના તરૂણો હતા અને ૩૦૦ દેશનિકાલ થયેલા ઇટાલીયનો હતા. તેઓ બહારથી પોતાના દેશ માટે લડવા આવ્યા હતા. તે લશ્કર લઇને ગેરીબાદ્શીએ રોમના કિલ્લાનું રક્ષણ કરવું શરૂ કર્યું. તા. ૨૭ મી એપ્રિલે દુશ્મનોએ પીછું તરફ ફેરવી, ને તા. ૨૯ મીએ રોમથી ૧૫ મૈલ ઉપર આવી છાવણી નાંખી. પહેલી સવારે એક કમાન જે ફ્રેંચ લશ્કરના સરદારનો ભાઇ

હતો તે થોડું લશ્કર લઇને ત્રણ મૈલ ઉપર વધી આવ્યો. રામનગ્રજ તરફથી જે સિપાઈ પહેરા ઉપર હતા તેમણે બહુ વિવેકથી હુમલો લાવનાર લશ્કરને પાછા ચાલ્યા જવા વાસ્તે કહ્યું. તે પ્રસંગે થયેલી વાતચીત રૂચીકર થઇ પડશે.

રામન સરદાર—આપ શું ઇચ્છો છો ?

ફ્રેંચ ક્રાંસના—અમે રામ જવા ઇચ્છીએ છીએ.

રામ—આપ રામ નહીં જઇ શકો. અમે આપને રામ તરફ જવા નહીં દઇએ.

ફ્રેંચ—હું ક્રાંસના પ્રજાસત્તાકરાજ્યના નામથી હુકમ કરું છું કે જવા દો.

રામ—હું રામના પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તરફથી તમને દરખાસ્ત કરું છું કે તમે પાછા ચાલ્યા જાઓ.

ફ્રેંચ—અને અમે પાછા ન જઇએ તો ?

રામ—તો અમને હુકમ છે કે તમને પાછા પગલા કરાવીએ.

ફ્રેંચ—કેવી રીતે ?

રામ—બળથી.

ફ્રેંચ—જો એજ વાત છે તો લ્યો, એમ બોલતાંજ બંદુક કહાડીને તત્કાળ ગોળી ચલાવી ને ધસારો કરવા હુકમ આવ્યો.

રામન સરદારે પણ પોતાના લશ્કરને ગોળી ચલાવવા હુકમ કર્યો. ક્રાંસના સિપાઈઓ ઘોડેસ્વાર હતા અને રામનો પેદલ હતા, છતાં આખરે ક્રાંસના સિપાઈઓને પાછા હઠવું પડ્યું ને તેમનો એક સવાર રામનોના હાથમાં પકડાઇ ગયો. ફ્રેંચ જનરલને જ્યારે એ હારની ખબર પહોંચી ત્યારે બહુ ક્રોધે ભરાયો. તેને આશા હતી કે ખૂનરેણુ વિના રામ તેના હાથમાં આવી જશે, અને હુકમ આવતાંજ રામના દરવાજા તેના માટે ઉઘાડી દેવામાં આવશે. પણ આતો તેની ધારણાથી ઉલટું તેનો ભાઈ હારખાઇને પાછો આવ્યો, તેથી તેણે સોગન ખાધા કે ગમે તેમ થઇ જાય પણ રામ તો જરૂર તાબે કરવું. તેની પાસે ૮૦૦ ભેરાવર, કવાયતી, અનુભવી, ખુન-

જ્યાર, બહાદૂર સિપાઇઓ હતા. તે ઉપરાંત રસાલો પણ પુષ્કળ હતો, ને ૧૨ તોપો હતી. તેના સિપાઇઓ ખીજા વિજયોના ઉત્સાહી ભરેલા હતા. તેઓ આફ્રિકાના મેદાનોથી લડતા લડતા આવ્યા હતા. જનરલ આખા લશ્કરને લઇને આગળ વધ્યો ને ગોળીનો મારો શરૂ કર્યો. બહાદૂર ફ્રેંચો લડતા લડતા શહેરના કેાટ નીચે જઇ પહોંચ્યા ને દીવાલો ઉપર ચડી જવાની તૈયારીમાં હતા, એટલામાં ગેરીબાલ્ડી એક હજાર માણસથી વચમાં આવી પડ્યો. ફ્રેંચો બહુ બહાદૂરીથી લડ્યા પણ ગેરીબાલ્ડીની બહાદૂરી અને શૂરવીરતા સામે કંઇ આદ્યું નહીં. કેટલાક માર્યા ગયા ને કેટલાક જખમી થયા પછી ફ્રેંચ લશ્કર પાછું હઠ્યું. ૨૫૦ ફ્રેંચ સ્વર્ગે ગયા અને ખીજા ૨૫૦ મેદાનમાં રહ્યા કે જખમી થયા. રોમન જનરલે પણ બહુ બહાદૂરી બતાવી ઊરાબર રણસંગ્રામના મધ્યમાં લડતો રહ્યો. વચ્ચે જ્યાં જરૂર પડતી ત્યાં તરતજ જતો હતો ને સિપાઇઓની હિંમત વધારતો હતો. તેનું નામ જનરલ આવ્યાના હતું. યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ પણ બહાદૂરીથી લડ્યા ને બહુ હિંમત દેખાડી. એવી રીતે પહેલી લડાઇમાં તો રોમના નવા જન્મ પામેલા પ્રજાસત્તાક રાજ્યની જીત થઇ.

તે જીતની ખુશાલીમાં કેટલાક દિવસ સુધી રોમમાં રાશની થતી રહી, ઘેર ઘેર જસલા (ઉત્સવ) થતા રહ્યા. પ્રજાકીય ગીતો ગવાતાં રહ્યાં, અને રોમન પ્રજા એ વિજયથી બહુ આનંદ મગ્ન હતી. ફ્રેંચ લશ્કરના કમાન્ડરે લડાઇને ખીજેજ દિવસ સુલેહની સરતો મોકલી, અને સુલેહની વાતચીત ચાલતા સુધી લડાઇ અંધ રાખવા તથા દરેક પક્ષે વ્યાજખી નોટીસ આપીને લડાઇ શરૂ કરવાની દરખાસ્ત કરી.

આ વખતથી મેઝિની ને ગેરિબાલ્ડી વચ્ચે બેનસીબ મતભેદની શરૂઆત થઇ જે આગળ જતાં વધતી ગઇ. આ લડાઇના હંગામ માટે રોમનપાર્લામેન્ટે રાજ્યની દરેક બાતની વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા ત્રણપુરૂષોને સોંપી હતી. તે ત્રણમાં મેઝિની પણ હતો, અને

મેજિનીનો અભિપ્રાય પોતાના બંને સાથીઓથી બળવત્તર હતો. ગેરીબાદી જોકે કહેતો રહ્યો કે ફ્રેંચ જનરલ કુમક મેળવવા અને પોતાના લશ્કરની સંખ્યા વધારવા માટે માત્ર આ કાવતરું કરી રહેલ છે. તેની પછવાડે પડીને સઘળા ફ્રેંચ સિપાઇઓને હેશથી બહાર કહાડી મુકવાનો આ વખતે લાગ છે. છતાં મેજિની ફ્રેંચજનરલની બળમાં આવી ગયો ને લડાઇ બંધ રખાવી.

મે મહીનામાં એક બીજા શત્રુ સાથે મુકાબલો કરવો પડ્યો. નેપલ્સનો રાજા સિસિલી જીતીને વીશહજાર લશ્કર તથા ૩૫ તોપો લઈ રોમ ઉપર ચડી આવ્યો. ત્રણચાર શહેરો તેના કબજામાં આવી ગયાં અને તેના લશ્કરનો મોખરાનો ભાગ રોમથી થોડા મેલને અંતરે આવી પહોંચ્યો. તે વખતે ગેરીબાદીએ લડાઇની પરવાનગી માગી કે જેને આપવામાં આવી, પણ અફસોસ!! કે પુરતું લશ્કર તેને આપવામાં આવ્યું નહીં. તેનું લશ્કર ૨૫૦૦ માણસથી વધુ નહોતું, નેપલ્સના રાજાના લશ્કરમાં ફ્રેંચ, આસ્ટ્રિઅન ને સ્પેનિઅર્ડ સીપાઇઓ હતા; પણ પહેલી પેલસ્ટેર્નીઆની લડાઇમાં ગેરીબાદીના બહાદુર સાથીઓએ તેમને પાછા હઠાવ્યા. બીજી લડાઇ વેલીટરી નામે સ્થળે થઈ તેમાં નેપલ્સનો રાજા જાતે પોતાના સઘળા લશ્કર સાથે હાજર હતો. સામે રોમન લશ્કરનો સેનાધિપતિ જનરલ રૂઝલી ૮૦૦૦ સીપાઇ સાથે હતો, અને ગેરીબાદીના નામની ધાક એવી બેઠેલી હતી કે નેપલ્સનો રાજા પાછા જવાથી તૈયારીઓ કરી રહ્યો હતો. ગેરીબાદીએ તેની પુંડે પડીને તેના લશ્કરને લડવાની ફરજ પાડી. પહેલીવાર તો ગેરીબાદીના લશ્કરે એવા જોસથી ગોળી ચલાવી કે શત્રુઓને પાછાં પગલાં ભરવાં પડ્યાં, પણ બીજીવાર તેઓએ પોતાના રસાલાને ગેરીબાદીના લશ્કર ઉપર હુમલો કરવા મોકલ્યો. એ રસાલો ગેરીબાદીના સવારો ને એવી જગાએ મળ્યો કે જ્યાં સડક બહુ ઉંચી હતી ને બંને તરફ ઘણોજ ઢોળાવ હતો. ગેરીબાદીના સવાર પણ બહુ થોડા ને નવા લગભગ ૬૦ હતા. સામેના રસાલામાં થાંથ હાજર સવાર આવી પહોંચ્યા અને તેમને હઠાવી દીધા. થોડા

નવા હતા, સવાર યુવાન પણ કસાયલા નહોતા, તે ઉઝાણથી ઉપે માઠે પડવા લાગ્યા તેથી ગેરીબાદીને બહુ ખોટું લાગ્યું; તેણે પોતાનો ઘોડો ખાસ સડકની નીચે લીધો તેનું પરિણામ એ આબું કે ફેટલાક ઘોડો તેના ઉપર આવી પડ્યા. જેમાં પંડે ઘોડો ઉપરથી હસ પગલાંને છેટે પડ્યો, અને તેના ઉપર ઘોડેસવારો પસાર થઈ ગયા, તેથી ફેટલાક જખમો થયા અને નજીક હતું કે કામ પૂરું થઈ જાય, પણ તત્કાલ તેના મિત્ર મીનારાએ આ બનાવ જોયો તેથી પોતાના નવયુવાન સવારોને ખાસ મધ્યમાં લાવીને હાથોહાથ લડાઈમાં દુશ્મનો સાથે ઝુકાબલો કરવા માંડ્યો. તે દરમિયાન ગેરીબાદીને ઉડીને ઘોડો ઉપર સવાર થવાની તક મળી. બસ પછી શું જોઈએ !! દુશ્મનો ના-સતાજ દેખાવા લાગ્યા. રાજ રાતોરાત આખા લશ્કર સાથે શહેરની બહાર નીકળી ગયો. ગેરીબાદીએ પાછળ પડવાની પરવાનગી માગી. પણ અફસોસ !! કે તે પરવાનગી આપવામાં આવી નહીં, મેઝિની ઉપર આમોદું કલંક છે કે તેણે આ લડાઈમાં લશ્કરની સરકારી માટે ગેરીબાદી શિવાય બીજા માણસને કેમ પસંદ કર્યો ? ઇશ્વર બાણે તેમાંથી લેદ હતો, પણ એમાંતો સંશય નથી કે ગવર્નમેન્ટની આ બૂલ રોમના નાશમાં કારણ રૂપ સાબીત થઈ. તે વિજય મેળવ્યા પછી તા. ૨૪ મે ને રોજ ગેરીબાદી લોકોના હર્ષના પોકારો સાંભળતો રોમ શહેરમાં દાખલ થયો. પછી તરતજ બખર મળ્યા કે આફ્રિકાન લશ્કર અંકેના ઉપર વધતું આવ્યું આવે છે તેથી તેના સામે ચારહજાર માણસનું લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું ને રાજધાનીના કિલ્લામાં બહુ નહાતું લશ્કર રહ્યું.

ફ્રેંચ જનરલની દગલખાજી ને રોમનો પરાજય.

ખીજીહાર પછી ફ્રેંચ જનરલે મહેતલ માગી અને તે રોમન સરકારે આપી એ વાત અમે ઉપર લખી ગયા છીએ. તે દરમિયાન રોમન સરકાર અને ફ્રેંચ એલચી વચ્ચે એક કરારનામું પણ લખવા-

માં આપું હતું પણ દ્રેચ જનરલે તે નામંજુર કર્યું ને સહી કરી નહીં.
 જ્યારે ચારહજાર રોમન સિપાહીઓને આસ્તિત્વ લઈને આસ્તિત્વ લઈને સામે
 લડવા મોકલવામાં આવ્યા ત્યારે રોમન સેનાપતિ જનરલ રૂસતાઇ
 (રોસેલી)એ દ્રેચ જનરલને, અમારું લશ્કર આસ્તિત્વ લઈને
 મુકાબલામાંથી પાછું આવે નહીં ત્યાં સુધી લડાઇ મુલતવી રાખવી
 એવો કાગળ લખ્યો; પણ દ્રેચ જનરલે તે પ્રસંગનો લાભ લઈ રોમન
 જનરલને જવાબ આપ્યો કે રોમ જીતીને ત્વરાથી રોમમાં દાખલ
 થવાની જરૂર છે માટે એટલો લાંબો વખત નહીં અપાય, તોપણ
 તારીખ ૪થી જુનની પહેલાં લડાઇ શરૂ નહીં કરીએ. રોમન સર-
 કાર અને તેનું લશ્કર તો તેના વિશ્વાસ ઉપર રહ્યું. અને દ્રેચ જ-
 નરલે તારીખ ૨૭ જુનની મધ્યરાત્રે હુમલો કરવો શરૂ કરી
 લીધો. ખાસ અડધીરાત્રે એક નીતિવાન સરકારના એજન્ટ ઉ-
 પર વિશ્વાસ રાખી આખું રોમ અને ગેરીબાલ્ડી સુધી રહ્યા હતા
 ત્યારે દ્રેચ લશ્કરની એક ટૂંકડી આગળ વધી. પહેરેગિરે પૂછતાં
 બાણે મિત્ર હોય તેવો જવાબ મળ્યો, પણ નજીક પહોંચતાંજ તેને
 કતલ કર્યો, ને તરતજ સારા સારા ઠેકાણાનો કબજો કરી લીધો.
 જેવો તોપનો અવાજ સાંભળ્યો કે ગેરીબાલ્ડી બગી ઉઠ્યો ને બુચે
 છે તો હજલબાજીથી બધો મામલો બગડી ગયેલો જણ્યો. શહેર-
 નાં સઘળાં સારાં સારાં સ્થાનો દુશ્મનોના હાથમાં આવી ગયાં હતાં.
 તે સ્થાનોમાં એકનું નામ વિલાકર્સની હતું. આપણે તેને કરસનીનો
 ખુરજ કહીશું. ગેરીબાલ્ડી સમજતો હતો કે ખચાવ કરવાની જરૂર
 છે માટે એ ખુરજ મેળવવો જોઈએ. તુરતજ ચોતરફ નજર દોડાવી
 તેણે પોતાના સાથીઓને લલકાર્યા ને તે ખુરજનો કબજો લેવા આજ્ઞા
 કરી. મોંટીવીડીઓથી આવેલા બહાદુર ઇટાલીયનો તેના ઉપર ફિદા
 હતા, તેઓ લડતા ઝગડતા ખુરજમાં જઈ પહોંચ્યા અને બહુ ખુન-
 રેલ પછી તે દુશ્મનના પંખામાંથી છીનવી લીધો. પણ તેમાં એટલો
 બધો માર્યા ગયા ને જખમી થયા કે ત્યાં ટકી રહેવું અશક્ય જણા-
 યું. એટલામાં શત્રુએ ફરીથી હુમલો કર્યો ને તેમને હઠાવી મુક્યા.

એ કે રામનોએ ફરી હુમલો કર્યો પણ લોહીમાં પલળેલ લુગડાં સહીત પાછા હઠી જવું પડ્યું. એક મીનારા નામે સરદાર હતો તે ગેરીબાદી ઉપર જીવન અર્પણ કરી ચુક્યો હતો, ને લેબાર્ડીનો રહેવાશી હતો તે પોતાના ખર્ચે એક રસાલો લાવ્યો હતો, તેણે તે રસાલાના સિપાઇઓને પુરજ ઉપર હુમલો કરવા હુકમ આપતાં લલકારીને કહ્યું જે “લેબાર્ડીના લોકોએ, પુરજ કબજે કરો, અથવા” ‘સંભામમાં મરી જાઓ; જુઓ ગેરીબાદીની નજર તમારા ઉપર’ ‘ચોંટેલી છે.’ તેઓ જોતજોતામાં જઈ પહોંચ્યા પણ શું કરી શકે? દુશ્મનનું વીસ હજાર માણસનું લશ્કર તે સ્થળે હાજર હતું. તેને હજારો માણસ મરવાની પરવા નહોતી. ને આ તરફ માત્ર બે હજાર માણસો હતાં તો પણ બંને પક્ષો આ પુરજ માટે જાન તોડીને લડી રહ્યા હતા. ગેરીબાદીનું લશ્કર સેંકડોને કતલ કરી નાંખતું હતું પણ તેની જગાએ સેંકડો નવા માણસ લડવા આવતા હતા. શત્રુના પુરજ ઉપરના ગોળીના મારાથી ગેરીબાદીના લશ્કરને સખત નુકસાન પહોંચી રહ્યું હતું. તે એક પલવાર નિરાશ થયો પણ ઝટ બીજી જ પળે તેણે પુરજ ઉપર હુમલો કરવાનો ઇરાદો કર્યો. પોતાના બધા સાથીઓને લઈને મરવા મારવાના ઇરાદાથી બીજા પુરજથી નીકળ્યો. તેનો મરનીઆ નામે એક મિત્ર પોતાના વીસ સવારોને લઈને પુરજની નીસરણીઓ સુધી પહોંચ્યો પણ ઉપરથી ગોળીઓનો એટલો વરસાદ વરસ્યો કે સવાર અને ઘોડા બધા નાહિમત થયા. હજુ બીજી ગોળી ભરાઈ નહોતી એટલામાં બહાદૂર મીનારા હાથમાં તલવાર લઈ ઉપર ચડી ગયો અને પુરજ ઉપરનો કબજો કરી લીધો. પણ જોતજોતામાં આખું ફ્રેંચ લશ્કર જે જમીન ઉપર નીચે હતું તે પુરજ ઉપર આવી પહોંચ્યું. લડાઈ પુનઃપાર થઈ. બેહુક માણસો કપાઈ ગયા ને જખમી થયા ત્યારે સહુની પાછળ ગેરીબાદીએ શ્રેઢાન છોડ્યું. બધાનાં લુગડાંમાં કાણું પડી ગયાં હતાં ને ગોળીઓના વરસાદથી લુગડાંની ચીંદરડીઓ ઉડી ગઈ હતી. અફસોસ કે આટલી બધી બહાદૂરી છતાં પણ બે જખત કબજો મેળવીને

પુરજ પાછો છોડી દેવો પડ્યો. આ નાથકારક જગ્યાએથી બહુ થોડા રોમનો પાછા આવ્યા. ઘણાઓએ તો મેદાનમાં પોતાની સ્વ-તંત્રતા માટે લડતાં સ્વર્ગનો રસ્તો લીધો. સાંજે જેણે આખી ઉમર ચોપડીઓમાં ગાળી હતી તેવા જુનીવાના એક કવીને એક લેખક એમ બે જણ આવ્યા, ને ૧૦૦ માણસને લઈને ફરી હુમલો કરવાની રત્ન માગી. ગેરીબાદીએ કહ્યું કે જાઓ કદાચ ઇશ્વરે એ કામ તમારા માટેજ બાકી રાખ્યું હોય. શત્રુની આખી ફોજનું બળ તે પુરજ ઉપર હતું. ત્યાં એકસો માણસ શું વિસાતમાં હતા !! પચાસ મેદાનમાં રહ્યા ને પચાસ પાછા આવ્યા. રોમન ફોજના ૧૮૦ ઓફીસરો તો તે વખત સુધી મરી ચુક્યા હતા. ને સિપાઈઓની તો સંખ્યાજ ગણાય નહીં. તા. ૩ જુન ૧૮૪૯ ને રોજ રોમના ભાગ્યનો ફેંસલો થઈ ચુક્યો. સારાસારા હિંમતવાન સરદારો કામ આવી ગયા.

ગેરીબાદીએ એક બીજા પુરજમાં જઈને આશ્રય લીધો અને ત્યાંથી હુકમો આપવા શરૂ કર્યા. તેના સ્થાનનો પત્તો ફ્રેંચ સિપાઈઓને તરતજ લાગી ગયો અને ત્યાંજ પોતાનું સઘળું બળ કામમાં લાવ્યા, પણ ગેરીબાદીના શિર ઉપર પરમેશ્વરનો હાથ હતો. તેની આબુબાબુ બહુ ખૂનો થઈ રહેલાં હતાં પણ તે બચી જતો હતો. તે જેમાં રહેતો હતો તે મકાન ગોળીઓના વરસાદથી પાણી ઉપરના વહાણની પેઠે ફિટ્યા કરતું હતું, છતાં રાતદિવસ તેમાંજ તે રહેતો ને ત્યાંજ લોજન કરતો હતો. કેટલીક વારતો બે દિવસ સુધી લોજન મળતું નહીં ને ત્યાંજ બેસીને દુફમનથી ઘેરાયલી સ્થિતિમાં લડાઈ ચલાવી રહ્યો હતો. એક દિવસ સાંજે કેટલાક મિત્રો સાથે લોજન કરતો હતો ત્યાં ઓર્થોડોક્સ દારૂથી ભરેલો ગોળો પડ્યો ને ટેબલની પાસે આવીને ફૂટ્યો. આખું ટેબલ સઘળા ખાનારા અને સઘળું ખાવાનું રાખથી ભરાઈ ગયાં. જે માણસો તેની સાથે બેઠા હતા તેમાંના એકનું નામ ડીચી હતું. તે ડીચી બે દિવસ પછી ગેરીબાદીને રીપોર્ટ આપવા આવ્યો ત્યારે ગેરીબાદી બાબુ ઉપર બેઠો હતો.

તેણે તેને પણ બિસાડયો. તે હજી એસે છે એટલામાં જેનું અમે પહેલાં વર્ણન કરી આંખા છીએ તે મીનારા બોલી ઉઠ્યો કે ડીમી ? પરમેશ્વરની ખાતર જનરલ સાથે લોજન કર્યો નહીં. પાછલા ત્રણ દિવસથી જે માણસ જનરલ સાથે ખાત્ર છે તે લડાઇથી પાછા આવતા નથી. ડીમીએ જવાબ આપ્યો કે મને પણ એવુંજ માલમ પડે છે. મારી બાલ્યાવસ્થામાં મારી જન્મોત્તરી બનાજનારે હું ૩૬ વર્ષની વયે મરીશ એવી ભવિષ્ય વાણી કહી હતી. હાલ હું ૩૬ વર્ષનો થયો છું, અને એકે હું સુસલમાન નથી તોપણ ભાગ્યને માનું છું. મને પુરો વિશ્વાસ છે કે ભાગ્યમાં લખેલું કદી ફરતું નથી. તે વખત બીજા બધાતો હસતા રહ્યા પણ મીનારાને તો બહુ દિલગીરી રહી. તેણે ડીમીને કહ્યું કે જ્યાં સુધી આજનો દિવસ સલાહ ચાંતીથી પસાર નહીં થઇ જાય ત્યાં સુધી મને ચેન નહીં પડે. તેણે જનરલને કહ્યું કે પરમેશ્વરની ખાતર આજ તેને ક્યાંએ મોકલો નહીં. ડીમી પણ બિચારો બહુ થાકી ગયો હતો તેથી આરામની ઇચ્છા રાખતો હતો. મીનારાએ તેને પોતાના બીછાના ઉપર સુવાડ્યો અને તે ઉઘી ગયો. લગભગ એક કલાક પછી ગોળા વરસવા શરૂ થયા. તે વેળા જનરલને હુકમો સુકવા માટે એક માણસની જરૂર પડી. તે વખત તેની પાસે કોઇ માણસ નહોતો, તેણે બહુ વિચાર કરીને પણ નિરૂપાય થઇ ડીમીને જગાડ્યો અને કહ્યું તમને સુતે રહ કલાક થઇ ગયા. હવે મીનારાનો વહેમ દૂર થયો, માટે ઉઠો ને થોડા ગોળીબાજ સિપાઇઓને લઇને શત્રુઓને ઉત્તર આપો. ડીમી બહાદૂર માણસ હતો તેથી બીજીવાર કહેવાની જરૂર રહી નહીં. તુરતજ ઉઠ્યો ને આશરે એક ડઝન ગોળીબાજો ને લઇને બંદુકો ચલાવવા માંડી. આ બાર માણસોના ઠાઠથી દુશ્મનોને બહુ નુકશાન પહોંચ્યું તેથી ક્રોધાયમાન થઇને બંદુકોના બદલામાં તોપોથી જવાબ દેવા લાગ્યા. થોડા વખત પછી ગેરીબાદી પાસે એક માણસ એવી ખબર લાગ્યો કે ડીમી માર્યો ગયો. તેથી તેને બહુ અફસોસ થયો પણ અડધો કલાક નહોતો થયો એટલામાં તો ડીમી સામેથી આવતો નજરે પડ્યો. એ-

રીખાદી બહુ શુદ્ધ અંતઃકરણથી તેને ભેટયો, પૂછપરછ કરવાથી તે-
 ને માલમ પડ્યું કે ડીમી રેતના કોથળા નીચે દબાઈ ગયો હતો.
 એક કોથળાને એક ગોળી લાગી તેથી તે કોથળો ફાટી ગયો અને
 તેથી બીજા કોથળાઓ ઉપરથી પડ્યા ને ડીમી દબાઈ ગયો. જો કે
 ડીમી તો બચી ગયો. પણ ગોળી કોથળાથી કુદીને દીવાલમાં લાગી ને
 દીવાલથી કુદીને એક સિપાઈની પુઠમાં લાગી. તે સિપાઈને ડાળીમાં
 નાંખીને ઉંચકી જતા હતા એટલામાં એક સરદાર મુઠ્ઠા ઉપર વળી-
 ને ચુંબન કરવા લાગ્યો. પૂછપરછ કરવાથી માલમ પડ્યું કે સરદાર-
 ના પોષાકમાં તે હીણુ ભાગ્ય સિપાઈની સ્ત્રી તેની સાથે ત્રીજી જુન-
 થી લડી રહી હતી. સારાંશ કે લડાઈ એવી રીતે ચાલુ રહી અને જો કે
 ફ્રેંચ સિપાઈઓના મુકાબલામાં રોમન લશ્કર કંઈ બિસાતમાં નહોતું.
 પણ જે લોકો પોતાનાજ ઘરોમાં પોતાની સ્ત્રીઓ અને બાળકોના
 રક્ષણ માટે લડતા રહ્યા તેમની બહાદૂરી પગાર લેનાર સિપાઈઓથી
 દસગણી વધારે હતી. આખા રોમમાં તોફાન મચી રહ્યું હતું, કોઈ
 ઇમારત સહી સલામત નહોતી. માતાઓ પોતાના બાળકોને છાતી-
 એ લગાડીને રક્ષણ માટે નાસતી ફરતી હતી, સેંકડો સ્ત્રીઓને બા-
 ળકો ભરનિદ્રાવશ માર્યાં ગયાં છતાં આશ્ચર્ય એ છે કે કોઈપણ સ્ત્રી
 કે બાળકના મોંથી તાબે થવાનો શબ્દ સરખો પણ નીકળતો નહોતો.
 એવી રીતે લડતાં લડતાં અંતે તા. ૨૯મી જુન આવી પહોંચી. મનુ-
 જ્ય તરફનાં ગોળી બહાર સાથે આકાશે પણ પોતાના ગોળા વરસા-
 વવા શરૂ કર્યા. રાત્રે તોફાન થયું, વરસાદ સખત થયો અને વીજ-
 ળીના કડાકા સાથેની ગર્જનાએ અતી બહાદૂરોનાં દિલ પણ હલાવી
 દીધાં. રોમમાં તા. ૨૯મી જુનને દિવસે સેન્ટ પીટરના સ્મરણમાં રોશ-
 ની થયા કરતી હતી. રોમની પ્રભુએ આવા પ્રલયકાળના વખતમાં
 પણ પોતાનો તહેવાર મુક્યો નહીં, આખા શહેરમાં રોશની કરવા-
 માં આવી, થોડા વખતને માટે તો લડાઈ બંધ થયેલી માલમ પડી
 પણ ખરેખર જોતાં દુશ્મન બહુ મોટા હુમલાને માટે તૈયારી કરી
 રહેલા હતા. પરોડમાં બે વાગે લડાઈની નીશાની આપવામાં આવી

તેથી સમજા રામનો રાશની છોડી હાથને લડાઇની જગા ઉપર આવી ઉભા. ગેરીબાદીએ પ્રતિસ્પર્ધિની અગત્યની જગ્યા શોધી લીધી ને ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. હાથમાં તલવાર લઇને રાક્ષસની પેઠે ધુમતો રહ્યો, તેનો ચહેરો ખૂનથી ભરેલો હતો, લગડાં ફાટેલાં હતાં, જરામાં અહીં, જરામાં ત્યાં, વીજળીની પેઠે લડતો ફરતો હતો, એ-ટલામાં એક કાસદે આવી તેને કહ્યું જે પાર્લામેન્ટમાં તમને બોલાવે છે. તે વખત પાર્લામેન્ટની બેઠક ચાલુ હતી, મેજિની ભાષણ કરી રહ્યો હતો કે આખા લશ્કરને લઇને શહેરથી નીકળી જવું જોઈએ ને બહારથી તૈયારી કરીને ફરીથી હુમલો લાવવો જોઈએ. ગેરીબાદીનો ચહેરો જોતાંજ આખી પાર્લામેન્ટ માનથી ઉભી થઈ ગઈને લોકોએ ગેરીબાદીનો અભિપ્રાય સાંભળવાની ઇચ્છા જણાવી. તેણે સરકારની પ્રથમની કારરવાઈ ઉપર અફસોસ જાહેર કરીને જે અભિપ્રાય મેજિનિ તેના પહેલાં આપી રહ્યા હતા તેજ અભિપ્રાય આપ્યો, તેણે કહ્યું કે જ્યાં સુધી અમે જીવતા છીએ અને અમારા સાથી જે લડવું કે મરી જવું જાણે છે તે જીવતા છે ત્યાં સુધી અમારે અમારા દેશના ભાગ્યથી નિરાશ નહીં થવું જોઈએ.

અફસોસ કે તેના ને મેજિનીના અભિપ્રાય મુજબ અમલ થયો નહીં ને પાર્લામેન્ટે બચાવ કરવો બંધ કરી તાબેદારી કબૂલ કરી. ગેરીબાદી તેની સરદારીથી પેહેલાંજ પોતાના સાથીઓ સાથે શહેરથી બહાર નીકળી ગયો. અને મેજિનીએ પણ તેમજ કર્યું, બસ ફ્રેંચ સિપાઇઓએ શહેરમાં દાખલ થઇને ન કરવાનાં કામો કર્યાં. ખેર !! ભાગ્યના લેખને કોણ મટાડી શકે તેમ હતું ? ! !

રોમથી પાછા ફરવું, તેની પત્નીનું મરણ અને દેશવટો.

પહેલાં ગેરીબાલ્ડી જ્યારે લેંબાર્ડીમાં લડી રહ્યો હતો ત્યારે તેની સ્ત્રી અને બાળકો તેની માતા પાસે નાઇસમાં હતાં. તેની સ્ત્રી સગર્ભા હોવાથી તેઓ ત્યાંજ રહે એમ ગેરીબાલ્ડી ઇચ્છતો હતો. જ્યારે તે છુનીયા ગયો ત્યારે તેની બહાદુર પત્ની પણ તેની પછવાડે આવી અને જ્યારે તે રોમમાં લડી રહ્યો હતો ત્યારે તેની પત્ની જોકે એક બીજા શહેરમાં હતી તોપણ રોમના બનાવો સાંભળીને તે પોતાના પતીથી દૂર રહે એ અશક્ય હતું. ખાસ લડાઇના મધ્યમાં તારીખ ૧૪ મી મેને રોજ તે રોમમાં દાખલ થઇને બરાબર રોમમાં રહી. રોમ છોડતી વખત ગેરીબાલ્ડીએ તેણીને બહુ કાલાવાલા કરીને ઠ-રખાસ્ત કરી કે તેણી પોતાના ગર્ભના દિવસો રોમમાં ગાળે અને તેની સાથે આવે નહીં, પણ તેણી ક્યાં માને તેવી હતી. રોમથી તેની સાથેજ નીકળીને પહેલાંજ ગામમાં એક સ્ત્રીને ઘેર જઇ પોતાના વાળ કતરાવીને પુરૂષનો પોષાક પહેરી પોતાના પતિ સાથે જવા માટે તૈયાર થઇ ગઇ.

ગેરીબાલ્ડી રોમથી બહુ નિરાશ થઇને નીકળ્યો હતો. તેના કેટલાક બહાદુર સાથીઓ અને શૂરવીર મિત્રો તેની આંખો સામે માર્યા ગયા, બહાદુર મીનારા પણ છેવટના દિવસોમાં માર્યા ગયા, અને એટલાં મોત થયાં છતાં પણ રોમ દુશ્મનના તાબામાં ગયું, તેથી તેને બહુ ખેદ થતો હતો. એમ નિરાશાથીન અંતઃકરણ લઇને તે રોમથી નીકળ્યો હતો. તુરતજ દુશ્મનોએ તેની પુંઠ પકડી ફ્રેંચ, આસ્ટ્રીઅન ને નેપલ્સના લોકો પણ તેની પુંઠ પકડવામાં સામેલ થયા. પાદરી સાહેબો તો બહલો લેવાનું ધારી બેઠા હતા. તેમણે લોકોને બહેકાવવા શરૂ કર્યા. મતલબ કે ચારે તરફથી ગેરીબાલ્ડીને શત્રુઓએ ઘેરી લીધો અને તેના લશ્કરના સિપાઇઓએ નાહિમત થવું શરૂ કર્યું. સિપાઇઓએ ઘોડા વેચી વેચીને પોતાના ઘરનો રસ્તો પકડ્યો. બહાદુર મેડીસીને મીનારાના લેંબાર્ડીઅન સિપાઇઓ તેની સાથે રહ્યા. પણ રસ્તે વેનીસ પહોંચવું અશક્ય થઇ પડ્યું તેથી એ

તેમ કરી સસુદ્ર રસ્તે વેનીસ પહોંચવા ધાર્યું. સેનમેરીનો નામે સ્થળે પહોંચીને તેણે પોતાના મિત્રો અને થોડા બીજા વફાદાર સાથીઓ સિવાયના લશ્કરને રજા આપી^૧ પંડે અતીશય બહાદુરીથી આસ્ટ્રીઅન લશ્કર વચ્ચે થઇને કિનારે જઈ પહોંચ્યો ને માછલાં પકડવાની બોટો એકઠી કરી પંદર વહાણો તૈયાર કર્યા ને સસુદ્ર માર્ગે જવા માંડ્યું. ધારેલી જગ્યા ફક્ત ૫૦ માઇલ બાકી રહી કે આસ્ટ્રીઆના નૌકા સૈન્યે આવી ઘેરો ઘાલ્યો; તેમાં નવ વહાણો પકડાઈ ગયાં ને છ જની ગયાં. ગેરીબાલ્ડી અને તેની સ્ત્રી એક મછવા ઉપર સવાર હતાં, તેની સાથે બહાદુર અને સ્વદેશાભિમાની યુગ્વીશી નામે પાઠરી હતો, તથા વીચી અને તેના બે પુત્રો હતા. તે બધામાંથી માત્ર ગેરીબાલ્ડી ને તેની સ્ત્રી બચ્યાં ને બાકીના દુરમનના પંખમાં આવી ગયા.

ગેરીબાલ્ડીએ યુગ્વીશીની બહુ પ્રશંસા લખી છે. એ પાઠરી બહુ વિદ્વાન હતો. ગ્રીક, યુનાની, લાટીન, ફ્રેંચ અને અંગ્રેજીતો બહુ સારી રીતે જાણતો હતો; તે ઉપરાંત તેનો કંઠ મધુર હતો ને ચિત્રકામ પણ જાણતો હતો. તે બહુ મોટો વક્તા હતો, તેની વક્તૃત્વતાની ગેરીબાલ્ડીને બહુ મદદ પહોંચતી. તેની વક્તૃત્વ શક્તિમાં બહુ અસર હતી. તેનાં બાવણો ઉપર લોકો ફિદા થઈને મરવા મારવા તૈયાર થઈ જતા અને ઘણાજ કંઠણ હુકમવાળા પણ હબરો રૂપિઆ આપી દેતા. બલ્બોનામાં તો તેણે ચમત્કાર કરી દેખાડ્યા. દ્રવ્યવાનોએ હબરો રૂપિઆ દાન કર્યા, સ્ત્રીઓએ ઘરેણું ઉતારી હીધાં, વીંટીઓને વાળીઓના ઢગલા થઈ ગયા, એક બાલિકા પાસે કંઈ નહોતું તેણે પોતાના વાળ કાતરીને તે વફાદાર પાઠરીને અર્પણ

૧ ગેરીબાલ્ડીએ પોતાના લશ્કરને રજા આપતી વખતે જાહેર ખબરઠાડી કે “ આજથી હું મારા રણવીરોને સર્વ પ્રતિજ્ઞાઓથી મુક્ત કરું છું. આજથી તેઓ સ્વાધીન બાવે સાંસારિક જીવનમાં ફરી પ્રવેશ કરે પરંતુ અંતે કહેવાયું એજ છે કે તમારા અંતઃકરણમાં અગ્નીથી આટલું લખી સખબે કે વિદેશીઓને આધીન રહી દાસભાવથી જીવન ગાળવું એના કરતાં મરવું હબર કરજે સાફ છે.

કર્મી. આ માણસ દરેક ઠેકાણે કામ આવતો હતો. બિમારીમાં આમાં
 હું કામ કરતો છુપી બગર લાવવા માટે શત્રુની છાવણીમાં બેઘડક છુસી
 જતો હતો. જેમાં એક વખત ફેંચ લશ્કરે તેને કેડી પહોં કરી લીધો
 હતો. લડાઈ વખતે બહાદુર સિપાઈઓની જગાએ કામ કરતો. દરે-
 ક લડાઈમાં બરાબર ગેરીબાદીની સાથે રહ્યો. લયના વખતમાં હ-
 મેશમાં સહુથી આગળ રહેતો. તેને શત્રુઓએ બહુ રીબાવીને માર્યો.
 જ્યારે તેને પકડવામાં આવ્યો ત્યારે પ્રથમ તો તેની દરેક રીતે બે
 ઈજતી કરવામાં આવી. અને પછી હુકમ કરવામાં આવ્યો જે તેની
 આંગળીઓને ખેપરીનું ચામડું ઉતારવામાં આવે. (આ બધું એક
 પાદરીના હુકમથી કરવામાં આવ્યું) પછી લોહી વહેતો વહેતો તેને
 કતલ કરવાની જગા ઉપર લઈ ગયા ને ત્યાં કતલ કરવામાં આવ્યો.

વીચીને તેના બે પુત્રોને પણ દુશ્મનોએ ગોળીથી મારી નાં-
 ખ્યા. જે જમીન એવા બહાદુર પુરૂષોના લોહીથી તૃપ્ત થઈ હોય તે
 લાંબી સુદત ગુલામગીરીમાં રહી શક્તી નથી. ગેરીબાદીને તેની
 પત્ની ઇન્દા બચી ગયાં. તેમાં ઇન્દા જે કે શત્રુના હાથથી બચી ગઈ
 પણ એવી સ્થિતિમાં મોતના પંજામાંથી ક્યાં સુધી બચી શકાય ?
 મછવામાંથી ઉતરીને એક મકાઈના ખેતરમાં જઈને સંતાણી, તૃષા-
 ને લીધે તેના પ્રાણ સૂકાતા હતા પણ ત્યાં પાણી ક્યાં ? અતીશય
 દિલસોજીથી ગેરીબાદી પોતાના સાથીઓથી જૂદો પડ્યો અને
 તેમને શીખામણ આપી કે અકેક બંધે થઈને નાશી છૂટે. પણ
 ઉપર વર્ણવી આવ્યા તેમ તેઓ તો શત્રુઓના શિકાર થઈ ગયા.
 ખેર હવે ગેરીબાદી પોતાની ગર્ભવંતી સ્ત્રીને બસા ઉપર ઊંચકી-
 ને ફરતો રહ્યો. આખરે એક મિત્ર મળ્યો તે તેમને પોતાને
 ગામ તેડી ગયો અને ત્યાં ઇન્દાને પાણી પાડું. ત્યાંથી પણ ના-
 સલું પડ્યું. એમ ગેરીબાદી કોઈ કોઈ નિર્ભય સ્થાનની શોધમાં
 તેમ ઉંચકીને ફરતો હતો તેવામાં એક ગાડી મળી તેમાં નાંખીને
 એક ખેડૂતના ઘર સુધી લઈ ગયો, ત્યાં એક ડાકટર મળ્યો તેણે
 કહ્યું કે થાક, મુસાફરી ને ચિંતાને લીધે બહુજ તાવ ચડી ગયો છે.

તે વખત ઇન્દ્રાએ પાણી માગ્યું. તે પાણીનો પ્યાલો તેના હોઠ સુધી પહોંચતાં પહેલાં તેનો અમર આત્મા તે શરીરમાંથી નીકળી ગયો હતો. આ બનાવથી જેરીબાદડી ઘણોજ રોયો, પણ રોવાથી શું મળી શકે તેમ હતું ? એટલામાં શત્રુ આવી પહોંચ્યા અને પોતાના રક્ષણ માટે તત્કાળ નાશી છૂટવાની જરૂર હતી. જોકે જેરીબાદડી પોતાની બહાદુર અર્ધાંગના જીવને પોતાથી વધારે પ્રિય સમજતો હતો તોપણ આવા લાચારીના સમયના લીધે પોતાની પ્રિયપત્નીને સ્વનેત્ર સન્મુખ મૃત્યુ વશ થયેલી મુકી, તેની લાશને દફન કર્યા વિના નાસી છૂટ્યો. તે સેન્ટઅલ્બર્ટમાં એક દરજના ઘરમાં જઈ સંતાયો. તે પ્રસંગ માટે તે લખે છે કે “ખડકી નીચે મગરૂર આસિટ્રઅન” ‘સિપાઇઓ બબ્બરમાં ફરતા હોખાતા હતા, તેમના ચહેરા બેધને’ ‘મને ક્રોધ ઉત્પન્ન થતો હતો. ત્યાંથી નીકળી એક ખીબા ઘરમાં’ ‘જઈ સંતાઈ રહ્યો, અને આખરે મારા મિત્રોએ હું જંગલમાં’ ‘જઈ સંતાઈ એમ દુરસ્ત ધાર્યું. મારા રક્ષક બહુ સાવચેતીથી મને’ ‘સંતાડતા હતા. કારણ, એક તરફથી આસિટ્રઅન સિપાઇઓ ચા-’ ‘તરફથી મને પકડવા ફરતા હતા, ને ખીજી તરફથી પોપના’ ‘પાદરીઓ અજ્ઞાન જમીનદારોને સ્વર્ગના વાયદાથી બહેકાવતા’ ‘ફરતા હતા. કેટલીકવાર અરધી રાત્રે મારા મિત્રો ગાડી લઈને’ ‘આવતા હતા, કેમકે તેમને જણાતું જે શત્રુએ મારી સંતાવાની’ ‘જગાનો પતો મેળવ્યો છે. અનેક નિશાનિઓ તેઓએ મુકરર’ ‘કરી હતી. મારા રસ્તામાં તેઓ અગ્નીના લડકા કરતા. તેનો અર્થ’ ‘એ થતો જે આલ્યા આવો કંઈ લય નથી. ઘણીવાર ગાડીવાન’ ‘પંડે ઉતરીને આગળ રસ્તો જોતો આલ્યો જતો હતો અને એવી’ ‘રીતે નિશ્ચિંત થઈને આગળ વધતો હતો. મતલબ કે મારા રક્ષ-’ ‘કાએ મારા રક્ષણ માટે બહુજ સાવચેતી ને વફાદારીથી કામ’ ‘લીધું અને મારો જીવ તેમના લીધેજ બચ્યો. એક વખત હું ને’ ‘મારો રક્ષક ગાડીની એક તરફ પડ્યા હતા તેની ખીજી બાજુ-’

૧-૧૮૪૯ ના આગષ્ટની ૪ થી તારીખે સંખ્યાકાળે તેનું પ્ર.યુ થયું.

‘ એથી મારી શોધમાં ફરતા આસ્ત્રિયન સિપાઈઓ પસાર થયા. ’
 ‘ એ ’ ત્યાંથી નીકળી એક શહેરમાં આશ્રય લીધો. અને એવી રીતે ’
 ‘ બચતાં બચતાં ટસ્કનીમાં આવી પહોંચ્યો. ’ આ વિપત્તિઓમાં ’
 ગેરીબાદીએ એક પાહરીની પ્રશંસા કરી છે, તેણે આશ્રય આ-
 ન્યો અને ભાઈ જેવા પ્રેમથી તેની આગતાસ્વાગતા કરી. તેના વિષે
 વિવેચન કરતા ગેરીબાદીએ લખ્યું છે કે “ જોકે મને પાહરીઓ-
 ‘ ની હલકી ટોળીથી અતિશય તિરસ્કાર છે તોપણ તેથી એમ નહીં ’
 ‘ સમજવું કે મને તેમનામાંના સારા માણસોથી પણ તિરસ્કાર ’
 ‘ હોય. પાહરી વીરઠા ઇસુ ખ્રિસ્તનો સાચો પાહરી હતો. હું ઇસુ-
 ‘ ખ્રિસ્તને એક અતિશય ઉત્તમ પુરૂષ તથા કાયદા બાંધનાર માનું ’
 ‘ છું, પણ પાહરીઓએ તેને જે ઇશ્વરનો દરજ્જો આપ્યો છે તે હું ’
 ‘ સ્વીકારતો નથી; કેમકે મારા અભિપ્રાયમાં પાહરી માત્ર પોતાની ’
 ‘ નિમકહુરામી અને દુષ્ટ આચરણો ઉપર પડેલો નાંખવા માટે ’
 ‘ ઇસુ ખ્રિસ્તના નામનો આશ્રય લે છે, અને એવી રીતે ટટ્ટીની ’
 ‘ આડમાં શીકાર રમે છે. ”

ગેરીબાદી એવી રીતે રાત દિવસ મુસાફરી કરતો, સંતાતો
 અને કેટલીકવાર માત્ર સહેજમાં બચી જતો. સપ્ટેમ્બર મહિનામાં
 પોર્ટોરેઝ બંદરે જઈ પહોંચ્યો અને ત્યાંથી કીયાવારીના કસ્બામાં
 પોતાના ભાઈના સગા વહાલાને મળવા માટે ગયો. તેઓ બહુ ન-
 ઋતાથી વરત્યા. જીનીવાના રાજ્ય તરફથી જનરલ માર મોરા નામે
 કમીશનર હતો તેને ગેરીબાદીના આવવાની ખબર પડી ગઈ તેથી
 કંઈપણ ઇજા પહોંચાડ્યા વિના સિપાઈઓની ચોકીમાં તેને જીનીવા
 મોકલી દેવા હુકમ કર્યો. તે સુજળ ગેરીબાદીને જીનીવાના રાજના
 મહેલના એક ભાગમાં કેદ રાખવામાં આવ્યો, ને રાત્રે એક વહાણ
 ઉપર સવાર કરી દેવામાં આવ્યો. ત્યારે ગેરીબાદીએ જનરલ પા-
 સેથી ૨૪ કલાકમાં પોતાનાં બાલ બચ્ચાંઓને મળી આવવા પરવા-
 નગી માગી અને ૨૪ કલાક પછી પાછા કેદી સ્થિતિમાં વહાણ ઉ-
 પર આવી જવા ઇકરાર કર્યો. જનરલ મારમોરાએ તેને તે પરવાન-

ગી આપી. ગેરીબાદી લખે છે કે “ સાર્ડીનીઆની ગવર્નમેંટ મને
 ‘ દેશનિકાલ થવાનો હુકમ આપી ચુકી હતી. અને હું જ્યારે મારાં
 ‘ બાલ બચ્ચાંને મળીને પાછો આવ્યો ત્યારે મને પૂછવામાં આવ્યું
 ‘ કે તમે દેશનિકાલ માટે કંઈ જગા પસંદ કરો છો ? મારી મ-’
 ‘ રજી મારા વહાલા દેશની પાસેજ કયાંક રહેવાની હોવાથી મેં-’
 ‘ ટ્યુનિસ પસંદ કીધું. પણ ત્યાંની સરકારે મને તે જગ્યાએ-’
 ‘ રહેવાની પરવાનગી આપવા ના પાડી. તેથી ત્યાંથી પાછો આ-’
 ‘ વીને હું સેંટહેલીના નામે ટાપુમાં આવ્યો ને ત્યાં ૨૦ દિવસ રહ્યા.’
 ‘ ત્યાંથી મને છાબ્રાલ્ટર પહોંચાડી દેવામાં આવ્યો, પણ અફસોસ
 ‘ કે સ્વતંત્ર પ્રિટાનિયાના હાકેમે પણ મને છ દિવસની અંદર
 ‘ ચાલ્યા જવાની નોટીસ આપી. સ્વતંત્રતાને પસંદ કરનાર અને
 ‘ સંકટગ્રસ્તને આશ્રય આપનાર પ્રિટાનીઆ તરફથી આવી હલકી’
 ‘ વર્તણુક ચલાવવામાં આવી તે માટે અફસોસ થયો. ખેર ! હું લા-’
 ‘ ચારીથી ન છુટકે ઉત્તર આફ્રિકામાં જઈ ઉતર્યો, અને ત્યાં છ’
 ‘ મહિના ગાળ્યા. એટલામાં કેટલાક મિત્રોએ મારા માટે એક
 ‘ વહાણ વેચાતું લેવા રૂપીઆ એકઠા કીધા અને તે મતલબ માટે’
 ‘ હું ન્યુયોર્ક જવા રવાનો થયો. પણ એકઠા કરેલા રૂપીઆ વહાણ
 ‘ ખરીદવા પૂરતા નહોતા તેથી તે મતલબ સરી નહીં.” ત્યાં એક
 ઇટાલીયન માણસના મીણખત્તીના કારખાનામાં ગેરીબાદી કામ
 કરવા લાગ્યો. જોકે કારખાનાનો માલિક અને તેની સ્ત્રી બહુ મહેર-
 બાનીથી વર્તતાં હતાં અને ખોરાક પોશાકની કંઈ કમી નહોતી
 પણ ગેરીબાદીનો આત્મા તે હલકા કામ ઉપર આશ્રય લઈ બેસી
 રહેવામાં બેચેન રહેતો હતો. એક દિવસ તે કામથી કંટાળી ગેરી-
 બાદીએ બંદરનો રસ્તો લીધો, ત્યાં કેટલાક વહાણો ઉપરથી માલ
 ઉતારવામાં આવતો હતો તે એક વહાણ ઉપર ગયો, ને માલ ઉતા-
 રવાના કામમાં નોકરી કરવાની દરખાસ્ત કરી. પણ ત્યાં કોને મા-
 લમ હતું કે કેટલાક નૌકાસૈન્યનો કમાંડર ઇટાલીયન જનરલ મીણ-
 ખત્તીના કામથી કંટાળીને મંજૂરી કરવા આવ્યો છે. કોઈએ તેના

તરફ ધ્યાન આપ્યું નહીં. ત્યાંથી બીજા વહાણ ઉપર અને પછી ત્રીજા વહાણ ઉપર ગયો. પણ કોઇએ તેની કબજા સાંભળી નહીં. અંતે એક જગાએ જઇ કહેવા લાગ્યો કે મને મજૂરીની દરકાર નથી પણ ટહાડથી અકડાઇ જાઉં છું તે ગરમી લાવવા માટે મજૂરી કરવા દો. પણ તે વાત ઉપર પણ કોઇએ લક્ષ આપ્યું નહીં, તેથી અંતે નિરાશ થઇ ભગ્ન ચિત્તે મીણખત્તીના કારખાનામાં પાછો આવ્યો. કેટલાક દિવસ પછી મીણખત્તીના કારખાનાને મૂકીને ચિટ્ટ વેચવાનું કામ શરૂ કર્યું તેપણ પસંદ પડ્યું નહીં, તેથી આખરે સોનાની ખાણોમાં મજૂરી કરવાના ઇરાદાથી કાલીફોર્નિયા તરફ રવાના થયો. તે દરમિયાન તેનો એક છટાલિયન મિત્ર તેને પોતાના વહાણ ઉપર લઇ ગયો. તે મિત્ર સાથે ઘણા વખત સુધી અમેરિકાના પૂર્વ કિનારા તરફ ફરતો રહ્યો. દક્ષિણ અમેરિકામાં ઐડી નામે એક નવી વસ્તીમાં તેનો મિત્ર તેને ઉતારી ગયો અને પંડે દક્ષિણ અમેરિકા તરફ ગયો. અફસોસ કે તેનો મિત્ર ત્યાં કોલેરાની બીમારીથી મરી ગયો ને પાછો આવ્યો નહીં. ઐડીમાં પોતાના છુટકારાના દિવસોમાં એક બનાવ બન્યો, તેને ગેરીબાલ્ડી આ પ્રમાણે વર્ણવે છે.

“ હું ઐડીમાં એક મિત્રને ઘેર રહ્યો હતો, તે મારી સાથે બહુ ’
 ‘ મહેરબાનીથી વર્તતો હતો. તે ઘરમાં એક ફ્રેંચમેન પણ ઘણી વખત ’
 ‘ આવ્યા કરતો હતો. તે બહુ વાતોડીઓ હતો. જો કે હું તેની સાથે ’
 ‘ વાતો કરવામાં પરહેજ રહેતો હતો, તોપણ એક દિવસ તે મને ’
 ‘ લલચાવવામાં ફતેહમંદ નીવડ્યો અને અમે રોમના સંબંધમાં ’
 ‘ વાતો કરવા લાગ્યા. જો કે મેં વાતચીત બદલવાને ઘણાએક પ્રય- ’
 ‘ ત્નો કર્યા પણ તે ફ્રેંચ પીછો છોડ્યો નહીં, અને છટાલીયન પ્રજાને ’
 ‘ ભલી ખુરી કહેવા લાગ્યો. મેં જો કે બહુ સખતીથી તેનો જવાબ ’
 ‘ આપ્યો પણ વાતને બહુ લંબાવા દીધી નહીં ને તે પ્રસંગ ખતમ ’
 ‘ થયો. થોડા દિવસ પછી હું એક વહાણ ચીન તરફ લઇ જવાની ’
 ‘ તૈયારી કરી રહ્યો હતો, તે વખતે એક વર્તમાનપત્રમાં તે ફ્રેંચ મને ’
 ‘ ભલો ખુરો વર્ણવીને મારી નિંદા કરી હતી. મેં તેનો કંઇ જવાબ ”

‘ દીધો નહીં પણ મારી બધી ગોઠવણ પૂરી કર્યા પછી શનિવારની ?
 ‘ સાંજરે હું તે ફ્રેંચના ઘર તરફ ગયો. તે માણસ એક મોટા કાર-
 ‘ ખાનાનો માલીક હતો. મેં તેને બોલાવ્યો ને પૂછ્યું કે તમે મને
 ‘ જાણજો છો ? તેણે કહ્યું હા. બસ પછી મેં તેને એક નેતરની ?
 ‘ લાકડી મારા હાથમાં હતી તે વડે બહુ માર્યો. એટલામાં બે બીજા
 ‘ માણસો તેની મદદે આવી પહોંચ્યા, તેમાંના એકે પાછળથી
 ‘ મારા માથા ઉપર એક લાકડી એટલા ભેરથી મારી કે માથામાંથી
 ‘ લોહી વહેવા માંડ્યું ને આખો ચહેરો લોહીથી ભરાઈ ગયો. વળી
 ‘ પાછળથી તેણે તલવાર પણ ચલાવી. મને એવા સખ્ત જખમ
 ‘ લાગ્યા કે હું પડી જવાની અને ત્યાંજ મરી જવાની અણી ઉપર
 ‘ હતો. પણ મેં સમય સૂચકતા વાપરી તેઓમાંના એકનાં હથી.
 ‘ આર છીનવી લીધાં, તેથી બીજો નાશી ગયો. પછી હું ત્યાંથી
 ‘ હઠ્યો અને ફ્રેંચોએ પોલીસોને મારી આસપાસ એકઠા કરી લીધા.
 ‘ પણ તે વસ્તીના સઘળા ઇટાલીઅનો હથીઆર બંધ થઈને મારી
 ‘ આબુખાબુ એકઠા થઈ ગયા ને તેઓએ પોલીસ કમીશનરને મને
 ‘ નહીં પકડવા કહ્યું. પોલીસના સરદારે જો કે બહુ તકરાર કરી
 ‘ પણ જ્યારે આવી મજબૂત ટુકડીને મરવા મારવા ઉપર તૈયાર
 ‘ થયેલી જોઈ ત્યારે ચુપ રહ્યો. ફ્રેંચ એલચીએ પેરૂની સરકારને
 ‘ આ મામલાની ફરીઆદ કરી તે ઉપરથી પેરૂની સરકારે ગેરીબા-
 ‘ દ્ડીને કંઈ દંડ આપવાની ને માફી માગવાની શીખામણ આપી.
 ‘ પણ દંડ આપ્યા વિના ને માફી માગ્યા વિનાજ તે મામલો ચુપ-
 ‘ ચાપ થઈ ગયો. ”

તે પછી ગેરીબાદ્ડી વહાણ ઉપર સવાર થઈને હિંદી મહાસા-
 ગરમાં ચીનના કિનારા તરફ ફરતો રહ્યો. આખરે કેપન પ્રીલારીએ
 “ ક્રામનવેલ્થ ” નામે વહાણ વેંચાતું લીધું અને ગેરીબાદ્ડીને તેનો
 કમાંડર બનાવ્યો. તે વહાણના ચાર્જમાં ગેરીબાદ્ડી ઘણીવાર ઇંગ્લાંડ
 આવ્યો શીલ્ડઝ અને ન્યુકેસ્ટલમાં ઘણીવાર અંગ્રેજોએ તેના માનમાં
 ખારટીઓ કરી ને તેને આવકાર આપ્યો. માર્ચ ૧૮૫૪માં એક મ-

એ તે હાઈન નદીમાં આવ્યો, ત્યાં સ્વતંત્રતાના મિત્રોએ તેના માનમાં એક પાર્ટી કરીને તેમાં એ ઠરાવ પસાર કર્યો કે એક એક પેની (એક આનાની થાય છે) ફૂંડ એકઠું કરીને ગેરીબાદીને માટે એક તલવાર ને એક દુરબીન માનપત્રિકા સાથે અર્પણ કરવાં. તે સુજબ તા. ૧૧ મી એપ્રિલે એ તલવાર, દુરબીન ને માનપત્ર તેને ઇનાયત કરવામાં આવ્યાં. જે માણસે માનપત્ર હાથે હાથ આપ્યું તેણે એક અત્યંત દિલસોઝ ચિત્તાકર્ષક ભાષણમાં જનરલનાં કૃત્યો ને બહાદુરીની પ્રશંસા કરી, અને જનરલે સંપૂર્ણ સાચાદિલથી તેનો ઉપકાર માન્યો ને કહ્યું કે “ જે તલવાર મને આપવામાં આવી છે. ‘ તે તમારા દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે વાપરવામાં આવશે. ’ વળી વિશેષમાં તેણે ભવિષ્ય બાખ્યું કે “ મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે ‘ ઇટાલી સ્વતંત્ર થઈ એક પ્રબળ બનવાનું અભિમાન મેળવશે. ’ એને ઇટાલીના દેશનિકાલ પુત્રોને ઇંગ્લાંડથી જે જે મદદ મળતી ‘ આવી છે તે માટે તે દિવસ ઇટાલીયન પ્રબળ ધ્રીટનના લોકોનો ‘ ઉપકાર માનશે. ” તે ઉપરાંત જતી વખત તેણે ચીકી લખી કે “ એકે ઇંગ્લાંડ એક મહાન પાવર છે, અને તેને કોઈની મદદની ‘ જરૂર નથી તોપણ એ કદાચ ધ્રીટનને સ્વતંત્રતા સ્થાપવા માટે ‘ કોઈ તલવાર અલાવવાની જરૂર પડે તો હું, મને આ વખતે જે ‘ લેટ આપવામાં આવી છે તે, આજ તલવારથી ઉપકાર માનવાનો ‘ હક અમલમાં લાવીશ. અને મને આશા છે કે બીજા ઇટાલીના ‘ લોકો પણ મને સહાય કરશે. ”

આ બનાવ પછી થોડે વખતે ગેરીબાદીએ સાડિનીઆ પાસે એક “ કમ્રેરા ” નામે ટાપુ વેચાતો લીધો અને પોતાનાં બાળ બચ્ચાંઓને ત્યાં લઈ જઈને ખેતીની છાંદગી પસાર કરવા લાગ્યો. તે તેના દેશને તેની શૂરવીરતા ને તલવારની જરૂર પડી નહીં ત્યાં (૧૮૫૬ ના ફેબ્રુઆરી) સુધી અહીં પોતાનાં બાલ બચ્ચાં

૧ કમ્રેરાનો પરીષ ૧૫ માર્ચ ને લંબાઈ પાંચ માઇલ છે. તે પરં
પાંડમાં લીધો.

સાથે સહી સલામતીથી રહ્યો. ફરમિયાન પીડમાંટને આસ્ટ્રીન આ વચ્ચે લડાઈ બહાર થઈ તેથી સાર્ડિનીઆના મહાન અમાત્ય કાઉન્ટકયુરે તેને બોલાવવાથી, પોતાના બેટને મુકીને હવે તેના ખ્યારા દેશને તેની જરૂર હતી માટે પાછો ઇટાલીમાં દાખલ થયો.

આસ્ટ્રીયા સાથે લડાઈ.

પીડમાંટના રાજાએ ફ્રાન્સના શહેનશાહની મદદ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને આસ્ટ્રીયા સાથે યુદ્ધ કરવાની તૈયારીઓ કરી. એ બાબત ઉપર ગેરીબાદી પોતાના જીવન વૃત્તાંતમાં બહુ અફસોસ બહાર ‘કરે છે કે “ઇટાલીના અમાત્યોને ખબર નહોતી કે ઇટાલીના” ‘પોતાના રક્ષણ માટે દેશમાંજ કેવા મહાન સાધનો તૈયાર છે,’ ‘તેથી ઇટાલીની સ્તંત્રતા માટે બીજાના વિશ્વાસ ઉપર ક્રામ કરતા’ ‘રહ્યા. બદબત લોકો હમેશાં ઇટાલીના લોકોને એજ શિક્ષણ’ ‘આપતા રહ્યા કે બહારની મદદ વિના ઇટાલીની પ્રજાનો છૂટ-’ ‘કારો થવો મુશ્કેલ છે.” ખરેખર તે શિક્ષણ દેવાની યુક્તિ કરનારા અને બહારની મદદ ઉપર વિશ્વાસ રાખનારાઓને નિમ્નલિખિત સિદ્ધાંત ઉપર કદી વિશ્વાસ થયો નહીં. “જે લોકો તાબે થવાને” ‘શરમ સમજે છે તે કદી તાબે થઈ શકતા નથી, વળી જે માણસ’ ‘જીંદગીની સરખામણીમાં મૃત્યુને સાફ સમજે છે પણ ગુલામ’ ‘બનવું ઇચ્છતા નથી તેને પૃથ્વી ઉપર કોઈ પણ બળ, ગુલામ બ-’ ‘નાવી શકતું નથી.” પણ અફસોસ કે કોન્ટકયુર તથા સાર્ડિનીઆના રાજાને એ તત્વો ઉપર વિશ્વાસ નહોતો.

ટયુરિન પહોંચીને ગેરીબાદીની મુલાકાત રાજા તથા કોન્ટકયુર સાથે થઈ, ત્યાં પણ ગેરીબાદીએ સ્પષ્ટ રીતે એ અફસોસ બહાર કહ્યો, પણ રાજા અને વજીર તેને દિલાસો આપ્યો કે ફ્રાન્સની નિષ્ઠાઓ ઠીક છે. ગેરીબાદીએ કહ્યું-જેકે મારા તત્વોમાંથી તમે વિરૂદ્ધ છો તોપણ ઇટાલીની સ્વતંત્રતા ખાતર (તે કોઈ પણ સાધનથી થઈ

શકે) મુદ્દ કરવા માટે મને કોઈ પણ જાતનો શંકાચુક્ત વિચાર નથી.

ગેરીબાલ્ડી પરસનલ ગવર્નમેન્ટને માનનારો નહોતો, છતાં રાજાની તરફથી લડવું શરૂ કરીધું. પણ અફસોસ કે તે પ્રસંગે પણ તેની સાથે સારી વર્તણુક ચલાવવામાં આવી નહીં. એક તો તેને વાલંટીઅર લશ્કરની સરહારી આપવામાં આવી નહીં, ને ણીબ જનરલના હાથ નીચે મુકર કરવામાં આવ્યો. ણીબું તેની મરજી માફક લશ્કરને સામાન આપવામાં આવ્યો નહીં. ત્રીબું તેના સરહારોને કાયદેસર પાયરીઓ આપવામાં આવી નહીં અને તેમની પાયરીઓને પ્રસિદ્ધ પણ કરવામાં આવી નહીં. એમ છતાં ગેરીબાલ્ડીને તેના વાલંટીઅર સરહારો પોતાના દેશની રક્ષા માટે લડવા આવ્યા હતા તેથી તેઓએ તે સઘળી બાબતોની પરવા નહીં કરતાં પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. ગેરીબાલ્ડી અને તેના સરહારો ઇટાલીની સ્વતંત્રતા મેળવવી એ પોતાનો ધર્મ સમજતા હતા, ઇટાલીને તેઓ પોતાનો જીવનહાર માનતા હતા. જેવા મૂર્તિ પૂજકો પોતાના દેવની મૂર્તિના રક્ષણ માટે મરવા મારવાને તૈયાર રહે છે તેવી રીતે ગેરીબાલ્ડીને તેના સાથીઓ પોતે બેઠજત થઈ જાય કે પોતાનું ગમે તે થઈ જાય તેની કંઈ પણ હરકાર નહીં કરતાં “ આપણા દેવ ઇટાલી મૂર્તિને શત્રુના પંજમાંથી મુક્ત કરવા માટે લડી રહ્યા છીએ ” એજ માત્ર ધુનમાં મગ્ન હતા. કેટલીક મુદત સુધી ગેરીબાલ્ડી જનરલ ક્રીલડયાની (સિયાલડીની) ના હાથ નીચે કામ કરતો રહ્યો અને પછી રાજાએ તેને સ્વતંત્ર રીતે કામ કરવાની પરવાનગી આપી. આ વખતે તેની પાસે માત્ર ત્રણ હજાર વાલંટીઅર હતા. સામાન્ય લોકો તેની સાથે ભેગાવા તૈયાર હતા પણ હલકા પાદરીઓએ તેમને બહેકાવ્યા હતા. પાદરીઓએ સામાન્ય લોકોમાં એવી લાગણી ફેલાવી હતી કે ગેરીબાલ્ડી, તેના સાથીઓ તથા તેના મિત્રો, હજરત ઇસુખ્રિસ્ત ધર્મના દુશ્મન છે, લૂંટારા છે ને જ્યાં જાય છે ત્યાં લૂંટફાટ કરે છે. અને આરિદ્રના ધર્મની રક્ષા માટે લડે છે માટે આપણે આરિદ્રાની મદદ કરવી જોઈએ.

ગેરીબાદીને જે મુશ્કેલીઓ સાથે મુકાબલો કરવો પડતો હતો તે આજ મોટી મુશ્કેલીઓ હતી; પણ તે જે શહેરમાં, જીલ્લામાં કે ખંડોસ પડોસના દેશમાંથી એકવાર પસાર થતો હતો ત્યાં તે પાક-રીઓના ધોખાની જાળ તૂટી જતી હતી. અને લોકો પોતાને સ્વતંત્ર બનાવનારને ખુલા દિલથી “ભલે પધાર્યા” કહેવાને તૈયાર થઈ જતા હતા. વેરજ નામે શહેરમાં તેનો જે આદરસત્કાર થયો તે તેણે ખાસ અભિમાનથી વર્ણવેલ છે. જ્યારે ગેરીબાદીને તેનું લક્ષ્મર તે શહેરમાં દાખલ થયા ત્યારે વરસાદ મૂસલધાર વરસી રહ્યો હતો તોપણ શહેરનો કેાઈ પુરૂષ, સ્ત્રી કે બાળક પોતાના ઘરમાં રહ્યાં નહીં ને ત્યાં એક ભારે મેળો જામી રહ્યો હતો. જાણે લાંબા વખતથી વિખૂટા પડેલા સાચા ભાઈઓને મળતી હોય તેમ શહેરની સ્ત્રીઓ ગેરીબાદીના સિંપાઈઓને ભેટી પડી. સેંકડોએ પ્રેમનાં આંસુ પાડ્યાં. એ મેળામાં કેાણ સિંપાઈ છે ને કેાણ શહેરી છે એ પારખવું પણ થોડી વાર તો મુશ્કેલ હતું. ગેરીબાદી લખે છે કે—“ એવા પ્રેમ ને ઉપકારની ‘ લાગણી દર્શાવવાના મુકાબલામાં દુનિયાની તકલીફો ને મુસીબ- ’
 ‘ તો કંઈ લેખામાં નથી. એ સમજું એકવાર તો ભૂલી જવાય છે. ’
 ‘ વીરજ શહેરના રહેવાશીઓએ આસ્ત્રિયન બાવટો ઉતારીને પ્રજા- ’
 ‘ ક્રિય બાવટો ચડાવ્યો. અને બાદશાહી રાજ્યના જે થોડા સિંપા- ’
 ‘ ઇઓ તે કરબામાં હાજર હતા તેમને કહાડી મૂક્યા.”

તે પ્રેમથી ભરેલા આદરભાવે ગેરીબાદીને એક ખીજી મુશ્કેલીમાં નાંખ્યો. આ ઉપકાર માનનાર લોકોને દુશ્મનોના હુમલાથી બચાવવાની ફરજ થઈ પડી. તેથી હીલચાલ કરવાને માટે તે પ્રથમ જેટલો સ્વતંત્ર રહ્યો નહીં. દુશ્મનોએ પણ તે ઇલાકામાં ચાળીશહબર માણસનું લશ્કર એકઠું કર્યું હતું તેનો જનરલ રૂપન પોતાની ત્રાસ-દાયક ફોજને લઈને શહેરને ઘેરો ઘાલવા આગળ વધ્યો આવતો હતો. ગેરીબાદીએ શહેરથી બહાર નીકળી પોતાની નાની સરખી ફોજને બૂદા બૂદા જાગમાં વહેંચી નાંખીને ગોઠવી દીધી. “મેડેસી” ને “સી-સી” એ એટલી બહાદુરીથી પોતાના સાથીઓને લડાવ્યા કે દુશ્મ-

મેને પાછા હઠી જવું પડ્યું. ઇલાકાના લોકો અને મુખ્યત્વે લેબાર્ડીની સ્ત્રીઓ જખમી અને ધાયલ સિપાઇઓ સાથે પૂર્ણ મહોબત મહેરબાનીથી વરતી. સાચા ભાઇઓ જેવી તે સ્ત્રીઓએ તેમની માવજત કરી. કેમ ન કરે ? એ સિપાઇઓ વગર પગારે કાંઈ પણ સંસારિક ઇનામની આશા વગર અને બક્ષિસ સિવાય તેજ સ્ત્રીઓના રક્ષણ, તેમનાંજ ધરોના બચાવ અને તેમનાજ દેશની સ્વતંત્રતા માટે લડી રહ્યા હતા એ પાદરીઓએ ઇટાલીના લોકોને એવું શિક્ષણ નહીં આપ્યું હોત કે “ માત્ર સ્વર્ગમાં જવુંજ તેમની છંદગીનું સાર્થક છે, પોતાના દેશ માટે ” “ લડવું એ તેમની ફરજ નથી. ધર્મ પ્રસરાવનાર આસ્ત્રિઅનો તેમના ” “ માટે વધારે સારા હાકેમ છે, તેમની સરખામણીમાં ઇટાલીયનો મ્લે ” “ મ્લ ને ગામડીઆ છે.” તો લેબાર્ડીયન સ્ત્રીઓ તરફથી જેવી વર્તણૂક ગેરીબાલ્ડીના સિપાઇઓ સાથે ચલાવવામાં આવી હતી તેવીજ ઇટાલીના દરેક ભાગમાં ને ઘેરઘેર અમલમાં આવત. એ પાદરીસાહેબોનું શિક્ષણ લોકોના અંતઃકરણમાં ધર કરીને પડ્યું ન હોત તો આખું ઇટાલી એકવાર ઉઠીને બહુ ખુન કે માર વિના પોતાના દુશ્મનોને કહાડી મૂકત. પણ પાદરી સાહેબોનું આ શિક્ષણ લોકોના અંતઃકરણમાં એવું ધર કરી રહ્યું હતું કે લેબાર્ડીની સ્ત્રીઓની વર્તણૂક ગેરીબાલ્ડીની નજરમાં એક આકાશી આશીર્વાદથી ઓછી નહોતી. જે સિપાઇઓ તે દિવસથી પોતાના દેશની રક્ષા માટે લડ્યા તેમાં એક નવયુવાન હતો. તેની મા પોતાના પુત્રની બહાદુરી જેવા માટે રણમાં આવી હતી. તે બહાદુર સ્ત્રીના ત્રણ પુત્રો હતા, તે ત્રણે એક પછી એક પોતાના દેશ માટે લડતા લડતા ઇટાલીના શત્રુના હાથથી માર્યા ગયા. સહુથી નહાનો પુત્ર તે દિવસે મેદાનમાં કામ આવ્યો ને મરતાં મરતાં પણ એક આસ્ત્રિઅન સિપાઇને મારીને તેનીજ લાસ ઉપર પડ્યો. આ લડાઈ તા. ૨૫ કે ૨૬ મી મે ને રોજ થઇ.

તા. ૨૭ મીને રોજ ગેરીબાલ્ડીએ કુમુ (કોમો) શહેર તરફ કૂચ કરવાનો હુકમ કર્યો, અને ત્યાં પહોંચીને ફરી એક લોહી લુહાણ લડાઈ થઇ, તેમાં આસ્ત્રિઅન ફોજ હારીને રણસંગ્રામમાંથી નાશી

ગઇ. ૧ રાત પડી ગઇ હતી ને ગેરીબાદી શહેરમાં ઢાખલ થયો. શત્રુ આવેછે કે મિત્ર આવેછે તેની ખબર કુસુ શહેરની પ્રજાને નહોતી, તેથી તેઓ પોતાના ઘરોના દરવાજા અને ખડકીઓ ખંધ કરીને બહાર રીતે બચી જવા અંદર ઘુસી રહ્યા હતા. ગેરીબાદી લખેછે કે “ જ્યારે અમારું લશ્કર અંદર ઢાખલ થયું ને અમારા સ્વરો પ્રજાએ ” ‘ સાંભળીને બોળખ્યા તે વખતે એક આશ્ચર્યકારક દેખાવ થઇ ’ ‘ રહ્યો હતો. આખા અંધારા વાળા શહેરમાં જોત જોતામાં રોશ- ’ ‘ ની થઇ ગઇ, ઘેર ઘેર હર્ષના નાદો થવા માંડ્યા, ઘંટા વાગવા ’ ‘ લાગ્યા, અને દરેક સ્ત્રી પુરુષ ને બાળકો પોતાના ઘરથી બહાર ’ ‘ નીકળીને ઇટાલીયન સિપાઇઓને ગળે વળગી પડ્યાં. ” ૨ આ લડાઇમાં ગેરીબાદીને જોકે બહુ નુકસાન થયું નહીં, પણ કેટલાક બહાદુર નવયુવાનો કામમાં આવી. તેમના મોતથી તેને બહુ દીલગીરી થઇ. તેમાંથી ત્રણનું ખાસ વર્ણન તેણે પોતાના જીવન ચરિત્રમાં કરેલ છે. તે લખેછે કે “ જે પ્રજા એવા સહીદ (આત્મ હોગ ’ ‘ આપનાર) ઉત્પન્ન કરી શકેછે. જે એવી રીતે ખુશી આનંદથી ”

૧ એ વેળા એક બાઇ કોઇ આરિટૂઅન ખેપિઆપાસેથી કેટલાક પત્રો લખતે ગેરીબાદીને આપી ગઇ હતી તેથી શત્રુની બરાબર માહિતી મળી ગઇ હતી. “ સંપાદક. ”

૨ લંડનના વર્તમાનપત્રના કોઇ ખબરપત્રોએ મે માસની ૩૦ મી તારીખે એના લશ્કરની સ્થિતિ વર્ણવીછે કે “ પ્રત્યેક ગામાંથી અને પરાંમાંથી વોલંટીઅરોનાં ટોળે ટોળાં તેના તંત્ર ઉપર આવી ખડાં થયાં છે. ગેરીબાદી નગરને દરવાજે આવી બિઓ કે તુરતજ કુમુને લેકુનગરીની પ્રજાએ વિકટર એન્યુઅલને રાજ્ય તરીકે સ્વીકાર્યો ને ગેરીબાદીને વધાવી લીધો. તેની બહાર ખબરથી લોકો એટલા બધા ઉત્તેજિત થઇ ગયા હતા કે પ્રચંડ ઉત્સાહથી તેના વાવટા નીચે આવી બિઓ. રાજ્ય તરફથી કંઈ દ્રવ્ય સહાયતા મળી નહોતી તો પણ તેમને દ્રવ્યની ખોટ પડી નહીં. કારણ કે ચારે બાજુએથી પુષ્કળ દ્રવ્ય આવી પડ્યું. લોંગર્ડોની સ્વદેશાનુસંગી સ્ત્રીઓએ પોતાનાં ઘરેણાં ગેરીબાદીને આપી દીધાં. કુલ વીસ લાખ ફ્રાન્ક ગેરીબાદી પાસે એકઠા થઇ ગયા. “ સંપાદક. ”

‘ પોતાના વહાલા દેશ માટે સર્વ કાંઈ આપીદે છે. તે દેશ લાંબી ’
 ‘ સુદત સુધી ગુલામગીરીની હાલતમાં રહી શકતો નથી. ’

ગેરીબાદી ને તેના બહાદુર સરદારો શત્રુઓનો પીછો પકડવામાં રોકાયા ને કેટલાક વખત સુધી તેમનો શિકાર કરતા રહ્યા. દુશ્મનો જ્યાં જ્યાં નાસતા ત્યાં ત્યાં ચમત્કૃતિની ચેઠે તેમની પાછળ ગેરીબાદી પહોંચતો હતો. એમ બહાર ફરી ફરીને જ્યારે કુમુની નજીક પાછો આવ્યો ત્યારે એક ખુબસુરત યુવાન સ્ત્રી ગેરીબાદીની પાસે આવી અને આંખમાં આંસુ ભરી લાવી કહેવા લાગી કે કુમુના લોકો આસિટ્રઅન ભેર જીલમ અને ધમકીઓથી એવા ત્રાસ પામી ગયા છે કે જો આપ તેમની મદદ નહીં કરો તો તેઓ દુશ્મનોની તાબેદારી કબુલ કરી લેશે. આ દેવવાણીરૂપી હૃદય ભેદક અપીલ સાંભળીને ગેરીબાદી કુમુ શહેરમાં દાખલ થયો ને ત્યાંના રહેવાશીઓને હિંમત ને દિલાસો આપીને આગળ વધ્યો, તે દરમિયાન હેડકવાટરથી કાંઈ મદદ આવી પહોંચી નહીં. દુશ્મનોનાં હથીયારો છીનવીને ગેરીબાદી લડતોજ રહ્યો. તેની હીંમત ઉપર રહેવાશીઓનું શૌર્યચુકત લોકો પણ પૂર જોશમાં આવી જતું અને અનેક જગાએ શહેરના રહેવાશીઓએ આસિટ્રઅન ફોજ સાથે લડાઈઓ કરી. એક પરમિસિફુ શહેરે કેટલાક દિવસ સુધી ઘેરાને રોક્યો અને આખરે શત્રુઓને યજ્ઞ તે ઘેરો છોડી દેવો પડ્યો.

ગેરીબાદીના આત્મલોગી વાલંટીઓએ ઉચ્ચ કુળના સંતાનો હતા. તે પોતાના કામ કાજ ને ઘરખાર મૂકીને પોતાના દેશને શત્રુના પંજમાંથી મુક્ત કરવા લડી રહ્યા હતા. વગર આરામે રાત દિવસ લડતા કરતા હતા. આ નાનકડી ટુકડી સેંકડોની સંખ્યાની ફોજના

૧ એક પ્રસિદ્ધ ભેખક ગેરીબાદીની સેના સંબંધમાં લખે છે કે—
 “ એ વાલંટીઓનો અપૂર્વ દેખાવ જોઈને હૃદય પીગળી જાય. સરીર પર આજ્ઞા વચ ને હાથ ઉઘાડા તેથી આદર્શ પર્વતની ટહાડમાં સરીર કંપે તોપજી પ્રત્યેક વાલંટીઓ ખૂબ ઉત્સાહથી લડતો. એ બધા ખાનદાન કુટુંબના હતા તેથી ટાલ તાડકે ઘેરેથી નહિ તેથી કેટલાક ઉતાવળા પ્રવાસને

સરહારોના પ્રાણ નાકમાં લાવી રહી હતી, એટલામાં ગેરીબાદીને લીકુ (લેકો) નામે જગ્યા ઉપર હુમલો લઈ જવા રાજધિરાજનો હુકમ મળ્યો. ગેરીબાદી અને આત્મ ભોગ આપનારા યોદ્ધાઓને ક્યાં ખબર હતી કે તે જગ્યાએ આરિદ્રાનો શહેનશાહ પંદે વીશહજાર માણસનું લશ્કર લઈને પડેલો છે. રાજના હુકમને અમલમાં મુકતાં સેકડો નવ યુવાન મેદાનમાં મુંઝા. ગેરીબાદીએ પોતાના જીવન ચરિત્રમાં તે બહાદૂરોના આત્મભોગને બહુ મોટો દરજ્જો આપ્યો છે ને તેમનાં મોત તથા બહાદૂરીનું હૃદય ભેદક વૃત્તાંત મનોવેષક ભાષામાં લખ્યું છે. રાજાએ લીકુ ઉપર હુમલો કરવાના હુકમસાથે મદદ મુકવાની કબુલાત પણ લખી હતી પણ તે મદદ પહોંચી નહીં. અને ગેરીબાદીએ પોતાના બહાદૂર સિપાઈઓની અતી ઘણીજ ખુવારી થતી જોઈને અંતે રાજના હુકમને પૂર્ણ રીતે અમલમાં મુકવાની પરવા કરી નહીં ને પોતાના બચેલા સાર્થીઓને લઈને દુરમનોને બીજી રીતે હંફાવવા લાગ્યો. એટલામાં ખબર મળી કે ફ્રાન્સના શહેનશાહે વિદ્વા ફ્રેંક જગ્યાએ મુલેહ કરવાની મુક્તિઓ યોજવા માટે લડાઈ બંધ કરી દીધી. એ સાંભળીને ગેરીબાદી અત્યંત ક્રોધાચ્છાન થઈ રાજ પાસે ગયો ને પોતાનું રાજ નામું આપ્યું. રાજ બીચારો શું કરી શકતો હતો. તેતો માત્ર એક પૂતલાની માફક ફ્રાન્સના શહેનશાહની મરજી અનુસાર નાચી રહેલો હતો; તે રોષ પડ્યો ને ગેરીબાદીને વિનંતિ કરી કે ઇટાલીને હજી તમારી ને તમારા જેવા બહાદૂર સિપાઈઓની તલવારોની જરૂર છે.

એ લડાઈની હકીકતોમાં એક બીજી વાત વર્ણવવા લાયક છે. ફ્રા-

ંકીષે માંદ પડવા લાગ્યા. દવાખાનાં આવા દરદીઓથી ભરાઈ ગયાં. આવી સ્થિતિમાં પડ્યા હોય તોપણ બંદુકનો અવાજ સાંભળતાં ઉત્તેજિત થઈ જતા. ગેરીબાદીનું યુધ સામગ્રી બેભાન દરદીને પણ જ્ઞાન આવતું. એક વખત આઠ માંદ વાલંટીઓ દવાખાનામાંથી ઉઠીને બંદુકનો અવાજ સાંભળતાં રથસેવકમાં ગયા ને યુધ કર્યું. તેમાંથી બે જીવ્ય માર્યા ગયા. બે ધવાયા ને ચાર સાંજ સુધી લડીને ચાકી મચેલા પાછા દવાખાનામાં આવ્યા.

“સંપાદક”

જુ કે તેથી ઇટાલીયન પ્રજાના મનમાં સ્વતંત્રતાનો કેટલો બધો
 નેલ ભરેલો હતો તેમાટે અનુમાન કરી શકાયછે. એક જગ્યાએ ગે-
 રીબાદી એ તરફથી શત્રુઓથી ઘેરાઈ ગયો અને બખર પહોંચવાના
 ઇલાકામાં સાધનો બંધ થયાં તેથી તેના શત્રુના બળની હકીકતની ખબર
 ઇડી શકતી નહોતી. તેવે સમયે એક સ્ત્રી ખંડે પોતાની મેળે તે કામ
 માટે વાલંટીયર બની. અને જનરલ તરફથી પરવાનગી મેળવ્યા વિ-
 ના બેઠક શત્રુની ફોજમાં જઈ ધુસી. ત્યાંની સઘળી હકીકત બેઠક
 પાસીને પાછી આવી જનરલને ખબર કરી, આ લડાઈમાં આદ્ય સ-
 વર્તના વાલંટીયરો પણ ગેરીબાદીના હાથ નીચે હતા. અને એ-
 લિનાઇન્સના વાલંટીયર લશ્કરને પણ તેની પાસે મુકવા વચન આ-
 વામાં આવેલ પણ લડાઈ પૂરી થતાં સુધી તેનો અમલ થયો નહીં.
 લડાઈ પૂરી થયા પછી એ પીનાઇન્સના વાલંટીયરો ગેરીબાદી પા-
 ને પહોંચ્યા તેમાં સાધારણ સિપાઇઓના લીસ્ટમાં મીલીંચની નામે
 પણ સનું નામ હતું. તે ફ્લોરેન્સનો સેનાધિપતિ હતો પણ જ્યારે
 જ્યે પીડમાંટની હકીકત સાંભળી ત્યારે પોતાનો મોટો હુકો છોડી
 ઇને સાધારણ સિપાઇ તરીકે વાલંટીયર લશ્કરમાં દાખલ થઈ
 યો. અને તેવીજ સ્થિતિમાં ગેરીબાદી પાસે પહોંચ્યો. વિદ્વાર્કા-
 ની સુલેહ પાકી થઈ ને પીડમાંટમાં લડાઈ બંધ પડી

મધ્ય ઇટાલી

આ વખત મધ્ય ઇટાલીમાં કેટલાક નહાનાં નહાનાં રાજ્યો સ્વ-
 તંત્ર થઈને પ્રજાસત્તાક થઈ ગયાં હતાં. અને વિદ્વાર્કાના સુલેહના-
 માં તે રાજ્યોની સ્વતંત્રતામાં કંઈ અડચણ નાંખવામાં આવે નહીં
 એવી એક સરત હતી. પીડમાંટની લડાઈ બંધ થયા પછી ફ્લોરેન્સ,
 ડીનીયા અને બેલોનાની સરકારો તરફથી ગેરીબાદીને પોતાના વા-
 લંટીયરો સહીત મધ્ય ઇટાલીમાં દાખલ થવાની માગણી થઈ, તેથી
 ગેરીબાદીએ સાર્ડિનીઆના લશ્કરમાં રાજીનામું દાખલ કર્યું ને મધ્ય

ડિટાલીમાં ગયો. ત્યાં પણ તેની સાથે પહેલાં સાડિનીઆમાં ચલાવવામાં આવી હતી તેવી વર્તણુક ચલાવવામાં આવી. દક્ષિણ અમેરિકાના એક રાજ્યનું 'સેનાર્પીતપણું' મુકીને ૭૩ સાથીઓને લઇ પોતાનાં દેશની સ્વતંત્રતા માટે લડવા આવનાર ગેરીબાદીને પોતાને જોડે હુદ્દા આપવામાં આવશે તે વાતની પરવા નહોતી. પણ એમાં કાંઈ શંક નથી કે તેને સ્વતંત્ર સરદારી નહીં આપવામાં બુદ્ધી બુદ્ધી સંકારોએ પોતાનું હલકાપણું સાબિત કર્યું છે. આ વખતે પણ મધ્ય ડિટાલીનું સઘળું લશ્કર તેના હાથ નીચે સોંપવામાં આવશે એવા વચનથી બોલાવવામાં આવ્યો હતો. પણ જ્યારે તે ફ્લોરેન્સ પહોંચ્યો ત્યારે એ ખબર આપવામાં આવી કે જનરલ ફ્રીટીને કમાન્ડરનો હુદ્દા આપવામાં આવ્યો છે તે તેણે કબુલ કરેલ છે. તે જાણીને તેને બહુ દિગ્ગીરી થઇ પણ દરકાર કીધી નહીં. લોકો સર્વ ઠેકાણે તેની કહર ખુબતા હતા. તેણે ટસ્કનીની એક ટોળીની સરદારી મંજૂર કરી ને મુડિનીયા પહોંચ્યો. અહીં એક માણસ પ્રાઇમીનીસ્ટર એટલે મહોટા હાકેમનું કામ કરી રહ્યો હતો, તેણે મુડિનીઆ ને પારમ્બની ફ્રાન્સે ગેરીબાદીને સોંપી. તે પ્રસંગે ગેરીબાદી લખે છે કે “ આ વખતે જો મને મારી બેખમદારી ઉપર કામ કરવાની સત્તા આપવામાં આવત તો હું એક લાખ ઇટાલીયનોને હથિયાર બંધ કરી શકત અને તેથી જે મેળવવા ઇચ્છત તે મળી શકત. ” પણ મુશ્કેલી એ હતી કે ચારે તરફથી બધા મોટા ગણાતા લોકો ગેરીબાદીના પ્રભાવ, લોકપ્રીયતા અને બીજાના મનને વશ કરવાની શક્તિની અદેખાઇ કરતા હતા. એવા જેઓ તેની મદદ લેવા ઇચ્છતા હતા તે પણ પંડે મુખતીઆર હીને તેના નામનો વસીલો માત્ર આહતા હતા. તેથી તેનો વગ વારે વધે એવી પરવાનગી આપવી પસંદ કરતા નહોતા. જેમણે પિડનાંટની લડાઇઓમાં હાથ દેખાવ્યા હતા તેવા ગેરીબાદીના બહાદુર સરદારોને જનરલ ફ્રીટીએ નામંજૂર કર્યા. અને તેની સાથે આવેલ સેપાઇઓને પણ નહાનાં નહાનાં બહાનાં કહાડીને રજા આપી દીધી. માંડને કહેવામાં આવ્યું કે કહ બેઇએ તેટલું નથી. કોઇની ઉમર ન-

કાની બતાવી ને કોઇની ઉમર મોટી હોવાનું બહાનું બતાવ્યું. સેકડા
 ગાઉથી ગેરીબાદ્શીનું નામ સાંભળીને લોકો તેની મદદ કરવા આજ્ઞા
 આવતા હતા પણ અહીંયાં તેમને કોઈ પૂછતું પણ નહોતું કે તેઓ
 ક્યાંથી આવે છે ને તેઓએ ખાધું છે કે ભૂખ્યા છે. જનરલ ફીટીના
 કાવતરાથી કેટલાક ખીચારા બેડા પછાડતા પાછા પોતાને ઘેર
 આજ્ઞા ગયા. ગેરીબાદ્શી લખે છે કે “ એક તરફથી મને હુમલો ’
 ‘ કરવા હુકમ મોકલવામાં આવતો, ને બીજી તરફથી મારા હાથ ’
 ‘ નીચેનાઓને મોકલી દેવા તથા બીજો હુકમ મળતા સુધી આગળ ’
 ‘ નહીં વધવા હુકમ મળતા હતા. લોકો બેડે મારો સંઘાત કરવાને ’
 ‘ તૈયાર હતા અને હું જ્યાં જતો હતો ત્યાં મારા ઉપર મરી ફીટ-’
 ‘ તા હતા પણ હાકેઓની અદેખાઈ, વેર અને કાવતરાથી કંઈ કરી ’
 ‘ શકતો નહીં. હું આ વખતે હેરાન હતો કે શું કરું? એટલામાં ’
 ‘ રાજાએ મને બોલાવ્યો, તે પરથી હું ત્યાં ગયો અને રાજા વિકટ-’
 ‘ રને મળ્યો. તેણે કહ્યું કે ફીટીને પાછો બોલાવી લેવામાં આવશે. ’
 ‘ ને તમને કુલ મુખત્યાર કરી દેવામાં આવશે. હું તો તે ભંડેસે ’
 ‘ પાછો આવ્યો પણ રાજાનું કાંઈ આજ્ઞું નહીં ને રાજાના કાન ’
 ‘ ભંભેરી તેના મનમાં મારા માટે ઝેર ભરવાના પ્રયત્નો શરૂ થયા ’
 ‘ કેટલીક વાર તો મનમાં એવું આવતું કે સરવે મૂકીને આવ્યો ’
 ‘ બહુ. કેટલીક વાર સર્વથી સ્વતંત્ર થઈ સ્વમુખત્યારીથી કામ કર-’
 ‘ વાનું મનમાં આવતું, કેમકે સિપાઈ તથા લોકો મારા તરફ ’
 ‘ બહુ વલણ રાખતા હતા, ને મારો સાથ કરવાને તૈયાર હતા. ’
 ‘ અમત્તને વખતે દેશને મુકી દેવામાં પાપ સમજતો હતો તેથી ’
 ‘ મુકીને જઈ શકતો નહોતો અને સર્વનો સાંખ તોડી નાંખી ખુદ ’
 ‘ મુખત્યારી અખત્યાર કરવાથી અત્યંત કુસંપ ફેલાવાની ધાસ્તી ’
 ‘ હોવાથી તેમ કરવું પણ દુરસ્ત નહીં સમજતો હતો. સારાંશ કે ’
 ‘ ધણીજ મુરકેલીનો સમય હતો. તે વેળા ફરી રાજાએ મને બો-’
 ‘ લાવ્યો અને હું તેને જઈ મળ્યો. તે બેડે પૂછ્યું મહેરબાનીથી વર-’
 ‘ ત્યો પણ હું સમજી ગયો કે તેને લોકોએ ડરાવ્યો છે ને બેડે-

‘ વ્યો છે. તેણે મને કહ્યું કે બહારની જરૂરીઆતો મને લાગ્યાર ’
 ‘ બનાવે છે કે હું વચમાં ન પડું. તે પછી રાજ્યએ તેની ફાજમાં ’
 ‘ એક હુદ્દા કબુલ કરવાની મને દરખાસ્ત કરી, જે મેં માન્ય રાખી ’
 ‘ નહીં. પછી હું રવાના થવાની તૈયારીમાં હતો ને મારો સામાન ’
 ‘ વહાણ ઉપર લાવવામાં આવ્યો હતો એટલામાં છતીવાના રહે- ’
 ‘ વાશીઓનું એક ડેપ્યુટેશન મારી પાસે આવ્યું અને તેઓએ ’
 ‘ કહ્યું જે આવા વખતમાં તમારે રવાના થવું વ્યાજબી નહીં થાય. ’
 ‘ મેં તેમના સમજાવ્યા પ્રમાણે મારી રવાનગી મુલતવી રાખી. ’
 ‘ વળી રાજ્યએ મને બોલાવ્યો. ને લેંબાર્ડીનો નેશનલગાર્ડ (પ્રજા- ’
 ‘ કીય રક્ષણ કરનાર લશ્કર) બિલો કરવા હુકમ કર્યો. તે દરમિયાન ’
 ‘ કેટલાક દેશાભિમાની લોકોએ મને દરખાસ્ત કરી કે અમારા ’
 ‘ વચમાં જે વિરૂદ્ધતા છે તેને દૂર કરવા માટે જેમાં સરવે ’
 ‘ વિરૂદ્ધતા કોરાણે મૂકી સઘળા પક્ષો દાખલ થાય, અને દાખલ ’
 ‘ થઈને પોતાના દેશને દુશ્મનના પંજમાંથી મુક્ત કરવાનું કામે ’
 ‘ કરી શકે, તેવી એક સોસાઈટી બનાવવી. એ દરખાસ્ત મેં મંજૂર ’
 ‘ કરીને “ ઓર્ડીનેશન ” (હુથીઆરબંધ કોમ) નામની એક સો- ’
 ‘ સાઈટી સ્થાપી. બમ પછી જુઓ મજા. બધા જુદા જુદા રાજ્યો ’
 ‘ અને બોનાપાર્ટના એલચીઓએ ગડબડ મચાવી દીધી. આ તરફ ’
 ‘, જે લોકો ‘સંપ’ ‘ સંપ ’નો અવાજ કરી મારી પાસે આવ્યા હતા. ’
 ‘ તેમનામાંજ સંપની ઇચ્છા નહોતી એમ પણ મેં જોયું મને મારા ’
 ‘ દેશની આ સ્થિતિ પર ઘણી દિલગીરી થઈ. બહારના દુશ્મનો ’
 ‘ ઇટાલીનું ગળું દાખવાને અને તેના પગમાં બેડીઓ નાંખવાને તૈ- ’
 ‘ ચાર બેઠા હતા. અંદરની બાજુ લોકોમાંજ સ્વતંત્રતાની ઇચ્છા ’
 ‘ રાખનારાઓમાં સંપ ન હતો. અદેખાઈ, વેર, અને દેવલાવ ’
 ‘ ચારે તરફ નજરે પડતા હતા. બીજા રાજ્યોના એલચીઓએ રા- ’
 ‘ જને ધમકાવવો શરૂ કર્યો, તેથી ડરીજઈને તેણે મને બોલાવ્યો અ- ’
 ‘ ને કહ્યું કે હાલતો સરવે કાર રવાઈઓ મુલતવી કરી દેવી જોઈએ. ’
 ‘ મેં “ હુથીઆરબંધ કોમ ” ના અધ્યક્ષપણાનું રાજીનામું આપતી ’

“ વખતે નીચે પ્રમાણે જાહેર ખબર પ્રસિદ્ધ કરી ”

“ અરે ઇટાલીના લોકો ! કેટલાક મિત્રોની હરખાસ્ત પરથી ’
 ‘ અને સઘળી વિફલતા દૂર થઇ જાય એવી નિશ્ચાથી મેં “ હથિઆ-
 ‘ રબંધ કોમ ” નું અધ્યક્ષપણું કબૂલ કર્યું હતું અને આ સોસાઇટી-
 ‘ ની હસ્તીથી ઇટાલીની અંદર તેમ જ હારના સઘળા અવિશ્વાસુ એ ’
 ‘ ઇમાન અને જીદમી માણસોનાં અંતઃકરણ નરમ પડી ગયાં છે તેથી ’
 ‘ હાલના કાવતરાઓર પાઠરીઓએ આપણને મ્લેચ્છનો ટાઇટલ ’
 ‘ આપ્યો છે રાજસત્તાક રાજ્યો ત્રાસિત સ્થાંતિમાં છે તેમણે આપણા ’
 ‘ નરપતિને એ સલાહો નાશ કરવા લલામણુ કરી છે. તેની ઇજ્જત ’
 ‘ જાળવવા (આપણે) રાજ કાંઇ વિપતિમાં ન આવી પડે) માટે હું ’
 ‘ આ સોસાઇટી મારફતે પૂર્ણ કરવાનું પવિત્ર કાર્ય તજી દઉં છું ’
 ‘ અને સઘળા મેંબરોના સર્વોન્નમતે આ સોસાઇટી તોડી નાંખું. ’
 ‘ પણ સાથેજ દસલાખ હથિઆર એકઠા કરવા માટે ફંડ કરવા ’
 ‘ હરેક ઇટાલી વાસીને અરજ કરું છું. એ દસલાખ હથિઆરોની ’
 ‘ સાથે ઇટાલી દસલાખ માણસો હથિઆર બંધ નહીં કરી શકે તો ’
 ‘ સમજવું જોઇએ કે ઇટાલી માટે કંઈપણ આશા નથી. ખ્યારા ’
 ‘ જાઇઓ, હથિઆર સજીલો તોજ ઇટાલી સ્વતંત્ર થશે. ”

આ જાહેર ખબર તારીખ ૪ જાન્યુઆરી ૧૯૬૦ ને રોજ પ્રસિદ્ધ કરીને પછી ગેરીબાદી નાઇસ આદ્યો ગયો* ને ત્યાંથી પોતાને

* ક્યુરે નેપોલીઅનને નાઇસ તથા સેનોય એ બે પ્રાંત આપીને મધ્ય ઇટાલીપરથી તેનો હાથ ઉઠાવી લેવાગ્યો હતો. તેમાં સેનોય વિક્ટરના વંશનું જાલજોડ સ્થાન હતું ને નાઇસ ગેરીબાદીની જન્મભૂમી હતી. વિક્ટરને તો સમજવી લીધો પણ ગેરીબાદી પોતાની જન્મભૂમી દુષ્તા પગ નીચે મુકતા ખુશી નહોતો તેણે જોયું કે તેમ ચાપતો હું સ્વદેશમાં રહ્યા છતાં દેશનીકાલની સજા પામું તેથી એ વાત પક્ષમેટમાં લાવવામાં આવી. પણ ગેરીબાદીમાં ઉત્તમ વક્તૃત્વ ને રાજનૈતિક પ્રપંચ જુદાના અજાને તથા ક્યુરની કુશલતાથી બીજી જોડકામાં ક્યુર ફાટી ગયો તેથી ગેરીબાદી પોતાની જન્મભૂમીની હેઠલી મુશ્કાલત લેવા એપ્રીલ માસમાં ગયો.

‘ સંપાદક. ’

બેટ ગયો હતો. એટલામાં કંઈ નવીનજ થયું. સિસિલીમાં સ્વતંત્રતા માટે બળવાનો વાવટો ફરકાવવામાં આવ્યો. તે સિસિલીની પ્રજાએ ગેરીબાદીને મદદ માટે દરખાસ્ત કરી. આથી પહેલાં પણ જેથી ઇતીહાસના પાનાઓમાં તેનું નામ અમર થઈ જાય એવાં પરાક્રમે ગેરીબાદી દેખાડી ચૂક્યો હતો. પણ તેની કીર્તિ માટે જો કંઈ વધારે કાર્યોની જરૂર માનીએ તો તે સિસિલીના રણક્ષેત્રમાં પ્રકાશિત થયાં. સિસિલીની લડાઈએ ગેરીબાદીને જગતના ઇતીહાસમાં એક અદ્વિતીય જગા આપી છે માટે તે લડાઈનું વર્ણન અમે નીચેના પ્રકરણમાં કરીએ છીએ.

“ સ પાદક. ”

સિસિલીનું યુદ્ધ.

ગેરીબાદી પોતાના ટાપુ કપરીરામાં આગમ લોગવી રહ્યો હતો ત્યારે તેને સિસિલીના બળવાની બખર મળી. સિસિલીનો રાજા ખીએ ફર્ડિનાંડ બહુજ જુલમી અને ત્રાસદાયક હતો તેણે રૈયતનો નાકમાં દમ આણ્યો હતો. ત્યાં સ્વતંત્રતાનું નામ નિશાન નહોતું. “ સ્વતંત્રતા ” શબ્દ બોલનાર ગોળીથી માર્યા જતા હતા. મહાત્મા મેઝિનીના શીક્ષણે સિસિલી વાસીઓને બળવા માટે તત્પર કર્યા હતા રૈયતે તે સમયના રાજ્ય કર્તાની વિરુદ્ધ કાવતરા રચવા શરૂ કર્યા હતા ને આખું સિસિલી ઉશ્કેરાઈ ગયું હતું. તે આખા સિસિલીએ ગેરીબાદીની મદદની માગણી કરી. પીડમાંડનો રાજાને તેનો પ્રધાન ગેરીબાદીના સિસિલી જવાથી વિરુદ્ધ હતા, તેથી પહેલાં તો ગેરીબાદી બહુ વિચારમાં પડ્યો પણ પાચુ ને કોઈ નામે બે સિસિલીયન નવ યુવાન સિસિલી જવા આગ્રહયુક્ત હતા. ગેરીબાદી લખે છે કે “ પહેલાં તો મેં તેમના બેશને શાંત કરવાની કોશેશ કરી ને તે- ‘ મને ટાળી દેવા ઇચ્છ્યું. કોઈ વખત કહ્યું કે સિસિલીથી પાકી ’ ‘ બખર આવી જવાદો, કોઈ વખત કહ્યું કે ફતેહની આશા હોય ’ ”

‘તોજ જવું જોઈએ. આવી ઠંડી વર્તણુક જોસથી ભરેલા સિસિલીના’
 ‘નવયુવાનો પાસે ચાલી નહીં. તેમની “ પરિણામ ગમે તે આવે’
 ‘તોપણ જ્યાં એક પણ ઇટાલીયન સ્વતંત્રતા માટે લડી રહ્યો હોય’
 ‘ત્યાં પહોંચવું એ અમારી ફરજ છે ” એ દલીલનો કંઈ જવાબ’
 ‘આપી શકાય તેમ નહોતું. ” તેથી અંતે ગેરીબાલ્ડી કપરીરાથી’
 જીનીવા ગયો. અને ત્યાં વિલાસપુલામાં રવાના થવાની તૈયારી થ-
 વા લાગી. મેકિવસુ સર્વથી વધારે જોસથી ભરેલો હતો તેમ સહુથી
 વધારે કામ કરનાર હતો. ક્રિસ્મિ, માસા હકેરી વગેરે સઘળાનો એ
 મત હતો કે પરિણામ કંઈપણ આવે પણ અમારે સિમિલીના રહે-
 વાશીઓની મદદે જવું જોઈએ. એ રવાનગીમાં બહુ અડચણો આડી
 આવી. હથીઆરો બહુ મુશ્કેલીથી એકઠા કરવામાં આવ્યા. પણ
 સત્ય છે કે ઇંગ્લાન્ડ સામે કોઈ મુશ્કેલી ઠરી શકતી નથી.^૧ તારી-
 ખ પ મીને ૧૮૬૧ ને રોજ ગેરીબાલ્ડી એક હજાર સાથીઓ ને લ-
 ધને બે વહાણ પર સવાર થયો એકતું નામ પેડમાડી અને બીજાનું-
 નામ લંબાર્ડ હતું. હજારો જવાં મરદો રાત્રે વહાણોપર એકઠા થ-
 ઇ ગયા. આકાશમાં કુદરતી મસાલો બહુ પ્રકાશથી રોશની આપી
 રહી હતી, સમુદ્રની શાંતતાં, રાત્રિનો સમય, અને ગેરીબાલ્ડીના

૧ જીનોવા પાસે ક્યાર્ટો નામે શહેરમાં વિલાસપુલા નામે મહેલ છે.

૨ નિશ્ચય.

૩ આ વખતે ઈંગ્લાંડના મુખ્ય પ્રધાન જોન રસલે પ્રસિદ્ધ પણ ગે-
 રીબાલ્ડીના પક્ષનું સમર્થન કર્યું. તેણે ઈંગ્લાંડના ઇટાલીમાં રહેતા એન્ટ
 સરજેમ્સ હડસનને પત્ર લખ્યો કે “ જો કોઈ વખત કોઈ દેશની પ્રજા
 પોતાના અત્યાચારી શાસન કર્તા વિરુદ્ધ ઉઠે તો એ ઉત્સાહ યુક્ત વીર પ્રજા-
 ને તેમની સ્વાધીનતા અપાવવામાં સહાયતા કરવી એ ન્યાય અને ધર્મ
 બંનેને અનુસરીને છે. તે શિવાય લૉડગ્જન રસલે અંગ્રેજ નૌકા સેનાના
 એડમિરલ મંડીને ગેરીબાલ્ડીની મદદે જવા લખ્યું. ગેરીબાલ્ડીએ જાતે લ-
 ખેડ છે કે તેના તરફથી પોતાને સારી સહાયતા મળી હતી. વિશેષ એ
 છે કે અંગ્રેજ મંત્રી સમાનો સલાહથી ફ્રેન્સ સરકાર આ વિમલથી અલગ રહી.

“ સંપાદક ”

જવાં મદ હજાર સાથીઓના અંતઃકરણનો ઉમંગ, કેવી મનોહરતા !! જોકે અનહદ લશ્કરના મુકાબલામાં લડવા જતા હતાને જીવતા પાછા આવવાની કંઈ આશા નહોતી છતાં પણ પોતાના સ્વદેશીઓને ગુલામગીરીથી છોડાવવાની ઉમેદમાં બધા મરત હતા. કોઈને પોતાના મિશનની ફતેહમાં શક નહોતો. એમ આનંદમાં પ્રજાકીય ગીતો ગાતા જતા હતા. તા. ૭મી મે ૧૮૬૧ ને રોજ પીડમાંડી વહાણ પરથી ગેરીબાદીએ પોતાના મિત્રોના નામ પરનીએ મુજબ ચોડી લખી.

“ બહાદુર સાથીઓ ! તમારું કામ પહેલાં હતું તે હાલ ’
 ‘ છે. આત્મલોગ આપવા જીવનથી બે પરવા થઈને પોતાના વહાલા
 ‘ દેશને નવું જીવન આપે. પહેલાં તમે કાંઈપણ ધનામ કે બદલા-’
 ‘ ની આશા વિના પોતાના દેશની રક્ષામાં બહાદુરીની સાબીતિ ’
 ‘ આપી છે. તેવીજ રીતે હાલ પણ મને આશા છે કે તમે માત્ર ’
 ‘ અંતઃકરણને આશરે લડાયક કુનેહ સમાવીને પોતાની બહાદુરી-’
 ‘ ની સાબીતી આપશો તેના બદલામાં તમારે કંઈપણ ઠરજો ’
 ‘ મલવાની કે બદલાની કે કંઈ માનની આશા નહીં રાખવી જોઈએ. ’
 ‘ ભય જતો રહેવા પછી આપણી પોતપોતાના કામ પર પાછા જ-’
 ‘ વાની ફરજ થશે, પણ હાલ લડાઈનો સમય છે અને આપણે ’
 ‘ પોતાના વહાલા દેશના રક્ષણમાં લોહી વહેવડાવવા આપણી ’
 ‘ ખુશીથી સર્વની આગળને સહુથી પહેલાં જઈએ છીએ. આ લ-’
 ‘ ડાઈમાં આપણે યુદ્ધનો નાદ જે પહેલાંની લડાઈઓમાં થયો ’
 ‘ હતો તેજ એટલે “ ઇટાલી ” અને “ વિક્ટર ઇમેન્યુઅલ ” થશે. ”

ગેરીબાદીએ તે વહાણ પર બેઠે બેઠે પોતાના સાથીઓને વિધિ વિધિ ટૂંકડીઓમાં વહેંચીને તેમના સરદાર ચૂંટી કહાડ્યા પછી જ્યાં-રે ક્વાર્ટુ જઈને ઉતર્યા ત્યારે માલમ પડ્યું કે જે મછવામાં દારૂને યુદ્ધના હથિઆરો ભરેલા હતા તે હજી પહોંચ્યા નથી, અને બંને વહાણો પરતો ગારૂત છેજ નહીં. ગેરીબાદીએ તરતજ બધા સરદારોને પોતાના ઓરડામાં બેલાવીને તેમની સલાહ પૂછી. આખરે

એ નિર્ણયપર આબ્યા કે ટેલામુન ગંદરથી ઉતરીને કોઇ માણસ આર્મીટીબુનો કિલ્લો કે જે પીડમાંટ સરકારના હાથમાં હતો ત્યાંથી કારતુસને ઢાડ લઇ આવે. પણ કિલ્લાનો હાકેમ કદાચ તેમના કાસડને પકડી લે એવો અંદેસો ઉદ્ભવ્યો. ધોડીવાર સરદારોમાં એ વાતની રકબક ચાલતી રહી એટલામાં ગેરીબાદડી બોલ્યો મને ખાત્રી છે કે એકે એક જણ પોતાની છંદગી બેખમમાં નાંખવા તૈયાર થયો. સર્વે સરદાર તરફથી સામટો જવાબ મળ્યો કે અમારામાંથી દરેક જણ તે કામ કરવા માટે તૈયાર છે. પણ ગેરીબાદડીએ ટૂરને 'તે કામ માટે પસંદ કર્યો અને તેને બોલાવીને કહ્યું તમે ગોળી ખાવા તૈયાર છો ? " એ જરૂર હોયતો ખુશીથી, " એવો શાંતતાથી દઢતા બરેલો જવાબ મળ્યો. એટલે ગેરીબાદડીની ચીઠી લઇને તુરત રવાના થયો ને મોટી ચાલાકીથી તે કિલ્લામાંથી એકલાખ કારતુસ, કેટલીક તોપોને ઢાડ ગોળો વગેરે લઇને પાછોઆવ્યો. આહી ગેરીબાદડીએ એવી કુનેહ વાપરી કે એક સરદારને સો માણસ આપીને રોમ તરફ રવાના કરી દીધો. તે એટલા માટે કે શત્રુને એમ બહુતામાં આવે કે ઇટાલીઅન વાલંટીઅરો દક્ષિણમાંજ માત્ર લડવા પહોંચ્યા-છ એમ નથી પણ નેપલ્સને રોમ પર પણ હુમલો કરવા ગયા છે. રોમના લોકોને પોતાના સાથીઓ આવે છે એવી ખબર આપવા એક બહોર ખબર છપાવીને પ્રસિદ્ધ કરી કે " અરે રોમના લોકો ?

૧ ઈર્નલ્ટુર ગેરીબાદડીનો પરમબક્ત અને દેશબક્ત વીર હતો. તેને ઇ. સ. ૧૮૪૯ ના જાએડ વખતે તેના દેશ હંગરીમાંથી કહાડી મુક્યો હતો. તેથી રોમનું રક્ષણ કરવામાં ગેરીબાદડીને મદદ કરવા ગયો પણ વચ્ચે સાંભળ્યું જે રોમ શત્રુને હાથ ગયું તેથી આસ્ટ્રીઆ વિરુદ્ધ કરવાની ગોઠવણ માટે આખા યુરોપમાં ભટક્યો. ઇ. સ. ૧૮૫૪માં ક્રિગિયા યુદ્ધમાં જતો હતો ત્યારે આસ્ટ્રીઆનોએ તેને પકડ્યો ને કેદ કર્યો ને મોતની સજા થવાની હતી પણ ઇંગ્લાંડની મહાગણ ઉપરથી તેને મોતની સજા નહીં કરતાં દેશનીકાલ કરવામાં આવ્યો. લાંથી નીકળીને ગેરીબાદડીને મળ્યો ને તેના લશ્કરમાં દાખલ થયો ને આસ્ટ્રીઆ વિરુદ્ધ લડવા માંડ્યું.

“ સંપાદક ”

‘કાલે તમને પાદરીઓ કહેશે કે મુસલમાનો તમારા ઉપર હુમલો.’
 ‘કરવા આવે છે. પણ યાદ રાખજે કે તે મુસલમાન તમારા બ-’
 ‘હાફર સ્વદેશી ભાઈઓ છે જે પહેલાં અનેક પ્રસંગોપર બીજા દે-’
 ‘શીભાઈઓ માટે લડી ચૂક્યા છે. જે દિવસ તમે વિદેશી અને પા-’
 ‘દરીઓના જીલમથી મુક્તિ મેળવીને પોતાના હિતેચ્છુઓને ચા-’
 ‘દકરવા લાયક થશો તે દિવસ મને પૂર્ણ ખાતરી છે કે તમે અભિ-’
 ‘માનથી પોતાના બાળકોને તે બહાદુર સ્વદેશીઓની વાર્તાઓ’
 ‘સંભળાવશો. જોકે આ બહાદુરો બોનાપાર્ટના અનહદ લશ્કરના’
 ‘મુકાબલાથી થોડા વખત માટે હઠી ગયા, પણ માત્ર એકજ નિ-’
 ‘ષ્ઠાથી કે જ્યારે પ્રસંગ મળશે ત્યારે પાછા આવશું. તેઓ હુમલાં’
 ‘એજ કામને માટે તૈયાર છે અને પોતાના વંશજોને માટે પોતાની’
 ‘હુયાતીમાં સ્વદેશ પર જીલમ કરનારાઓ તરફ જે તિરસ્કાર બ-’
 ‘તાવતા આવ્યા છે તેવાજ તિરસ્કારથી તેમના વંશજો વરતે એવો’
 ‘વારસો મુકી જશે. જે હમણા તમને સ્વતંત્ર કરવા આવે છે તે’
 ‘બહાદુર સિપાઈઓ તેજ છે કે જેમને તમે પોતાના હાથથી’
 ‘દફન કર્યા હતા અને જેમનાં હાડકાં હજી સુધી તમારી જમી’
 ‘નમાં દટાયેલાં છે તે તમારા ઉત્તમ દરબાના બહાદુરોની સાથે ર-’
 ‘હીને રોમની દીવાલોપર લડ્યા હતા. અમારા શત્રુ બહુ ચાલાક’
 ‘ને બળવાન છે પણ અમે જે જમીને કોઈ સમયમાં એવા બહા-’
 ‘દુરો પેદા કર્યા છે કે જેના પરાક્રમે હજી સુધી ઇતીહાસના’
 ‘પાનાઓમાં યાદગારરૂપે ચાલ્યા આવે છે તેજ જમીનમાં પેદા’
 ‘થયેલ છીએ. યાદરાખો કે અમારા લડાઈના નાદો અમોએ થોડા’
 ‘વખતપરજ કુમુ ને વીરજ મેદાનમાં ગાળ્યા હતા તે “ ઇટાલી ”
 ‘ને “ વિક્ટર ” છે. એટલું તો તમને પહેલાંથીજ પ્રદર્શિત છે કે’
 ‘અમે વિજય મેળવીએ કેવા પરાજય પામીએ પણ ઇટાલીની ઇ-’
 ‘જજત ઉપર ડાઘ લાગવા દેશું નહીં.”

એ સો માણસોને રવાના કરીને ગેરીબાલ્ડીને તેના બાકીના સા-
 થીઓ સિસિલી તરફ રવાના થયા. ઘણીક મુશ્કેલીઓ પછી માર્સાલા

ખંદરે ઉતર્યા. રસ્તામાં ઘણીવાર વહાણ જૂદા પડી ગયા ને એક ઘી-
જાની શોધમાં ઘણો વખત વ્યર્થ ગયો. જ્યારે ખંદરમાં જઈ પહોં-
ચ્યા ત્યારે શત્રુઓનું નૌકાસૈન્ય પણ લડવા માટે ખંદરથી નીકળી ચૂ-
કયું હતું. ગેરીબાદીના સિપાઇઓ મછવાપર ઉતરીને જતા હતા
એટલામાં શત્રુઓએ ગોળી ચલાવવી શરૂ કરી પણ કોઈ તરેહના
નુકસાન વિના ગેરીબાદી પોતાના સર્વે સાથીઓને લઈને સહીસ-
લામત કિનારે પહોંચ્યો. શહેરના ગરીબ લોકોએ અત્યંત ખુશી જા-
હેર કરીને ઘણીજ ^૧ખુશીઅતથી તેમના સાથે વરત્યા. પણ અમી-
રોને જાગીરદારોએ બહુ ઠંડાપણું બતાવ્યું. ગેરીબાદી લખે છે કે
“દ્રવ્યવાન પક્ષની આવર્તાણુક કાંઈ આશ્ચર્યકારક નહોતી. કેમકે
'સામાન્યરીતે જોવામાં આવ્યું' છે કે જે લોકોને નફા અથવા નુક-'
'સાનનો હીસાબ કરવાની ટેવ પડી હોય છે તે હમેશાં સમજી '
'વિચારીને જેથી તેમને 'પૈસાનું' નુકસાન થાય નહીં એવા કામ '
'કરે છે. એવા લોકો હમેશાં હયાતું' મોં જુએ છે. અને જ્યાંસુધી '
'પૂર્ણ ફતેહ ન થાય ત્યાંસુધી સાથ કરવા તૈયાર થતા નથી. જેની '
'પાસે મોટું લશ્કર ને લડાઈનો સામાન હતો તેવા મહાન રાજ્ય- '
'ની સરખામણીમાં આ થોડાક ^૨સામાન વગરના માણસોનો સાથ '
'કરે એવી તેમના તરફથી આશા રાખાં શકાય નહીં.” ગેરીબાદીએ
સિસિલીમાં પગ મૂકતાંજ એક સિસિલીના લાર્ડ તરફને જીજીને
પદસની પ્રજા તરફ એમ બે જાહેરનામા બહાર પાડ્યા. એ બંને
જાહેર ખબરો અહીં દાખલ કરીએ છીએ.

પહેલો જાહેરખબર—“અરે સિસિલીના લોકો ? તમારી મ-
'દદ માટેની દરખાસ્તને અમલમાં મુકવા માટે હું મારી સાથે જીવ- '
'સટે લડનારા બહાદૂરોની એક ટોળી લાવ્યો છું. લે'બાર્ડીની લડા- '
'ઈઓથી બચેલા અમો આજે તમારા મધ્યમાં હાજર છીએ. અ- '
'મારો હેશ સ્વતંત્ર થાય એ અમારા અંતઃકરણની આહવા છે. જો '
'આપણે એક સંપીથી કામ કરીશું તો કામ સહેલ થઈ પડશે ને '

‘ તુરતા તુરત ફતેહ મળ્યો. તેથી ઉઠા હથીઆર પકડો ને લડવા ’
 ‘ માટે તૈયાર થઈ જાઓ. આ વખત જે માણસ હથીઆર લઈને ’
 ‘ લડવા તૈયાર થાય નહીં તેને કાયર એટલે બાયલો અથવા તો ’
 ‘ કોમનો દુશ્મન સમજાશે. જે હથિયાર ન મળે તોપણ કંઈ પરવા ’
 ‘ નથી, બહાદુર માણસોના હાથમાં કોઈ હથિયાર ન હોય તોપણ ’
 ‘ તે ઉપયોગી છે. મ્યુનિસિપાલ કમીટીઓની ફરજ છે કે સ્ત્રીઓ ’
 ‘ બાળકો ને વૃદ્ધોની ખબર રાખે. ઉઠો, જગતના ઇતિહાસમાં ’
 ‘ બીજાનાર સિસિલી લોકોને એ પાઠ ભણાવશે કે કોઈ પણ કોમ ’
 ‘ જે સર્વાનુમત થઈને સ્વતંત્રતા મેળવવા ઇચ્છે છે તે જીતમના ’
 ‘ પંતમાં રહી શકતો નથી. ” “ ગેરીબાદી ”

બીજી બહેર ખબર—“ અરે નેપલ્સના લોકો ! ઇટાલીયનો-
 ‘ માં સંપ નથી એટલાજ માત્ર કારણથી પારકા લોકો તમારા ઉ-
 ‘ પર રાજ્ય અકાવવાની હિમત કરી શકે છે. માટે યાદરાખો કે ’
 ‘ જે દીવસે તમે પોતાના સિસિલીના લાઇઓ સાથે અને ઉત્તર ’
 ‘ તરફના ઇટાલીના લોકો સાથે સંપ કરી લેશો તે દીવસે તરતજ ’
 ‘ ઇટાલી ફરીથી યુરોપના પહેલા દરજ્જાની પ્રજાઓમાં દાખલ થઈ ’
 ‘ જશે. એક ઇટાલીયન સિપાઇની હેસીઅતમાંજ હું તમને દરખા-
 ‘ સ્ત કરું છું કે તમે અમારો સાથ કરો ને ઇટાલીના શત્રુઓ સાથે ’
 ‘ લડાઇ કરો. ” “ ગેરીબાદી ”

સને ૧૮૬૦ ના મેની ૧૫ મીએ ગેરીબાદીનો સિસિલીના રાજાના
 લશ્કરસાથે મુકાબલો થયો. ગેરીબાદી લખે છે કે “ જેમાં મારા
 ‘ સાથીઓએ શૂરવીરતાની સાખીતી આપી એવાં અનેક યુદ્ધો મેં ’
 ‘ મારી જીંદગીમાં જોયાં પણ મને જેવો આ લડાઈની ફતેહથી ’
 ‘ અભિમાન છે તેવો બીજો કોઈ લડાઈ માટે નથી. જેનો એક સા-
 ‘ રી જબા ઉપર પડાવ હતો, જેના સિપાઇઓએ ઉત્તમ પ્રકારના ’
 ‘ બખતરો પહેર્યા હતાં અને પાણીઠાર હથીઆરો સજેલાં હતાં. ’
 ‘ એવા ઘણી મોટી સંખ્યાના શત્રુ સાથેના મુકાબલામાં સરખામ-
 ‘ ળી કરતાં નકામા જણાતા બુઠા હથીઆરોથી મારા એક હબ્બર ’

‘ સાથીઓએ ઇતીહાસમાં જેનો નમુનો મળી શકતો નથી એવાં ’
 ‘ અનુપમ કાર્યો કરી બતાવ્યાં. એક વખત મારો જીવ જોખમમાં ’
 ‘ પડેલો જોઈને નવ યુવાનોની ટોળીની ટોળીઓ મારી આજી ’
 ‘ આજી એકઠી થઈ ગઈને બરાબર મારી સાથે રહી, તેમાંથી ઘણા ’
 ‘ એક તલવાર નીચેથી પસાર થઈ ગયા. ”

એ લડાઈમાં ગેરીબાલ્ડીનો મોટો છોકરો મીનુટી જખમી થયો. તેના મિત્ર મુતામારીને કારી જખમ લાગ્યો ને થોડા વખત પછી મરી ગયો. કેટલાક જવાંમદો “ ઇટાલી હુમેશાં રહો ” ના પોકાર કરતા કરતા શત્રુઓના કૂર સવારોના શિકાર થઈ ગયા, પણ આખરે ફતેહ મેળવી. તા. ૧૬ મીએ દુશ્મનો શહેરમાં નીકળીને નાઠા તે પાલમો પહોંચ્યા.

એ ફતેહથી ગેરીબાલ્ડીને બહુ જોર મળ્યું, આખા ટાપુમાં તેની ધાક જોસી ગઈ, વાલંટિઅરો જથાબંધ આવવા લાગ્યા અને શહેરોના શહેરો હથિઆરબંધ થઈને ખુશીથી લડવા લાગ્યાં. એમ તેના એકજ કાર્યના પરિણામથી સામાન્ય લડાઈનું રૂપ બદલી ગયું. વ્યવસ્થાઓ કાયમ રાખવા માટે કોઈ પ્રકારની ગવર્નમેંટ બનાવવાની આવશ્યકતા જણાઈ. પણ લડાઈના દિવસોમાં પાર્લામેંટ સ્થાપવાનું કામ અશક્ય હતું તેથી ગેરીબાલ્ડીને સિસિલીના લોકોની દરખાસ્તપરથી લડાઈના અંત સુધી વિકટર ઇમેન્યુઅલ તરફથી “ ડિક્ટેટર ” એટલે સર્વેસત્તા સાથેનો ગવર્નર બનાવવાનો ઠરાવ કર્યો.

મેં ઉપર લખ્યું છે કે ” જે વખત સિસિલીના બળવાની ખબર જાનાવા પહોંચી ત્યારે પાપુ ને કોરૂ એ બંને સિસિલીના નવ યુવાનોએ ગેરીબાલ્ડીને સિસિલી ઉપર ચડાઈ કરવાની દરખાસ્ત કરીને ગેરીબાલ્ડીએ તેનો ઠંડા પેટે જવાબ આપ્યો. ” આ બંને યુવાનો તેજ છે કે જેમનું વર્ણન મેઝિનીના જીવન ચરિત્રમાં પણ આવે છે. એ બંને માણસો દેશનીકાલ થયેલા હતા. અને સિસિલીની ગવર્નમેંટ તરફથી તેમના માટે મોતની સજાનો હુકમ નીકળી ચુક્યો હતો. ગેરીબાલ્ડીએ જ્યારે સિસિલી જવામાં થોડો સંકોચ બતાવ્યો

ત્યારે એ બંને સિંહ પુરૂષો એકલા સિસિલી તરફ રવાના થયા અને લોકોને ઉશ્કેર્યા. એ બે માણસોના અવાજથી સિસિલીમાં બળવાનો ભડકો સળગ્યો. તેમના અવાજથી આખું સિસિલી પોતાના જવાબા-મુખી એટના પર્વતની માફક ઉભરાવા લાગ્યું. ગેરીબાલ્ડી સિસિલીમાં પહોંચીને રેન નામે સ્થાન પર લડી રહ્યો હતો એટલામાં પાચુને ગોળી વાગીને પડ્યો. મરતાં મરતાં તેને ખબર પડી જે ગેરીબાલ્ડી આવી પહોંચ્યો છે. તેથી તે મરનાર શહીદના ચહેરા પર ખુશી ને સંતોષનાં ચિન્હો દેખાવા લાગ્યાં. અને શાંતપણે રણ સંગ્રામના મે-દાનમાંજ તેણે પ્રાણ મુક્યો. કોરૂ દરેક લડાઈમાં બહાદુરીથી લડતો રહ્યો અને અંતે એક ખાનગી ઝગડામાં માર્યો ગયો.

પાલરમોનાં પરાક્રમો.

ઉપર લખેલ ક્ષેત્ર મેળવ્યા પછી ગેરીબાલ્ડીને ખબર મળી કે શત્રુઓ રાજધાની પાલરમો તરફ નાસી ગયા છે. તેથી ગેરીબાલ્ડી પણ તેમના વાંસે વાંસે ચાલ્યો. રસ્તામાં બે દિવસ ને બે રાત ખરાબ વરસાદ વરસતો રહ્યો, તેમાં ગેરીબાલ્ડીના લશ્કરને આસરામાટે કોઈ પણ જગા મળી નહીં. વળી રસ્તામાં શત્રુનું લશ્કર પડ્યું હતું તેની સાથે મુકાબલો કરવો એ સલામતી ભરેલું જણાયું નહીં. તેથી ગેરીબાલ્ડી સીધે રસ્તે જવા ઇચ્છતો નહોતો માટે તેણે જે રસ્તે પહેલાં કોઈ દિવસ પણ લશ્કર પસાર થયેલ નહીં હોય તેવે પહાડી રસ્તેથી ચાલવા માંડ્યું. કેટલીક વાર તો તોપો સિપાઈઓને બંને ઉંચકવી પડતી હતી. આ કૂચમાં ગેરીબાલ્ડીએ સંપૂર્ણ યુદ્ધ કુશલતા સિદ્ધ કરી બતાવી. એક ટુંકડી પોતાના લશ્કરની એક ખાસ યાત્રુએ રવાના કરી ને બાકી રહેલી આખી ફોજ પહાડી રસ્તાઓમાં સંતાડી દીધી. શત્રુએ એક મોટું સંખ્યાબંધ લશ્કર ગેરીબાલ્ડીની ટુંકડી પાછળ રવાના કર્યું. એવી તક મેળવીને ગેરીબાલ્ડી બાકીના લશ્કરને લઈને પાલરમોના દરવાજા ઉપર જઈ પહોંચ્યો.

દુશ્મનનું ૨૭૦૦૦ માણસનું લશ્કર કિલ્લામાં હતું. અને શહેરની
 સઘળી જાગી ને મોટી જગાઓ તેમના કબજામાં હતી. બીજી બા-
 જીએથી નૌકામૈન્ય સમુદ્ર કિનારેથી ગોળી ચલાવી રહેલ હતું. એ
 પ્રસંગે બેરીબાદડી પાસે જેમ તેમ કરીને લગભગ ૩૦૦૦ લડવૈયા
 હતા. પણ તે બધા પગારદાર સિપાઈ નહોતા, પોતાના દેશની સ્વ-
 તંત્રતાના રૂપમાં રાક્ષસો હતા. તેમનામાંના અકેક શત્રુના સો સો
 પગારદાર સિપાઈઓ સાથે મુકાબલો કરવા તૈયાર હતા. પગારદાર
 સિપાઈઓને લડાઈમાં પણ પોતાનાં બાલ બચ્ચાંને જ્યાંલ રહે છે
 પણ પ્રભકીય લડનારા તો એવા જ્યાંલથી લડે છે કે ક્ષતેહ થઈતો
 આખી કોમનાં સ્ત્રી બાળકો બચશે, ને પરાજય થયો તો કાંઈ ડેકાણું
 નથી. ૧૮૬૦ ના મે મહીનાની તા. ૨૭ મી ની લડાઈ જગતના ઇ-
 તીહાસમાં અદ્વિતીય કાર્ય ગણાય છે. બેરીબાદડીએ પોતાના હજાર
 સાથીઓમાં ચૂંટી કહાડેલા નવ યુવાનોને આગળ વધારી હુમલો
 કરવાનો હુકમ આપ્યો. સામેથી આગ વરસવી શરૂ થઈ, સમુદ્ર
 કિનારેથી ગોળા ચાલવા લાગ્યા. શહેરના દરવાજા ઉપર ને શહેર
 બહાર દુશ્મનના લશ્કર સાથે હાથે હાથ લડાઈ શરૂ થઈ, તેમાં
 પ્રભકીય સ્વતંત્રતા માટે આત્માર્પણ કરેલ, જીંદગીની પરવા નહીં
 રાખનાર સિપાઈઓ સામે શત્રુ વધારે વખત ટકી શક્યા નહીં. બે-
 રીબાદડીના સિપાઈઓ શત્રુને પાછા હઠાવીને શહેરમાં ફાખલ થઈ
 ગયા. શરૂ શરૂમાં તો શહેરના લોકો બહુ ધાસ્તીમાં રહ્યા પણ બે-
 વો બેરીબાદડી શહેરમાં ફાખલ થયો કે દરેક સ્ત્રી પુરૂષ ને બાળકો
 પોત પોતાના ઘરથી બહાર નીકળી પડ્યાં ને બચાવની જોઈવણ ક-
 રવા લાગ્યાં. સ્ત્રીઓ ઘરના દરવાજા ઉપરથી ને ભીંતો ઉપરથી શાળાસી-
 ના પાકોરો કરીને સ્વતંત્રતાના સિપાઈઓની હિંમત વધારતી હતી.
 બીજાઓએ સ્વહસ્તે શહેરના રક્ષણ માટે કામ ચલાવી ખુરજો બના-
 વ્યા. તે ખુરજો માટે મેડીઓ ઉપરથી ને ખડકીઓમાંથી સ્ત્રીઓએ
 ટેબલો, ખુરસીઓ વગેરે જે કાંઈ હાથ આવ્યું તે ફેંકી દીધું અને જોત
 જોતામાં તો અનેક ખુરજો શહેરમાં તૈયાર થઈ ગયા. બેરીબાદડીના

લશ્કર પાસે દાડૂ ખૂટી પડ્યો ને પાલરમોની ઓઝોઝો રાત્રિ દિવસ
 ઘંટીઓ ચલાવીને દાડૂ તૈયાર કરી ગેરીખાદડીના સિપાઈઓને પૂરો
 પાડ્યો. આખરે રાજકીય લશ્કર કિલ્લામાં ભરાયું ને ચોતરફથી ઘેરો
 ઘાલી આવવા જવાના ને ખખરો પહોંચવા પહોંચાડવાના રસ્તા બંધ
 કરવામાં આવ્યા, તેથી જખમી થયેલા તથા યમદાર પહોંચેલા સિ-
 પાઈઓની લાસો કિલ્લામાં સડવા લાગી. આખરે રાજકીય લશ્કરના
 કમાંડર લીન્ડાએ કિલ્લામાંથી લાસો કઢાડી જવાની પરવાનગી મા-
 ટે દરખાસ્ત કરી, તે સાંભળવા એક અંગ્રેજી વહાણ ઉપર બુર્જોન સ-
 રદાર તરફથી બે જનરલો આવ્યા અને ગેરીખાદડી પણ ગયો. આ-
 જ સુધી તો બુર્જોન જનરલ ને સિપાઈઓ ગેરીખાદડીને “ લૂંટા-
 રો ” કહીને બોલાવતા હતા, પણ હમણાં તો તેને “ હીઝ એક્સેલ-
 ન્સી ” કહીને બોલાવવા લાગ્યા. (હિંદુસ્તાનના ગવર્નરજનરલ અને
 સેનાપતિનો એ કિતાબ છે) બુર્જોન જનરલોએ મહેતલની શરતો
 વાંચી સંભળાવી, તેમાં છેલ્લી સરત એ હતી કે પાલરમો શહેર તરફ-
 થી એક એવી જાહેર ખખર બહાર પાડવામાં આવે કે તે સિસિલી-
 ના રાજ ફ્રાન્સિસને નેપદસના રાજાના હુકમોને તાબે થવા તૈયાર
 છે ને તેમના તરફ માનની નજરથી જુએ છે. એ સરત વચ્ચતાંજ
 ગેરીખાદડી ધૈર્ય ધારી શક્યો નહીં અને એકદમ ઉસો થઈ ગયો.
 તેણે જવાબમાં કહ્યું જે તમે તમારા સેનાપતિને જઈ કહો કે ગે-
 રીખાદડી અને તેના સિપાઈઓ લડવા માટે તૈયાર છે, આવીનીચ પ્ર-
 કારની સરતો કબૂત્ર કરી શકતા નથી. એમ ગેરીખાદડીએ મહેતલ-
 ની સરતો નામંજુર કરી, પણ દાડૂ ને કારતુસ વિના લડાઈ શી રીતે
 બતરી રાખવી તે બાબત મોટી ચિંતા થઈ પડી. તે ચિંતાતુર હાલ-
 તમાં પાછો પોતાના હેડક્વાર્ટર્સમાં પહોંચ્યો. ત્યાં શહેરનાં બધાં
 નહાનાં મોટાં માણસો તેના પાછા આવવાની રાહ જોતા હતા. તેમ-
 ની સમક્ષ બનેલી હકીકત કહી સંભળાવી. પ્રસંગ ઉપર ગેરીખાદડી
 લખે છે કે “ મારા ચુકાદા ઉપર સર્વે લોકોએ ખુશીના નાદો કર્યા.
 ‘ તેથી મારી ચિંતા દૂર થઈ ગઈ. શહેરમાં ખીજ ખુરખ બનવા લા ’

‘ ગ્યા. દરેક પુરજ ઉપર પથ્થર વગેરે જે કાંઈ એકઠા થઈ શક્યા ’
 તે કરવામાં આવ્યા. શહેરનાં બધાં માણસો છરા, કુહાડી, કોદાળી
 વગેરે જે કાંઈ હાથ લાગ્યું તે લઈને નીકળી પડ્યાં. સ્ત્રીઓએ ઘાડ
 વાટવા ને કારતુસ બનાવા શરૂ કર્યા, એટલામાં બંને પક્ષ તરફથી
 પરસ્પર યોધીસ કલાકની મહેતલ આપવામાં આવી. પછી વળી ત્રણ
 દિવસની મહેતલ પુરબોન સેનાપતીએ માગી. તે પછુ ગેરીબાદીને
 પોતાને પણ મહેતલની જરૂર હોવાથી તેણે ખુશીથી મંજૂર કરી.
 તે પછી બુબેનિ સેનાપતિએ પોતાની ફોજ કિલ્લામાંથી ને શહેરમાં-
 થી કહાડીને એક ખાસ જગાએ એકઠી કરવાની પરવાનગી માગી
 તે પછુ ગેરીબાદીએ મંજૂર કરી.

પાલરબોના યુદ્ધના વૃત્તાંતો જેમણે લખ્યા છે તેમણે લોકોનો
 તે સમયનો જોસ ને ઉત્સાહ તથા બુબેનિ સિપાઇઓની કુરતા વ-
 ર્ણવી છે. એક ઇતીહાસ કર્તા લખે છે કે “ શહેરની ગત્રી ગુચીઓ- ”
 ‘ માં લોહીની નદીઓ વહેતી હતી. ઠેકાણે ઠેકાણે આગના ધુમાડા ’
 ‘ નીકળી રહ્યા હતા તેમાં સેંકડો પ્રાણી બળી ખાક થઈ જતા હતા. ’
 ‘ ઘાડ ગોળીનો મારો વરસાદ જેવો થઈ રહ્યો હતો પણ દરેક દર- ’
 ‘ વાજ ને લીંતો ઉપરથી ” “ ગેરીબાદી અને અમને છૂટકો આ-
 પનાર ઘણું જીવો ” “ ગેરીબાદી અને રાજા વિકટર અમર રહ્યો ”
 “ બુબેનિ રાજાને નેપલ્સનો વાલી મરો, ” “ વગેરે વગેરે પોકા ’
 રો સાંભળવામાં આવતા હતા. ”

એક લેખક લખેલ છે કે “ રાજકીય સિપાઇઓએ અત્યંત કુર- ”
 ‘ તાથી સેંકડો બેગુનાહ નિર્દોષ બાળકો, સ્ત્રીઓ, વૃધો, પાદરી- ’
 ‘ ઓ ને માતાઓને મૃત્યુને સ્વાધીન કર્યાં, સ્ત્રીઓ સાથે નહીં કર- ’
 ‘ વાં જેવાં પાપો કર્યા; ઘરોને આગ લગાડીને બાળી મુક્યાં ને ”
 “ બાજીથી જંગલી ટોળીની ગોળીઓએ સેંકડો મોટી ઇમારતો ને ”
 “ મહેલોને જમીન દોસ્ત કરી નાંખ્યાં, છતાં પણ કાંઈ વળ્યું નહીં. ”

એક ફ્રેંચ વૃત્તાંત લેખક ડયુસ લખે છે કે “ એક જણ મારી
 “ પાસે એક ખીચારા ગરીબ માણસને લાંબો, તેને સીપાઇઓએ ”

“ અત્યંત દુઃખ હીધું. પહેલાંતો તેના શરીરને એવી રીતે બાંધ્યું ”
 “ કે એક ગોળા જેવો આકાર બની ગયો. પછી તેને રાજના મહેલ ”
 “ ઉપરની નીસરણીએથી ધકેલી દીધો ત્યાં દરેક પગથીઆ ઉપર ”
 “ તીવ્ર અણીદાર ખીલાઓ મારેલા હતા અને ચપુ તથા તલવા. ”
 “ રના કડકા ખોસેલા હતા. તે ઉપરાંત ખીજા જે જે દુઃખો તે ”
 “ માણસને આપવામાં આવ્યાં તે લખતાં કંપારી છુટે છે. તેની ”
 “ બેનની સાથે જબરાઈથી વ્યભીચાર કરાવ્યો, તેનું ધડ ને માથું ”
 “ જુદું જુદું કરીને તે ગલીગુંચીમાં ફેંકી દેવાડાવ્યાં. એક વખત ”
 “ રાજના લશ્કરે શહેરની સ્ત્રીઓ અને બાળકોને એકઠા કરીને ”
 “ પોતા સામે ગોઠવ્યા અને તેમને નીસાન બનાવી ગોળીઓ છો. ”
 “ ડવાનું ક્યું, પણ ગેરીબાદ્ડીના સીપાઇઓએ એવી સાવચેતીથી ”
 “ બંદુકો ચલાવી કે સ્ત્રીઓ અને બાળકોને શત્રુની એક પણ ગો. ”
 “ બી લાગી નહીં. ” સ્વીત્ઝર્લાંડની ગવર્નમેન્ટના એજન્ટે ક્રાન્સિસ
 સેનાપતિને એક ચીઠી લખી તેમાં ફરીયાદ કરી હતી કે સ્વીત્ઝર્લાંડ
 ના એક રહેવાશીને તેના આખા કુટુંબને એવી કૂરતાથી મારી
 નાંખવામાં આવ્યાં છે કે પહેલાં તેના ઘરને સળગાવી મુક્યું ને જ્યા-
 રે તેણે એક મઠમાં જઈને આશરો લીધો ત્યારે તે મઠ પહેલાં લૂ-
 ટ્યો ને પછી બધાને માંહે પૂરીને બહારથી આગ લગાડી દીધી. સા-
 રાંશ કે આ લડાઈમાં રાજકીય સીપાઇઓએ નહીં કરવાનાં અનેક
 પાપ કર્યાં તેનો બદલો એ મળ્યો કે એટલીબધી કૂરતા ને ખૂનરેણ
 કરવા છતાં તેઓને અત્યંત શરમ ભરેલી હાર ખાવી પડી ને શહેર
 ખાલી કરી જવું પડ્યું. એવા પ્રકારની કૂરતાના શીકાર થઈને પણ
 જે લોકો મરવા મારવાને તૈયાર રહે છે તેઓને ગુલામગિરિમાં રા-
 ખવા અશક્ય છે. આ લડાઈમાં જોન નામે પાદરીએ બહુ દેશ સેવા
 બજાવી. એક પ્રસંગે આ પાદરી પોતાના લશ્કરથી આગળ વધીને
 ખુરબોનના લશ્કરને સુલેહ, સંપ, પ્રેમ ને સ્વતંત્રતા માટે ઉપદેશ
 કરવા લાગ્યો તે વખતે એક ખુર્બોન સરદારે તાકીને બંદૂક મારી તો
 પાદરી ગરદનમાં કોસ નાંખી ફરતો હતો તે કોસના એ કડકા થઈ

મથા. એટલામાં પછવાડેથી ગેરીબાદીનો સીપાઇ આવી પહોંચ્યો, તેણે તે સરહારને ગોળીથી ઠાર કર્યો અને કુદીને તેની તલવાર છીનવી લીધી. તે તલવાર પાદરીએ પોતાના મ્યાનમાં બાંધી લીધી ને નેના પર જે કોસનો કડકો બચ્યો હતો તે બાંધી લીધો. પાદરી જોન હમેશાં પોતાનો કોસ લઇને સીપાઇઓની આગળ રહેતો હતો. પાલરમોની લડાઇ પહેલાં આ પાદરી ૧૫૦ માણસ પોતાની ટુકડીના લઇને ગેરીબાદી સાથે મળી ગયો હતો. કૂચની દરમીયાનમાં તેણે કહ્યું કે “ જનરલ શુ’ તમે ભૂલી ગયા કે આ જમીનમાંથી તમે દેશનીકાલ છો અને બાતથી શહેર બહાર છો ? ” જનરલે જવાબ આપ્યો કે વહાલા ભાઈ હું ભૂલી નથી ગયો પણ શુ’ કરું ? પાદરી બોલ્યો જનરલ જેમને ધર્મની બહુ લાગણી છે એવા લોકોની વચમાં અમે છીએ તેટલા માટે એક દેવળમાં મારી સાથે ચાલીને ઇસાઇ ધર્મની ક્રીયાઓ સુજળ મારા આશીર્વાદ મેળવવા તમારા માટે આવશ્યક છે. જનરલે કહ્યું બહુ સારું. પાદરી એવો ખુશી થયો કે સહુથી પહેલાં દેવળમાં દાખલ થયો પણ જનરલે તો મશ્કરી સમજી ને દેવળમાં જવાની દરકાર રાખી નહીં ને આગળ નીકળી ગયો. પાદરીએ જોયું કે જનરલતો આગળ નીકળી ગયો તેથી આગળ જઇ તેનો હાથ પકડીને કહ્યું વાહ ! શુ’ તમે એવીજ રીતે વચન પા-
 ઝોછો ? તેના જવાબમાં ગરદન નીચે નમાવી તેની સાથે જવા શિ-
 વાય બીજું કંઇ બોલાયું નહીં. પાદરી જનરલને દેવળમાં લઇ ગયો ને ક્રીયા કરી ને છેવટે મોટા અવાજે બોલ્યો જુઓ જેના આશીર્વાદ-
 થી વિજય પ્રાપ્ત થાય છે તેના સામે બહાદુર ફતેહમંદ જનરલ સા-
 થું નમાવે છે. એટલું બોલીને પાદરીએ પરમાત્માના નામથી, ઇજી-
 લના નામથી અને સ્વતંત્રતાના નામથી ગેરીબાદીને આશીર્વાદ આપ્યા.

પાલરખોની વ્યવસ્થા.

તે લડાઈના અંત પછી ગેરીબાલ્ડીના બહાદુર સ્ત્રીપાત્રઓને આશ્રમ લેવાનો સમય નહોતો તેમનામાંના કેટલાક ઉંચા કુળના છોકરાઓ હતા તેમણે પોતાની છાંદગી જોશઆરામમાં ગાળેલી હતી. કેટલાક યુનિવર્સિટીની ડિગ્રી મેળવેલા આજીવુઓ હતા અને કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ હતા. સમુદ્રની ખુસાફરી પૂરી થતાંજ ખીચારા ખુનખવાર લડાઈમાં ફાસાયા હતા ને મોતના પંજામાંથી બચી ગયા હતા. તે બધાએ થોડાક આરામને ગનીમત માન્યું. શહેરના રહેવા-શીઓએ પણ સ્વતંત્રતાના હર્ષમાં મેળાવડા કરવા શરૂ કર્યાં. સહુ-થી પહેલાં તો સ્વતંત્ર થયેલા પોલિટિકલ કેદીઓનું સરખસ સિસી-લીના બજારોમાંથી નીકળ્યું. ઇટાલીનો ત્રીરંજી વાવટો દરેક દરવા-જા ને દીવાલો ઉપર ફરકવા લાગ્યો. બધા માણસો સરખસમાં સામેલ થયા હતા. બારીઓ ને અગાસીઓ ઉપરથી ફૂલની વૃષ્ટિ થતી હતી. નાચરંગ થઈ રહ્યા હતા ને વાળાં વાળીં રહ્યા હતાં. સારાંશ કે જેને જોઈને બહુજ સખત ને વજમય અંતઃકરણ પણ નરમ થઈ જાય એવો અત્યંત આનંદ વરતી રહ્યો હતો. ગેરીબાલ્ડીએ થોડા દિવસ શહેર તથા પરાંઓની વ્યવસ્થા કરવામા ગુજાર્યા અને ભુદી ભુદી ધર્માદા જગ્યાઓની મોલ કાત લીધી. તે દેશ રોમન કેથોલીક ધર્મ નો હોવાથી જેમાં સંસાર ત્યાગ કરેલી સ્ત્રીઓ રહેતી એવી જગાઓ ઘણી હતી. તેને કેનવેન્ટ એટલે જોગણના મઠ કહે છે. એવા એક મઠમાં એક દીવસ ગેરીબાલ્ડી જઈ પહોંચ્યો તેની મેનેજર એક પાકરણ તેનો આકર સત્કાર કરવા માટે દરવાજા ઉપર આવી અને અતી ઉમંગથી ખાસ એની ખાતરજ શણગારેલા ઓરડામાં લઈ ગઈ ત્યાં ઘણા શુદ્ધને સ્વાદિષ્ટ લોજને ને મેરાઓ ગોઠવેલા હતા. તેની વચ્ચે તે જોગણોએ ગેરીબાલ્ડીનું ચીનીથી બનાવેલું બાવલું શોભી રહેલું હતું. ગેરીબાલ્ડી તેમાં દાખલ થયો ત્યારે બધી કુ-મારિકાઓ તેની આસપાસ વીંટાઈ બળી. તેમાંથી એક નવયુવાન

બાઈએ તેનો હાથ પકડીને ચુબન કર્યું ને પછી કુદીને તેના કપાળ ઉપર પણ ચુબન કર્યું. ત્યારબાદ યુવાનથી લઈને વૃદ્ધ સુધી બધી બાઈઓએ તે પ્રમાણે કર્યું.

એક દીવસ ગેરીબાદી એક અનાથાલય ભેવા ગયો, ત્યાં બાળકોની બહુ માઠી સ્થિતિ બેઠ. તેની આસપાસ સઘળા બાળકો એકઠા થઈ ગયા ને તેને લાડ-વહાલ-કરવા લાગ્યા. ગેરીબાદીને તેની સ્થિતિ બેઠને બહુ દયા આવી ને તેજ વખતે અનાથાલયમાં લડાઈનું શિક્ષણ આપવાનો હુકમ આપી દીધો. તેથી એકજ દિવસમાં વારસ વગરના અને હરામી બાળકોનું અનાથાલય યુદ્ધકળા શીખવાની પાઠશાળા બનીગઈ.

ગેરીબાદીએ પોતાના એક સરદારને હુકમ કર્યો કે શહેરમાં થી જેટલા છોકરા મળી શકે તેમની ભરતી કરીને લડાયક કેળવણી આપવી બેઠએ. તે માટે એક મોટી યુદ્ધકળા શિક્ષણ કેલેજનો પાયો નાંખ્યો. તેમાં લખવા વાંચવાનું શિક્ષણ મળે તે માટે પણ પુરતો ખંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

એ સુકૃત્યોકરવા ઉપરાંત કુરસદના દીવસોમાં સીપાઈઓની ભરતી કરવા, તેમને કવાયત શીખવવા અને તોપ, બંદુક, દાડ, ગોળાં કાસ્તુસ વગેરે છડાઈના હથિયારો એકઠા કરવાના કામમાં લેવાની ગોઠવણો કરવામાં આવી.

ગેરીબાદી જેવો ખબરદાર જનરલ દુસ્મનની તપાસ રાખતાં રહેવામાં ચુક્યો નહોતો દુસ્મનની ખબર લાવવા માટે તેણે ઘણા એક સીપાઈઓને ચોતરફ મોકલી આપ્યા હતા. દુસ્મનોએ, મસીના નામે સ્થળે પોતાનું હેડક્વાટર બનાવ્યું હતું તા. ૧૨મી જુને ત્યાંથી ખબર આવી કે શત્રુએ તે જગાપર ૧૫૦૦ માણસનું લસ્કર એકઠું કર્યું છે. તે લસ્કરમાં નેપલ્સના રહેવાસી પણ ઘણા હતા. ગેરીબાદીએ તરતજ નીચે લખેલી જાહેર ખબર પ્રગટ કરી.

“ અરે નેપલ્સના વતનીઓ ! તમે પણ ઇટાલીના પુત્રો છો. ”
“ આદર્શ પર્વતના ઉંચામાં ઉંચા શીખરો સુદ્ધાં સિસિલીની દક્ષિણ,

‘ મુઘીની સઘળી જમીન ઇટાલીની છે, તે આ વખતે લોહીથી રંગાયું ’
 ‘ રહેલી છે. ઇટાલીના નામપર સ્વતંત્રતા ખાતર ઉઠવું એ તમારી ’
 ‘ ફરજ છે. યાદ રાખજો કે વીરજને કુમુના બહાદુર સિપાઈઓ ’
 ‘ તમારા માટેજ લડી રહ્યા છે. તે છતાં તમે કેમ શત્રુ સાથે બેઠા ’
 ‘ છો. યાદ રાખો કે સિસિલીમાં પડતું દરેક લોહીનું ટીપું તમારા ’
 ‘ માથા ઉપર, તમારા વંશ ઉપર, તમારા પુત્રો ઉપર ને તમારા ’
 ‘ પૌત્રો ઉપર શ્રાપ ચઢાવે છે. અરે નેપલ્સના લોકો ઇટાલી તમારા ’
 ‘ પહેલાંના પાપો તરફ આંખ આડા કાન કરે છે માટે આવો, પો- ’
 ‘ તાના જવાળામુખી પર્વતોની માફક ઉઠો ને ઇટાલીના શત્રુઓને ’
 ‘ પાચમાલ કરી નાંખો. ”

આ જાહેર ખબર છાના એજ ટો મારફતે ઘણી સારી રીતે બ-
 ધી જગાએ મસીના ને કેપલપર્યામાં ફેલાવી દીધી એટલામાં ઉત્તર
 ઇટાલીમાં ૪૨૦૦૦ વાલંટીઓ ગેરીબાલ્ડીને મદદ કરવા એકઠા થ-
 યા છે એવા ખબર મળ્યા કેટલાક અંગ્રેજ મુવાનો અને આયરીશો
 એ પણ વાલંટીઓ તરીકે પોતાની નોકરી અર્પણ કરી હતી તે ઉપ-
 રાંત કેટલાક પસંદ કરેલા અંગ્રેજ સરદારો ગેરીબાલ્ડીને જઇ મ-
 ળ્યા. દારૂ ને લડાઇના હથિયારો પણ એકઠા થઇ ગયા. ઉત્તર ઇ-
 ટાલીના વાલંટીઓ હજી આવવા નહોતા પામ્યા, એટલામાં દુરમ-
 નની એક ચીઠી ચલરજ નામે સ્થાનપરના લશ્કરના કમાન્ડર કર્નલ-
 બુકલુના નામપરની બંદેસીએ પકડી હતી. તેમાં લખ્યું હતું કે
 “ હું આઠ હજાર માણસની ફોજ લઇને તમારી તરફ આવું છું ને
 અમે તમે બંને એટલી મોટી સંખ્યાબંધ ફોજ લઇને ગેરીબાલ્ડી
 ઉપર હુમલો કરશું કે તેને મુકાબલો કરવો અશક્ય થઇ પડશે. ”
 બંદેસીએ તે ચીઠીની હકીકતની ખબર ગેરીબાલ્ડીને તાર મારફતે
 આપી તેપરથી ગેરીબાલ્ડી તા. ૧૭ મીએ વહાણપર સવાર થયો
 અને દરિયા રસ્તે નેપલ્સને કિનારે ઉતર્યો તે તા. ૨૦ મીએ બંદેસી
 સાથે ચલરજમાં પડેલ દુરમનો ઉપર હુમલો કર્યો. એ હુમલામાં
 શત્રુની ફોજ બહુ બહાદુરીથી લડી સવારથી લઇને એક મીના થઈ

હોર સુધી ગેરીખાહડીના સીપાઇએ હાર ઉપર હાર ખાતા રહ્યા. એકવારતો ગેરીખાહડા પંડ એકલો દુસ્મનથી ઘેરાઈ ગયો તેનો થોડો તે પહેલાં જખમી થઈ ગયો હતો ને તે છટો રહી ગયો હતો. નજીક હતું કે કામ પુરું થઈ જાય પણ તે પોતાની તલવારથી મુકાબલો કરતો રહ્યો ને પોતા ઉપર હુમલો કરનારાઓને ઘણીવાર સુધી હઠાવતો રહ્યો. અંતે મદદ આવી પહોંચી ને સધ્યાકાળે ગેરીખાહડીના સીપાઇઓએ જીવસટે લડાઈ કરીને બંદુકથી દુસ્મનોને નસાડયા ઘણા માણસો જખમી થયા ને ઘણાક માર્યા ગયા બાદ આખરે સ્વતંત્રતાના સીપાઇઓની ફતેહ થઈ આ લડાઈમાં ગેરીખાહડી સાથે છ કે સાત હજાર સિપાઇ હતા તેમાંથી લગભગ એક હજાર મેદાનમાં રહ્યા. એમ બહુ જીંદગીઓનું નુકસાન થયું પણ યતુની ફાજ કિલ્લામાં બંધ થઈ ને આખરે લાચાર થઈ. તારીખ ૨૪ મી જુલાઈ ૧૮૬૦ ને રાજ હથીઆર છોડીને શરણે આવી. આ પ્રસંગે ઘણો લડાઈનો સામાન, હથીઆરો ને ઓળટો હાથ આઠ્યા ને આ ફતેહ મળવાથી આખું સિંધિલો કબજામાં આવી ગયું.

ગેરીખાહડીની મતલબ એ માત્ર શિસિલી નજ સ્વતંત્ર કરવાની હતે તો તે લડાઈ અહીં પૂરી કરી દેતે પણ તેના અંતરમાં તો આખી ઇંટાલીને સ્વતંત્ર કરીને એક રાજ્યના હાથ નીચે એકત્રીય કરવાની લેહ લાગી હતી તે રોજાઈ શકે તેવી નહોતી. યલજદની ખુનખાર લડાઈથી નવરો થઈને તરતજ મસીનાના સામુદ્રધુનીથી પાર ઉતરીને નેપલ્સ તથા પોપના પરગણા ઉપર હુમલો લઈ જવાની તજવીજ કરવા લાગ્યો. ઘણીએક યુક્તિઓ કરીને ઘણીવાર નિષ્ફળતા અર્થ કારણ કે નેપલ્સના લડાઈના વહાણો તજવીજમાં રહેતા હતા ને ગેરીખાહડીની ફતેહોથી ધાસ્તી ખામને નેપલ્સના રાજાએ પોતાની રૈયતને સ્વતંત્રતાના હકો આપી દીધા હતા તથા દરેક પ્રકારે રૈયતને રાજા રાખવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યો હતો. પણ માત્ર ધાસ્તી ઉપર આધાર રાખનાર પ્રયત્નો આવા સમયમાં સફળ નીવડી શકે નહીં. આવા પ્રયત્નો છતાં પણ ઘણા શહેરો તરફથી

ઉપદેશનો આવવા લાગ્યા.

અને ગેરીબાદીએ પોતાના બહાદુર હોસ્ત કર્નલ મુરીને નેપ-
લ્સના કિતરા ઉપર પહોંચીને એક ઉંચી જગ્યા સરકરવા માટે
સ્થાના કર્યો. તે ૨૦૦ સિપાઈ સાથે મછવાઓમાં બેઠીને સ્થાનો
થયો. નત્રિના અંધારાને લીધે કેટલાક મછવા બૂના પડે ગયા. બા-
કીના પહોંચ્યા પણ દુશ્મનો પહેરા ઉપર હાજર હતા તેથી નીચે-
લી જગ્યાએ પહોંચી શકાયું નહીં પણ કર્નલ મુરી કોઈ રીતે વચમાં-
થી નીકળી ગયો. તે એકે નીચેથી જગા તેના હાથમાં આવી નહીં
તો પણ બીજી ટેકરી ઉપર ચડીને આગનો લક્ષ્યકો સળગાવ્યો તેથી
ગેરીબાદી સમજી ગયો કે મુરી કોઈ ઉંચી જગ્યાએ પહોંચી ચુકો
છે તત્કાળ ગેરીબાદી પોતાની ફોજને લઈને સ્થાનો થયો અને તા.
૨૦ મી માર્ચે દુશ્મનના હેડક્વાર્ટરથી આઠ માઈલ ઉપર આવી
પહોંચ્યો. તા. ૨૧ મીએ પાછલીરાત્રે અદીવાગે ગેરીબાદીની
મોટા છોકરાએ દુશ્મન ઉપર હુમલો કર્યો. ને સૂર્યોદય થતાંમાંજ
શત્રુઓને નસાડીને કિલ્લા અંધ કરી દીધા, ત્યાં શત્રુની ફોજે હ-
થીઆર છોડી દીધા. તે ફોજની ખુશાલીમાં રાત્રે શહેરમાં રોશની
કરવામાં આવી અને આજુબાજુના નહાના નહાના પહાડોના
શહેરોમાં પણ રોશની થઈ ખુશાલીના પોકારોથી આજો પહાડ
મુજવા લાગ્યો. દરેક દરવાજા, દિવાલો, મછવા ને વહાલો, પહાડો
ને શિખરો, મેદાન સરવે રોશનીથી પ્રકાશિત થઈ રહ્યા હતા,
અને પોતાની સ્વતંત્રતાનો આનંદ મનાવી રહ્યા હતા. ચોતર-
ફ ગેરીબાદીની જય બોલાઈ રહી હતી અને તેના હિર્ષાયુષ માટે
આશીર્વાદો અપાઈ રહ્યા હતા તથા પ્રાર્થનાઓ કરવામાં આવતી હ-
તી. દુશ્મનના નેશનલગાર્ડો પણ ગેરીબાદીની જયના પોકારો કર-
વા લાગ્યા ને નેપલ્સની જમીનપર આપહેલી ફોજથી આજો ને-
પલ્સ હાથ આવ્યાનો પાયો નં માયો. બસ હવે ગેરીબાદીને તેના
સિપાઈઓનો રસ્તો સાફ હતો. ડમલ માર્ચ કર્યા આજ્યા જતા હતા
જ્યાં શત્રુની ફોજ મળતી હતી ને લડતી હતી ત્યાં પરાજય ખમતી

હતી. શત્રુની ફેજમાં જે ઇટાલીયનો હતા તે બુદ્ધી બુદ્ધી જગાએ
 ગેરીબાલ્ડીની ફેજમાં દાખલ થઈ જતા હતા અને આખા રસ્તામાં
 દરેક શહેર ગેરીબાલ્ડીના આવવા ઉપર આનંદ જાહેર કરતું હતું તા.
 ૧૧ મી આગસ્ટથી ૭ મી સપ્ટેમ્બર સુધી ગેરીબાલ્ડી ને તેના જીવસંટે
 લડનાર સિપાઈઓ કુચ કરતા રહ્યા ને લોકોના ખુશીના પોકાર સાં-
 લળતા, મુળારકબાદી લેતા હુથીઆરો એકઠા કરતા, ફેજની સં-
 જ્યા વધારતા, દુશ્મનોને ધમકી આપતા, સ્વતંત્રતાનું શિક્ષણ ફે-
 લાવતા રાજધાની નજીક જઈ પહોંચ્યા. માત્ર સિસિલી નહીં પણ
 આખું નેપલ્સ વિજયીઓના હાથમાં આવી ગયું. ગેરીબાલ્ડી આવ-
 વાની ખબર સાંભળીને રાજા સાહેબ રાત્રે શહેરમાંથી નાસી ગયા
 ને તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બરે ગેરીબાલ્ડી માત્ર તેર પોતાનાં સરદારો અને
 બીજાં કેટલાક અંગ્રેજ સરદારોને લઈને બહુ લલકારી શહેરમાં દા-
 ખલ થયો.

શહેર નેપલ્સ.

નેપલ્સનો રાજા શહેર છોડ્યા પહેલાં રાજ્ય ચલાવવાની બધી
 સત્તા એક કર્મીટીને સોંપી ગયો હતો. આ કર્મીટીએ પોતાની બધી
 સત્તા પાકે પાંચે ગેરીબાલ્ડીને સોંપી દીધી. ગેરીબાલ્ડી શહેરમાં દા-
 ખલ થયો ત્યારે રાજાનું લશ્કર કિલ્લામાં હતું તે ગેરીબાલ્ડીને જ્ઞેતાં-
 જ એક રેજીમેંટે તેના ઉપર ગોળી ચલાવવાનો ઇરાદો કીધો. તે
 વેળા ગેરીબાલ્ડીએ સામે ઉભા થઈને રેજીમેંટ તરફ નજર કરી તેમાં
 રેજીમેંટે ગોળી ચલાવવાને બદલે સલામી આપી. ત્યાંથી ગેરીબા-
 લ્ડી આગળ વધ્યો ને એક બીજી રેજીમેંટ નજરે પડી. તે રેજીમેં-
 ટનાં સરદારે ગોળી ચલાવવા હુકમ કર્યો પણ સિપાઈઓએ તે હુ-
 કમ અમલમાં મુકવા સાફ ના પાડી. એ રીતે ગેરીબાલ્ડીએ તે શ-
 હેરનો કબજો લીધો, અને શહેરનાં સંઘળા રહેવાશીઓ તેમનો આ-
 દર સત્કાર કરવાની કમી પડ્યા. દરેક ગલીગુલી, બજાર, બેઠાસી-

ઓ ઉપરથી ખુશીના પોકારો થયા. ને આનંદમાં રૂમાલોને વાવટ ફરકવા લાગ્યા. ચોતરફથી “ ઘણું જીવો અમારો ગેરીબાદડી ” નો અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો, અને જ્યાં જ્યાં ગેરીબાદડી ગયો ત્યાં લોકોએ તેના ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. ગેરીબાદડીએ નેપલ્સના રહેવાશીઓની જાણ માટે એક જાહેર ખબર પ્રસિદ્ધ કરી તેની મતલબ એ હતી કે “ હું અત્યંત નમ્રતાને સાચા પ્રેમથી તમારા વચ્ચે આવ્યો છું આખા ઇટાલીમાં એકચત્ર ને સંપ કરવો એ અમારી પહેલી મતલબ છે. આ સંપને એકચત્રતા આપણને રાજા વિકટર ની રૈયત થવાથી મળી શકે છે. આપણામાં કેટલીક મિત્રતા પહેલાંથી કેમ ન હોય છતાં પણ આપણે સરવે ભાઈઓ છીએ ને ” આપણી ફરજ છે કે સર્વે વિરુદ્ધતા ભૂલી જઈને પ્રજાકીય ઇમારત ’ યજ્ઞવામાં એકત્ર થઈ જઈએ. ”

રાત્રે આખા શહેરમાં રોશની કરવામાં આવી ને બહારથી બહુ લોકો તમાસો જોવા આવ્યા. તેથી શહેરમાં મેળા જેવો ભીડ થઈ રહી. બંદર ઉપર વહાણોમાં રોશની કરવામાં આવી ને નેપલ્સના લોકોએ ઘણાજ શુદ્ધ અંતઃકરણથી ઝાડોમાં દોરડાં બાંધીને દીવાની હારો કરી દીધી ને આખા શહેરમાં એટલી બધી રોશની કરવામાં આવી કે આઘેથી જોનારને જાણે શહેરમાં આગ લાગી રહી છે એવા શક પડે.

ગેરીબાદડીએ કેટલીકવાર મહેલ ઉપર ચડીને લોકોની સમક્ષ ભાષણ કર્યો ને તેમને બહાદુરી, ઉત્તમ નિશ્ચય, દૃઢતાને પ્રજાકીય

૧ ગેરીબાદડી ગંભીર સ્વરે બોલ્યો. નેપલ્સના પ્રજાજનો ? આજનો દિવસ તમારે અતિપવિત્ર ઉદ્દાઝ અને ચિરસ્મરણીય છે. યથેચ્છાચારી રાજ્ય શક્તિએ આટલા દિવસ સુધી તમારા હાથ પગ ઉપર પરતંત્રતાની જે બેડીઓ ઠોકી હતી તે આજ તુટી ગઈ છે. આજ સમસ્ત ઇટાલીને નામે હું તમને ધન્યવાદ દઉં છું. તમે ઇટાલીને માટે જે કામ કર્યું છે, તે માત્ર ઇટાલીને માટે નહિ, પણ સમસ્ત માનવ જાતિને માટે છે, કારણ કે તમે ઇટાલિઅનોની હુંતાયત્તી સ્વતંત્રતા પાછી મેળવી છે. આવો આજ આપણે સર્વે એક આત્માને “ સ્વતંત્રતાનો જય ” બોલીએ સ્વતંત્રતા ઇટાલીને બહુ

વફાદારીના પાઠો બચાવ્યા. તે શહેરની વ્યવસ્થામાં ગેરીબાદડીને બહુ મુશ્કેલીઓ આપે થયું પડ્યું. અમે પહેલાં કડી ચુકવા છોએ તેમ જ્યારે ગેરીબાદડી સિસિલી રવાના થયો ત્યારે પીડમાંડનો રાજા અને વજીર કયુર એ બંને તેના ઇરાદાથી વિરુદ્ધ હતા. પછી ગેરીબાદડી સિસિલી ફોફકરી નેપલ્સ ઉપર ચડ્યો ત્યારે પણ રાજાએ તેને એવું કરવા મના કરી, અને નેપલ્સ છૂટી લીધું ત્યારે કયુરની-પાર્ટિ ગેરીબાદડીની વ્યવસ્થામાં ભુલો કહાડતા લાગી. રાજા હમેશાં હવાનું વલણ જોતો રહ્યો. જો ફોફકરી મળે તો ગેરીબાદડીના વિજયોથી ફાયદો ઉઠાવવા તૈયાર હતો અને પરાજય થાય તો પોતે જીમેદાર રહેતો ન હોતો. આ વખતે નેપલ્સમાં કયુરનો પાર્ટિએ એમ પ્રસિદ્ધ કરવું શરૂ કર્યું કે ગેરીબાદડી ઉપર મેજિનાની બહુ સત્તા છે ને મે-જિની સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપવા ઇચ્છે છે. પગારખાનારા વર્તમાન પત્રના એડીટરો ને બીજા ખુશામતીયા લોકોએ વાનો ચલાવવા માંડી કે ગેરીબાદડી જોડે બહુ દૂર લિપાઈઓ છે પણ સિવિલ વ્યવસ્થાની હાયકાત તેનામાં નથી. ગેરીબાદડી ને મેજિ 'I' એમ કહેતા રહ્યા કે અમારી નિષ્ઠા સ્વતંત્ર રાજ્ય કાયમ કરવાની નથી પણ તેમના કહેવા ઉપર કોઈએ વિશ્વાસ કર્યો નહીં ને કુપ્રેર તથા શીશા ફની ખટપટો દિનપરને વધતી ચાલી તે ખટપટથી પાલરખોની વ્યવસ્થામાં પણ ખલેલ પહોંચવા લાગ્યો, તેથી આ વખતે નેપલ્સનો રાજા ૪૦૦૦૦ લશ્કર લઈને નેપલ્સથી કેટલેક છેટે પડ્યો હતો છતાં પણ ગેરીબાદડીને બંદોબસ્ત કરવા સિસિલી જવું પડ્યું.

આ બધા ખટપટનું મૂળ તપાસતાં ખરી હકીકત એ જાણતી હતી કે ગેરીબાદડી બહુ લીબરલ વિચારનો માણસ હતો અને હુદ્દાઓને માટે માત્ર હાયકાતજ જોતો હતો. ગેરીબાદડીની ભુલો કહાડનાર (ટીકા કરનાર) તે સઘળા વિજયોથી પોતાની બાતને ફાય-

આદરની વસ્તુ થઈ પડી છે, કારણ કે સ્વતંત્રતા કરનાં પ્રયાસોને પરત જ-
લાવું કદ બહુ ભેગવ્યું છે. ફરી એકવાર બધા સામે ખાલો. " પ્રયાસોનો
જન્મ "

૬૬ પાકેટ, ૭૭

હો પ્રહોંઆડવા ઇચ્છતા હતા ને પબ્લીકના હકો ને ફાયદાની પર-
વા કરતા નહોતા. ગેરીબાદ્ડી સામાન્ય લોકોને જે હકો આપવા
ઇચ્છતો હતો તેવી મહેરબાની થવા દેવા તેઓ ખરેખર ઇચ્છતા
નહોતા તેમની મરજી તો એ હતી કે પારકી કોમના રાજની ગુલા-
મીથી મુક્ત થઈને રૈયત પોતાના રાજની ગુલામગિરીમાં આવી
જાય ને સરકારી અમલદારો તથા રાજના ખુશામતીઆઓના હા-
થમાં સત્તા રહે.

ગેરીબાદ્ડીની ગેરહાજરીમાં પ્રજાકીય લશ્કરની કમનસીબે બે
ત્રણવાર હાર થઇ, પણ ગેરીબાદ્ડીના પાછા આવ્યા પછી જે લડાઇ-
ઓ વોલ્ટરનુ અને કીરટાડ્યુચ્યુની જગાએ થઇ તેથી નેપલ્સના રાજનું
ભાગું ટૂંકું લશ્કર પણ વિખરાઇ ગયું ને ગેરીબાદ્ડી ને આખા નેપલ્સ
પ્રાંતપર પુર્ણ રીતે કબજો મળી ગયો. વોલ્ટરનુની લડાઇમાં બેહદ
ખુનો થયાં અને બંને પક્ષો બહુ બહાદૂરીથી લડયા. તેમાં એકવખત
ગેરીબાદ્ડી બહુ ભયમાં આવી ગયો પણ પોતાની ચાલાકી ને સા-
થીઓની મદદથી તરતજ ભય મુક્ત થયો. આ લડાઇના સંબંધમાં
બહાદૂર “ યુન્ડતાઇ ” ની સાક્ષી મુખ્યત્વેકરી જાણવા જોગ છે.
એ ત્રણ લાઇઓ હતા તેમાં એક લાઇ પહેલાં આસ્ટ્રિયા વિરુદ્ધ લ-
ડતો માર્યો ગયો બીજો લાઇ આ લડાઇમાં માર્યો ગયો અને આ
ત્રીજો લાઇને પણ તેના વૃદ્ધ માતપિતાએ કોમને માટે લોહી વહે-
વડાવવાથી રોક્યો નહીં. તેમજર યુન્ડતાઇ ૨૦૦ સાથીઓ સાથે
ચાર હજાર દુશ્મનો સામે લડી રહ્યો હતો. ઘણીવાર દુશ્મનને પાછો
હઠાવ્યો પણ દર વખતે નવા સિપાઇઓ લડવા માટે આવતા હતા.
દુશ્મનો પણ એ લડાઇ માટે આશ્ચર્ય પામતા હતા. રાજ્યકીય સર-
દારોએ મેજર યુન્ડતાઇ ને તેના સાથીઓને કહ્યું કે; વિચારો !
તેવી સરતોથી શરણે આવવું કબૂલ કરી લો, ને લડાઇ બંધ કરો.
પણ તેઓએ કંઈ સાંભળ્યું નહીં, દસ હુમલા પાછા હઠાવ્યા પછી
બહુ થોડા બાકી રહી ગયા હતા ને બાકી બધા માર્યા ગયા હતા.
તે વેળા ખુર્બોન સરદારે કહ્યું કે “ છોકરાઓ હવે તો પાછા ફરો ”

‘સોગન ખાઉં છું કે તમારા માથાનો વાળ વાંકો નહીં થાય.’ મા-’
 મેથી તેને જવાબ મળ્યો કે શરણે આવવાનું નામ ન લો. તમે
 લડવાનું છોડી દો અથવા હિંમત હોય તો લડી લેઓ. આખરે
 જ્યારે એકપણ કારતુસ ચલાવવા બાકી ન રહ્યો ત્યારે તલવારે
 લઇને આગળ વધ્યા ને બધાએ દુશ્મનોના સેંકડો આઢમીને કાપીને
 મેદાનમાં પ્રાણ મુક્યા. થોડા જખમી માણસોને પાછળથી ઉચકી
 લાંબા પણ મેદાનથી સહીસલામત એક પણ રહ્યો નહીં. મેજર
 ખુન્નતાઈ પણ મેદાનમાં રહ્યો ને શહાદત હાંસલકરી.’

તે લડાઈ પૂરી થતાંજ સાડિનીઆ એટલે પીડમાંટના રાજાનું
 લશ્કર પણ આવીને મળી ગયું અને બાકી સાકી રહેલું નેપલ્સના
 રાજાનું બળ તિતરબિતર થઈ ગયું.

તા. ૧૦ મી ઓક્ટોબરે ગેરીબાલ્ડીએ નેપલ્સની રૈયત પાસેથી
 પીડમાંટના રાજાની રૈયત હોવા માટે વોટ માગ્યા. તા. ૨૧ મીએ
 માત્ર દસહજાર વિરૂદ્ધ એકલાખ ત્રીસહજાર માણસોના વોટથી
 રાજા વિક્ટર નેપલ્સ ને સિસિલીનો રાજા થયો. તા. ૨૩ મીએ
 ગેરીબાલ્ડીએ પોતાની સઘળી ફોજને કીલુરી (કેડી) નામે જગાએ
 એકઠી કરી ને કર્નલમુરી (મિસોરી) ને રાજા વિક્ટર પાસે મુક્યો.
 રાજાએ ગેરીબાલ્ડીને તેના વાલંટીઅરોની બેહુલ પ્રશંસા કરી. રાજાને
 જનરલની મોલાકાત માટે પહેલો દિવસ મુકરર થયો. ગેરીબાલ્ડીના
 સિપાઇઓ પોતાનાં ચીંથરાં જેવાં કપડાં પહેરીને રાજાને આદર
 સત્કાર આપવા હારબંધ ગોઠવાઈ ગયા, ને ગેરીબાલ્ડી પણ પોતાના
 સાધારણ પોશાકમાં અને જે તલવાર તેના મિત્રોએ ઈંગ્લાંડમાં તેને
 ભેટ આપી હતી તે તલવાર મ્યાનમાં નાંખીને સલામ કરવાને આ-
 ગળ વધ્યો. બંનેએ હાથ મેળવ્યા. રાજાએ કહ્યું તમારી બહાદુરી ને
 હિંમત વિના હજી દસ વરસ સુધી ઇટાલી એકત્ર થવું અશક્ય હતું.
 (રાજાએ પોતાના ધ્યાન પ્રમાણે દસ વર્ષનો વખત બહુ મોટો ધાર્યો
 પણ ખરૂં કહીએ તો એમાં આશ્ચર્ય નથી જે ગેરીબાલ્ડીની બહા-

ફરી ને હિંમત વિના ઇટાલીની સ્વતંત્રતા ને એકત્રતા સૈકાએ સુધી મળી શકત નહીં.) ગેરીબાલ્ડીએ જવાબમાં કહ્યું કે જો આપ પંડે ઉચ્ચમન, નમ્ર ને ઉદાર સ્વભાવના નહોત તો હું શું કરી શકવાનો હતો. ગેરીબાલ્ડીના સિપાઇઓએ ખારહબર જીખાનોથી “ ઘણું જીવો વિકટર ઇમેન્યુઅલ ઇટાલીના રાજા ” નો પોકાર ઉચે સ્વરે કર્યો. રાજાએ જવાબમાં કહ્યું. “ ઘણું જીવો ગેરીબાલ્ડીને તેના નોખલ^૧ સિપાઇઓ. ” તે પછી રાજા અને જનરલ બંને ઘોડાપર સવાર થઇને ખરાબર બેલોના સુધી સાથે ગયા. તે દરમીયાન બંનેએ મન ખોલીને વાતો કરી પણ દ્વેષી અદેખાઓ તજવીજમાંજ હતા. તે જોવો ગેરીબાલ્ડી રાજાથી જીદો થયો તેવાજ તેઓએ રાજાના કાન ભંભેરવા શરૂ કર્યા.

નેપલ્સના રાજાની કંઇક ફ્રેજ નહીને પેલે પાર પડી હતી, રાજાએ ગેરીબાલ્ડીના સિપાઇઓને કેપુઆ ઉપર ઘેરો ઘાલવા હુકમ કર્યો ને પોતાની ફ્રેજને નેપલ્સના રાજાની ફ્રેજ સાથે મેદાનમાં લડવા રાખી. તે રાજકીય લશ્કરે નેપલ્સના લશ્કરને સખતહાર ખવડાવીને નસાડી મુક્યો.

તા. ૧ લી નવેમ્બર નેપલ્સ શહેરના ઇતીહાસમાં યાદ રાખવા જોગ દિવસ છે. ગેરીબાલ્ડીએ પોતાના બહાદૂર સિપાઇઓને ઇનામ વહેંચ્યાં અને હુંગેરીઅન લેજન (હુંગેરીની ટુકડી) ને નવો વાવટો બક્ષીસ કર્યો તે પ્રસંગે નીચે મુજબ લાખણ કર્યું.

“ આજનો દિવસ અમારા માટે યાદ રાખવા જેવો છે, કેમકે ‘ આજે બંને કોમો વચ્ચે એકત્રતાનું દોરડું મજબૂત થાય છે, અને ’
‘ રૈયત વચ્ચે ભાઇબંધીની દોરી સંધાય છે. આજનો દિવસ તમો ’
‘ એ બે કૃત્રિમ સાંકળો જેમાં કેદ થઇને ભાઇભાઇથી જીદા હતા ’
‘ અને તેજ કારણથી ખીજઓના ગુલામ હતા તે સાંકળ તોડી ’
‘ નાંખી. આજે ભાઇથી ભાઇ મલી ગયા એમના દુશ્મન તમારા ’
‘ દુશ્મન છે અને તમારા દુશ્મન તેમના દુશ્મન છે પણ એ બ- ”

‘ હારના દુરમનો ઉપરાંત અત્યારે તમારે અંદરના શત્રુ સાથે પણ ?
 ‘ બંધો કરવાનો છે. તે બધાનો સરહાર પોપ છે. એ મેં તમારી ’
 ‘ રોમાં સારો અભિપ્રાય મેળવ્યો છે તો તે એટલાજ કારણથી ’
 ‘ હું ચોખ્ખી રીતે કહેતો રહ્યો છું આજે હું તમને જે મારો ’
 ‘ તમારા ઉપર છે તે હકનીરૂએ કહું છું કે તમારો અર્થથી ’
 ‘ માટો શત્રુ પોપ છે. જેવી રીતે તમે ઇસુખ્રિસ્તનો ધર્મ પાળો છો ’
 ‘ તેવી રીતે હું પણ ખ્રિસ્તિ છું અને મને તે ધર્મમાં રહેવા માટે ’
 ‘ અભિમાન છે. મેં લોકોની ગુલામગિરિની બેડીઓ તોડી નાંખી ’
 ‘ ને માણસોને સ્વતંત્ર થવાનું શિક્ષણ આપ્યું. પણ પોપ જે આ- ’
 ‘ પણ પ્રજા ઉપર જીલમ કરે છે ને ઇટાલીની સ્વતંત્રતાનો દુરમન ’
 ‘ છે તે ખ્રિસ્તિ નથી.

‘ જે સિદ્ધાંત ખ્રિસ્તિ ધર્મના મૂળ છે તેનો તે ઇનકાર કરે છે
 ‘ માટે પોપ ઇસુની વિરુદ્ધ છે. તમારી ફરજ છે કે આવાત નજીક ’
 ‘ ને દૂર સરવે જગાએ ફેલાવી દેઓ. કેમ કે આખું ઇટાલી ત્યારે- ’
 ‘ જ સ્વતંત્ર થઈ શકશે કે જ્યારે સઘળા ઇટાલીના લોકોને તે સ- ’
 ‘ ત્યતા ઉપર પૂરે પૂરો વિશ્વાસ થઈ જશે. ”

તાતી ૭ મી નવેમ્બરે રાજા વિક્ટર ગેરીબાલ્ડીની સાથે નેપલ્સ
 શહેરમાં દાખલ થયો. ગેરીબાલ્ડીની હાજરીમાં રાજા પોતાના દબદ-
 બા મહત્વતા અને રાજ્યનો મોટો વાલી હોવા છતાં નહાનો માલમ
 પડતો હતો. ક્યાં તે મોટાઈ ને વડાઈ કે જે બહાદૂરી સત્યતાને પ્ર-
 બોધીત પ્રેમથી મળી શકે છે. અને ક્યાં તે મહત્વતા કે જે રાજાઓ-
 ના ઘરમાં જન્મ લેવાથી મળે છે. રાજા ઉપર અમાત્ય ક્યુરનો એ-
 ટલો બધો રોફ હતો કે તે તેની મરજી શિવાય આંગળી પણ હ-
 લાવી શકતા નહોતો. અમે ઉપર લખી ચૂક્યા છીએ કે ક્યુર ને
 ગેરીબાલ્ડીના વિચારોજ મળતા આવતા નહોતા. જેણે રાજ્યો સ્વ-
 તંત્ર કરીને તેની બાદશાહતમાં દાખલ કરી દીધા હતા, દેશનાદેશ
 મેળવીને પોતાની ઉદારતાથી રાજાને ભેટ આપી દીધા હતા એવા
 માણસ સાથે આવખતે રાજા લરફથી એવી વર્તણૂક ચૂકી થતી જા-

હૅરમાં આવેછે કે ગેરીબાદીએ જેટલી બાબતો સુચવી તે સરવે નામંજુર કરવામાં આવી. જે જે લોકોથી ગેરીબાદીને તિરસ્કાર થયો હતો અને જે જે લોકોએ તેને નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું તે સરવેને માફી બક્ષવામાં આવી અને ગેરીબાદીના આત્મલોગ આપનારા સિપાઇઓનો કોઇએ ભાવ પણ પૂછ્યો નહીં.

અફસોસ કે કૃતમ્ન રાજાએ પોતાના રાજ્યનો પાયો નાંખનારની એક નહાની સરખી દરખાસ્ત પણ મંજુર કરી નહીં. ગેરીબાદીએ દરખાસ્ત કરી કે જે બહાદુર સિપાઇઓની મદદથી વિજય મેળવ્યા હતા તેમને કાયદાસર સિપાઇઓનો સાગ આપવો જોઇએ અને જે હુદા તેમણે ગેરીબાદીના હાથ નીચે લોગવ્યા છે તેજ હુદા રાજકીય લફરમાં પણ આપવા જોઇએ. રાજાના હલકા સાંકડા મનના વજ્ર-રોએ તેની તે દરખાસ્ત પણ મંજુર થવા દીધી નહીં. ને ગેરીબાદી ભગ્ન હૃદયથી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

તારીખ ૯ મી નવેમ્બરે ગેરીબાદી અફસોસ નિરાશા ને ક્રોધથી ભરેલું નિમ્નલિખિત ભાષણ કરીને પોતાના સાથીઓથી જુદો પડ્યો.

“ અરે મારા નવયુવાન મિત્રો ! આ મારો સમય ' જે પૂરો ' થવા આવ્યો છે તે આપણી કોમના નવા જન્મનો સમય સમજ- ' વો જોઇએ. વીસ પેઢીઓથી આપણા દેશના યુંદી કહાડેલા મા- ' છુસો જે નિશ્ચય કરતા ચાલ્યા આવ્યા છે ને જે પૂરો કરવો આ ' ભાગ્યશાળી સમયના હાથમાં આવ્યો તેને પૂર્ણ કરવા માટે નવી ' તૈયારીઓ કરવી જોઇએ.

‘ અરે નવયુવાનો જે કાંઇ કાર્યો તમે કર્યા તેના બદલામાં ’
‘ આખી દુનિઆ તમારી પ્રશંસા ને વખાણ કરી રહેલ છે, ઇંટાલીના ’
‘ લોકો તમારા એ કૃત્યથી ઉપકારી થયા છે ને ઝણી રહેશે, જ્યાં ’
‘ તમે ગયા ત્યાં વિજય ને ફતેહ તમારી સાથે રહ્યા અને હવે પણ ’
‘ ભડેસો છે કે જે તરફ તમે તમારા પગલાં ઉઠાવસો ત્યાં વિજય ’
‘ તમારી સાથેજ થશે. તમે સાબિત કરી બતાવ્યું કે જે મેસીડો- ’

‘ નીઆના બહાદુર લશ્કરી વીરોએ એશિઆના મગરૂર વિજેતા-
 ‘ એ સાથે મુકાબલાઓ કરી જય મેળવ્યા હતા તેમની બરોબરી ’
 ‘ કરી શકે તેવા છે. આપણું હાલનું કૃત્ય આપણા ઇતિહાસમાં ’
 ‘ હમેશાં બહુ જોસ ને પ્રકાશથી ચમકશે. પણ હજી આપણે એક ’
 ‘ ખીજું પાનું ઉમેરવા માટે તૈયારીઓ કરવાની છે. ગુલામીમાં લો-
 ‘ ઢાની જે સાંકળોથી આપણા પગો બાંધી લીધા હતા તેજ સાંક-
 ‘ ળો તોડીને તેનાથી ધારવાળી તલવારો બનાવી લીધી છે, એ ત-
 ‘ લવારની તીક્ષ્ણ ધાર હજી પણ એકવાર દેખાડવાની છે. અરે ’
 ‘ મારા વીરબંધુઓ તમે સર્વે બધા હથીયારો ઉપાડી લેઓ. સરવે ’
 ‘ જીલમી અને આત્યાચારીઓ તમારી સમક્ષ ધૂળની પેઠે ઉડી જશે. ’

‘ અરે મારા દેશની સ્ત્રીઓ તમને પગેલાગીને કહું છું કે તમે ’
 ‘ ખીકણ ને નિર્વીર્ય માણસને તમારી પાસે આવવા નહીં દેઓ. ’
 ‘ કારણ કે જે સ્ત્રી ખીકણ કે કાયર માણસ સાથે સંગ કરે છે તેની ’
 ‘ ઓલાદ પણ ખીકણ ને કાયર થાય છે. અને આ ખૂબસુરત જમી-
 ‘ નની પુત્રીઓ માટે ખીકણ ને કમજોર ઓલાદને જન્મ આપે એ ’
 ‘ બ્યાજખી નથી. તમે ઉચ્ચાશય વીરસંતાનને નહીં જણો તો ત-
 ‘ મારો જન્મ વૃથા છે. ’

‘ સરવે કમજોર મનવાળા (ભીરૂત્વના) સિદ્ધાંતોથી ભરેલા ’
 ‘ માદરીઓને કહાડી મુકે ને તેમને કહીદો કે હવે ખીલ જગાએ ’
 ‘ જઈને ગુલામી ને ભીરૂત્વનો પ્રચાર કરો. આ કોમ હવે પોતાની ’
 ‘ પોતે માલીક છે. ’

‘ જોકે ખીલ કોમો સાથે બ્રાતૃપણે વર્તણુક કરવાને તૈયાર છે ’
 ‘ પણ જે તોછડાઇથી (ગર્વયુક્ત) વરતે તેની સામે તો તે પણ મ-
 ‘ ગરૂર છે. અને પોતાની સ્વતંત્રતા માટે તેમને પગે પડવા તૈયાર ’
 ‘ નથી. જેનાં અંતઃકરણો ઐઇમાનીથી ભરેલાં (નીચ) છે તે લોકો ’
 ‘ ના કહેવા પ્રમાણે હવે આ કોમ ચાલશે નહીં. ઇટાલીને ઇન્ધરે ’
 ‘ વિકટર ઇમેન્ઝુઅલ જેવો રાજા આપેલો છે તેની સાથે થઈને આ-
 ‘ પણે સરવે ટંટાકિસાદો મુકી દેવા જોઇએ અને દ્વેષભાવ આપણા ’

‘ અંતઃકરણથી કહાડી નાંખવો જોઈએ.

“ હવે હું ફરીથી યુદ્ધનો પોકાર ઉઠાવું છું. આવો હથીઆર ’
 ‘ પકડો. સને ૧૮૬૧ ની માર્ચ પહેલાં એકલાખ ઇટાલીયન હ-
 ‘ થીઆરખંધ બ થાયતો ઇટાલીઅને ઇટાલીની સ્વતંત્રતા માટે ઘણી-
 ‘ જ ફીકર છે. ખલકે ઇટાલીનો જીવ પણ જયમાં પડી જશે.

“ નહીં હું શું ધારી રહ્યો છું માર્યતો હજી દૂર છે. જો જરૂર
 ‘ પડી તો ફ્રેન્ચઆરીમાંજ આપણે સરવે એકઠા થઈ જઈશું એટલે,
 ‘ તે સઘળા કે જેઓએ કેલાટફ્રેમી, પાલરમો, અંકોના, વાલ્ટર્નુ,
 ‘ કેસલફિડાર્ડુ ને ઇસાનિયાના કિલ્લાઓ ઉપર લોહી વહેવડાવ્યું છે;
 ‘ અને એવા સઘળાઓ પણ કે જેઓએ ઇટાલીમાં જન્મ લીધો,
 ‘ હોય અને જેના માથાપર ખાયલાપણાનો ડાઘ નહોય તેવા સ-
 ‘ ઘળા એકઠા થઈ જઈશું.”

‘ જીલમની ઇમારત હવે પડવા માંડી છે આવો પાલરમોના ’
 ‘ હીરાઓની આસપાસ એકઠા થઈને આ પડીજતી ઇમારત ઉપર ’
 ‘ ઠોકરો લગાવો તો પછી તેના પડી જવામાં કાંઈ પણ સંશય નથી.”

‘ ત્યારે હવે અરે મારા નવજવાન વાલંટીઅર મિત્રો ? મહ-
 ‘ ત્વતાની લડાઈઓના અંત પછી હું તમને થોડા દીવસ માટે “ પ-
 ‘ ધારો ” (Fare-well) કહું છું. હું અત્યંત પ્રિતિ ને શુદ્ધ અંતઃ
 ‘ કરણથી તમને “ પધારો ” કહું છું. હું આજે પાછો જઈ છું પણ
 ‘ માત્ર થોડા દીવસ માટે. લડાઈના દીવસોમાં પાછો તમારી ને
 ‘ ખીજા મિત્રોની સાથે ઇટાલીની સ્વતંત્રતા માટે લડવાને તૈયાર
 ‘ હોઈશ.”

‘ અમે અને તમે બહુ જલદીથી મળીશું અને આપણી માતૃ ’
 ‘ ભૂમીને વહાલા બાઈઓને પારકી કોમોના પંજમાંથી મુક્ત કરવા ’
 ‘ માટે તલવાર હાથમાં લઈને લડીશું.”

જ્યારે ગેરીબાલ્ડી જવા લાગ્યો ત્યારે તેના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીએ
 ખબર આપી કે ખીસામાં ૩૦ પૌંડથી વધારે નથી. ત્યારે તેણે હ-
 સતાં હસતાં જવાળ આપ્યો કે આવો, કાંઈ ચિંતા નહીં કરો.

અમારા કપરીરા બેટમાં પુરતું અન્ન ને લાકડાં તૈયાર છે તે વેચીશું તો પૈાંડો મળશે. જે રાજાને તેણે એટલું મહાન રાજ્ય સોંપ્યું હતું તે રાજા તરફથી ચાલતી વખતે સામાન્ય સલામી પણ ગેરીબાદડીના માનમાં થઈ નહીં. પણ અંગ્રેજી નૈાકા સેનાધિપતિ નંદીએ તે ખામી પૂરી કરી.

કપરીરાના ટાપુમાં પાછું વળવું.

જેણે કેટલાક રાજ્યો સર કરીને રાજ્યોના રાજ્યો બક્ષીસ કરી દીધા તેવો મહાનુભવ ગેરીબાદડી ભગ્ન ચિત્ત થઈને પોતાના વહાલા બેટમાં હાજલ થાય છે, ખાલી હાથે પોતાને ઘેર પાછો આવે છે. થોડો વખત આરામ લઈ પોતાની છુંદગીનું બાકીનું મીથન પૂરું કરવાની તૈયારીઓ કરવા માટે આવે છે.

પોતાની જમીનો ખેડે છે ને ખેડાવે છે. પોતાના હાથે ઝાડો ફૂલ શાકભાજી અને દ્રાક્ષ વાવે છે ને વવડાવે છે. પોતાના હાથથી વાવેલા છોડવાને તથા ફૂલોને તાજા ઉગેલા જોઈને કુદરતની ખુબ-સુરતીથી મનને આનંદ આપે છે. પોતાનાં બાલબચ્ચાં તરફના પ્રેમમાં ને સહવાસમાં મગ્ન રહી તેમના આરામ માટે એક મકાન બંધાવે છે. સારાંશ કે એક સદ્ગુણી ને સ્વચ્છ અંતઃકરણના માણસને પોતાનાં બાળબચ્ચાંઓમાં રહીને, પોતાના હાથે રોજી કમાઈને ખાવામાં જે આનંદને સુખ લોગવાય છે તે અમારા બહાદૂર જન-રલને આ બેટમાં મળે છે. મેમાનો આવે છે જનરલને મળે છે કેટલાક દીવસ તેના સહવાસમાં નિર્ગમન કરે છે, નઅતાને માનથી ર-જા લઈ ભય છે. ગેરીબાદડી પોતાના બાળકો સાથે રમે છે. ને એ સમયે થોડો વખત એક બીજા ગરીબ પાડોસીના બાળકોને આશ્વાસન આપે છે. ઘણીકવાર પિતા અને પુત્ર કોઈ ડૂબતા વહાણની ર-ડાકુટનો અવાજ સાંભળતાંજ તત્કાળ મછવા લઈ સમુદ્રમાં જઈ પડે છે ને સંકટમાં સપડાયલા વહાણને લયથી ઉગારીને સીધા રસ્તાપર લાવે છે, અથવા મુસાફરો ને બચાવી લે છે.

એક વરસ સુધી જનરલ એવીરીતે પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરતો રહ્યો. જ્યારે ઇટાલીથી પાછી મદદ માટે પુકાર ઉઠેલી સાંજળવામાં આવી ત્યારે ગેરીબાલ્ડી હુથીઆર લગ્નને ઇટાલી તરફ રવાના થયો. ત્યાં ઘણીવાર ઇટાલીયન પાર્લામેન્ટમાં સામેલ થયે. પણ રાજાના વજીરો સાથે તેને બન્યું નહીં, કારણ સ્વાર્થી વજીરોને તો માત્ર પોતાના પેટથીજ કામ હતું ઇટાલીનું મહત્ત્વ, ને મોટાઈ એકત્રપણું અને રોમ તથા વેનીસની પરવા તેમને નહોતી. ક્રાન્સની પોલીસીને સ્વાધીન ઇટાલી હતું. ક્રાન્સના વજીરની શીખવણી પ્રમાણે ઇટાલીમાં અમલ ચાલતો હતો, છતાં ક્રાન્સની મદદતા બહુ સાપર રાજ્ય ચાલી રહેલ છે એમ સમજતા નહોતા. ઇટાલીની લીબરલ પાર્ટી એ સરવે ત્રાતો જોઈને મનમાં ને મનમાં બગી રહેલી હતી. તેમની ઇચ્છાતો એવી હતી કે આખું ઇટાલી એક થઈ જાય, રોમ તેની રાજ્યધાની બને, વેનીસ પણ ઇટાલીમાં દાખલ થાય ને ઇટાલી કોઈનું પણ ગરજવાન રહે નહીં તે ન કોઈને દબાવે ને ન કોઈથી દબે. અગર કોઈની મદદ કરી શકેતો ઠીક છે પણ કોઈને તાબેતો રહે નહીં.

૧ સ્ત્રી જાતિનાં સુખસાધનો વધારવા તે તત્પર રહેતો, તેથી તેમ પ્રકારની સગાઓ સ્થાપવા સદ્ગુણી સ્ત્રીઓને સદા ઉત્તેજિત કરતો. હરિદ્ર સ્ત્રીઓને તેમનાં સંતાનોની અવસ્થા સુધારવાના ઉદ્દેશથી એક લંડોન શીક્ષા-શૈષિક સોસાયટી સ્થાપાલ હતી તેનું પ્રમુખ સ્થાન લેવા એક જામને કાગલ લખ્યો કે, “સાગ ધરની સ્ત્રીઓનાં શરીર સારાં નથી રહેતાં તેનું મુખ્ય કારણ એકે તે કંઈ કામ નથી કરતી જો તેઓ દીન દુઃખીનાં દુઃખ દૂર કરવાનું પરલિપત લે તો તેમની શારીરિક તેમજ માનસિક સ્થિતિ સુધરે એકવાર તો શરીરપર મન અધિકાર મેળવે તો સારીરિક ને માનસિક બધા આપો આપ આવે હૃદય સહિત ધન કરવો એ ઈશ્વરને ચરણે મસ્તક નમાવવા બસતર છે. જેઓ એ નીયમનું ઉલ્લંઘન કરે છે તેઓ ઈશ્વરના નિયમનો ભંગ કરે છે. તે ગદાપાતકી તેમજ નરકના અધિકારી બને છે. તેનું શારીરિક ને માનસિક સુખ નાશપામે છે, કર્તવ્ય પાલન કેપી આત્મ પ્રસાદથી સંસાર જીતનું સુખ બેવડું વધે છે. “સંપાદક”

તે અરસામાં કચુર પણ મરી ગયો અને ઇટાલીયન અમાત્ય પણાની થોડી ઘણી મજબૂતી પણ તૂટી ગઈ. ગેરીબાલ્ડી ને તેની પાર્ટીએ ગવર્મેન્ટ રોમને તથા વેનીસને મેળવવા પ્રયત્નો કરે તેવા ઘણાએ પ્રયાસો કર્યા પણ કાંઈ વળ્યું નહીં ને ગવર્મેન્ટ તરફ પૂરી નિરાશા થઈ ત્યારે લીબરલ પાર્ટીએ પોતા તરફથી ફરી કામ શરૂ કર્યું. ગેરીબાલ્ડીએ પેમ્ફલેટ, આર્ટિકલો ને બહાર ખબરો લખીને લોકોનો જુસ્સો એટલે સુધી વધાર્યો કે આખા ઇટાલીમાં રોમ અને વેનીસને સ્વતંત્ર કરવાની ઇચ્છા પ્રગટવા લાગી.

જે કે ગવર્મેન્ટ તરફથી કાંઈ પણ મદદની આશા નહોતી તો- પણ ગેરીબાલ્ડી ધારતો હતો કે રાજા તેના ઇરાદાઓને અડચણ કરશે નહીં ને તેને તે કામથી રોકશે નહીં. તેને એવો વિશ્વાસ હતો કે ખીબા બળેથી ડરીને અને ખાસ ફ્રાન્સના ભયથી રાજા પંડે કંઈ પણ કરી શકશે નહીં, પણ હું જે કાંઈ કરીશ તેનાથી રાજા નાખુશ નહીં થાય એ વિચારથી સને ૧૮૬૨ ના ઉનાળામાં તે પોતાના બેટથી નીકળીને સિસિલી પોહાંચ્યો.^૧

૧ ફિસ્ટમસૂને દિવસ ટ્રીચિના નગરની પ્રાતઃએ ગેરિબાલ્ડીને પત્ર લખ્યો હતો તેના જવાબમાં તેણે લખ્યું કે “ આપધ્યાન દઇને મારી કથા સાંભળો. આપે સર્વ પહેલાં બળકતો ઝુંડો ઉઠાડ્યો હતો અને આપે સર્વથી વધારે કષ્ટ ભોગવ્યું છે. એ હું જાણું છું. તમે ૧૯૭૦ પણ રજૂસંચાનમાં ઉતરસો એમાં શંકા નથી. રોમના પાદરીઓને તેના સ્વાયક્રો તમને કષ્ટ દેશે એ પણ હું જાણું છું. તેઓએ જેમનો વધ કર્યો છે તેઓનું માંસ બક્ષણ કરી તેઓ બંધે બંધ્યા છે પણ હવેથી તેમને છુલ્લા મનુષ્યનું માંસ બક્ષણ કરવા દેવામાં આવશે નહીં. હું આપનો સાથે સત્વર મળવાની આશા રાખું છું. એટલા સમયમાં આપ દથીઆરથી સંબંધ થાઓ. ચારે બાજુના સ્વદેશીઓને પણ સત્ક્રમણ કરવા ઉપદેશ કરો પછી જોઇ લેઓ કે પાદરીઓની શી દશા થાય છે. મારે આરબેલું કાર્ય ઉપાડી લેશે. મટાલીને વિકટર ઇમેન્યુઅલના નામનો જયવાદ ઉઠાવો એણેજ આપણને આટલા પ્રયત્ન કર્યા છે

“ સંપાદક. ”

૨ જ્યારે રોમ છુલ્લા “ રોમ વા મૃત્યુ ” શબ્દ સિસિલીમાં ગાજી

રોમ ઉપર ચણાઈની તૈયારીઓ ને ગેરીબાલ્ડીનું જખમી થવું.

સને ૧૮૬૨ ના આગષ્ટની બીજી તારીખે ગેરીબાલ્ડીએ નીચે પ્રમાણે બહોર ખબર પ્રગટ કરી.

“ મારા સાર્થીઓ ! દેશ સેવાનું પ્રશંસાપાત્ર કામ આજ ’
 ‘ આપણને ફરીથી એકઠા કરે છે. તમારી દેશ ભક્તિ એથીજ મા-
 ‘ લમ પડેછે કે તમે તમારા ઘેરથી નીકળતી વખતે હું તમને ’
 ‘ ક્યાં લઇ જઈશ એ પણ તમે પૂછ્યું નહીં. તમારા માટે ખાસ ’
 ‘ સંપત્તી જરૂર છે. પરમાત્માને માત્ર એજ પ્રાર્થના છે કે મારા ને ’
 ‘ તમારા વચ્ચે વિશ્વાસ કાયમ રાખે. જે કે મહેનત ને મુસીબત ’
 ‘ શિવાય બીજો વાવડો હું તમને આપી શક્તો નથી પણ મને ભ-
 ‘ રૂંસો છે કે તમે દરેક આત્મભોગ માટે તૈયાર છો. એ પણ કહે-
 ‘ વું જરૂરનું નથી કે તમે બહાદૂરીથી લડશો. કારણ કે આથી પ-
 ‘ હેલાં તમે એ બહાદૂરીની પૂરતી સાબીતી આપી ચૂકા છો. હું ’
 ‘ માત્ર એજ દરખાસ્ત કરું છું કે તમે વ્યવસ્થા કાયમ રાખશો ’
 ‘ ને કવાવદની રૂઠી પ્રમાણે વરતશો. કેમકે તે વિના ચાલશે ’
 ‘ નહીં. પ્રાચીન કાળમાં તેજ સદ્ગુણોથી તમે રૂમાનીઆના મા-
 ‘ લીક બની ગયા હતા. મેં વિજય માટે રોમમાં પ્રવેશ કરવાનો ’

રજો તે વખતે સ્ત્રીઓને ઉદ્દેશીને ગેરીબાલ્ડીએ કહ્યું. “ હા હું રોમ જઈશ છતાંબીની સ્વધીનતાના એ નવ જીવનમાં તમારો પણ ભાગ છે. છતાંબી-
 યન તીરાંગનાઓ ? હું જાણું છું કે તમે પતી સેવામાં વૃથા કાળ નહિ ગુ-
 માવો ને બાવથી સ્વામીઓને તેમજ પુત્રોને સંયામ ચડતાં નહીં અટકાવો.
 પરંતુ સ્પાર્ટન વીર રમણીઓની પેઠે તેમને તમે તૈયાર કરશો ને બાવલા-
 ઓને વીર બીનો માછ રણસંઘાગ તરફ દોડાવશો. જે એમ નહીં કરેતો
 તમારા સ્વામીઓને તથા પુત્રોને દાસ યજ્ઞ રહેતું પડશે. ભગિનિઓ ? દાસ-
 ત્વ કરતાં મૃત્યુ સાફ છે. મૃત્યુ કરતાં દાસત્વ બધુંકર છે એ તમને નવું શી-
 ખવડું પડે તેમ નથી.

“ સંપાદક ”

‘ સંકટપ ક્યો છે તેમ નહીં થાય તો તેના હરવાજા આગળ પ્રાણ ’
 ‘ ત્યાગ કરીશ. જો હું મરું તો આરંભેલું આ પણ કાર્ય તમે પૂરું ’
 ‘ કરજો. ’

જ્યારે ત્યારે તરફથી એવી વાત ચાલવા લાગી કે ગવર્મેન્ટ એ સર્વ તૈયારીઓને પસંદ કરે છે ને ખાનગી રીતે મદદ આપે છે. ત્યારે પાલરમોના સરદાર, પોલીસ ને ગવર્મેન્ટે તે રદકરવા માટે જાહેર ખબરો આહુ કરી ને લોકોને લડાઇની તૈયારીઓથી ધાછા હઠવાની શીખામણ આપી. કાયદાસર સજા કરવાની ધમકીઓ આપવામાં આવી, પણ પ્રજાકીય આગ ખુલાવવી અશક્ય હતી. લોકો ટોળાખંધ ગેરી-ખાલડી સાથે મળી ગયા, એટલા સુધી કે તેના સાથીઓની સંખ્યા ૨૦૦૦ સુધી પહોંચી. તેમને લઇને ગેરીખાલડી પોતાના કામ માટે રવાના થયો. બીજી તરફ રાજાએ તેને રોકવા માટે લશ્કર રવાના કર્યું. જ્યારે ગેરીખાલડીને એ ખબર પહોંચી ત્યારે તે એવા રસ્તા શોધવા લાગ્યો કે રાજાના લશ્કરને મળવાનો પ્રસંગ આવે નહીં. કેમકે પોતાના ભાઈઓ સાથે લડાઇ કરવી તેને પસંદ નહોતી. પણ રાજકીય જનરલ તેને પકડવા ઇચ્છતો હતો. આખરે એક જગાએ રાજકીય લશ્કરે ગેરીખાલડી ને તેના સાથીઓને પકડી પાડ્યા અને કાંઇ પણ ખબર આપ્યા વગર તેમના પર ચડી આવ્યા. બીજી દગલખાજી તેઓએ ગેરીખાલડીના લશ્કર સાથે એ કરી કે ઇટાલી, ઇટાલી ને ગેરીખાલડી, ગેરીખાલડી નામ પોકારતા તેની નજીક આવી પહોંચ્યા. જેથી ગેરીખાલડીના સિપાઇ એમજ ધારતા રહ્યા જે ભાતૂપણે આવે છે. જ્યારે તેઓએ આગળ પાછળ કાંઇપણ નહીં જોતાં ગોળીઓ ચલાવવી શરૂ કરી ત્યારે પત્તો લાગ્યો જે શત્રુતાથી આવે છે. તત્કાળ ગેરીખાલડીના પુત્ર મીનુતાઇએ પણ જવાબ આપ્યો શરૂ કર્યો. એ જોઇને ગેરીખાલડી વચમાં આવી પડ્યો ને પોતાના લશ્કરને ગોળી નહીં ચલાવવા હુકમ કર્યો. તે હુકમનો અમલ થયો, પણ સામેવાળા અટક્યા નહીં. એટલે સુધી કે બેગોળી એક તેની ટાંગમાં ને બીજી તેના મગ ઉપર વાગી. એમ જખમી થયાછતાં ગેરીખાલડી

ઇટાલી અને વિક્ટર ઇમેન્યુઅલના નામથી બંને બાળુને સમજાવતો રહ્યો. જખમ એવા કારી થયા હતા કે મેદાનમાં પડી ગયો. એનો મોટો પુત્ર મીનુતાર્થ પણ પિતાવત જખમી થયો. રાજકીય સિપાઇઓએ ગેરીબાલ્ડીને ઘેરી ને કેદ કરી લીધો ને ડાલીમાં નાંખી લઇ ગયા. ને તેજ દિવસ એક વહાણ ઉપર ચડાવી રવાના કર્યો. જખમ એવા સખત લાગ્યા હતા કે બહુ દરદ થતું હતું તેથી તેણે કહ્યું કે કોઇ હોસ્પિટલમાં મોકલી આપો. પણ રાજના માણસોએ સાંભળ્યું નહીં. સંપીરીઆ (સ્પેઝીઆ) સુકામે પહોંચીને તેણે તેના મિત્ર ડાક્ટર બ્રીટનીને બોલાવવા માંગણી કરી, તેજ સ્થાને તેને કેદ કરીધો.^૧ ગેરીબાલ્ડી લખેછે કે “ જે જે દુઃખો મને તે જખમોથી ને રાજકીય સરદારોની વર્તણુકથી થયાં તંતું વણુન કરતાં હું શરમાઉ છું. ” વજીરોનો ઇરાદો તેના ઉપર મુકદ્દમો ચલાવી ને ફાંસી દેવાનો હતો પણ ફ્રાન્સના શહેનશાહને ઇટાલીના રાજોની એટલી હિંમત નહોતી કે ઇટાલીના સઘળા રહેવાશીઓને પોતા તરફ કોંધાયમાન કરે. ઇટાલીના રાજનું અપકારીપણું તે કૃતધનતાતો આટલા કાર્યોથી હદ સુધી પહોંચેલી સાળીત થઇ હતી પણ ફ્રાન્સના શહેનશાહની હિંમત ચાલી નહીં. આખરે ગેરીબાલ્ડીને માફી બક્ષવામાં આવી. તે છૂટીને પોતાને એટ ચાલ્યો ગયો. ત્યાં તે લાંબા વખત સુધી તે જખમોથી પીડાતો રહ્યો. આખર એક દ્રેચ સરજને તેના પગમાંથી ગોળી કહાડી તે પછી તે સાજો થયો.

૧ ગેરીબાલ્ડી ધરાયો ને કેદપકડાયોછે એ સમાચાર સાંભળી આખું યુરોપ સ્તબ્ધ થઇ ગયું. સર્વ દેશની પ્રજા તેની આદર્શ સાંભળી દુઃખી થઈ ઈલાકોને આ સમાચાર મળ્યા કે તરતજ ત્યાંથી એક હજાર પીડ આપી પ્રખ્યાતસજ્જ વૈદ ડૉ. પેટ્રીજને કેપ્રેરા મુક્યો. સર્વ પ્રકારના બોકોએ સમાચાર બરી ગેરીબાલ્ડીને શાંતવના પૂર્ણ પત્રો મોકલ્યા. માન્ચેસ્ટરથી એક મહીસા તેની સેવા સુશ્રુષા કરવા આવી ઉભી. તે માટે દ્રવ્ય જોઈએ તે પણ સાથે લાવી હતી.

“ સંપાદક. ”

હટાલીના રાજ્યએ જે વર્તણૂક જનરલ ગેરીબાદી સાથે ચલાવી તે એમને ઉપકાર, અહેશાન, અને રાજ્યોની નીતિનું એક મોટું દ-
ષ્ટાંત બતાવે છે. જેની કોન્શયશ બીજાના હાથમાં હોય; જે દુનિયા-
ની હોલત, બહોજલાલી ને રાજસત્તાને માટે એવી રીતે બીજાના
મોથાજ હોય કે તેઓ જે કંઈ ઇચ્છે તે તેમની પાસે કરાવે; તો તે-
ઓ તે બહોજલાલી કાયમ રાખવા માટે દરેક પાપના અધિકારી
થઈ પડે છે. જે તેમની નજરોમાં ન કરવા લાયક હોય એવું કોઈ-
પણ પાપ દુનિયામાં નથી. ધન હોલતને રાજ્ય કાયમ રહેતો બસ.
બાકી ઇમાન કોન્શયસ અને ધર્મ એ સર્વે ધૂળમાં મળી બાય તેની શું
પરવા છે ?

રાજા વિકટરની કમજોરીની બીજી ઘણી સાબીતીઓ છે પણ
તેના આ કૃત્યો તેના નામ ઉપર નિરંતરનો ડાઘ લગાડે છે.

(અરે અફસોસ કે લોકો ધર્મને નીતિને લાત મારીને કેમ
આ દુષ્ટ દુનિયાના ધનહોલત પાછળ પડે છે અને પોતાના આત્મા-
ને કનિષ્ઠ ને તુચ્છ બનાવીને મોક્ષના રસ્તામાં અડચણો નાંખે છે.)

આ લડાઈમાં ગેરીબાદીને તેના સિપાઈઓએ બીજા સંકટો
સહેવા ઉપરાંત ઘણા દિવસો ભૂખમરામાં કહાડ્યા કેમકે રાજકીય
લશ્કરે દરેક બાબુથી તેમને પહોંચવા કે પહોંચાડવાના સાધનો
રોકી લીધા અને લોકોએ પણ ત્યાં પહોંચવા કે પહોંચાડવાથી
રોક્યા. જે દિવસ ગેરીબાદી પકડાઈ ગયો તે દિવસના એક પ્રસંગ-
નું વર્ણન ઇતિહાસ કર્તા કરે છે કે—“ જ્યારે અમે રીસપર વિક્ટીન્ડીના
મેદાનમાં પહોંચ્યા ત્યારે કંઈ બટાટા મળ્યા. પહેલાં પહેલાં તો
ઘણા લોકોએ ભૂખના માર્યા તે કાચા ને કાચા ખાધા. પછી પેટમાં
જ્યારે કંઈક શાંતિ થઈ ત્યારે રાંધી રાંધીને ખાવા લાગ્યા સ્વચ્છ ને
પ્રશંસનીય તે આત્માઓ દેશ સેવામાં એવી રીતે સંકટો ભોગવે છે
ને પછી પણ પ્રત્યક્ષ સેવા માટે હરવખત તૈયાર રહે છે.

ગેરીબાદી ઇંગ્લેન્ડમાં.

ઇટાલીની કોમને સ્વતંત્ર કરનાર ઉપર સને ૧૮૬૨ની સાલના આગષ્ટ મહીના સુધી જે જે બનાવો બન્યા તે અમો વર્ણવી ચૂક્યા છીએ. પાછલા પ્રકરણમાં જખમી ગેરીબાદીને તેના બેટમાં પહોંચાડીને અમોએ તેને થોડા વખત માટે વીસારી મુક્યો હતો, પણ અમારું દિલ તે આશ્ચર્યજનક પુરૂષ તરફ હજીસુધી લાગેલુંજ છે. અમારે અત્યંત દિલગીરી ને અફસોસથી જણાવવું પડે છે કે પાછલી લડાઇના જખમોથી જનરલની તનદુરસ્તીને હમેશનું નુકશાન પહોંચ્યું. તેની તનદુરસ્તી પાછી અસલી હાલતે પહોંચી નહીં. હવે લંગડાતો ચાલનાર ગેરીબાદી ઇંગ્લાંડ જાય છે ત્યાં ગ્રેટબ્રીટનના ટાપુમાં રહેનાર સ્વતંત્રતાના પુત્રો આ ઇટાલીને સ્વતંત્ર કરનારનું જે રીતે આતિથ્ય કરે છે, અને માન આપે છે, તથા તેના સત્કર્મોની કદર પીછાને છે, તે સર્વનું ટુંકમાં વર્ણન કરીએ છીએ; તેપરથી માલમ પડશે કે જોકે અંગ્રેજી કોમ નહીં, નહીં અંગ્રેજી અમલદારો કેટલીકવાર અમો કમનસીબ હિંદીઓ સાથે ઇનસાફની રાહે નહીં વરતતા હોય પણ જે ગ્રેટબ્રીટનમાં સ્થાયી વસે છે તે કોમ કેવા ઉદાર સ્વભાવની, સ્વતંત્રતાને પસંદ કરનાર, પ્રજાકીય હિતચિંતકની કદર ખુઝનાર ને સ્વદેશાભિમાની પુરૂષો ઉપર ફિદા ફિદા થનાર છે. કોઇ બીજી પ્રજાનો છતાં પણ એક સાચા દેશભક્ત પરાક્રમીની કેવી રીતે કદર ખુઝે છે.

ગેરીબાદીને હમેશાં એ અભિમાન રહ્યો કે તે ગરીબ માણસનો પુત્ર હતો. પોતે ગરીબ હોઇને ગરીબો સાથે દીલસોજી રાખતો હતો. યુરોપમાં એક મોટો પક્ષ જેને અંગ્રેજીમાં વર્કિંગમેન (Working men) કહે છે તેનો છે. એનો ગુજરાતીમાં “ મહેનત કરનાર માણસો ” એવો શબ્દાર્થ થાય છે પણ તેમાં તેનો પૂરો ભાવાર્થ આવી જતો નથી. ખરેખરો અર્થ જે મહેનતને સંકટથી લુંદગી ગુજારે છે એવો થાય. અંગ્રેજીમાં જેને કેપીટલીસ્ટ (પૈસાદાર) કહે છે તેથી

વિરૂદ્ધ એ શબ્દ વપરાય છે. ગેરીબાદીના આપની પાસે કંઈ પૈસો નહોતો અને પંડે ગેરીબાદી પાસે પણ કદી પૈસો એકઠો થયો નહીં. તેને હુમેશાં પોતાની ગરીબીનો અભિમાન રહ્યો. ગરીબ માણસો સાથે અથવા એમ કહો કે ધંધો કરનાર સાથે તેને હુમેશાં પ્રીતિ રહી.

ઇંગ્લાંડના વર્કીંગમેનોએ જનરલ ગેરીબાદીને પોતાના ટાપુમાં આવવા આમંત્રણ કર્યું. અને તે તેણે માન્ય રાખ્યું. ઇ. સ. ૧૮૬૪ ની વસંત રૂતુમાં રીપન નામે વહાણમાં સવાર થઇને ઇંગ્લાંડને કિનારે પહોંચ્યો. સહુથી પહેલાં સાધાર્મ્યપટનની પ્રજાએ તેનો આદર સત્કાર કર્યો, વહાણ ત્યાં પહોંચવા માટે તારિખ બીજી શનીવારનો દિવસ મુકરર હતો. શહેરના લોકોએ બહુ તૈયારી કરી હતી બંદુકોને તોપોથી તેને સલામી આપવાનો ઇરાદો હતો. તે તારીખે દેશના દરેક ભાગમાંથી લોકો આવ્યાને એક મોટું ટોળું એકઠું થઇ ગયું. બધી તૈયારીઓ મોટા પાયા ઉપર કરવામાં આવી. પણ કમનસીબે વહાણ તે તારીખે પહોંચ્યું નહીં બીજે દિવસે રવિવાર હતો. તે દિવસ અંગ્રેજ કોમ કંઈ પણ કામ કરતી નથી ને દેવળમાં જાય છે. તેમાં પણ બપોર પછી જ્યારે લોકો મંદિરોમાં બેઠા હતા ત્યારે રીપન આવી પહોંચવાનો તાર શહેરના અમલદારને પહોંચ્યો. ઇંગ્લાંડના દરેક શહેરમાં એક અમલદાર હોય છે જે સામાન્ય રીતે મ્યુનીસિપાલ કમીટીનો અધ્યક્ષ અને સર્વથી મોટો માજિસ્ટ્રેટ હોય છે. જે કે દિવસ બહુ વાદળા વાળો હતો તેથી અંધારું હતું અને વચ્ચે વચ્ચે વરસાદ પણ પડતો હતો તે છતાં પણ તાર મારફતે ખબર પહોંચતાંજ આખા શહેરમાં ધામધૂમ મચી રહી. અને સંખ્યાબંધ માણસો બંદર ઉપર પહોંચી ગયા. સહુથી પહેલાં પાર્લામેન્ટનો મેંબર મી. સેલી અને ડયુક ઓફ સધરલેન્ડ બીજા કેટલાક મિત્રો સાથે વહાણ ઉપર પહોંચ્યા. ઉપરોક્ત બંને સાથિઓ સીધા ગેરીબાદીની કેબીનમાં ગયા ત્યાં થોડીવાર સાધારણ મુલાકાત પછી તેઓ તેને જ્યાં બીજા લોકો હાજર હતા તે વહાણની મધ્યની કેબીનમાં લઇ આવ્યા ને હાજર રહેલા લોકો સાથે તેની મોલાકાત કરાવી. જનરલના પગમાં

હજી સુધી દરદ હતું લંગડાતો લાકડીના ટેકાથી ચાલતો હતો, દેશ સેવામાં બાલ સફેદ થઇગયા હતા, ચહેરા ઉપર કરચલીઓ વળી ગઈ હતી. એમ માંદગી ને વૃદ્ધાવસ્થા છતાં પણ કપાળનું કદ ને ઉંચાઈથી બહુ દબદબાવાળો ને રોફવાળો જણાતો હતો. અંગ્રેજ લેખકોએ તેનો પોષાક, તેનો રંગ, તેનો ચહેરો એ સરવેના મોટા મોટા વિસ્તારપૂર્વક વૃત્તાંતો પોતપોતાના છાપામાં છાપ્યા હતા. વહાણ કેટલેક અંતરે સમુદ્રમાં પડયું હતું અને હજી બંદરમાં આવ્યું નહોતું ત્યાં એ લોકોથી મુલાકાત થઈ. તે પછી વહાણને બંદર ઉપર લાવ્યા. ચોતરફ લોકોની અનહદ સંખ્યા ઉભી હતી ત્યાં જે વખતે વહાણ લોકોની નજરે પડ્યું ત્યારે ખુશીના પોકારોએ આકાશ ગળવી મુક્યું. જે વખત ગેરીબાલ્ડી વહાણથી નીકળીને બહાર ઉભો રહ્યો અને લોકોએ તેનો ચહેરો જોયો તે વખતે એક અસાધાદણુ દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. હુરરે હુરરે બોલતાં લોકોના કંઠ બેસી ગયા. પછી આકાશ અને સમુદ્ર પણ તેમના હુરરેના અવાજથી ધ્રુજવા લાગ્યાં. ગેરીબાલ્ડીએ વહાણની ઉંચી ઉંચી જગા ઉપર ઉભા થઈને દરેક બાજુએ લોકોને દર્શન આપ્યા. જ્યારે હુરરેની ધૂમ ઓછી થઈ ત્યારે શહેરનો મેયર અને મ્યુનિસિપાલ કમીટીના ચુંટી કહાટેલા મેમ્બરોનું એક ટેબ્યુરેશન આગળ વધ્યું અને જનરલને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે અમે માત્ર આ શહેર તરફથીજ નહીં પણ આખા ઇંગ્લેન્ડ તરફથી આપને આવકાર આપીએ છીએ. અને આપ અમારા મેમાન બનો એવી દરખાસ્ત કરીએ છીએ. ગેરીબાલ્ડીએ સંપૂર્ણ વાજબી રીતે તે આમંત્રણ કબૂલ કર્યું. જનરલ વહાણ ઉપરથી ઉતર્યો તે વખતે પણ લોકોએ મોટા અવાજથી હર્ષ જાહેર કર્યો, અને આખા રસ્તા ઉપર લોકોનાં ટોળે ટોળાં એવોજ ઉત્સાહ બતાવતાં રહ્યાં. શહેરનો અમલદાર ગેરીબાલ્ડીને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. તે ઘર ઉપર ઇટાલીનો પ્રબળ વાવટો ફરકી રહ્યો હતો અને ઇટાલીના રાજાનો કોસ પણ લટકી રહ્યો હતો. બીજે દિવસે આખા શહેરમાં તહેવાર પાળી ખુશી બતાવવામાં આવી. દરેક ઘરની દિવાલો અને

મિનારા ઉપર ને વહાણોનાસઢો ઉપર લિલ્લલિલ્લ રંગના વાવટા ફરકતા હતા. બધા ખલાસીને તથા મજૂરોને પણ રજા મળી હતી. સવારના લાગમાં જનરલના માનમાં ઘણાં ડૅપુટેશનોનાં માનપત્રો અપાયાં.^૧ ઘણા લોકો જે ઉત્તર ઇંગ્લાંડ ને સ્કોટલાંડથી આવ્યા હતા તેમની મોલાકાતો કરી. તેમણે પોતપોતાના શહેર તરફથી લિલ્લ લિલ્લ મંડળોદ્વારા આમંત્રણની ચીઠીઓ ગેરીબાલ્ડી સમક્ષ મુકી ને તેમના શહેરમાં પધારીને માન આપવા દરખાસ્ત કરી. લગભગ અગીઆર વાગે એક મોઢું સરઘસ શહેરના એક બજારમાંથી નીકળીને મેયરના ઘર સુધી આવ્યું. ત્યાં વાજાંત્રો વાગી રહ્યાં હતાં ને ગેરી-

૧ બધા માનપત્રોનો ઉત્તર ગેરીબાલ્ડીએ નીચે મુજબ આપ્યો હતો.

અંગ્રેજ પ્રજાની સહાનુભૂતિનું મને આ પ્રથમજ પ્રગાણુ મળે છે એમ નથી. વળી તમારી સહાયતા માત્ર શબ્દોમાંજ આવી રહેતી નથી. મને એનાં પ્રગાણુ અનેક કાર્યોથી મળીચૂક્યાંછે મારા જીવનને અનેક સ્થળે એ સહાયતાનાં પ્રમાણુ મળ્યાં છે. અંગ્રેજ પ્રજાની સહાયતા ન મળી હોતતો દક્ષિણ પરની મારી ચક્રાષ્ટ બ્યર્થજાત. તમે મને મનુષ્યદ્વારા, દ્રવ્યદ્વારા ને સૌથી વધારે અશ્વશત્રુદ્વારા સહાયતા ન આપી હોતતો એ સંકટમાંથી કોઈ પણ રીતે પાર નીકળી શકત નહીં. એવી સહાયતા ઇંગ્લાંડે આજજ કરી છે એમ નથી. જ્યારે જ્યારે માનવ જાતિનો કોઈ પરિવાર પોતાની સ્વાધીનતાને માટે રણક્ષેત્રમાં ઉતરતો. ત્યારે ત્યારે એ દેશે તે પરિવારને મુક્ત હસ્તે સર્વ સહાયતા આપી છે. તેણે અમારા માટે જે જે કર્યું છે, ને અમને હજી પણ ઉત્સાહિત કરવા એ જે જે ઉત્સાહિત વાક્યો બોલે છે તે માટે અમે ધટાલીવાસીઓ સદાને માટે કૃતજ્ઞતાપાશથી બંધાઈ ચુક્યા છીએ. નગરપાલ મારામાટે જે ઉદાર ને દાક્ષિણ્યપૂર્ણ વાક્યો બોલ્યા છે તેના ઉત્તરમાં હું એટલુંજ કહી શકુંછું કે હું માફ જીવન મારા દેશને સમર્પણ કરી શક્યો નથી મારા દેશને માટે હું કંઈજ કરી શક્યો નથી એમ પણ કહેતો નથી તો પણ માનવ માત્રનું જે કર્તવ્ય છે તેમાનો એક અંશમાત્ર બળપી શક્યોછું. આજ આપે મારામાંત જે સપ્રેમ સન્માન દેખાડેલ છે તે માટે હું આપને અંતઃકરણથી ધન્યવાદ આપુંછું ને માફ બોલવું સમાપ્ત કરું છું.

“ પ્રકાશક.”

બાહીનાં કાર્યોના શુભગાન થઈ રહ્યા હતા. ત્યાંથી આખું સરઘસ પોતાના મેમાનને સાથે લઇને પાછું કૉન્સીલ હોલ તરફ ગયું. બબરમાંથી માણસોએ અને ખડકીમાંથી લેડીઓ તથા બાળકોએ ખુશી અને મુખારકબાદીના પોકારોથી આકાશ મળવી દીધો. એમ આખોદીવસ જે આનંદને લાગણી ફેલાઈ રહ્યા હતા તેનું મથાસ્થિત ચિત્ર એમવા માટે અમારી પાસે પૂરતા શબ્દો પશુ નથી.

ત્યાંથી જનરલ વ્હાઇટનામે બેટ તરફ રવાનો થયો. જતી વખતે પશુ જેટલો તેના આગમન સમયે બતાવવામાં આવ્યો હતો તટલોજ ઉત્સાહ જાહેર કરવામાં આવ્યો. વ્હાઇટના ટાપુમાં તે મી. સેલ્ડીનો મેમાન રહ્યો ને તેના આવવાની ખુશીમાં પાર્ટીઓ ને આત્સવો થતા રહ્યા. બહારથી કેટલાક લોકો તેને મળવા આવ્યા. ન્યુ-પોર્ટનગરમાં રાજકવી ટેનીસનના કંપાઉન્ડમાં તેણે પોતાના હાથથી એક ઝાડ રોપ્યું અને તે સ્થળે તે કેટલાક દિવસ રહ્યો. તે દરમિયાન લંડનમાં તેનો આદરસત્કાર કરવાને મોટા પાયા ઉપર તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી. લંડનની બેસુમાર સોસાયટીઓ એક બીજાથી વધીને સ્વતંત્રતાના મિત્ર જનરલ ગેરીબાદીને માન આપવાની ઇચ્છા રાખતી હતી. તેનો આદરસત્કાર કરવા માટે એક પાર્લામેન્ટના મેમ્બરોની અને બીજી શક્તિવાન લોકોની કમીટી બનાવવામાં આવી. મંબુરોની ટોળીએપણુ એક ખાસ કમીટી પોતાની કદર બુઝવાની લાગણી જાહેર કરવા માટે બનાવી. દેશનીકાલ થયેલા ઇટાલીઅનોએ પશુ પોતાના બાઈ અને પ્રબળકીય અભીમાનવર્ધક યુરૂપને માન આપવા માટે એક જૂદીજ કમીટી બનાવી. લંડન શહેરની ધનવાન રયુની-સિપાલ કમીટીએ એક માનપત્ર અને “ લંડનનો સ્વતંત્ર રહેવાશી ” (Freedom of the city of London) એ ઇલકાબ આપવાનો ઠરાવ પસાર કર્યો. જર્મની ને પોલાંડના જે રહેવાશીઓ લંડનમાં રહેતા હતા તેમણે જુદા જુદા માનપત્રો ગોઠવ્યા. લંડનની સાઉથ વેસ્ટર્ન રેલવે કંપનીએ દસડબાની ખાસ ટ્રેન જનરલને આદરસત્કાર કરવા માટે શબ્દમારી. અને તા. ૯ મી એપ્રિલને રોજ આદરસત્કાર

૧૬ આખું પ્રોગ્રામ પ્રસિદ્ધ કરીદીધું. તા. ૧૧મી એપ્રિલ સોમવારે સવારમાં ૮ વાગે ગેરીબાદી પાર્લામેન્ટના કેટલાક મેંબરો સાથે બહાઈટના ટાપુથી રવાના થયો. રસ્તામાં પગલેપગલે લોકોનાં ટોળાં ગેરીબાદીનાં દર્શન માટે હાજર હતાં. રસ્તામાં કેટલીક જગાએ ટ્રેન ઉભી રખાવીને માનપત્રો આપવામાં આવ્યા. અને ઘણી મુશ્કેલીથી ટ્રેન બે વાગે સ્ટેશનની હદમાં દાખલ થઈ. જ્યાં સુધી નજર પહોંચી શકે તેટલામાં ગાડીઓ ઉપર, લોકડા ઉપર, પથર ઉપર, ભીંતો ઉપર, ઘરોની છતો ઉપર, મતલબ કે જ્યાં કંઈ બેસવા કે ઉભા રહેવાની જગા મળી ત્યાં માણસોના ચહેરા જોવામાં આવતા હતા. જ્યાં ઉભવાથી જીંદગીનું જોખમ હતું એવી જગાએ પણ લોકો ઉભા હતા. તેથી જીંદગીની પરવા વિના પણ જનરલને આવકાર ને માન આપવાનો ઉત્સાહ જણાઈ રહેતો હતો. જુદી જુદી પબ્લીક ટોળીઓ સવારના પહોરમાંજ પોતપોતાની જગાએ આવી ગઈ હતી અને પ્રોગ્રામને અનુસરી વરઘોડામાં સામેલ થતી હતી. જ્યારે ટ્રેન સ્ટેશન ઉપર આવી પહોંચી ત્યારે જુદીજુદી કમીટીના મેંબરો જનરલ ને તેની પાર્ટીને આવકાર આપવા માટે આગળ વધ્યા પણ ઉત્તમ પ્રકારની વ્યવસ્થા છતાં એક અસંખ્ય લોકોનું ટોળું સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ ઉપર ઘુસી આવ્યું અને ઘણીવારસુધી હુરરેના અવાજથી અને રૂમાલ ઉછાળવાથી એક દબદબાલરેલો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. અને ધોરણસર કામ થયું નહીં. આખર ઘણી મુશ્કેલીથી શાંતિ થઈ ને આવકારની રીત મુજબ કારરવાઈ શરૂ થઈ સર્વથી પહેલાં ઇટાલીયન યુનિઅનની કમીટીએ પોતાના અધ્યક્ષની મારફત પોતાનું માનપત્ર આગળ ધર્યું. તેમાં તેઓએ અત્યંત ગંભીરને હૃદય ભેદક શબ્દોમાં ગેરીબાદીએ પોતાની કોમ અને દેશનાં ભક્તિમાં કરેલ અસંખ્ય આત્મલોગોનું વૃત્તાંત આપેલુંહતું અને તેની સાથેજ અંગ્રેજોની પરોણાચાકરી, મદદ ને દિલસોજીનો ઉપકાર માન્યો હતો. તેઓએ આ મહાન આવકાર માટે પોતાના મહદ્ભિમાન ને ખુશી બહેર કર્યા તે માટે ગેરીબાદીએ પૂર્ણ વ્યાજબી શ-

ખડોમાં ઉપકાર માન્યો ને સંતોષ જાહેર કર્યો.

ત્યારબાદ શહેરની ને મજૂરોની કમીટી તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યા. શહેરની કમીટીના માનપત્રમાં ઈંગ્લાંડની રાજધાનીના સઘળા રહેવાશીઓ તરફથી જનરલને આવકાર આપવામાં આવ્યો તેમાં તેના પ્રશંસાપાત્ર સદ્ગુણોના વખાણ કરવામાં આવ્યા. આ માનપત્રનો એક પેરેગ્રાફ જેનાથી અંગ્રેજ કોમનો સ્વતંત્ર સ્વભાવ માલમપડે છે તે મુખ્યત્વે કરી વાંચવા લાયક છે તે નીચે આપીએ છીએ.

“ સ્વતંત્ર ઈંગ્લાંડ સાચા અંતઃકરણથી અને અતિશય ઉંડા પ્રેમના આવેશથી સ્વતંત્રતાના મહાન સ્થાપકને આવકાર આપે છે. આ બહાદૂર ને જીવજનથી લડનાર સિપાઇનો આદરસત્કાર કરે છે. જેણે ઇન્સાફની મદદ સિવાય કોઇવાર પોતાની તલવારને મ્યાનથી ખેંચીનથી તે રાજ્યના જીતનારને આવકાર આપે છે. જેણે ગુલામીના જુલમથી લોકોને બચાવ્યા. પંડે ગરીબ રહ્યો ને બીજાઓને દ્રવ્યવાન બનાવ્યા તે માણસને આવકાર આપે છે. જે નિરંતર પોતાપણને મારીને પોતાના દેશને અને બધા લોકોની ભલામણને પોતાની જાંઘળીથી વધારે વહાલી સમજ્યો તે સાચા શુદ્ધ અંતઃકરણવાન અને નિષ્કપટી માણસને આવકાર આપે છે. જેના પ્રશંસાપાત્ર જાતી^૧ સદ્ગુણો અને પબ્લીક^૨ સદ્ગુણો બંને સમાન છે. વગેરે વગેરે ”

મજૂરોની કમીટી તરફના માનપત્રનો પહેલો પેરેગ્રાફ આ હોતો. “ અરે—નામવર સરદાર ? જે મજૂરીથી પોતાની રોટી કમાય છે તે ગ્રેટબ્રિટનના પુત્ર ને પુત્રિઓના નામથી અમે આપને રાજધાનીમાં આવકાર આપીએ છીએ. ” આ માનપત્રમાં મેઝિનીને પણ યાદ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના નામપર ઘણીવાર સુધી હુરરે નો અવાજ આહુ રહ્યો હતો. જ્યારે એ માનપત્ર વંચાઈ રહ્યું ત્યારે

૧ જાતને ઉપયોગી, આત્મી

૨ પબ્લીકને ઉપયોગી, પ્રજા ઉપયોગી પ્રસિદ્ધ.

એક છટાલીયન લેડી અચાનક વચમાંથી ઉભી થઇ ને તેણીએ પોતાની પ્રભ તરફથી અંગ્રેજ પ્રભનો ઉપકાર માન્યો. જનરલે પણ તે પછી વ્યાજબી જવાબ આપ્યો, તે પછી સરઘસ સવાનું થયું. સહુથી પહેલાં ડયુકઓફ સધરલેન્ડની ગાડી હતી તેમાં જનરલ, ડયુક, મી. સેલી અને બીજા સાહેબ બિરાજ્યા હતા. તેના પછીની ગાડીમાં જનરલના પુત્રો હતા. જુદીજુદી પબ્લીક મંડળીઓ નંબરવાર ચાલી જતી હતી ને જનરલની ગાડીથી આગળ જઇને તેને સલામો કરતી હતી તે એટલે સુધીકે સરઘસ ચાલી શરૂ થવામાંક કેટલાક કલાકો નીકળી ગયા. ગેરીબાલ્ડીની પછવાડે પણ એટલા બધા અસંખ્ય લોકોનાં ટોળાં એકઠાં થયાં કે આજ સુધી લંડનમાં તેવો દેખાવ કોઇ વખત પણ જોવામાં આવેલ નથી. સરઘસ લંડનના સધળા મોટા મોટા બજારોમાંથી પસાર થયો અને રાત પડી ગઇ હતી છતાં પણ લોકોનો ઉત્સાહ ઓછો થયો નહીં. રાજના મહેલો ઉપર પણ જે માણસ રાજાઓના જીલમ અને ઘાતકીપણાથી વિરુદ્ધ બળવાનું શિક્ષણ પ્રભને આપતો હતો તેના માનમાં તેનો (ગેરીબાલ્ડીનો) ત્રણ રંગનો વાવટો ફરકતો હતો. આવા માણસનો આટલો બધો આદરસત્કાર ઇંગ્લાંડની સ્વતંત્ર ભૂમી ઉપરજ થઇ શકે ઇતીહાસમાં હમેશાં ઇંગ્લાંડની જાતે મોટાઇ, ઉદારતા, ને ધૈર્યતાની ચાદગિરી રહેશે. જ્યાં સુધી જનરલ ઇંગ્લાંડમાં રહ્યો ત્યાં સુધી એવીજ રીતે ઉત્સાહ ને આનંદ પ્રદર્શિત થતોરહ્યો ને જુદીજુદી કમીટીઓ ને સોસાયટીઓ માનપત્ર આપતી રહી, અને જનરલ તેનો નિયમાનુસાર જવાબ આપતો રહ્યો, તથા જુદાજુદા આમંત્રણોનો લાભ લેતો રહ્યો, એક મીજબાનીમાં મેજિની ને ગેરીબાલ્ડી (જે ચળકતા તારા જ્યાં સુધી પૃથ્વીના ગોળા ઉપર કાયમ છે ત્યાં સુધી છટાલી અને સ્વતંત્રતાની મર્યાદા ઉપર અનુપમ પ્રકાશ ને તેજથી હમેશાં રોશની પ્રસરાવતા રહેશે તે) સાથે હતા. એ મિજબાનીમાં મેજિનીએ ગેરીબાલ્ડીની તનદુસ્તી માટે ખ્યાલો ઉઠાવ્યો ને નીચે પ્રમાણે ભાષણ કર્યું.

“ જે બધી ચીજો મારી તજવીજમાં સામેલ છે, જે બધાને
 ‘ સહુથી વહાલી છે, જેને માટે અમે લડતા રહ્યા અને અમે પ્રય-’
 ‘ ત્નો કરતા રહ્યા, તે કોમોની સ્વતંત્રતાના માનમાં, કોમોની ’
 ‘ ઐક્યતાના માનમાં, જે આવા મહાન વિચારોનો જીવંતો અવતા ’
 ‘ ર છે તે માણસ ગેરીળાંડીના માનમાં, જેના પુત્રો વર્ષ કરતાં વ-’
 ‘ ધારે વખતથી પોતાના વતનની સ્વતંત્રતા ખાતર લડીને મરી રહ્યા ’
 ‘ છે તે ગરીબ સ્વચ્છ બહાદુર પોલાંડના નામમાં. “ પૃથ્વીને સ્વતં-’
 ‘ ત્રતા ” જેનો લજન છે તે યંગઝૂશીઆના નામમાં, વગેરે વગેરે ’
 ‘ અંતે જેનાથી પ્રયત્ન કરવામાં મૃત્યુથી પણ નિડર રહીને અમા-’
 ‘ રા વિચારોને પૂરા કરવામાં અમારી શક્તિઓને ખરચ કરવાની ’
 ‘ મદદ મળે છે તે સાચી ધાર્મિક ફરજના નામમાં આ પ્યાલો લે-’
 ‘ વાની હું દરખાસ્ત કરું છું. ” એ પ્યાલો અત્યંત જોસને ઉત્સાહથી
 પીવામાં આવ્યો.

છેવટમાં ગેરીળાંડી ઉઠ્યો તેણે નીચે પ્રમાણે લાખણ કર્યું. “
 ‘ જે મારે આથી બહુ વખત પહેલાં કરવી જોઈતી હતી તે ઓળ-’
 ‘ ખાણુ આજ હું તમોને કરાવું છું. આજે આપણામાં એક ’
 ‘ એવો પુરૂષ હાજર છે કે જે નાથી વધારે ન કોઈએ દેશની સેવા ’
 ‘ કરી છે. અને ન કોઈએ સ્વતંત્રતાના વિચારોને ફેલાવ્યા છે. ’
 ‘ જ્યારે હું યુવાન હતો અને મારા વિચારો પણ સદાચરણ તરફ ’
 ‘ લાગેલા હતા ત્યારે મને મારા જવાનીના સમયમાં રસ્તો બતા-’
 ‘ વનાર ને સલાહ આપનાર પુરૂષની જરૂર પડી. તરસ્યો માણસ પા-’
 ‘ ણીના ઝરાની શોધમાં ફરે છે તેવી રીતે હું તેવા માણસની શોધમાં ’
 ‘ ફરતો રહ્યો ને આખરે જેની તરફ મારો ઇસારો છે તે માણસ મને ’
 ‘ મળ્યો. જ્યારે સર્વે ઉંઘતા હતા ત્યારે તે એકલો જાતે રખેવાળી ’
 ‘ કરતો હતો. તેણે પંડે એકલે તે પવિત્ર મસાલને હમેશાં બળતી ’
 ‘ રાખી ને હોલાવવા દીધી નહીં. તે હમેશાં મારો મિત્ર રહ્યો ને ’
 ‘ હમેશાં પોતાના દેશના પ્રેમમાં એકજ રીતે દુખ્યો રહ્યો ને સ્વ-’
 ‘ તંત્રતાનો વકીલ બન્યો રહ્યો. તે માણસનું નામ જોસફ મેગિની.”

‘ છે. બસ હું આ ખ્યાલો મારા મિત્ર ને ગુરૂ મેઝિનીના નામમાં ’
 ‘ પીવાની દરખાસ્ત કરું છું. ’ આ ખ્યાલો પણ અત્યંત પ્રેમથી
 ‘ પીવામાં આવ્યો.

તા. ૧૭ મી સોમવારને દીવસ આખો દીવસ જનરલ લોકોથી
 મુલાકાત કરતો રહ્યો લોકોની મોટી સંખ્યા તેને મળવા આવતી
 હતી ને ઘણાક ડેપ્યુટેશન ઇંગ્લાંડના જુદા જુદા ભાગોથી આવ્યા
 એ અમે તેમની સંખ્યા ગણવા બેસીએ તો કદાચ સેંકડોની થાય.

લોકોની ખુશી અને આદરસત્કારનો ઉત્સાહ હજી ઓછો થયો
 નહોતો એટલામાં લોકો વચ્ચે એક એવી અફવા ફેલાઈ કે ફ્રાન્સની
 ગવર્મેન્ટ કે ઇટાલીની સરકાર કે આસ્ટ્રિયાના શહેનશાહની સૂચ-
 ના ઉપરથી ઇંગ્લાંડની ગવર્મેન્ટે ગેરીબાલ્ડીને જલદી આપ્યા જ-
 વાની દરખાસ્ત કરી છે. વજીરોના મિત્રો તેના જવાબમાં એ બહાનું
 કહાડતા હતા કે જનરલની તનહુસ્તી એવી સખત ભયભરેલી
 હાલતમાં છે કે તેને જલદી પાછો જવાની જરૂર પાડે છે. ત્યાં સુધી
 વાત આવી કે સામાન્ય પ્રજાની નારાજી ઓછી કરવા વજીરોને
 એવા જવાબ આપવા પડ્યા કે એ અફવાઓ ખોટી છે ને જનરલની
 રવાનગીમાં કોઈ ગવર્મેન્ટનો હાથ નથી.

તા. ૨૦ મી એપ્રિલે લંડન શહેરની મ્યુનિસિપાલ કમીટીએ
 ગેરીબાલ્ડીને લંડન શહેર તરફથી. “ લંડનના ઓનરરી રહેવાશી ”
 (Honourary citizen) થવાનો માનવતો ઇલકાળ આપ્યો. આ
 પ્રસંગે તેને મોટા વરઘોડાથી લઈ જવામાં આવ્યો. લંડનની કાર્પોરે-
 શન તરફથી એક ઉંચા પ્રકારનું માનપત્ર આપવામાં આવ્યું તેમાં
 તેના મનમોહક સદ્ગુણો, તેના આત્મભોગ, તેના સુકૃત્યો ને તેના
 વિચારોના વખાણ અત્યંત સારા શબ્દોમાં કરવામાં આવ્યા.^૧ તે

૧ લંડન શહેરની મ્યુનિસિપાલિટીએ આપેલ માનપત્રમાં નીચેનીર્લિ-
 ઝો ઉતાઈ છે. લોર્ડ મેયર કહે છે કે “ મ્યુનિસિપાલિટી આપના જીવનની
 રાજનૈતિક ઇટનાનું વર્ણન ન કરતાં માત્ર ચરિત્ર માહત્ત્યનું વર્ણન કરવા
 અમને કહે છે. ઇતિહાસની એની એ ઘટનાઓ ફરી ફરી બને છે એ

કિયા પછી જેરીબાદ્ડીને અત્યંત બલકા ને માનથી પાછો તેને ઉતારે પહોંચાડવામાં આવ્યો. રસ્તામાં બીડ ને લોકોનાં ટોળાં પહેલો લંડનમાં દાખલ થયો તે વેળા હતા તેટલાજ આ વખતે હતા. બી-જે દીવસ જેરીબાદ્ડી ને તેના પુત્રોએ પાર્લામેન્ટ બેઠ ત્યાં કેટલીક વાર સુધી ઉપર જેલેરીમાં બેસીને વાદવીવાદ સાંભળતા રહ્યા. તે વિદાય થતા પહેલાં મી. ગ્લાડસ્ટને એક ભાષણમાં કહ્યું કે જેરીબાદ્ડીની રવાનગીમાં કોઇ પોલીટીકલ બાબત નથી. બલકે મેં પંડે જનરલને દરખાસ્ત કરી હતી, કેમકે તેની તનદુસ્તી સારી નથી માટે તે ખાસ ચુંટી કહાડેલા શહેરોમાં જાય અને આખા ઇંગ્લાંડ-માં ફરવાનો વિચાર માંડી વાળે. જનરલે જવાબમાં કહ્યું કે મારા માટે મુશકેલ છે કે હું કંઈ જગાએ બધારે પ્રસંહ કરૂં ને કંઈ જગાને

ખરૂં તોપણ ઇતિહાસ ઐયના પાના ઉથામી ઉથામીને જોવા છતાં જો-સકું જેરીબાદ્ડી જેવો મદાત્મા અમને તો જડયો નહિ. મહાત્મા આ નગરીની કાલ્પનિક નવલ કથાઓમાં પણ આપના જેવું ચરિત્ર દર્શાવે અ-મને જડતું નથી. પ્રાચીન રોમનો પોતાના ગૌરવકાળમાં સ્વદેશને માટે ધન સંપત્તી, સુત્ર, દારૂ ને જીવન પણ અતિ ઉદ્ધાસે સમર્પણ કરતા. એ ગૌ-સ્વદેશમાં પણ અમે શોધી શોધીને જોયું તોપણ આપના જેવું દર્શાવે અમને જડતું નથી તેવીજ આજ લંડન નગરી આપને સન્માન આપી આપની સાથે પોતાનું નામ અગર કરી લેવાની તક સાધે છે. દેવ ! લોકોને આજસુધી એવો ભ્રમ હતો કે પ્રાચીન કાળના આત્મસમર્પણ સાથે અર્વાચીન ગુમાવેલ સરખાતી શકાયજ નહિ. એવા આત્મસમર્પણ આજે કેવળ અસંમતિ છે, કલ્પનાક્રપ છે. પરંતુ આપના ચરિત્રથી તેમનો એ ભ્રમ દૂર થયો છે. આપમાં દિવ્યથી યુદ્ધ કુશલ સેનાપતિ જેટલું ગૌરવ છે. નવલ કથામાં વર્ણવેલા સમુદ્રપતિ જેવી અસીમ સાહસિકતા અને તીવ્ર-કારિતા છે દાસત્વની સખત બેડીઓ તોડી સર્વ રાજ્યોને સ્વતંત્ર કરીશકો એવું વીરત્વ છે. મિથોનિઝમના જેવું અતિ સાદસ છે આ જનસુલભ કો-મળતા છે. બાળકના જેવી સત્યપ્રિયતા છે સર્વ છે. આપ સકલ સદ્ગુણ સંપન્ન છો. વળી આપમાં વિશ્વજનીનશાંતિ, ભ્રાતૃભાવ ને સ્વાધીનતાની ઉમદા છે. માનવજાતિ ઉપર તથા ધર્મર ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

“ સંપાદક ”

છોડીદઈ માટે વધારે સાડું એ છે કે હું અહીંથીજ પાછો આવ્યો જાઉં.

તા. ૨૨ મી એપ્રિલ શુક્રવારે પ્રીન્સઓફવેલ્સે જનરલથી મુલાકાત કરી ને તેજ દીવસ રવાના થયો. જવા પહેલાં તેણે એક વિદ્યાગિરીની ચિઠી લખી તેમાં ઇંગ્લાંડની પ્રજા અને તેમની ગવર્નમેંટ નો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માન્યો. શનીવારે તે ડાવર પહોંચ્યો. તા. ૨૫ મીએ તેણે ઇટનકોલેજની મુલાકાત લીધી ને ત્યાંથી ડેવનશાયર જવા રવાનો થયો, રસ્તામાં દરેક સ્ટેશન ઉપર ઇંગ્લાંડના લોકો પોતાના ઘરમાંથી નીકળીને જનરલના દર્શન માટે એકઠા થતા હતા ને બરાબર આખે રસ્તે લોકોની મોટી સંખ્યા રેલની બંને બાજુ તરફ ઉભી રહી ને ખુશીના પોકાર કરતી હતી. મંગલવારે પ્રાતઃકાળે એક વાગે તે પ્લીમૌથ પોતો તે વખતે પણ એક લાખ માણસ તેનો આદરસત્કાર કરવા માટે એકઠા થયા હતા.

તા. ૨૭ મી એપ્રિલે તે વહાણ ઉપર સવાર થયો. ઇંગ્લાંડની જમીનથી બહાર પગ મૂકવા પહેલાં તેણે ઇંગ્લાંડના લોકોને સંબોધીને એક વિદ્યાગિરીની ચિઠી લખી તેમાં પોતાતરફથી ને ઇટાલી તરફથી અંગ્રેજ કોમનો ઉપકાર માન્યો. તેમાંનો નીચેનો પેરેગ્રાફ ઉતારીએ છીએ.

“ અંગ્રેજ કોમને હું એવી કોઈ વાત કહેવા ઇચ્છતો નથી કે ‘ જે પહેલાંથી જાણી ન હોય. આપ જાણો છો કે ઇટાલીની શી ’
 ‘ ઇચ્છા છે ? ઇટાલીએ જીવતા રહેવા માટે ખાસ નિશ્ચય કરી ’
 ‘ લીધો છે. અને તેવો ઇરાદો કરવાનો હક તેને મળેલો છે. તે બા- ’
 ‘ બતમાં કોઈને જો કંઈ સંશય હોય તો તેને એટલુંજ કહેવું પુરતું ’
 ‘ છે કે અસલમાં તે હરવખત જીવતી છે અને જગતમાં કોઈ વસ્તુ ’
 ‘ તેને પોતાની અબ્રહ્મીય શક્તિ પરીપૂર્ણ કરવાથી રોકી શકનાર ’
 ‘ નથી. ઇટાલીની માત્ર એ ઇચ્છા છે કે જે વિરૂદ્ધ રાજ્યો તેના ઉ ’
 ‘ પર જીલમ કરે છે તેમના જીલમને દૂર કરવા. (પરદેશી રાજ્યો- ’
 ‘ ની ધૂસરી કહાડી નાંખવી.) અને આખી દુનિયાને માલમ રહે ’
 ‘ કે જ્યાં સુધી એ ઇરાદો પરિપૂર્ણ નહીં થાય ત્યાં સુધી ઇટાલી ’
 ‘ સુપ રહેશે નહીં. કેમકે ઇટાલી માટે આ સવાલ જીવન ને મૃ- ”

‘ ત્યુનો સવાલ છે. અંગ્રેજ કોમની પ્રબળીય પ્રીતિ પ્રસિદ્ધ છે. કો-
 ‘ મની કોમ સમુદ્રમાં પાયમાલ થઈ જાય ત્યાંસુધી કોઈ પારકો ’
 ‘ માણસ અંગ્રેજી જમીનની પવિત્ર સ્વતંત્રતામાં ખલેલ નાંખી શકે ’
 ‘ એ તદ્દન અશક્ય છે. એવી કોમ સમજી શકે છે કે ઇટાલીની ’
 ‘ ઇત્તલા બિલકુલ વ્યાજળી છે. અને તેનો ઇરાદો ટળી શકે તેમ ’
 ‘ નથી. હું આ કિનારાથી રજા લઉં તે પહેલાં મારા મનની અસલી ’
 ‘ ઇત્તલાને જાહેર કરવા વગર રહી શકતો નથી. હું અંગ્રેજ કોમ કે ’
 ‘ જે દુનીઆમાં સહુથી વધારે ઉદાર ને અકલમંદ કોમ છે તેને ’
 ‘ ભલામણ કરું છું કે જે કોમો ઉપર જીલમ ગુજરેલો હોય તેની ’
 ‘ મદદ કરે વગેરે વગેરે. ”

ઇંગ્લાંડની સહેલ કરાવીને અમે જનરલ ગેરીબાલ્ડીને બિમાર હાલતમાં સિસિલીના બેટમાં કોમો ઉપર જે જીલમ ગુજરેલો હતો તેના ઉપર ગંભીરપણે વિચારકરતો બેઠ્યો છીએ. વેનીસ અને રોમની ધુન હજી સુધી તેને લાગેલી છે એ બંને ઇલાકા તેના જીલમ ગુજરના-રના પંજામાંથી કેવી રીતે છૂટકારો પામે તેની ચિંતામાં ગેરીબાલ્ડી છે.

એકવારતો એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ કે કદાચ તેની ચિંતા મન-માંજ રહીજાત. ગેરીબાલ્ડી ઇંગ્લાંડથી પાછો આવીને એટલોસખત બિમાર થઇગયો કે તેના જીવવાની આશા રહી નહીં અને અંતે તેના મેડીકલ સલાહ આપનારાંઓએ હવાપાણી ફેર બદલ કરવાની સલાહ આપી. જ્યારે બેટથી નીકળવા લાગ્યો ત્યારે બેટના સરવે ગરીબ લોકો જેમની સાથે તે હમેશાં મહેરબાનીથી વરતતો હતો તે તેના આંગણામાં પોતાના મુરખીના છેવટના દર્શન કરી લેવાના ઇરાદાથી એકઠા થયા. હજી પાંચ નહોતા વાગ્યા તે વખત સેંકડો માણસો તેના આંગણામાં આવી એકઠા થયા. ઘોંઘાટ અને ખેલવાનો અવાજ શાંભળીને તેણે પૂછ્યું કે આ ઘોંઘાટ શાનો છે ? જવાબ મળ્યોજે આ ટાપુના ગરીબ લોકો આપને સલામ કરવા માટે હાજર થયા છે. જનરલે કહ્યું આવવાદો તે પછી દરેક માણસ અંદર ગયો. જનરલે હસતે ચહેરે દરેક સાથે કંઈને કંઈ ચાલચીત કરી ને બધાને

રવાના કીધા. તેનામાં બધા સાથે હાથ મેળવવા જેટલી શક્તિ નહોતી. થોડીવારે જનરલના કાન ઉપર એવો અવાજ આંચો કે “નહીં નહીં તમને હું અંદર જવાદઉં તે અશક્ય છે” જનરલે પૂછ્યું જે શું છે ? ગાઉં જવાબ દીધો કે સાહેબ વૃદ્ધ બપીઉં આવે છે. તે અરથો ગાંડો છે જે એટલો બધો મેલો ને ગંદો છે કે અમે તેને અંદર આવવાની પરવાનગી આપી શકતા નથી. એ સાંભળીને જનરલે ત્યાંથીજ જવાબ દીધો જે આવ વહાલા ભાઈ આવ. મારા વાસ્તે તમે મેલા ને ગંદા નથી. આખરે વૃદ્ધ બપીઉં અંદર ધસ્યો ને જનરલને જોઇને રોઇ પડ્યો જનરલે તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લઇને આશ્વાસન આપી રવાના કીધો. ચાર માણસ જનરલને ડોળીમાં બેસાડીને બોટના કિનારા સુધી લઇ ગયા. લોકોએ ડોળીને પુલથી વધાવી લીધી ને વાળ વગાડતા તેની સાથે ગયા. અંતે સર્વની રબા લઇને જનરલ બોટમાં દાખલ થયો અને જ્યાંસુધી લોકો નજરે પડતા રહ્યા ત્યાં સુધી તેમના તરફ હાથ હલાવતો રહ્યો. તે જતી વખતે કોઇની આંખ આંસુ વિનાની નહોતી. બધા માણસો પોતાના એ વહાલા જનરલની એ સ્થિતિ જોઇને રોવા લાગ્યાં. કપરીરામાં ગેરીબાલ્ડીની તનહુરસ્તી સુધરવા લાગી અને હબુ મહીનો પણ થયો નહોતો કે બહાદુર ગેરીબાલ્ડી હંગરીના લોકોની મદદ માટે જવાને તૈયાર થઇ ગયો. એ વાતની રાબતે ખબર પડતાં તેણે બહુ સમજાવીને એ કામથી રોક્યો. કારણ કે હબુ તેની તનહુરસ્તી બરાબર થઇ નહોતી. અને ભય હતો કે રખેને એ સુઆકરીશી જનરલ પાછો આવી શકે નહીં. હંગરીના લોકોની મદદે જતો તો તેને રોકવામાં આંચો પણ વેનીસને રોમના ચિત્રો તો તેને સામેજ હતા. તેને હરકમ ચિંતા રહેતી કે રખે રોમ ને વેનીસની ચિંતા ટાળ્યા પહેલાં તેના પ્રાણ ચાલ્યા બાંધ અને શુદ્ધગીતું મિસન અધૂરું રહી જાય. છેવટ તેને અવાજ આંચો કે જનરલ ઉઠ તારી આશાઓને પૂર્ણ કરવાનો વખત નજીક આવી પહોંચ્યો છે.

અતે વેનીસ સ્વતંત્ર થયું.

આસિટ્રઆને પ્રુશિઆની લડાઇ એવા પ્રસિદ્ધ બનાવેલી બનેલી છે કે ૧૯ મી સદીના ઇતીહાસને યાદ રાખવા લાયક બનાવે છે. યાદ રાખવું જોઈએ કે પ્રુશીઆ ને ફ્રાન્સ વચ્ચે પ્રાચીન વખતથી દુશ્મની છે. વાટલુંની લડાઇએ ફ્રાન્સને હલકો પાડ્યો ને જર્મનીમાં આ જે જે શક્તિ છે તેને લાયક બનાવી. જર્મનીના પ્રાંતોમાં કુદરતીરીતે દ્વેષ ને અદ્વેષાઇ પેદા થયા ને આસિટ્રઆને પ્રુશિઆ વચ્ચે શ્રેષ્ઠતા માટે પરસ્પર લડાઇ થઈ ગેરીબાલ્ડીએ જોયું કે આસિટ્રઆ મુશ્કેલીમાં હોવાથી તેથી પાસેથી વેનિસ જીતી લેવાની આ તક છે. ઉત્તરમાં આસિટ્રઆ પ્રુશિઆ સાથે લડી રહ્યો હતો દક્ષિણમાં ઇટાલીના રાજ્યો લડાઇ જાહેર કરી એવી રીતે આસિટ્રઆને સહજમાં લઇને ગેરીબાલ્ડીએ એ પ્રસંગનો લાભ લીધો. અને તરતજ રાજના હુકમને અમલમાં મુકવા માટે પોતાના વાલંટીઅરોને લઇને તૈયાર થયો. ૧ પણઅક્સોસ છે કે પરસ્પરના દ્વેષભાવથી અને વજીરોના નિર્રથક કાવત્રાથી આ વખતે પણ એક સામાન્ય દરજ્જાના વાલંટીઅરો પાસે પૂરતો લડાઇનો સામાન, ખોરાક ને પોશાક એકઠા થઈ શક્યા નહીં. પણ ગેરીબાલ્ડીને તેના વાલંટીઅરોને હમેશાં સામાન (સાધન) વિના લડવાની ટેવ પડી હતી. તેતો માત્ર પોતાનું કામ પૂરું કરવા ઇચ્છતા હતા. સાધનની પરવા રાખતા નહોતા. તે સાધન વિના લડતા રહ્યા. કેટલેક ઠેકાણે દુશ્મનોપર જય

સને ૧૮૬૬ના એપ્રિલની તા. ૧૫ મીએ ઇટાલી ને આસિટ્રઆ વચ્ચે વિગ્રહ શરૂ થયો. ગેરીબાલ્ડીની સેનામાં અનેક જાતના લોકો હતા અગ્રેજો સર્વથી વધારે હતા. એ સૈનિકોનો પોશાક સીવનાં સીવતાં મોલાન નગરની સર્વ સ્ત્રીઓની આંગળીઓ ધસાઇ લેહી લુકાણુ થઈ ગઈ હતી. જે તરજો ગેરીબાલ્ડીની સેનામાં જોડાયા નહીં તે તરજો ઉપર તે સ્ત્રીઓએ ટીંગલીઓ લગા મોકલી ને હાંસી કરી. વધારે તો શું પણ એક સત્તર વર્ષની એકરી મદનો પોશાક પહેરી તે સૈન્યમાં દાખલ થઈ.

મેળવ્યો ને કેટલીક જગાએ હાર્યા એક જગાએ મોટી ખુનખવાર લડાઈ થઈ તેમાં જનરલ બહુ જખમી થયો, ઇટાલીના બહાદુરોની મોટી સંખ્યા મારી ગઈ. તે વિજય ને વળી ખીજા કેટલાક વિજયથી આસ્ટ્રિઆની હિંમત વધતી ગઈ, પણ ઉતરતી લડાઈઓની જરૂરી-આતથી લાચાર થઈ તેને દક્ષિણની લડાઈઓ બંધ કરવી પડી અને આખરે ફ્રાન્સના શેહેનશાહને વચમાં નાંખીને વેનીસ પાછું આપવાના ફાલકરાર કર્યા. અને અનેક પોલીટિકલ કાવાદાવા પછી સને ૧૮૬૬ માં વેનીસ સ્વતંત્ર થવા ભાગ્યશાળી થયું.

—•—•—•—

રોમની સ્વતંત્રતા માટે તાજી કારરવાઈઓ ગેરીબાલ્ડીનું પકડાવું કેદ અને છુટકારો.

વેનીસતો ઇટાલીમાં ભેળવીદેવામાં આવ્યું, પણ રોમ હજી સુધી પોપના પંજમાં રડતું હતું. રોમ સિવાય ઇટાલીની સ્વતંત્રતા અધુરી, ઇટાલીનું મહત્વ નકામું અને ઇટાલિયન કોમની ભવિષ્યો-જાતિ કદપના માત્ર હતી. તેથી ઇટાલીની આખી પ્રજાની નજર રોમ ઉપર હતી સરવે સમજતા હતા કે જ્યાં સુધી રોમ ઇટાલીની રાજધાની ન બને ત્યાંસુધી ઇટાલી સ્વતંત્ર ને ભય રહિત નથી. સને ૧૮૬૪ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૧૫ મીએ જે તહનામું ઇટાલી ને ફ્રાન્સ વચ્ચે થયું હતું તેમાં એક એવી સરત હતી કે ફ્રાન્સે જે વરસની અંદર રોમમાંથી પોતાના સિપાઈઓ લઈ જવા. તે જે વરસ પૂરા થવા ઉપરાંત એક વરસ વધારે થઈ ગયો અને ૧૮૬૭ નો સપ્ટેમ્બર મહીનો આવી પહોંચ્યો, પણ ફ્રેંચ સિપાઈઓ હજી રોમમાંથી ગયા નહોતા કારણ ફ્રાન્સના લોકો ફ્રાન્સની પાર્લામેંટ અને અનેક ફ્રેન્સ વળરો રોમ ઉપર ઇટાલીના રાજાનો કબજો ને કાબુ થાય એ વાતથી બહુ વિરુદ્ધ હતા. પણ આ તરફ ગેરીબાલ્ડી અને તેના મિત્રો રોમને છૂટ્યા વિના પોતાનું જીવન શરમભરેલું સમજતા હતા. તેમની નજરમાં રોમ મેળવવું એ જીવન મૃત્યુનો સવાલ હતો. તેમણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય

કરેલો હતો કે ગમે તેમ થાય પણ રોમ ઇટાલીની રાજધાની થવી જો-
 ઇએ. આખરે ૧૮૬૭ ના સપ્ટેમ્બરમાં ગેરીબાલ્ડીએ રોમ ઉપર ચડાઈ
 કરવાની તૈયારીઓ શરૂ કરી. તે તૈયારીઓમાં લાગેલો હતો એટલામાં
 સીનાલુંગા શહેરમાં ઇટાલીની સરકારના હુકમથી તેને પકડવામાં આ-
 વ્યો ને ત્યાંથી ઇન્સ્ટીટ્યુટ કિલ્લામાં તેને મોકલવામાં આવ્યો. ત્યાંથી
 જીનીવા થઈ કપરીરા ટાપુમાં તેને નજરકેદ કરવામાં આવ્યો. ઘણા
 એક લડાઈના ને બીજા પ્રકારના વહાણો ટાપુની આજુબાજુ પહેરા
 માટે મુકવામાં આવ્યા. અને તે કદી પોતાના ઘરથી નીકળવા પામે
 નહીં તે માટે ઘણી સાવચેતી રાખવામાં આવી. જેમાં બાપની હિં-
 મત વારસા લરીકે આવેલી હતી એવા તેના પુત્રો ને બીજા ભિત્રો હિં-
 મત હાર્યા નહીં અને બરાબર લડાઈની તૈયારીઓ કરતા રહ્યા.
 કેાઇ વાલંટીઅરો એકઠા કરતા રહ્યા ને કેાઇ હથિઆર એકઠા કરતા
 રહ્યા કેાઇ રોમની આજુબાજુની વસ્તીમાં લડાઈના વિચારો પ્રસ-
 રાવતા રહ્યા. એક જણ કેટલાક ભિત્રો સાથે રોમમાં પહોંચીને રો-
 મના લોકોને શિક્ષણ આપતો રહ્યો ને તેમને રાજકીય ફેરફાર માટે
 તૈયાર કરતો રહ્યો એક જણ સમુદ્ર માર્ગે ઘણાએક હથિઆર ને લ-
 ડાઈને સામાન લઈને રોમમાં દાખલ થઈ ગયો. એમ ગેરીબાલ્ડી
 કેદમાં હોવા છતાં તેના પુત્રો ને ભિત્રો તેના અંતઃકરણની ઇચ્છા પૂરી
 કરવાની ચિંતામાં હતા. અને પોતાની જીંદગીથી બેપરવા થઈને
 રોમની સ્વતંત્રતા માટે યુક્તિ કરતા ફરતા હતા. આ તરફ ગેરી
 બાલ્ડીને રોમની ધુન લાગેલીજ હતી તે વર્તમાનપત્રોદ્વારા બધી
 બબરો વાંચતો રહ્યો ને મનમાંને મનમાં બળતો રહેતો હતો. નિ-
 શ્ચયપણાનું બળ ને અંતઃકરણની પવિત્રતા સાથે પહેરાવાળા શું કરી
 શક્તા હતા ? ટાપુની ચારે તરફ નૌકાસૈન્યનો સખ્ત પહેરો હતો
 તેમછતાં ગેરીબાલ્ડી માત્ર એક ભિત્રને સાથે લઈ તે ટાપુમાંથી ની-
 કળી ગયો ને ઘણી એક મુરકેલીથી સંકટોને મુસીબતો સહન કરતો
 સાર્ડીનીઆને રસ્તે રોમની ભૂમિમાં દાખલ થયો. તા. ૧૪ મી અક-
 ટોબરે ગેરીબાલ્ડી ઘેરથી નીકળ્યો ને તા. ૨૦ મીએ ફ્લોરેન્સ પ-

હોયો. ત્યાં લોકોએ તેના છૂટીઆવવા ઉપર હર્ષ દર્શાવ્યો.

તારીખ ૨૩ મીએ ગેરીબાલ્ડી લશ્કરમાં દાખલ થયો અને તા. ૨૪ મીએ તેના લશ્કરે કર્મગા મોંટેરોટોડા ઉપર હુમલો કર્યો તેમાં ઘણી એક ખુનરેલુ ને કતલ પછી તે કર્મગા હાથ આવ્યો. ને શત્રુ કિલ્લામાંથી નીકળી ગયો. અહીં ગેરીબાલ્ડીને ખબર મળ્યા કે રોમની પ્રજા બળવો કરવા તૈયાર છે. એ સાંભળી ગેરીબાલ્ડી ચાલાકીથી આગળ વધ્યો પણ કેટલાક દીવસ સુધી જ્યારે બળવાની ખબર ન આવી ને બીજી બાજુથી બીજા કેટલાક ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ રોમમાં દાખલ થઇ જવાના ખબર મળ્યા ત્યારે ગેરીબાલ્ડી પાછો આવી ને કિલ્લામાં રહ્યો. તેના પાછા આવવાથી તેના સિપાઇઓ બહુ બળભળી પડ્યા વળી ટાઢની રૂતુ હતી, સિપાઇઓ પાસે પૂરતા લૂગડા નહોતા અને વરસાદ પડી રહ્યા હતા તેથી સિપાઇઓએ એક પછી એક છોડી જવું શરૂ કર્યું. એટલે સુધી કે છ દિવસમાં અરધા સિપાઇઓ જતા રહ્યા. તેમ છતાં ગેરીબાલ્ડી, તેના પુત્રો ને બહાદુર સાથીઓ હિંમત હાર્યા નહીં. ફ્રેન્ચ લશ્કરે પોપના લશ્કર સાથે મળીને તેમના ઉપર હુમલો કર્યો અને મેંટાના મુકામ ઉપર ગેરીબાલ્ડીને પાછો હાંક્યો. અંતે જ્યારે સિપાઇઓએ લડાઇથી જવાબ આપી દીધો ત્યારે ગેરીબાલ્ડી પાછો હાંક્યો ને રસ્તામાં કેદ કરવામાં આવ્યો એમ બીજીવાર પણ કેદ થઇને વેરિગ્નોના કિલ્લામાં પૂરવામાં આવ્યો. ને ત્યાંથી થોડા દિવસ પછી મુક્ત કરવામાં આવ્યો.

રોમની સ્વતંત્રતા માટે આ પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો અને સેંકડો ઇટાલીના પુત્રો પોતાની મહાન પ્રાચીન રાજધાનીને પાછી મેળવવા લડતા લડતા શહીદ થયા.

પરાજય તો નિઃસંશય થયો પણ એ પરાજય છતાં એમ સાબીત થયું કે ઇટાલીના પુત્રો રોમ મેળવ્યા વિના નિરાંત કરી બેસી શકતા નથી. અંતે ૧૮૭૦ માં જ્યારે ફ્રાન્સ ને જર્મનીની લડાઇમાં ત્રીજા મેનાપાર્ટનો તારો અસ્ત પામ્યો ત્યારે ઇટાલીના રાજાએ થોડીક હિંમત માત્રથી રોમ મેળવ્યું.

સને ૧૮૭૦ માં રોમ સ્વતંત્ર થયું અને આખું ઇટાલી આદ્ય-પર્વતથી લઈને તે સિસિલી સુધી, ને વેનીસથી લઈને તે રોમ સુધી એક રાજ્યમાં મળી ગયું. ઇટાલીને પ્રજાકીય રાજ્ય મળ્યું અને મેઝિની અને ગેરીબાલ્ડીના અંતઃકરણની ઉમેદો પૂર્ણ થઈ. સ્વતંત્રતાની આ લડાઈમાં સેંકડો ઇટાલીના પુત્રો મુઆ, સેંકડો ઘરને તાળાં દેવાઈ ગયાં, સેંકડો તારાજ થઈ ગયા, સેંકડો સ્ત્રીઓ વિધવા થઈ, સેંકડો છોકરાં માળાપ વગરનાં થઈને અજ્ઞવચ્ચની તંગીથી મુઆં. એ સર્વ વાતો ભૂલી જવામાં આવશે, પણ ઇતિહાસનાં પાનાંમાં એ વાત યાદ ગાર રહેશે કે, ઇટાલીના પુત્રોએ ૧૬ મી સદીમાં અનુપમ શૂરવીરતા, આત્મભોગ, હિંમત ને બહાદૂરીથી પોતાના જીવની પરવા નહીં રાખી ને પોતાની જન્મ ભૂમિને ગુલામગિરિથી મુક્ત કરી દીધી. ક્યાં ૧૮૪૮ ના પરાજયો ને નિરાશાઓ ? બાવીસ વર્ષના અરસામાં રોમ આખી ઇટાલીની રાજધાની થઈ ગયું. અને મેઝિની તથા ગેરીબાલ્ડીના તમામ આત્મભોગો ઉપયોગી થયા. જ્યાં સુધી દુનિઆની ભૂગોળમાં રોમનું નામ રહેશે ત્યાં સુધી મેઝિની ને ગેરીબાલ્ડીનાં નામો અમર રહેશે. પરમાત્મા તેમનાં આત્માઓને આશિર્વાદ આપે અને ઇટાલીની પ્રજાના અંતઃકરણમાં તેમની ભક્તિ ને તેમના વિચારો દિન પ્રતિદિન મજબૂત કરે.

ફ્રાન્સને મદદ, બીજાં કામો અને મૃત્યુ.

ઇટાલી સ્વતંત્ર થયું, રોમ તેની રાજધાની થઈ, ગેરીબાલ્ડીની જીંદગીનું મિશન પૂરું થઈ ચુક્યું પણ તેનો અંતરાત્મા જેના ઉપર સેંકડો ગુજરેલા હતા તેવી કોમોની સાથે દિલલગી કરવાવિના રોકાઈ શકતો નહોતો. માત્ર જીવથી દિલસોજી બતાવવાની તેની ટેવ નહોતી. પણ પોતાના જીવને બીજાને માટે જોખમમાં નાંખવો એ તેની દિલસોજીની સાળીતી હતી.

જેણે આટલી મુઠત સુધી ઇટાલીને ગુલામ રાખ્યું, જેણે ઇટા-

લીના રસ્તામાં કાંટા વાળ્યા, જેણે સે'કડો ઇટાલીના પુત્રાના લોહી-
માં પોતાના હાથ રંગ્યા, જેણે અનેકવાર ગેરીબાલ્ડીને હંફાવ્યો તે
ક્રાન્સ તે સમયના અમત્કારને લીધે નમી ગયું. પ્રુશીઆના સકંજમાં
પ્રબળકીય જી'દગી નિરાશ છે જેથી પોતાના જાની દુશ્મન ગેરીબા-
લ્ડીને મદદ માટે ક્રાન્સ અપીલ કરે છે. એ અપીલ સ્વીકારીને મ-
હાન હિંમતવાન ગેરીબાલ્ડી પૂર્વની બધી હરકતોને ભૂલી જઇને
અને જે જખમો ફ્રેંચ સીપાઇઓથી થયા હતા તેના ઉપર પડીઓ
ખાંધીને આ વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાની આસાએસને મૂકીને પરાજય
પામેલા ક્રાન્સની મદદ માટે રવાના થાય છે. તેની ઉદાર વૃત્તિ ને
પુષ્કળ હિંમતના કામ માટે આખું જગત આશ્ચર્ય પામે જ. ખરે-
ખર સત્ય બહાદુરી ને શૂરવીરતા તેનું જ નામ છે. ગેરીબાલ્ડીના ક-
હેવા મુજબ પ્રબળકીય સ્વતંત્રતા પવિત્ર છે તેનું રક્ષણ કરવું ને તેના
રક્ષણ માટે મદદ કરવી એ દરેક મનુષ્યની ફરજ છે. ઇટાલી સ્વતંત્ર
થયું, પ્રુશિઆ ક્રાન્સની સ્વતંત્રતા પાછળ લાગ્યું છે. ઇટાલીની ફર-
જ છે કે ક્રાન્સની સ્વતંત્રતાના રક્ષણને મદદ કરે. ક્રાન્સની મદદમાં
ગેરીબાલ્ડીએ જે જે યુદ્ધો કર્યા તેમાં તેની અસાધારણ શૂરવીરતા ને
ડહાપણ કે જે જી'દગી પર્યંત બીજા પ્રસંગોમાં દેખાડતો રહ્યો હતો
તેની આ વખતે સાબીતી બતાવી આપી. આખી લડાઇમાં ક્રાન્સની
નજર ગેરીબાલ્ડી ઉપર લાગી રહી હતી. અને જરૂરી પ્રસંગે ગેરી-
બાલ્ડીએ ક્રાન્સને મદદ કરી તેથી શહેરે શહેર ગેરીબાલ્ડીનું નામ
લોકોની જીભાન પર હતું. દરેક શહેર ગેરીબાલ્ડીને પોતા તરફથી
પાર્લામે'ન્ટનો મે'ખર બનાવવા આગળ વધતું હતું. સારાંશકે ગેરી-
બાલ્ડીએ એ લડાઇમાં પણ પોતાનાં સુકૃત્યો અને ઉમદા સદ્ગુણોથી
ઉચ્ચ પ્રકારની લોકપ્રિયતા મેળવી. અંતે ક્રાન્સ ને પ્રુશિઆ વચ્ચે
સલાહ થઇ ને ગેરીબાલ્ડી પાછો વળી આવ્યો.

જ્યારે ક્રાન્સ ને પ્રુશિઆની સલાહ પછી ગેરીબાલ્ડી પાછો આ-
વવા લાગ્યો ત્યારે એક મિત્રે એવી સલાહ આપી કે “તમે ક્રાન્સને
તમારી જન્મભૂમી નાઇસ શહેર પાછું આપવાની દરખાસ્ત કરો.” એ

સાંભળીને ગેરીબાલ્ડીએ ઉંડો નિઃશ્વાસ મુક્યો અને કહ્યું કે અફસોસ કે આ વખતે મારી જીભ એવી ઠરખાસ્ત કરવા માટે અશક્ત છે. મારી ખીજમતોના બદલામાં હું એવી માંગણી કરી શકતો નથી અને જ્યાં સુધી ઇટાલીયન પાર્લામેન્ટ તે પાછું મેળવવાની ઇચ્છા ન કરે ત્યાં સુધી એવા પ્રકારની કોઈ પણ ઠરખાસ્ત કરવી એ મારા માટે યોગ્ય નથી.

સને ૧૮૭૦ થી ૭૫ સુધી ગેરીબાલ્ડી પોતાના ટાપુમાં આરામથી રહ્યો. માંદગી ધીમે ધીમે વધતી ગઈ, તેની સખત વેદના હતી, બાકી આટલી બધી ફતેહો મેળવીને પોતાનાં બાલ બચ્ચાંઓ સાથે આનંદમાં ને સુખી હતો. સને ૧૮૭૫ માં બાલ બચ્ચાંઓ સાથે રોમના દર્શન માટે રવાના થયો. રોમની પ્રજાએ તેનો એવો માન-પૂર્વક આદરસત્કાર કર્યો કે રોમના અર્વાચીન ઇતિહાસમાં તેના જેવો બીજો જોવામાં આવતો નથી. અહીંયાં તે પાર્લામેન્ટમાં હાજર થયો. અને તેની સૂચનાઓથી રોમ શહેર એક મહાન બંદર બનવા બાગ્યશાળી થાય એવી ઉજ્જતિ માટે ટાઇબર નદીમાં ખરચવા સાઠ કરોડ રૂપિયા મંજૂર થયા. ગેરીબાલ્ડી પોતાની ટેવ પ્રમાણે થોડા વખત સુધી તેજ કામમાં મંડયો રહ્યો અને ઈજીનીઅરો સાથે ટાઇબર નદીના રસ્તા બદલવા વગેરે યોજનાઓ વિચારતો રહ્યો. જીંદગી પર્યંત યુદ્ધની ખિજમતોને પૂર્ણ કરીને, એક અપૂર્વ સરદાર પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા પોતાની કોમના વ્યાપારની ઉજ્જતિ માટે વાપરે છે, ને યુવાનની માફક ઉમંગ ને હર્ષથી જેવો પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાની લડાઈમાં ભાગ લેતો રહ્યો તેવીજ રીતનો ભાગ લે છે. યુરોપિઅન કોમોની મોટાઇ એવી છે. દીર્ઘદૃષ્ટિનું પરિણામ એ છે.

તેજ દિવસોમાં રોમના મંજૂર વર્ગે ગેરીબાલ્ડીને માનપત્ર આપ્યું તેના જવાબમાં તેણે તેમને શીખામણ આપી કે “ પોતાના ‘ મુત્રોને ખેતી અથવા કંઈ ને કંઈ હુન્નર શીખવજો જેથી તેઓ ઇ-’
‘ માનદારીથી પોતાના મિત્રોના આશ્રય વિના પોતાની રાજી ક-’
‘ માવાને શક્તિવાન થામ. તેણે તેમને યાદ દેવડાવ્યું કે તેઓ એક’

‘ મહાન પ્રાચીન કોમના વંશજ છે અને તેમની દુરજ છે કે પ્રા-’
 ‘ ચીન રોમન પ્રજાના પગલાંના ચિન્હોપર ચાલીને તેમની માફક ’
 ‘ મહેનતુ, નિર્ભય, અચલ, દૃઢસ્વભાવ, હિંમતવાન ને નિશ્ચયવાન ’
 ‘ થવા પ્રયત્નો કરો. ’ હાલની કોમોમાં અંગ્રેજી કોમની તેણે નકલ
 કરવા લાયક પસંદ કરી ને તેમને અનુસરવા પોતાના વતનીઓને
 ભલામણ કરી. તેણે કહ્યું કે “ અંગ્રેજોની રીતમાં મુખ્યત્વે કરીને ’
 ‘ જેથી તેઓ અત્યંત દૃઢતાથી પોતાના કામને પૂર્ણ કરે છે તે ગુણ ’
 ‘ ખાસ નકલ કરવા લાયક છે. સંકટ, નિરાશા, અને નિષ્ફલતા અ-’
 ‘ ગ્રેજ ખત્યા સામે અડચણ કરી શકતાં નથી. એક વખત કોઇ ’
 ‘ કામ કરવાનો ઇરાદો કરે તો પછી તે નિરાશ થતા નથી. પરાજય ’
 ‘ ઉપર પરાજય કેમ ન થાય પણ તે ધીમે ધીમે ઇરાબર દૃઢતાથી ’
 ‘ પોતાના કામમાં લાગ્યા રહે છે. ”

રોમમાં તેની તનદુરસ્તી બહુ બગડતી ગઈ. તેના બુના જખમ-
 માં દરદ થવા લાગ્યું અને લાકડીનો ટેકો લઈને ચાલવું પડતું હતું.
 આખરે તેણે ઇટાલીયન પાર્લામેન્ટને રાજી નામું આપ્યું, પણ ઘણા
 મિત્રોની વિનંતિ ને રાજી તથા વજીરના દબાણથી પોતાનું રાજી-
 નામું પાછું ખેંચી લીધું. ઇટાલીમાંથી જતી વખતે દરેક શહેરમાં તે-
 ના માનમાં ભારે દબદબાવાળા આદરસત્કાર થયા. વીક્ટર નગ-
 રમાં સ્વતંત્રતા માટે લડતાં લડતાં માર્યા ગયેલા બહાદૂરોની યાદદા-
 સ્તમાં એક મિનારો ઉભો કરવામાં આવ્યો ને ખુલ્લો મુકવાની ક્રિયા
 કરવામાં ગેરીબાલ્ડી સામેલ થયો, તે પ્રસંગે લોકોએ અત્યંત ઉત્સા-
 હ ને ખુશી દર્શાવ્યાં. માઇલો સુધી લોકો તેની ગાડી સાથે આદ્યા
 ગયા, સેંકડો ગાડીઓ ને સવારો તે સરઘસમાં સામેલ હતા. વીસ-
 હજાર માણસ પગે ચાલતાં હતાં. ૨૭ સોસાઇટીઓ પોતપોતાના
 વાવટાઓ લઈને સામેલ હતી. ૨૭ મ્યુનિસિપાલ કમીટીઓના મે-
 મ્બરો સાથે હતા. ગેરીબાલ્ડીએ લાકડીના ટેકાથી ઉભા થઈને ભાષણ
 કર્યું. એવી રીતે ઇટાલીના લોકોએ તે પ્રસંગે પોતાને સ્વતંત્ર કરના-
 રની સેવાઓની કદર પીછાની. ગેરીબાલ્ડી રોમથી પાછો વળીને પો-

તાના ટાપુ કપરીરામાં ગયો ને ત્યાં પોતાના કુટુંબકળીલામાં વૃદ્ધા-
વસ્થાનાં દિવસ પસાર કરવા લાગ્યો. જોકે તેનું શરીર હવે પવનમાંના
દીવાની માફક હતું પણ તેના આત્માની દિલસોજી, ધૈર્યતા ને હિં-
મતમાં કંઈપણ તફાવત પડ્યો નહીં. જીલમ ગુજરેલ અને તાબેદારી
જોગવતી કોમો સાથે તેને બહુ દિલસોજી હતી. અને તે લાગણી
દરશાબ્યા વિના તે રહી શકતો નહોતો. તેજ અરસામાં યુરોપિઅન
ટરકીમાં રોમાંનિયાઆદિ પ્રાંતોએ બળત્રાનો વાવટો ચડાવીને સ્વ-
તંત્રતાની લડાઈ શરૂ કરી દીધી હતી. ગેરીબાલ્ડીએ તા. ૬ ઠી અ-
ક્ટોબર ૧૮૭૫ ને રોજ હરજેગોવિનાના બળવાખોરોને હિંમત
આપવા માટે એક ચીઠી લખી, તેમાં તુરકોની કતલ, ખૂન ને જીલમ
ચાદ દેવડાવી ને ટરકીની જીદી જીદી વસ્તીઓને અપીલ કરી કે તેઓ
એકત્ર થઈને સ્વતંત્રતાનો વાવટો ઉઠાવો કરે અને તુર્કોને યુરોપની હ-
દોમાંથી કાઢી મુકે.

૧૮૮૦ ના નવેંબરમાં મીલાનના મોડરેટ (મધ્યમ વિચારના)
અને સ્વતંત્ર વિચારના પક્ષોએ મેંટોનાના યુદ્ધમાં જે વીરોએ પ્રાણ
અર્પણ કર્યા હતા તેમના સ્મરણાર્થે એક સ્મૃતિ સ્તંભ કાયમ કરવાનો
ધરાદો કર્યો. તે હીલચાલને ટેકો આપવા માટે ૧૮૮૦ માં ગેરીબાલ્ડી
પોતાના ટાપુથી નીકળ્યો. જોકે તેના હાડકામાં દમ નહોતો. હીલ-
ચાલને લાયક તે રહ્યાં નહોતાં, તેને હૃદયથી વધારે તકલીફ હતી અને
તેની જીંદગી ડગમગ થઈ રહી હતી. હવે સુસાફરીને લાયક રહ્યો
નહોતો અને પળલીકમાં આવવા જેવી સ્થિતિ પણ નહોતી; તેમ
છતાં તેનો નિશ્ચય ફરે તેવો નહોતો. તેની હિંમત અદ્વિતીય હતી.
એક ખાટલા જેવી ડાળીમાં નાંખીને તેને ગાડી પર લઈ ગયા. જ્યારે
તેની ગાડી બલરોમાંથી પસાર થઈ ત્યારે એક આશ્ચર્યકારક દેખાવ
જોવામાં આવ્યો. સઘળા દરવાજા ને દિવાલો ઉપર માણસો ભરાઈ ગયાં
હતાં. ખુશીના પોકારો એક પછી એક થઈ રહ્યા હતા. આખા રસ્તામાં
અનુપમ દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. ગેરીબાલ્ડીમાં એટલું બધું જોર ન-
હોતું કે તે ઉત્સાહ ને ઉમંગના જવાબમાં કોઈ પ્રકારે ખુશી દરશાવી

શકે. માત્ર એક હાથ હાલી શકતો હતો તે હાથથી અને હાથયુક્ત વહનથી લોકોના પોકારનો જવાબ આપતો રહ્યો. અંતે જ્યારે ગાડી પીયાગ્રસેન્ટામાર્ટો નામે બજારમાં પહોંચી ત્યારે થોડા છોડીને ગાડીને પ્રબળ જનોએ ખેંચી નીમેલી જગાએ લાવી ઉભી કરી. પછી ગેરી-બાદીની પ્રાર્થનાથી સ્મૃતિ સ્તંભ ઉપરથી લૂગડું ઉતારવામાં આવ્યું ત્યારે પથ્થરની ચોરસ વેદી ઉપર એક સ્ત્રીની સ્થાપન કરેલી મૂર્તિ દેખાઈ. એ મૂર્તિ ઇટાલીઢેવીની હતી. તેના હાથમાં કૂલોની માળા હતી. એ વેદીની ચારેબાજુએ ચાર ઐતિહાસીક બનાવ કોતરવામાં આવ્યા હતા. એક બાજુએ મેન્ટોનાની લડાઈની આત્મરક્ષા બતાવી હતી. બીજી બાજુએ મોંટીઝુંડોનો બચાવ ચિત્રેલો હતો. ત્રીજી બાજુએ રોમના સ્થાપનાર રોમ્યુલસ અને રોમસને ધવરાવતી વરૂની આદ્ય બતાવી હતી અને ચોથી બાજુએ મેન્ટોનાના યુદ્ધમાં કામ આવેલા વીરોનાં નામો કોતરેલાં હતાં. ગેરીબાદીએ તે સમય માટે એક ભાષણ તૈયાર કરેલું તે સેનાપતિ કેન્ઝીએએ વાંચી સંભળાવ્યું. તેમાં દરશાવવામાં આવ્યું હતું કે મેન્ટોના સ્થળે જોકે ઇટાલીના લોકોનો પરાજય થયો છે પણ ખરેખર તે પરાજય એક નીતિ યુક્ત વિજય હતો.

મેન્ટોનાથી પાછો આવીને ગેરીબાદી આરામમાં રહ્યો. ડાક્ટરનો હુકમ હતો કે તેને પૂર્ણ આરામ મળવો જોઈએ. તેની સ્ત્રી ક્રાન્સેસ્કા તેના કાગળો પાંચતી હતી તેમાંથી જેથી તેના મનમાં કોઈપણ પ્રકારનો જોશ પેદા ન થાય એવી બાબતો માત્ર તેને સંભળાવતી હતી. તે છતાં ગેરીબાદી છિવટના શ્વાસસુધી કંઈને કંઈપણ કામ કરતો રહ્યો. કોઈવાર ખેતરોમાં ચાલ્યો જતો અને ખેડૂતોના કામ જોતો હતો. કોઈવાર નોવેલ લખતો હતો. કોઈવાર વહાલી ઇન્ટાના નહાના પુત્ર મેનલિઆરને શિક્ષણ આપતો હતો. એ છોકરા સાથે તેને બહુ પ્રેમ હતો. સને ૧૮૮૪ ના જાનેવારી મહીનામાં એક વખત તે છોકરો માછલીઓ પકડી રહ્યો હતો તેને ગેરીબાદી પોતાની બેલગાડીમાં બેઠો જોઈ રહ્યો હતો. એટલામાં અચાનક તે બેલગાડી ઉથલી

પડી ને એક પથ્થર ઉપર ટકરાવાથી માથામાંથી લોહી નીકળવા લાગ્યું ને થોડીવાર બેભાન રહ્યો. જ્યારે તેને જ્ઞાન આંચું ત્યારે જુએછે તો છોકરો ભય અને દુઃખથી બિલકુલ ગભરાઈ ગયેલો ઉભો છે. તેને એવી સ્થિતિમાં જોઈને કહેવા લાગ્યો કે “ વાહ ! ! બે ટીપાં લોહી જોઈને ગભરાઈ ગયા ? તમારેતો બહાદૂર સિપાઈ બનવું છે.”

જે કે જખમતો બહુ નહોતો થયો પણ એથી તેના શરીરને એટલું બધું ઝુકસાન પહોંચ્યું કે તે બહુ લાચાર થઈ ગયો, તે ઉપરાંત ઉધરસે પણ તેને બહુ સંતાપ્યો. આખરે ઠરાવ થયો કે કોઈ ગરમ જગ્યાએ તેને લઈ જવો જોઈએ. ડાસીલીપો નામે શહેર તે કામ માટે પસંદ કરવામાં આંચું, તે નેપલ્સની પડોસમાં છે. આખું નેપલ્સ શહેર તેના દર્શન માટે નીકળીને સમુદ્ર કિનારે આવી એકઠું થયું. મધ્યમપક્ષના વર્તમાનપત્રોએ લખ્યું છે કે ઓછામાંઓછા બે લાખ માણસો ગેરીબાલ્ડીને આવકાર આપવા સમુદ્ર કિનારે એકઠા થયા હતા. વહાણના કપ્તાનની કેબીનમાં તેની ડાળી હતી ત્યાંથી જ્યારે ઉતારવામાં આવી ત્યારે ચિંતાને લીધે એટલી બધી મોટી સંખ્યાના માણસોનો શ્વાસ બંધહતો કે કોઈએ શ્વાસ પણ લીધો નહીં. ઘણાએક ડાકટરોએ સલાહ કરી ને તેના માટે દવાની તજવીજ કરી ને પૂર્ણ આરામથી રહેવાની શીખામણ આપી. તેના પુત્ર મેનલિઆરના અવાજ સિવાય કોઈનો સ્વર કે ઘોંઘાટ તેના કાન સુધી પહોંચી શકતો નહોતો. જેકે અત્યંત સંકટ, દુઃખ ને દરિદ્રતાની સ્થિતિમાં હતો છતાં આશ્ચર્યકારક સહનશક્તિવાળો હતો. કોઈને વિનાકારણે તકલીફ આપતો નહોતો, સ્વભાવમાં ચિડીઆપણું બિલકુલ નહોતું. અંતના શ્વાસસુધી પોતાના વહાલા પુત્રને પોતાની લડાઈઓની વારતાઓ, પોતાની માતા અને પહેલી સ્ત્રી ઇન્ડાલું વર્ણન સંભળાવતો રહ્યો. ગેરીબાલ્ડી પોતાની માતાનો ભક્ત હતો. તે ઘણીવાર કહેતો કે મારામાં કાંઈપણ ભલાઈ છે તો તે મારી માતાના પ્રશંસાપાત્ર સદ્ગુણો ને પવિત્ર આચરણોનું પરિણામ છે.

ત્યારબાદ તે એકવાર સિસિલીમાં ગયો. ત્યાંની પ્રજાએ એક

પ્રાચીન ઐતિહાસિક મુદ્દની વરસગાંઠ કરી હતી તેમાં ગેરીબાદીને ખોલાવ્યો હતો. પણ ગેરીબાદી એટલો કમજોર થઈ ગયો હતો કે પબ્લીકમાં નીકળી શક્યો નહિ. ત્યાંથી પાછો પોતાના ટાપુમાં આવ્યો.

સને ૧૮૮૪ ના જુનની તારીખ ૨ જી એ તેનો આત્મા તેના શરીરથી જૂદો પડ્યો. અને ઇટાલીની પ્રજાનો સહુથી મોટો જનરલ, યુરોપનો સર્વથી મોટો હીરો, ઇટાલીને સ્વતંત્ર કરનાર, અમર દેશ તરફ સિધાવ્યો. આ ખબર દેશમાં ફેલાતાંજ બધાં સરકારી ખાતાં, સ્કુલો ને કેલેજો બંધ થયાં.^૧ બધાં થીએટરો બંધ થયાં ને આખા દેશે શોકનાં લૂગડાં પહેર્યાં. શહેરોનું તો શું કહેવું પણ ઇટાલીના દરેક ગામડામાં દુકાનો બંધ થઈ. સરવે કારોબાર બંધ થયો, શોકના વાવટા ફરક્યા, અને આખા ઇટાલીમાં શોક પ્રસરી રહ્યો. રાજાએ ગેરીબાદીના મોટા પુત્રને ફીલાસાનો તાર કર્યો.^૨ સારાં-

૧. મીલાન અને ઇટાલીના બીજા નગરોની શાળાઓ અને ઓરીસો ગેરીબાદીના શોકમાં બંધ રાખવામાં આવી હતી. પણ એક કન્યાશાળાના માસ્તરે કોઇ કારણથી પોતાની શાળા બંધ નહોતી કરી. બધી કન્યાઓ વખત થતાં શાળામાં ગઈ ને એકત્ર થઈ અધ્યક્ષ પાસે જઈ ખોલી માસ્તર સાહેબ-બોબન ઉત્સવના તહેવારોને દિવસે તો આપે શાળા બંધ રાખી હતી ત્યારે આજે કેમ બંધ નથી રાખી. એમ કહી ટેબલ ઉંચી વાગીને બધી કન્યાઓ ધેર ચાલી ગઈ.

“ પ્રકાશક. ”

૨. તે તાર આ પ્રમાણે હતો—તમારા પિતાના મરણથી મને જે શોક થાય છે તે સમસ્ત ઇટાલીને થતા શોક કરતાં પણ વગર છે. મને બાળપણથીજ મારા પિતાએ આપતા પિતાના ગૃહસ્થાઈ ને ગદાદ્વીયુક્ત ગુણોની પૂજા કરતાં શીખવ્યું હતું. ત્યાર પછી એમના અહમુત વીરવના કાંઈ મારી આંખે જોવાનો પ્રસંગ આવ્યો. ને ત્યારથી હું નેમનો ભક્ત થઈ પડ્યો હતો. તેમના વીરવને માટે તેમના પ્રતિ મારી ભક્તિ ને તે મારા પર સ્નેહ રાખતા તેથી તેમના પ્રતિ મારી કૃતજ્ઞતા સદાકાળ અચળ રહેશે. ને તેમની ખોટ મને એ રીતે ખેવડી સાલશે. હું સમસ્ત ઇટાલીયન પ્રજા

શકે આખા દેશની બધી કોમોએ પોતાની કોમને પ્રબલકીય સ્વતંત્રતા અપાવનારના મૃત્યુ ઉપર અત્યંત શોક કર્યો. યુરોપના બીજા દેશોએ પણ તે શોકમાં ભાગ લીધો. અને આખા યુરોપમાંથી એકે સ્વરે એ અવાજ નીકળ્યો કે “ હાથ યુરોપનો સર્વથી મોટો હીરો ગાદ્યો ગયો. ”

સત્ય છે. મૃત્યુ હોતો એવું હતું. એક ફારસી કવીએ કહેલું છે કે—

“ યાદ રાખ કે તારા જન્મ વખતે સરવે હસતા હતા ને તું રડતો હતો. પણ એવી રીતે હંદગી ગાળ કે તારા મૃત્યુ વખતે સરવે રડે ને તું હસે. ”

હુનિઆમાં એવા થોડાજ પુરૂષો થયા છે કે જેના મૃત્યુ ઉપર સિંહ જેવા પુરૂષો, એ મહાન હિંમતવાન અને ઉદાર ગેરીબાલ્ડીના મૃત્યુ ઉપર કર્યો તેવો શોક ને ખેદ કરેલ હોય.

ગેરીબાલ્ડીના વિચારો.

એ કે ગેરીબાલ્ડી જન્મથી ખ્રિસ્તિ હતો પણ તેના જીવનચરિત્રના કેટલાક ભાગો ઉપરથી એવું માલમ પડે છે કે તે ખ્રિસ્તિ ધર્મના મોટા મોટા સિદ્ધાંતો માનનારો નહોતો. તે ઇસુખ્રિસ્તને મોક્ષ અપાવનાર માનતો નહોતો અને તે ત્રિપુટીના સિદ્ધાંતને પણ માનતો નહોતો. રોમન કેથલિક ધર્મ ઉપર તેને બહુ તિરસ્કાર હતો. તે ઇટાલીની અવનતિનું કારણ પાદરીઓને તેમનાં શિક્ષણને ધારતો હતો. પોતાના જીવનચરિત્રમાં તેણે ઠેકાણે ઠેકાણે પાદરીઓ તરફ ઘણાજ કઠોર શબ્દો વાપર્યા છે. અને તેમને માણસાઇ, શૂરવીરતા

સાથે તેમના મૃત્યુ માટે શોક પ્રદર્શિત કર્યું. મારા તથા મારી સમસ્ત પ્રજાના પ્રતિનિધિ સ્વરૂપે અમારો આ શોક તમારા પરિવારને જણાવશે અને આશ્વસન આપશે.

“ હુમ્બર્ટ. ”

અને ઉન્નતિના દુરમન ગણ્યા છે. ગેરીબાદ્ડી ઉત્તમ પ્રકારનો અ-
દ્વૈતવાદી હતો અને ઇશ્વરનો ભક્ત હતો. તેની ભક્તિ ખાસ કોઈ
પ્રકારની નહોતી પણ તે ઉત્તમ હિંમત ઉત્તમ વિચારવાળા સારા
માણસની હોય છે તેવા ઉંચા પ્રકારની હતી. તેનું આચરણ ઘણું
શુદ્ધ હતું ને તેની ટેવો ઘણી સાદી ને ગંભીર હતી. ઉદારતા તો તેની
રગેરગમાં ભરેલી હતી. તેની છંદગીના દરેક ખનાવથી ઉદારતા ને
અત્યંત ઉચ્ચ પ્રકારની હિંમત પ્રદર્શિત થાય છે. ઇ. સ. ૧૮૭૫ માં
પાર્લામેંટે તેની ગરીબાઈ ઉપર વિચાર કરીને દસલાખ ફ્રાંકની
બક્ષિસ અને પચાસહજાર ફ્રાંકનું વાર્ષિક પેન્સન મંજૂર કર્યું. પણ
ગેરીબાદ્ડીએ તરતજ તે કબુલ રાખવા ના પાડી.

તેની ગરીબાઈ એટલે દરજે પહોંચી ચુકી હતી કે તેનું પોતાનું
ફરવા ફરવા જવાનું વહાણ જે તેને અંગ્રેજ મિત્રોએ લેટ આપ્યું
હતું તે વેંચવું પડ્યું. સરકારી મદદ તો તેણે એવી રીતે નાકબૂલ કરી,
પણ જુદા જુદા લોકોએ તેને મદદ તરીકે પૈસા આપવા માંડ્યા તે
પ્રસંગે તેણે એક ચિઠ્ઠીદ્વારા પોતાની ગરીબાઈના સાધન દર્શાવ્યા,
ને લોકોને બહેર કર્યું કે તેની ગરીબાઈ નકામું ખર્ચ અથવા કોઈ-
ભતની મોજશોખનું પરિણામ નથી, પણ તેના પુત્રને વ્યાપારમાં
ઘણીવાર નિષ્ફળતા થવાથી નુકસાન ઉઠાવવું પડ્યું તેથી થઈ છે.
ગેરીબાદ્ડીએ એકને તેની બમીનગારી આપી હતી અને નુકસાન
થવાથી તે બમીનગારી પૂરી કરવી પડી.

અંતે જ્યારે ગેરીબાદ્ડીની સ્થિતિ બહુ તંગીમાં આવી ત્યારે
રામના વજીરોએ ગેરીબાદ્ડી ઉપર દબાણ કર્યું. એટલે સુધી કે તે-
ણે અતીશય આનાકાની ને દિલગીરીથી બક્ષિસ મંજૂર કરી. એ
મંજૂરીનો શબ્દ તેની જીભથી નીકળ્યો તે વખતે તેનો રંગ ફીકો
થઈ ગયો અને એક મહાન દુઃખથી ઘેરાયલો હોય તેવું માલમ પ-
ડતું હતું. બક્ષિસ મંજૂર કરીને તેણે સહુથી પહેલાં પોતાનું ને પો-
તાના પુત્રનું દેવું આપી દીધું અને પછી પોતાની સ્ત્રી તથા બચ્ચાં-
ઓને માટે થટ્ટી રકમ મુકરર કરીને બાકીની રકમ એક મિત્રને

ખક્ષિસ આપી. તે મિત્રને વહાણ બનાવવાના કારખાનામ બહુ નુ-
કસાન પહોંચ્યું હતું.

ગેરીબાન્ડી પ્રેમનું પૂતળું હતું. એકવાર જેનાથી પ્રિતિ કરતો
તેની સાથે છ'ઠગી પર્યંત નિભાવતો હતો. મેઝિની સાથે ઘણીવાર
તકરાર થઈ, અને તેના સાથીઓએ ઘણીવાર તેને મેઝિની વિરૂધ્ધ
બ'લેચ્યો. કદાચ કેટલીક વાર તેણે મેઝિની સ'ખ'ધમાં ખોટા અભિ-
પ્રાયો પણ જાહેર કર્યા, પણ મેઝિની ઉપરનો પ્રેમ અને અદબ તેના
અંતઃકરણથી કદી દૂર થયાં નહીં. ઇંગ્લાંડમાં તેણે જે શખ્સોમાં મે-
ઝિનીનાં વખાણ કર્યાં છે તે અમે ઉપર લખી ચુક્યા છીએ. મેઝિનીના
મૃત્યુની ખબર સાંભળતાંજ તેણે છુનીવા તાર કયો કે જેણે સિ-
સિલીને સર કર્યું તે હજારો બહાદૂરોના વાવટા તેના જનાજ ઉપર
ફરકાવો. તે કોઇને પણ આપી શકતો હતો તેમાં અ સહુથી ઉચ્ચા-
માં ઉચ્ચ પ્રકારનું માન હતું અને પોતાના ગુરૂ શિવાય મિત્રને કે
ખીજ કોઇને એવું માન તેણે આપ્યું નહોતું. મેઝિનીની યાદગાર
કાયમ કરવામાં પણ તેણે બહુ મોટો ભાગ લીધો હતો.

પોલીટીકલ મૂળતત્ત્વોમાં ગેરીબાન્ડી સ્વતંત્ર સભ્યનો માનનાર
હતો. તે એવો ગાંડો નહોતો કે કોઇની મરજી વિરૂધ્ધ પોતાના મૂળ-
તત્ત્વો (વિચારો) ખીજ ઉપર ઠસાવે. તેનો વિચાર એ હતો કે ફરેક
કોમનો હક છે કે પોતા માટે જેવી જોઈએ તેવી ગવર્નમેંટ બનાવી લે.

મૃત્યુ પછી તેની લાસને ખાળી નાંખવામાં આવે એવી ગેરીબા-
ન્ડીના અંતઃકરણની ઇચ્છા હતી. એ વિષયે તેણે પોતાના કેટલાક
મિત્રોને ચીઠીઓ લખી હતી. અને તેના મિત્રોએ તેની ઇચ્છાનુસાર
વ્યવસ્થા કરવા વચન આપ્યું હતું. મરતી વખતે પોતાની સ્ત્રીને
તેણે હુકમ કયો હતો. પણ અફસોસ કે તેના મરવા પછી કોઇમાં
તેના હુકમને અમલમાં ચુકવા જેટલી હિંમત આવી નહીં. તેના મૃ-
ત્યુથી સમુદ્રમાં ને જમીન ઉપર એટલું મોટું સખત તોફાન આવ્યું
હતું કે પહેલાં કદી ભાગ્યેજ આવેલ હશે. પાછળ રહેનારાઓએ તે
ની લાસને મુશ્કેલીથી જમીનમાં ચુકીને ત્રણ પથરોથી ઢાંકી દીધી.

ત્યાં હજી સુધી ઇટાલીને સ્વતંત્ર કરનાર, ઇટાલીના સર્વથી મોટા
હીરા, ઇટાલીના સહુથી બહાર જનરલ, ઇટાલીના ઉદાર પુરુષનું
શરીર પડેલું છે અને રાહ જુએ છે કે કોઈ વફાદાર મિત્ર તેને ત્યાંથી
કહાડીને, તેની ઇચ્છાને અમલમાં મૂકવામાં આર્યોનો અત-
નો અંકાર તેને બક્ષિસ કરે !!!

જાહેર ખખર.

આયુર્વેદિક ઔષધો અમે જાતે બહુ સંભાળથી તૈયાર કરેલાં અમારી પાસેથી કીકાયત ભાવે મલી શકશે.

લોહ, ળંગ જસત, હડતાલ, અખરખ, સુવર્ણમાક્ષિક, મંદૂર, પ્રવાલ, સાબરસીંગ વગેરે ઘણી જાતની ભસ્મો, અનેક જાતના રસો તથા ચૂર્ણો તૈયાર રહે છે.

આંખનાં ફુલાં તથા દુખાવા માટે અમે બનાવેલ જાતજાતનાં સુરમા તથા નયનામૃત નામે પ્રવાહી અજમાયશ કરેલ તૈયાર છે.

ગરમીના દરદો તથા કમતાકાત માટે રામબાણુ નીવડેલી ગોળીઓ અમારી પાસે તૈયાર છે.

મજ્જીના દરદી માટે એક અકસીર દવા બનાવવામાં આવી છે જે સુંઘવા માત્રથી કાયદો કરે છે.

ક્ષયરોગ જેવા જીવલેણરોગ તથા ખાંસી, શ્વાસ, નબળાઇ વગેરે અનેક દરદો ઉપર કૃતેહમંદ નીવડેલી “સુવર્ણ વસંત” તૈયાર છે.

દેવજી કુંવરજી.

મુંદરા—૩૨૭.

૨૧. ૨૧. ગણપતરાવ ગોપાલરાવ ખર્વે સંગીતશાસ્ત્રીનાં બનાવેલાં પુસ્તકો.

૧. યોગદિવાકર—પ્રાચીન અર્વાચીન શાસ્ત્ર (સાયન્સ), ધર્મ (રીલિજીયન) અને તત્ત્વજ્ઞાન (ફિલોસોફી) ને આધારે યોગવિદ્યાનું અર્વાચીન દૃષ્ટિથી નિરૂપણનો ઉત્તમ ગ્રંથ
કી. રૂ. ૩-૦-૦
૨. ગાયન વાદન પાઠશાળા—ગાયન વિદ્યાના અભ્યાસીઓને માટે સંગીતના પ્રાથમિક શિક્ષણનો અપૂર્વ ગ્રંથ. કે જેમાં હારમોનિયમ, પિયાનો, સિતાર, દિલરૂબા, દિડલ, તબલાં વગેરે વાદ્યો વગાડવાની સમજણ આપી છે. તે સ્વર તથા તાલ વિષે સંપૂર્ણ માહિતી આપી છે. તે ઉપરાંત અનેક વૃત્તો અને ગુજરાતમાં ગવાતાં લોકપ્રિય ગાયનોની સારી ગમો આપી છે. કી. રૂ. ૩-૦-૦
૩. મુરતરંગિણી—લગભગ ૨૦૦ વર્ષે પૂર્વે એક સંગીતશાસ્ત્રીએ રચેલો સંગીતશાસ્ત્રનો હિંદીભાષાનો ગ્રંથ. કે જેમાં સ્વરશાસ્ત્ર રાગવિદ્યાનો સમાવેશ કરી ૨૦૦ રાગોનાં લક્ષણો આપ્યાં છે. એ ગ્રંથ છાપી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. કી. રૂ. ૧-૮-૦
૪. શ્રુતિસ્વર સિદ્ધાંત—ખીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ આગળ વાંચેલો નિબંધ. કે જેમાં સંગીતશાસ્ત્રમાંની ૨૨ શ્રુતિઓને સુધારી ૨૪ શ્રુતિઓ સિદ્ધ કરવામાં આવેલી છે. ગુજરાતી ભાષામાં આ વિષય ઉપર આ પ્રથમ ગ્રંથ છે. કી. રૂ. ૧-૦-૦
૫. અર્વાચીન સુધારણા અને અધોગતિ—વર્તમાન સુધારણા એ કેવળ અધોગતિને લઇ જનારી છે, જેથી સુધારણાનાં કરેલાં જોષ્ઠો સુધારો, અને તે સુધારો ઇવોલ્યુશનને નિષેધે થવા વિષે જૂના પક્ષવાળાઓ તરફનો પૂર્વપક્ષ (ઉપાય છે.)

વંદેમાતરમ્.

દેશોદ્ધારક મહાવીર પુરુષોનાં ચરિત્ર. અંક ૧ લો.

જેસેફ મેટ્ઝીની.

ઇટાલીના નષ્ટ થએલા પ્રાચીન વૈભવને પુનઃઅર્પનાર, અને હજારો વર્ષથી પરતંત્રતાની બેડીમાં જકડાઇ રહેલા એક મહાન દેશને મુક્ત કરનાર મહાત્મા જેરીઆદડી અને મેટ્ઝીનીનાં જીવનો દુનિયાની પરતંત્ર પ્રજા-એ બહુજ અનુકરણ કરવાં જોઇએ. એ જે મહાપુરુષોએ ઇટાલીને સ્વતંત્ર કરી જગતમાં અસ્તિત્વ આપ્યું. આપણા ભારત દેશમાં જેમ શિવાજી અને સમર્થ સાધુ મહાત્મા રામદાસ સ્વામી જેવી રીતે થઇ ગયા તેમ એ જે પુરુષો ઇટાલીમાં થઇ ગયા. જેરીઆદડી તે ઇટાલીનો શિવાજી હતો, તેમ મેટ્ઝીની તે ઇટાલીનો રામદાસ સ્વામી હતો. એ મેટ્ઝીનીનું જીવન જેના લેખોથી ઇટાલીની ૨ કરોડ પ્રજાને નવું ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થયું. જેના લેખોની તીક્ષ્ણ ધારા જેરીઆદડી તીખી તલવારમાં જણાઇ આવી, જેના લેખોથી અન્યાયનાં સિંહાસનો કંપાયમાન થવા લાગ્યાં, અને જેના લેખોથી ઇટાલી સ્વતંત્ર થયું, તે સ્વતંત્રતાના પૂર્ણમહાન ભક્ત મેટ્ઝીનીના લેખોનો સાર પણ આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવશે. આશા છે કે દરેક સ્વદે-શી બંધુઓ આવા ઉત્તમ પુસ્તકના આહ્વાન થઇ પોતે ભારતના મેટ્ઝીની થવા પ્રયત્ન કરશે.

મુ. મુદ્રણ કં. ૨૭.

}

કર્તા.

દેવજી કુવરજી.

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં.

સંપાદક પાસેથી.	મુંદરા (કચ્છ)
કક્કર-દેવજી કરશનદાસની દુકાનેથી કાપડ બજાર.	માંડવી (કચ્છ)
મીસી-રામભાઈ નારણની પેઠી પરથી.	અંબાર (કચ્છ)
રા. રા. ગણપતરાવ ગોપાલરાવ બર્વે સંગીત શાસ્ત્રી } સાંકડી શેરી, લાખાપટેલની પોળ.	અમદાવાદ.
મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુટે, બુકસેલર ત્રણદરવાજા.	અમદાવાદ.
પંડિત જ્યેષ્ઠારામ મુકુંદજી, બુકસેલર કાલબાદેવી રોડ.	મુંબે.
એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.	” ”
“ કચ્છ-દેસરી ” ઓફીસ, ભાતબજાર.	”

~~~~~

સંગીત શાસ્ત્રી, મી. બર્વેનાં પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં—

અમદાવાદ—સાંકડી શેરી. લાખાપટેલની પોળ. મંથકર્તાને ત્યાંથી.
મુંબઈ—જ્યેષ્ઠારામ મુકુંદજી. બુકસેલર કાલબાદેવી રોડ.
” એન. એમ. ત્રિપાઠી. ” ”

~~~~~

